
MEDIÆ VALIA
HISTORICA
BOHEMICA 18/1

HISTORICKÝ ÚSTAV AV ČR

PRAHA 2015

MEDIAEVALIA HISTORICA BOHEMICA
18/1 2015

Vedoucí redaktor / Editor-in-chief

Jan Zelenka

Výkonní redaktoři / Managing Editors

Eva Doležalová, Jaroslav Boubín

Odpovědný redaktor řady Supplementum / Managing editor of series Supplementum

Dana Dvořáčková-Malá

Redakční rada / Associate Editors

Lenka Bobková, Luděk Galuška, Pavel Krafl, Ján Lukačka, Christian Lübke, Karel Maráz, Hana Pátková, František Šmahel, Josef Žemlička

Vydává / Published by

Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha

The Institut of History, Academy of Sciences of the Czech Republic, Prague

Adresa / Adress

Prosecká 76

190 00 Praha 9 – Nový Prosek

tel.: +420 286 882 121, linka 246

e-mail: mhb@hiu.cas.cz

<http://www.hiu.cas.cz/cs/nakladatelstvi/periodika/mediaevalia.ep/>

Zkratka časopisu / Journal Shortcut

MHB

MHB vychází dvakrát ročně / MHB is published twice a year

ISSN 0862-979X

MEDIAEVALIA HISTORICA

BOHEMICA

18/1

Praha
Historický ústav
2015

ISSN 0862-979X

© Historický ústav AV ČR, v. v. i.
Praha 2015

I

STUDIE

FARNÍ SÍŤ PLZEŇSKÉHO DĚKANÁTU DO DOBY HUSITSKÉ*

Ondřej SCHMIDT

The Parish network of the Pilsen deanery to the Hussite period: Based on an analysis of the official books of the Prague archbishopric and other sources, the study endeavours to analyse the structure and development of the parish network on the territory of the Pilsen deanery from its beginnings until the Hussite period. It first attempts to outline the dynamics of the process of the creation of the parish organization on the territory of this ecclesiastical-administrative whole; it subsequently pays attention to some thematic circles: the issue of church patronage law, the parish clergy, the material assurance of the benefices and the influence of the papal curia on the functioning of the deanery. A component is also an extensive tabular supplement, where the information on every parish benefice is summarized synoptically.

Key words: ecclesiastical administration, parish churches, parish clergy, the Middle Ages, Pilsen deanery

Úvod

Problematika vzniku, vývoje a fungování středověké farní sítě dříve patřila spíše k opomíjeným tématům české historiografie;¹ teprve ve druhé polovině 20. století se zvláště díky zásadním pracím Zdeňky Hledíkové² a dalších historiků církev-

* Tato studie je zkrácenou a mírně přepracovanou verzí bakalářské práce Ondřej SCHMIDT, *Topografie kostelní sítě na území plzeňského děkanátu do doby husitské*, Brno 2012, zpracované na Historickém ústavu FF MU a dostupné na is.muni.cz. Za cenné rady a připomínky vděčím Dr. Petru Elbelovi, Mgr. Ondřeji Vodičkovi, Dr. Janu Hrdinovi a Dr. Blance Zilynské.

¹ Srov. Fratišek HRUBÝ, *Církevní zřízení v Čechách a na Moravě od X. do konce XIII. století a jeho poměr ke státu*, ČČH 22, 1916, s. 17–53, 257–287, 385–421; 23, 1917, s. 38–73; Václav NOVOTNÝ, *České dějiny II/3. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I.*, Praha 1928, s. 326–449; Kamil KROFTA, *Kurie a církevní správa zemí českých v době předhusitské I–III*, ČČH 10, 1904, s. 15–36, 125–152, 249–275, 373–391.

² Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *K otázkám vztahu duchovní a světské moci v Čechách ve druhé polovině 14. století*, ČsČH 24, 1976, s. 244–277; EADEM, *Struktura duchovenstva ve středověkých Čechách*, in: *Struktura feudální společnosti na území Československa a Polska do přelomu 15.*

ních dějin³ naše znalosti o středověkých farnostech podstatně prohloubily. V posledních deseti letech pak bádání nesporně postoupilo značně vpřed.⁴ Je zde nutné zmínit především ambiciózní projekt databáze „Teritoriální církevní správa pražské arcidiecéze“,⁵ jenž má za cíl shromáždit pokud možno všechny údaje o jednotlivých farních beneficiích pražské arcidiecéze, které se v pramenech podaří nalézt. Závěrečnými výstupy při zpracovávání databáze jsou v některých případech také dílčí studie analyzující farní strukturu jednotlivých děkanátů, které nabízejí mj. rozmanité možnosti komparace.⁶

a 16. století, Ján Čierny – František Hejl – Antonín Verbík (ed.), Praha 1984, s. 343–392; EADEM, *Úpadek nebo růst? K situaci církve v Čechách ve 14. století*, in: *Traditio et cultus. Miscellanea historica Bohemica* Miloslao Vlk archiepiscopo Pragensi ab eius collegis amicisque ad annum sexagesimum dedicata, Zdeňka Hledíková (ed.), Praha 1993, s. 51–62; EADEM, *Církev v českých zemích na přelomu 14. a 15. století*, in: *Jan Hus na přelomu tisíciletí. Mezinárodní rozprava o českém reformátoru 15. století a o jeho recepci na prahu třetího milénia*, Miloš Drda – František J. Holeček – Zdeněk Vybíral (ed.), Ústí nad Labem 2001, s. 35–58. Všechny tyto studie byly přetištěny v knize EADEM, *Svět české středověké církve*, Praha 2010, podle níž je nadále citováno. Dále srov. EADEM, *Farní síť ve středověkých Čechách a možnosti jejího studia*, in: *Církevní topografie a farní síť pražské církevní provincie v pozdním středověku*, *Colloquia mediaevalia Pragensia* 8, Jan Hrdina – Blanka Zilynská (ed.), Praha 2007, s. 23–32.

³ Srov. Zdeněk FIALA, *Správa a postavení církve v Čechách od počátku 13. do poloviny 14. století*, SH 3, 1955, s. 64–88; John M. KLASSEN, *Nobility and the Making of the Hussite Revolution*, New York 1978; Zdeněk BOHÁČ, *Topografický slovník k církevním dějinám předhusitských Čech, Pražský archidiakonát*, Praha 2001.

⁴ Z nejnovějších monografií lze jmenovat disertační práci Petra JOKEŠE, *Farní organizace na středověké západní Moravě*, Knihnice Matice moravské sv. 33, Brno 2011, která přinesla některé nové podněty.

⁵ O projektu srov. Jana SYNOVCOVÁ-BOROVÍČKOVÁ – Blanka ZILYNSKÁ, *Databáze Teritoriální církevní správa v předhusitských Čechách*, in: *Církevní topografie a farní síť*, s. 9–21.

⁶ Zatím byly zpracovány především děkanáty v severních Čechách – srov. Tomáš DVOŘÁK, *Farní klérus v kameneckém děkanátu v letech 1354–1436. Pokus o historickostatistickou analýzu na základě konfirmačních knih*, ÚSH 2004 (Gotické umění a jeho historické souvislosti III), s. 49–90; Jaroslav HAVRLANT, *Žatecko na cestě k husitské revoluci ve světle církevních dějin*, SKTF 6, 2004, s. 145–183; IDEM, *Problémy studia farní sítě žateckého děkanátu a jeho specifika*, in: *Církevní topografie a farní síť*, s. 165–184; Jana KINDLOVÁ, *Církevní správa v předhusitských Čechách ve slánském děkanátu*, SSH 35, 2009, s. 3–129; EADEM, *Venkovské duchovenstvo předhusitských Čech*, in: *Církevní správa a její písemnosti na přelomu středověku a novověku*, AUC – Phil. et Hist. 2, 1999 (Z pomocných věd historických 15), Ivan Hlaváček – Jan Hrdina (ed.), Praha 2003, s. 183–202; Michal ŘEZNÍČEK, *Církevní správa v turnovském děkanátu ve světle patronátních poměrů*, ÚSH 2004 (Gotické umění a jeho historické souvislosti

K předeslanému projektu se hlásí rovněž tato studie, přičemž její výsledky byly do výše zmíněné databáze již zapsány. Jako předmět zkoumání byl zvolen rozsahem nevelký západočeský plzeňský děkanát, jeho sakrální architektura a klérus. Chronologicky je práce vymezena dobou vzniku farní sítě a rozpadem církevní správy v době husitských válek. Vzhledem k charakteru pramenné základny a časté absenci pramenů pro starší období je však její hlavní těžiště položeno do doby od poloviny 14. století do vypuknutí husitské revoluce pouze s občasnými výhledy do následující husitské epochy. Do určité míry je respektován rozsah nejdůležitějšího pramene, konfirmačních knih, které byly dovedeny až do roku 1436, ale na druhou stranu je již rezignováno na popis vývoje farní sítě v době husitských válek a jejich dopadu na ni, což představuje odlišnou problematiku.⁷

Oblast plzeňského děkanátu nebyla dosud z hlediska církevní správy a problematiky farností ve vší komplexnosti zkoumána. Je možné se zde opřít o některé důkladné starší práce topografického charakteru, které jsou i přes své značné stáří stále nezbytným východiskem pro další studium.⁸ Světlé výjimky tvoří studie Zdeňky

III), s. 115–123; Vojtěch VANĚK, *Sakrální architektura děkanátu lipského v písemných pramenech doby předhusitské*, ÚSH 2001 (Gotické umění a jeho historické souvislosti I), s. 33–78; Ivan MICHÁLEK, *Ústecký děkanát v době předhusitské. Vymezení polohy a vývoj farní struktury*, ÚSH 2001 (Gotické umění a jeho historické souvislosti I), s. 11–32; IDEM, *Bílinské arcijáhensství. Vymezení polohy a farní struktura v době předhusitské*, in: *Církevní topografie a farní síť*, s. 145–164; IDEM, *Jablonský děkanát v době předhusitské a husitské*, ÚSH 2003/1 (Gotické umění a jeho historické souvislosti II), s. 13–52. Je nutné také zmínit dvě nevydané diplomové práce zaměřené především na problematiku mobility kléru: Lenka MAZANCOVÁ, *Děkanát Hradec Králové. Rozbor na základě konfirmačních knih se zaměřením na mobilitu kléru*, Diplomová práce FpF SU, Opava 2003; Ondřej VODIČKA, *Klérus mnichovohradištského děkanátu v době předhusitské a husitské (1354–1436)*, Diplomová práce FF MU, Brno 2011. Mimo řečený projekt též David KALHOUS, *Od Libice ke Kolínu. Dějiny jedné oblasti do husitství* (část II.), MHB 14/1, 2011, s. 7–70, zde s. 32–53.

⁷ Srov. Fratišek ŠMAHEL, *Pražská církevní provincie ve víru husitské revoluce*, AUC – HUCP 31/1, 1991, s. 107–115; Ondřej VODIČKA, *Hrad Bezděz jako katolické centrum za husitských válek, Rekonstrukce bezděžské katolické enklávy a církevních poměrů v souvisejících lokalitách mezi léty 1419–1436*, Bezděz 22, 2013, s. 5–35.

⁸ Antonín PODLAHA, *Posvátná místa království českého. Dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů a i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v království Českém II/2, Vikariáty Berounský, Bystřický a Plzeňský*, Praha 1908; August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a turze Království českého XIII*, Praha 1998³.

Hledíkové,⁹ zaměřená na problematiku patronátního práva v jihozápadních Čechách, a Jana Adámka,¹⁰ týkající se trestních záležitostí kléru na Plzeňsku. Přiměřená pozornost byla v historiografii věnována pouze vývoji plzeňské fary,¹¹ což je vzhledem k jejímu významu pochopitelné. Tato studie se tedy snaží nejprve popsat proces vzniku a vývoje farní sítě na Plzeňsku a následně provést analýzu její struktury a srovnat ji s jinými obdobně zpracovanými regiony středověkých Čech.

Pramenná základna

Pramenný materiál k dějinám předhusitské církevní správy druhé poloviny 14. a počátku 15. století je pro pražskou arcidiecézi neobyčejně bohatý.¹² Jedná se zejména o úřední knihy vedené zástupnými úřady pražského arcibiskupství (hlavně generálním vikariátem),¹³ z nichž značná část již navíc byla edičně zpřístupněna.

⁹ Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Ke studiu a možnostem využití patronátních práv v předhusitských Čechách*, FHB 7, 1984, s. 43–99.

¹⁰ Jan ADÁMEK, *Akta korektorů kléru z let 1407–1410 a plzeňský děkanát*, in: Historická dílna, I, Sborník příspěvků přednesených v roce 2006, Štěpánka Karlová – Veronika Lišková – Jiří Stočes (ed.), Plzeň 2006, s. 44–54.

¹¹ Srov. Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Řád německých rytířů v Plzni do válek husitských (Příspěvek k Listáři města Plzně Josefa Strnada)*, MPP 1, 1958, s. 7–29; Josef STRNAD, *Arciděkanský chrám sv. Bartoloměje v Plzni*, in: Jedenáctá zpráva c. k. českého státního Vyššího reálného Gymnasia v Plzni za školní rok 1883–1884, Plzeň 1884, s. 15–26; Michal DRAGON, *Vybavení kostela sv. Bartoloměje v Plzni v pozdním středověku*, Kuděj 1/1, 1999, s. 3–13.

¹² Na Moravě, respektive v tehdejší olomoucké diecézi, je dochovaný okruh pramenů výrazně chudší; zejm. chybí pro předhusitské období řady úředních knih, známé až z pozdější doby, a rejstříky papežských desátků. Dochována je pouze konfirmační kniha z poloviny 15. století a erekční kniha z let 1482–1552. Srov. Petr ELBEL, *Zlomek olomoucké konfirmační knihy z let 1452–1455. Předběžné výsledky rozboru opomíjeného pramene k poznání církevní topografie, diecézní správy a konfesního soužití na Moravě po polovině 15. století*, in: Církevní topografie a farní sít, s. 91–137; Tomáš BALETKA – Petr ELBEL, *Biskupská kurie a kapitula*, in: Dějiny Olomouce I, Olomouc 2009, s. 238–242, zde s. 238.

¹³ Srov. Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Úřad generálních vikářů pražského arcibiskupa v době předhusitské. Ze správních dějin pražské arcidiecéze*, AUC – Phil. et Hist. Monographia 41, Praha 1971.

Prvotním pramenem, který je nutno vzít v úvahu, jsou rejstříky papežských desátků z let 1352, 1369, 1384, 1385, 1399, 1403 a 1405.¹⁴ Tyto seznamy farních kostelů, sloužící k evidenci vybraných papežských desátků, řazené podle arcijáhensství a děkanátů, jsou pro nás důležité ve dvou směrech: jednak jsou významným pramenem pro poznání farní topografie předhusitských Čech, zároveň však zaznamenávají výši půlročního papežského desátku odváděného jednotlivými plebány papežské kurii, z čehož lze s velkou dávkou opatrnosti usuzovat také na hmotné zázemí těchto beneficí.

Nejdůležitějším pramenem pro nás jsou konfirmační knihy pražského generálního vikariátu, obsahující (až na výjimky) stručné a typizované konfirmační zápisy o obsazování jednotlivých beneficí duchovními.¹⁵ Zápisy v konfirmačních knihách zahrnují období 1354–1436, ovšem s několika krátkými mezerami v důsledku chybějících folií. Do těchto knih nicméně bohužel nebyly zapisovány všechny změny týkající se obsazování příslušných beneficí,¹⁶ což jejich hodnotu poněkud snižuje, i tak se však jedná o prvořadý pramen pro poznání fungování farní sítě v pražské arcidiecézi.

Neméně důležitým, ale již podstatně problematictější pramenem jsou soudní akta generálních vikářů dochovaná z let 1373–1408 a 1420–1424. Většina zápisů v nich se týká sporného a nesporného soudnictví mezi klérem, avšak málokdy je v samotném zápisu zaznamenána podstata kauzy, takže využití tohoto pramene pro poznání sporů mezi kleriky je tímto do jisté míry omezené. To bylo dáno tím,

¹⁴ RDP, Václav V. Tomek (ed.), Praha 1873. Nejnověji tento pramen zdařile analyzoval a literaturu shrnul Vojtěch VANĚK, *Rejstříky papežských desátků a možnosti jejich využití*, ČČH 100/3, 2002, s. 497–521.

¹⁵ LC I–X, Josef Emler – František A. Tingl (ed.), Praha 1865–1889. Rejstříky vykazují jisté mezery, bylo tedy nutné při excerpci údajů projít postupně všechny zápisy. K otázce vzniku a ke struktuře konfirmačních knih srov. Z. HLEDÍKOVÁ, *Úřad generálních vikářů*, s. 25–26, 30–31, 35.

¹⁶ Torzovitost konfirmačních knih zkoumal na příkladu kameneckého děkanátu T. DVOŘÁK, *Farní klérus*, s. 63–70, který dospěl k odhadu 60–70%. Na některé mezery v zápisech upozornil Eduard MAUR, *Příspěvek k demografické problematice předhusitských Čech (1346–1419)*, AUC – Phil. et Hist. 1, *Studia historica* 34, 1989, s. 10, pozn. 15. Největší hiáty jsou v období duben–prosinec 1373; 2. 10. 1380 – 29. 3. 1383; 21. 1. 1384 – 5. 6. 1385; 24. 11. 1386 – 10. 3. 1387 a 8. 12. 1387 – 26. 1. 1388.

že vedle těchto akt totiž původně existovala ještě (nedochovaná) registra, v nichž byly vedeny detailní informace o projednávaných soudních sporech. Přesto soudní akta významně obohacují řady farářů známé z konfirmačních knih a kromě toho jsou důležitým pramenem pro výzkum hospodářské situace far.¹⁷

Dalším pramenem z prostředí kanceláře pražského arcibiskupství jsou erekční knihy, do kterých byly ve většině případů zaznamenávány především fundace církevních beneficí – většinou oltářů – a donace v jejich prospěch.¹⁸ Byly vedeny od roku 1358 až do vypuknutí husitské revoluce, přičemž od roku 1397/8 existovaly dvě paralelní řady. Také v případě erekčních knih platí to, že nezachycují zdaleka všechny donace či fundace.

O prohřešcích kléru a jejich postizích nás informují akta korektorů kléru dochovaná z let 1407–1410.¹⁹ V úvahu je možné v některých případech vzít také knihu svěcenců kléru z období 1395–1415.²⁰ K tomu je třeba zmínit ještě edici bohemikálních písemností z papežských register, zahrnující materiál z let 1305–1431,²¹ která obsahuje informace o vztazích papežské kurie k českému kléru a o je-

¹⁷ AICP I–VII, Ferdinand Tadra (ed.), Praha 1893–1901. Srov. Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Soudní akta generálních vikářů*, SAP 16, 1966, s. 157–171; EADEM, *Několik zlomků soudních písemností z církevní praxe druhé poloviny 14. a počátku 15. století*, TA 12, 2003/2004, s. 25–52, zde s. 25–27. Z časových důvodů již nebyla využita *acta obligatoria* pražského oficiála z let 1393–1400 (srov. IBIDEM, s. 27, pozn. 8), zregistrovaná v RBMV I, fasc. 4–7, Věra Jenšovská (ed.), Praze 1976–1981 (bez rejstříku).

¹⁸ Vydáno je šest z jedenácti erekčních knih, přičemž k nevydaným svazkům tato práce již nepřihlíží: LE I–VI, Klement Borový – Antonín Podlaha (ed.), Praha 1875–1927. Zevrubný rozbor šestého svazku provedl již Podlaha v jeho úvodu. Ke vzniku erekčních knih srov. Z. HLEDÍKOVÁ, *Úřad generálních vikářů*, s. 31–32.

¹⁹ K dispozici je zatím pouze značně nedokonalá „edice“ ACC, Antonín Podlaha (ed.), Praha 1921. Novou databázovou edici zpracovává Jan ADÁMEK, *Acta correctoria: Databázové zpracování svazku z let 1407–1410*, in: Semináře a studie Výzkumného centra pro dějiny vědy z let 2002–2003, *Práce z dějin vědy* 6, Antonín Kostlán (ed.), Praha 2003, s. 171–174. Edice by měla vyjít roku 2015 v rámci obnoveného Archivu českého.

²⁰ *Liber ordinationum cleri 1395–1415*, Antonín Podlaha (ed.), Praha 1922. Práce s Podlahovou edicí je však vzhledem k absenci rejstříku obtížná. Nové databázové zpracování ordinačních seznamů připravila Eva DOLEŽALOVÁ, *Svěcenci pražské arcidiecéze 1395–1415*, Praha 2010.

²¹ MVB TP, Zdeňka Hledíková (ed.), Praze 2003; I, Ladislav Klicman (ed.), Praze 1903; II, Jan B. Novák (ed.), Praze 1907; III/1–2, Bedřich Jenšovský – Věra Jenšovská (ed.), Praze 1944–1954; IV/1–2, Karel Stloukal (ed.), Praze 1949–1954; V/1–2, Kamil Krofta

jích zásazích do poměrů v pražské (arci)diecézi. Řadu údajů k dějinám plzeňské fary pak lze nalézt v edici listin k dějinám města Plzně.²² Jednu zmínku o plebánovi z plzeňského děkanátu obsahuje rovněž vizitační protokol pražského arcijáhenství z let 1379–1382, který jinak námi sledovaný region pochopitelně mívá.²³

Prostorové vymezení plzeňského děkanátu

Dříve než bude možné přistoupit k samotné rekonstrukci procesu vzniku farní sítě na území plzeňského děkanátu a její následné analýze, bude nejprve nutné tento církevně-správní celek vymezit v podobě, jakou měl ve svém vrcholném období na přelomu 14. a 15. století. Středověký plzeňský děkanát tvořil společně s rokycanským a klatovským děkanátem plzeňské arcijáhenství. Přesné hranice farností – a tím pádem také děkanátu – se až na několik výjimek z pramenů dozvědět nelze, je však třeba lokalizovat jednotlivé farní kostely děkanátu; při tom ovšem narážíme na jisté potíže.

Základním a spolehlivým pramenem pro poznání farní topografie jsou rejstříky papežských desátků, které uvádějí v případě plzeňského děkanátu 22 farních kostelů: Nová Plzeň, Stará Plzeň (dnes Starý Plzenec), Vejprnice, Malesice, Kozolupy, Bělá (dnes Dolní Bělá), Litice, Krašovice, Jezná, Sekyřany (dnes Horní Sekyřany), Sulislav, Loza, Ledce, Líštany, Dobřany, Všeruby, Chotíkov, Uněšov, Březí, Tisá (zaniklá ves u Spankova), Chválenice, Kostelec (dnes Plzeň-Doubravka) a bene-

(ed.), Pragae 1903–1905; VII/1–3, Jaroslav Eršil (ed.), Pragae 1996–2001; ASP I–II, Jaroslav Eršil (ed.), Pragae 1980.

²² *Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad, Část I., Od r. 1300–1450*, Josef Strnad (ed.), Plzeň 1891.

²³ *Protocollum visitationis archidiaconatus Pragensis annis 1379–1382 per Paulum de Janowicz archidiaconum Pragensem factae*, Ivan Hlaváček – Zdeňka Hledíková (ed.), Pragae 1973. Nověji tento pramen využil například Martin NODL, *Morová epidemie na Rakovnicku v roce 1380. Modelová studie k životu farního kléru*, in: *Facta probant homines. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. dr. Zdeňky Hledíkové*, Ivan Hlaváček – Jan Hrdina (ed.), Praha 1998, s. 301–310.

diktinské probošství v Touškově (Město Touškov).²⁴ Je ovšem známo, že rejstříky nemusí nutně zachycovat všechny lokality, a zejména to, že ve většině případů nezaznamenávají filiální kostely.²⁵ Vyvstává zde zejména otázka příslušnosti kostela sv. Marie Magdaleny u obce Druztová na hranicích plzeňského a rokycanského děkanátu, jenž se neobjevuje v rejstřících a dosavadním bádáním byl zpravidla kladen do plzeňského děkanátu.²⁶

Tento kostel je však spíše nutno vřadit do vedlejšího děkanátu rokycanského a to hned z několika důvodů. Původně vsi Druztová a Dolany spolu s hradem Vízkou patřily k farnímu kostelu v Dýšině,²⁷ který se nacházel na druhé straně řeky Mže a náležel do děkanátu rokycanského. V důsledku povodní, při nichž dokonce někteří farníci z Druztové ve snaze dostat se na druhou stranu řeky utonuli, založil Racek z Vížky se souhlasem arcibiskupa v roce 1351 nový kostel v Druztové, který měl tamním obyvatelům umožnit snadnější přístup ke svátostem. Tento kostel měl být filiálním kostelem dýšinské fary, jejímuž faráři příslušelo prezentační právo, avšak současně měl mít druztovský kostel plná farní práva a měl při něm působit plebán, jehož jedinou povinností vůči faráři mateřského kostela bylo pouze každoroční symbolické odevzdání dvou svící na znamení poddanosti.²⁸ To mj.

²⁴ RDP, s. 86. K lokalizaci jednotlivých obcí srov. příslušná hesla v příručce Antonín PROFOUS – Jan SVOBODA, *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny I–IV*, Praha 1947–1957.

²⁵ To je případ kostelů ve Staré a Nové Plzni, Dobřanech a Všerubech, kde je v RDP jmenován pouze jeden hlavní farní kostel, ze kterého se odváděl papežský desátek, přičemž ostatní kostely zaznamenány nejsou.

²⁶ Srov. František PALACKÝ – Josef KALOUSEK, *Mappa historica Regni Bohemiae. Historická mapa Čech rozdělených na archidiakonáty a dekanáty 14ho století, w nižto jsau poznamenány fary 14ho věku, hrady, mnohé tvrže aj. w.l.r. 1847 navrhl František Palacký, r. 1874 doplnil Josef Kalousek*, Praha 2000²; August SEDLÁČEK, *Místopisný slovník historický Království českého*, Praha 1998², s. 702; J. ADÁMEK, *Akta korektorů kléru*, s. 46.

²⁷ K Dýšině srov. RDP, s. 87; A. PROFOUS, *Místní jména v Čechách I*, s. 463.

²⁸ Listář I, č. 67, s. 75–77: „...castrum dictum Wyeska et Dolany ac Drustowa villas, situm et sitas inter limites ecclesiae parochialis in Dyssyna, tantum ab eadem distare ecclesia, quod homines castri et villarum predictarum propter distanciam et inundacionem fluminis intermedii dicti vulgari-ter Myzye, ne dum congruo tempore officiis ecclesiasticis interesse nequeunt, verum eciam plures submergantur et fuerunt submersi, et prout eciam audiuiumus, nonnulli ibidem decesserunt quando-cunque sine ecclesiasticis sacramentis [...] quod ex alia parte fluminis predicti, prope castrum Wyeska per dominum Raczconem, dominum eiusdem castri, erigendam et construendam fore ecclesiam,

přesvědčivě potvrzuje tezi o existenci filiálních kostelů, které byly současně farami, jako tomu bylo například v Litovli či v Uničově.²⁹

Vzhledem k tomu, že děkanátní síť a její hranice byla v době založení kostela v Druztové již dotvořená a ustálená, měl by se filiální kostel logicky vřadit do stejného církevně-správního celku jako jeho mateřský kostel v Dýšíně. Spíše nepravděpodobně působí situace, kde by mateřský a filiální kostel patřil každý do jiného děkanátu. Ve prospěch příslušnosti druztovského kostela k rokycanskému děkanátu hovoří také svědečná řada ve druhé listině, kterou o kostele v Druztové známe, jež je tvořena spolu s příslušníky zakladatelského rodu a správcem kostela v Druztové třemi plebány farních kostelů rokycanského děkanátu (Dýšina, Stupno, Kostelec),³⁰ což může ukazovat na jisté vazby k tomuto církevně-správnímu celku. Přes určité pochybnosti se tedy příslušnost kostela v Druztové k plzeňskému děkanátu jeví spíše jako nepravděpodobná.

Pokud jde tedy o farní kostely plzeňského děkanátu, poskytují nám rejstříky papežských desátků v podstatě spolehlivý obraz tehdejší farní sítě, který je ovšem

quam volumus esse filiam subiectam prefate ecclesiae in Dyssina et eam debere regi, per presbyterum ydoneum ad eam loci dyocesano per plebanum in Dyssina, qui pro tempore fuerit, presentandum [...] concedentes eidem presbytero, qui pro tempore fuerit, ut hominibus castris et villarum predictarum alias tamen canonice divina possint officia et ecclesiastica ministrare sacramenta ipsosque recipere ad sepulturam. Volumus tamen et presentibus diffinimus, quatenus rector ecclesiae eiusdem, qui fuerit pro tempore, annis singulis in signum subiectionis ecclesiae parochiali in Dyssina in die purificationis beate Marie Virginis, duos cereos trium librarum offerat quavis excussatione cessante“. V roce 1367 je správce kostela v Druztové jmenován jako plebán a kostel jako farní (IBIDEM, č. 98, s. 106) „...ecclesiae parochiali [...] domini Swachonis, plebani moderni...“. Roku 1403 je kostel také zmiňován jako „...ecclesiam parochialem...“ (LC VI, s. 107) a roku 1426 jako „...ecclesiam filialem...“ (LC VIII–X, s. 121).

²⁹ Blíže srov. Petr ELBEL, *Církevní správa v Litovli až do zřízení samostatné městské fary*, in: *Gotické klenoty v kapli sv. Jiří v Litovli*, Vladimír Maňas (ed.), Litovel 2012, s. 8–23, kde také shrnutí výsledků německého bádání.

³⁰ Listář I, č. 98, s. 106–107: „...discretorum uirorum plebanorum ecclesiarum domini Otliconis de Dyssina, domini Jaroslai de Slupna, domini Nicolai de Costelcze...“; „de Slupna“ je nepochybně Stupno (A. PROFOUS – J. SVOBODA, *Místní jména IV*, s. 225–226; RDP, s. 86); v případě Kostelce se pravděpodobně nejedná o Kostelec u Plzně, ale spíše o farní ves na severovýchod od Druztové (A. PROFOUS – J. SVOBODA, *Místní jména II*, s. 323; RDP, s. 87). V roce 1389 je zde doložen rezignující plebán Mikuláš (LC III–IV, s. 213), snad totožný s Mikulášem uvedeným v naší listině. V Kostelci u Plzně je řada plebánů neúplná, avšak žádný farář tohoto jména se zde neobjevuje.

nutno doplnit o některé filiální kostely. Sporný kostel v Druztové na hranici mezi plzeňským a rokycanským děkanátem pravděpodobně do námi zkoumaného děkanátu nepatřil, ovšem stoprocentní jistotu zde vzhledem k omezenosti pramenné základny získat nemůžeme.

Počátky farní sítě a její proměny do doby husitské

Pro nejstarší církevní organizaci vzniklou na našem území na konci 10. století se již od dob Františka Hrubého vžil název „velkofarní“.³¹ Pro ni měla být charakteristická existence velkofarních kostelů, umístěných na přemyslovských hradských centrech, v čele s arciknězem (*archipresbyter*) placeným z části knížecích příjmů. Později, zhruba od druhé poloviny 12. století, v souvislosti s postupující christianizací a kolonizací, se začaly objevovat také venkovské kostely, které postupně přebíraly farní funkci (právo křtu a pohřbu); díky tomu ztratily původní velkofary svoji výsadní úlohu. Obecně se přijímá, že k největší vlně kostelních fundací došlo ve 13. století,³² na jehož konci byla síť farních kostelů v čele s faráři (*plebani*) v podstatě dotvořena.

Tento do jisté míry schematizující pohled je však třeba ve světle novějšího bádání alespoň zčásti podrobit revizi. Je zde řeč především o studii Libora Jana,³³ který

³¹ F. HRUBÝ, *Církevní zřízení I*, zde především s. 50–53. Tento pohled poté přejala v podstatě celá pozdější historiografie: V. NOVOTNÝ, *České dějiny I/3*, s. 357–364; Jaroslav V. POLC, *Církevní správa v Čechách do poloviny 14. století*, in: Tisíc let pražského biskupství 973–1973, Řím 1973, s. 23, 33–36; Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Církevní správa*, in: Jan Dobeš – Zdeňka Hledíková – Jan Janák, *Dějiny správy v Českých zemích. Od počátků státu po současnost*, Praha 2005², s. 174–175; Josef ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí*, Praha 2007², s. 23–24; srov. též bilanční příspěvek Eva DOLEŽALOVÁ – Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Die Erforschung der Entstehung und Ausprägung des Pfarreinetzes bis zum Beginn der hussitischen Revolution in der tschechischen Geschichtswissenschaft*, in: *Pfarreien im Mittelalter. Deutschland, Polen, Tschechien und Ungarn im Vergleich*, Nathalie Kruppa (ed.), Göttingen 2008, s. 83–98.

³² Nejnověji srov. Josef ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských 1198–1253. Proměna státu a společnosti*, Praha 2002, s. 449–462; pro západní Moravu pak P. JOKEŠ, *Farní organizace*, s. 116–136.

³³ Libor JAN, *K otázce hradských kostelů, velkofar a arcikněží v přemyslovském panství (10.–12. stol.)*, in: *Kosciól w monarchiach Przemyslidów i Piastów*, *Materialy z konferencji naukowej*

předpokládá tento ryze „velkofarní“ charakter církevní správy pouze pro období 11. století, s tím, že k procesu vzniku nových venkovských kostelů docházelo již dříve, než se všeobecně tvrdí. Současně upozorňuje, že celý vývoj je třeba chápat více diferencovaně a spíše jako otevřený dynamický proces, který sice měl v průběhu 11. století tento „velkofarní“ charakter, nicméně se nejednalo o žádný apriorní koncept správy, ale spíše o jakousi jeho přechodnou vývojovou fázi. S tím až pozoruhodně konvenují výsledky archeologických výzkumů,³⁴ které ukazují na změnu pohřebního ritu kolem roku 1100, kdy se původní řadová pohřebiště přesunula k předpokládaným venkovským kostelům, které mohly mít původně pouze dřevěnou podobu; ty však vzhledem k povaze tohoto problematického materiálu lze archeologicky zachytit jen obtížně.³⁵ Tím by se celý proces geneze farní sítě posunul skoro o století zpět. Celá otázka však není ani zdaleka uzavřena.³⁶

Ať už přijmeme ten či onen výklad, faktem zůstává, že v první polovině 14. století byla již farní síť v podstatě utvořena a dále se měnila již pouze nepatrně v závislosti na některých lokálních potřebách. V poslední třetině 13. století se také začala rodit síť děkanátů (*decanatus*), které vznikaly z iniciativy farního kléru s cílem organizovat se v menších správních celcích, než byla původní arcijáhenství (*archidiaconatus*), přestávající plnit svou funkci;³⁷ děkanátní organizace se pak defi-

Gniezno 21.–24. wrzesnia 2006 roku, Jozef Dobosz (ed.), Poznan 2009, s. 193–203; případně IDEM, *Die Anfänge der Pfarrorganisation in Böhmen und Mähren*, in: *Pfarreien im Mittelalter*, s. 183–199.

³⁴ Ivo ŠTEFAN – Ladislav VARADZIN, *Počátky farní organizace v Čechách a na Moravě ve výpovědi archeologie*, in: *Církevní topografie a farní síť*, s. 33–53.

³⁵ Na úskalí spojené s lokalizací dřevěných kostelů upozorňuje Petr SOMMER, *Raně středověká „ecclesia lignea“ a archeologie*, in: *Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám doc. PhDr. Vladimíra Nekudy, DrSc., Pavel Michna – Rostislav Nekuda – Josef Unger (ed.)*, Brno 1997, s. 276–278.

³⁶ Například P. JOKEŠ, *Farní organizace*, s. 125–129, se k této interpretaci staví poněkud střízlivěji a klade si otázku, zda mohl být celý koncept ranějšího vzniku venkovských kostelů aplikovatelný na realie českého raněstředověkého „státu“. Předpokládá to spíše pro rozvinutější oblasti v nížinách v blízkosti politických správních center. S tím nelze než souhlasit; celý proces jistě nemohl být rovnoměrný a byl závislý především na postupu osídlení a dalších faktorech.

³⁷ K otázce vzniku, vývoje a funkce děkanátů srov. Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Venkovské děkanáty ve středověkých Čechách*, in: *Poceta Karlu Malému k 65. narozeninám*, Ladislav Soukup (ed.), Praha 1995, s. 112–123.

nitivně dotvořila nejpozději v polovině století následujícího, o čemž ostatně svědčí rejstřík papežského desátku z roku 1352. Od poloviny 14. století do prvního dvacetiletí 15. století pak lze mluvit o nebyvalém rozvoji církevní správy, která se plně stabilizovala a získala pevnou strukturu, již narušila až husitská revoluce.³⁸ Nyní však přejdeme k námi zkoumané oblasti – plzeňskému děkanátu.

S otázkou počátků farní sítě úzce souvisí problematika dějin osídlení; v závislosti na postupu kolonizace a rozšiřování sídelní ekumeny docházelo k zakládání nových sakrálních staveb. Názory na vývoj osídlení Plzeňska nejsou příliš jednotné, avšak je jisté, že nejpozději od desátého století byla plzeňská kotlina již osídlena; na jeho konci již nepochybně přináležela k přemyslovskému panství, o čemž svědčí existence hradu Plzně, jednoho z přemyslovských hradských center raně středověkých Čech, který je zmiňován k roku 976 v kronice Dětmara Merseburského.³⁹ Později docházelo pochopitelně k rozšiřování osídlení směrem do vyšších oblastí, což završila kolonizace ve 13. století. Pro výzkum počátků farní sítě na Plzeňsku nám toto zjištění příliš nepomáhá; vzhledem k tomu, že se větší část plochy pozdějšího plzeňského děkanátu zřejmě nacházela v oblasti staršího osídlení, kdy žádné sakrální stavby (snad s výjimkou plzeňského hradiště) neexistovaly, nemůžeme zde příliš pozorovat zakládání kostelů v závislosti na postupu vrcholněstředověké kolo-

³⁸ Vrcholu dosáhl systém církevní správy za episkopátu arcibiskupa Jan z Ještejna – srov. Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Vyvrcholení církevně správního vývoje Čech v době Jana z Jenštejna*, in: Sborník Jenštejn 1977, Brandýs – Stará Boleslav 1977, s. 57–73 (EADEM, *Svět české středověké církve*, s. 329–339); o funkci generálních vikářů, na které v této době přešel výkon běžné agendy, podrobně EADEM, *Úřad generálních vikářů*, passim. O rozpadu církevní správy za husitských válek F. ŠMAHEL, *Pražská církevní provincie*, s. 107–115; nověji IDEM, *Husitské Čechy. Struktury, procesy, ideje*, Praha 2002, s. 349–369.

³⁹ *Thietmari Merseburgensis episcopi Chronicon*, Robert Holtzman (ed.), MGH SRG NS IX, Berolini 1935, s. 104: „...iuxta Pilisini urbem...“. Starší názory o dějinách osídlení shrnul Jiří SLÁMA, *K počátkům slovanského osídlení západních Čech*, AR 23, 1971, 725–741; výsledky toponomastického bádání přináší Jaromír SPAL, *Vývoj osídlení západních Čech podle místních jmen*, MZpČK 18, 1982, s. 211–227; z pohledu numismatiky pak Jarmila HÁSKOVÁ, *Osídlení a směna v západních Čechách do konce 13. století v historické výpovědi nálezů mincí*, MZpČK 19, 1983, s. 153–161. Dále srov. J. ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí*, s. 15; IDEM, *Počátky Čech královských*, s. 236–237. Nástin vývoje Plzeňska ve starším středověku a jeho osídlení nejnověji shrnul Karel NOVÁČEK, *Západní Čechy v 10.–13. století*, in: *Západočeská vlastivěda*, díl Historie I. (dostupné na www.kar.zcu.cz).

nizace, jak to bylo možné kupříkladu v případě Českolipska.⁴⁰ Spíše musíme předpokládat, že většina sakrálních staveb zde vznikala již v existujících vsích, což souviselo s prohlubující se christianizací a vzrůstající potřebou „vlastního“ kostela.

Další metoda, kterou se zabýval Zdeněk Boháč, spočívá ve výzkumu patrocinií.⁴¹ Ten sice vcelku přesvědčivě ukázal jisté trendy a časové vrstvy jednotlivých typů zasvěcení kostelů, avšak tato metoda má některé zásadní slabiny. Jak bylo již poukázáno výše, je možné, že část venkovských kostelů měla (nebo spíše mohla mít) svého dřevěného předchůdce. Boháč při stanovování stáří kostelů a tedy také patrocinií pochopitelně vycházel z výsledků umělecko-historického bádání současných sakrálních staveb, které tyto předpokládané „předchůdce“ nemohlo logicky postihnout. Časové vrstvy patrocinií tedy nemusí příliš vypovídat o počátcích farní sítě, ale pouze o době jejího přebudování na stavby kamenné. To je však problém, kterému se nelze vyhnout tak či tak. Na druhou stranu je možné předpokládat zasvěcení i u (nedatovaných) dřevěných předchůdců. Další překážku představuje možná změna zasvěcení v průběhu staletí, protože doklady o většině patrocinií máme až z období novověku.⁴² Přes tyto metodologické nedostatky je sice možné patrocinia kostelů využít, nicméně na ně nelze plně spoléhat.

⁴⁰ Srov. V. VANĚK, *Sakrální architektura*, s. 35–46; IDEM, *Rejstříky papežských desátků*, s. 497–521.

⁴¹ Srov. především Zdeněk BOHÁČ, *Patrocinia jako jeden z pramenů k dějinám osídlení*, ČsČH 21/3, 1973, s. 369–388, kde shrnuje výsledky svých předchozích výzkumů. Za nepřilíš spolehlivou metodu patrocinia označil V. VANĚK, *Rejstříky papežských desátků*, s. 497–521. K patrociniím na Moravě srov. Petr JOKEŠ – Monika RYCHLÍKOVÁ, *Výzkum patrocinií na jihozápadní Moravě*, ČMM 112/1, 1993, s. 55–76; Petr JOKEŠ, *Soupis patrocinií na jižní Moravě*, ČMM 132/1, 2013, s. 113–149; IDEM, „...*beate Marie virginis gloriose, in cuius honorem eadem parochialis ecclesia sit consecrata...*“ *Pohledy do světa středověkých patrocinií*, ČMM 133/1, 2014, s. 3–24. Patrociniu sv. Havla se věnoval Jan HRDINA, *Svatohavelský kult ve středověkých Čechách. Zpráva o stavu výzkumu*, in: *Havelské Město pražské ve středověku. Historie – archeologie – stavební historie*, Martin Musílek (ed.), Praha 2012, s. 100–135.

⁴² O změnách patrocinií a jejich využitelnosti srov. Zdeněk BOHÁČ, *Patrocinia v Čechách v době předhusitské a barokní*, in: *Pražské arcibiskupství 1344–1994. Sborník statí o jeho působení a významu v české zemi*, Zdenka Hledíková – Jaroslav V. Polc (ed.), Praha 1994, s. 164–178, jenž zde tvrdí, že k pozdější změně zasvěcení oproti předhusitské době došlo pouze v případě cca 7% kostelů. V případě vesnických kostelů však na jiném místě došel k závěru, že ke změně došlo až u více než 22% případů – IDEM, *K otázce využití zasvěcení kostelů v oboru historické geografie*, ČsČH 16, 1968, s. 571–584, zde s. 583.

Vzhledem k tomu, že většina kostelů plzeňského děkanátu se objevuje v pramenech až v rejstříku papežských desátků z roku 1352,⁴³ je pochopitelně nutné se při pokusu o stanovení stáří těchto staveb opřít zejm. o závěry archeologických a umělecko-historických výzkumů; ty však máme k dispozici pouze v případě přibližně poloviny lokalit. Navíc je nutno upozornit, že u některých staveb se názory badatelů liší dokonce v řádech několika staletí (rotunda sv. Petra a Pavla ve Staré Plzni, kostel sv. Jiří v Plzni-Doubravce). U těch ostatních (11)⁴⁴ nemáme k dispozici žádné indicie. Vzhledem k tomu, že spoléhat se zde na určení stáří staveb pouze na základě patrocina či výše papežského desátku (starší kostel = vyšší desátek) není dostatečně spolehlivé,⁴⁵ jsou tyto „problematické“ lokality z následujícího přehledu vypuštěny.⁴⁶

Nejstarší církevní památky Plzeňska budí pozornost již dlouhou dobu. K některým závěrům starší literatury se však novější kritické bádání staví podstatně strážlivěji. Nejpřípadnějším se v tomto smyslu jeví příklad **Staré Plzně**. Dlouhou dobu byla za nejstarší sakrální stavbu západních Čech považována rotunda sv. Petra a Pavla na zdejším hradišti.⁴⁷ Podle výsledků posledních výzkumů je stavbu nutno

⁴³ RDP, s. 86.

⁴⁴ Jedná se o kostely v Bělé, Březí, Chotíkově, Chválenicích, Kozolupech, Líštanech, Liticích, Loze, Tisé, Uněšově a Vejprnicích.

⁴⁵ Nespolehlivost těchto metod ukázal V. VANĚK, *Rejstříky papežských desátků*, s. 497–521. Tím spíše by to platilo pro plzeňský děkanát, kde byla výše papežského desátku poměrně vyrovnaná – blíže k tomu níže.

⁴⁶ Stejný postup při pokusu o rekonstrukci počátků farní sítě lipského a kouřimského děkanátu uplatnil Vojtěch Vaněk (IBIDEM, s. 497–521). Oproti tomu P. JOKEŠ, *Farní organizace*, s. 116–143, jenž se pokusil rekonstruovat počátky farní sítě na západní Moravě, pracoval při absenci umělecko-historických výzkumů právě s první zmínkou o kostele, což nutně vedlo k deformaci některých závěrů. Spíše než rozšiřování farní sítě tato metoda odráží rozšiřování pramenné základny v pozdním středověku (některé kostely mohly existovat i několik staletí než se objevily v písemných pramenech). Kdybychom tento postup nekriticky aplikovali na poměry středověkého plzeňského děkanátu, zřejmě bychom dospěli k absurdnímu závěru, že k největšímu nárůstu fundací kostelů došlo v polovině 14. století, vzhledem k jejich zaznamenání v rejstřících papežských desátků.

⁴⁷ Srov. Klára BENEŠOVSKÁ – Václav MENCL – Helena SOUKUPOVÁ, *Předrománská a románská architektura západních Čech*, Plzeň 1978, s. 27; Anežka MERHAUTOVÁ, *Raně středověká architektura v Čechách*, Praha 1971, s. 322–323; nejnověji se tento názor objevil ve spíše populární publikaci Karel KILBERGR – Jan SOUKUP – Anna VELICHOVÁ, *Kostely*

klášť zřejmě až na počátek 12. věku, avšak vzhledem k destruktivním archeologickým zásahům z počátku minulého století je již vypovídací hodnota objektu velmi malá.⁴⁸

Za velmi starou stavbu na plzeňském hradišti by bylo možné považovat pozdější farní kostel Panny Marie, respektive jeho románského předchůdce, který byl některými badateli dáván do souvislosti se zprávou v první redakci kroniky Přibíka Pulkavy, podle které měl biskup Vojtěch, vracející se z Říma, založit pro benediktinské mnichy „v plzeňské provincii“ (*in Plznensi provincia*) provizorní příbytek s kostelem Panny Marie.⁴⁹ Pro ztotožnění údaje s touto stavbou mluví mimo shodného patrocina také jeho umístění pod tehdejší hradem u křižovatky řezenské a norimberské cesty. Rozhodující jsou ovšem závěry archeologů a kunsthistoriků, kteří za období vzniku románského předchůdce dnešního kostela většinou považují až 12., nověji spíše 11. století.⁵⁰

Za hlavní „velkofarní“ svatyni lze snad považovat kostel sv. Vavřince. Ten byl postaven zřejmě v poslední čtvrtině 11. století. Známe však pouze základy gotické stavby, která tento kostel zaniklý požárem nahradila ve 13. století.⁵¹ V této době je také kostel poprvé zmíněn v pramenech (1239, 1266), přičemž z dikce druhé listiny

Starého Plzeňce. Stavby zachované i nezachované ve městě, které je předchůdcem Plzně, Starý Plzenec 2009, s. 21–25.

⁴⁸ Srov. Karel NOVÁČEK, *Starobylá a ještě starobylejší: vytváření historického významu rotundy sv. Petra ve Starém Plzenci během 20. století*, ArchP 18, 2006, s. 123–141.

⁴⁹ *Przibiconis de Radenin dicti Pulkavae Chronicon Bohemiae*, Josef Emler – Jan Gebauer (ed.), FRB V, Praha 1893, s. 27. Dokázat svatovojtěšské založení kostela Panny Marie se pokusil především Josef BERAN, *Staroplzeňské kostely. Po stopách zaniklých kostelů ve Staré Plzni nyní Starém Plzenci*, Praha 1947, zde s. 11–22. Nejnověji tento názor velmi opatrně připouští K. KILBERGR – J. SOUKUP – A. VELICHOVÁ, *Kostely Starého Plzeňce*, s. 27.

⁵⁰ K. BENEŠOVSKÁ – V. MENCL – H. SOUKUPOVÁ, *Předrománská a románská architektura*, s. 29; A. MERHAUTOVÁ, *Raně středověká architektura*, s. 323–324; nověji Jan ANDERLE, *Hlavní etapy středověkého vývoje kostela Narození Panny Marie ve Staré Plzni*, in: *Dějiny staveb 2010, Plzeň 2011*, s. 169–183.

⁵¹ Ladislav KAISER – Karel NOVÁČEK – Radek ŠIROKÝ, *Zapomenutá Plzeň. Počátky města pod přemyslovským hradem*, AR 56, 2004, s. 798–827, zde s. 805; Radek ŠIROKÝ, *Kostel sv. Vavřince ve Starém Plzenci jako archeologická památka*, ZPP 70/3, 2010, s. 179–185; Martin ČECHURA, *Zaniklé kostely Čech*, Praha 2012, s. 250–251. „Velkofarní“ charakter kostela ovšem nejnověji odmítl Karel NOVÁČEK, *Stará Plzeň v raném středověku*, in: *Dějiny města Plzně I*, Plzeň 2014, s. 74–100, zde s. 90–91.

je jasně patrné jeho výsadní postavení, které pravděpodobně vyplývalo již ze starší tradice.⁵² Není zde na překážku, že v prvním případě je označen pouze jako „kaple“ (*capella*),⁵³ neboť toto označení mohlo znamenat vztah krále jakožto fundátora ke svému kostelu.⁵⁴ V první polovině 14. století od něho byla zřejmě přenesena fara ke kostelu Panny Marie, který byl v této době přestavěn v gotickém slohu.⁵⁵

Další románskou stavbou, jejíž vznik zřejmě nelze přesně datovat, je kostel sv. Kříže. Odhady se pohybují v rozmezí od 10. do 12. století.⁵⁶ O dalších – dnes buď zaniklých, nebo radikálně přestavěných – kostelech sv. Jana Křtitele, sv. Blažeje, sv. Václava a sv. Martina lze říci pouze to, že se poprvé objevují v listině

⁵² CDB III/2, Gustav Friedrich – Zdeněk Kristen (ed.), Pragae 1962, č. 216, s. 285–286; CDB V/1, Jindřich Šebánek – Sáša Dušková (ed.), Pragae 1974, č. 475, s. 703–705: „...*aule nostre regie ecclesiam sancti Laurencii apud Pilznam cum iure patronatus et cum omnibus ecclesiis ab eadem dependentibus et universis earumdem pertinentiis [...] ecclesiam sancte Marie in latere Pilsnensis civitatis, ecclesiam sancti Iohannis Babtiste, ecclesiam sancti Wenczelai, ecclesiam sancti Martini in Pilznensi civitate, ecclesiam sancte Crucis, ecclesiam sancti Petri in monte castrii predictae civitatis, ecclesiam sancti Blasii extra eandem civitatem...*“.

⁵³ CDB III/2, č. 216, s. 285–286.

⁵⁴ O proměnách významu slov kaple a kaplan srov. Jindřich ŠILHAN, *Kaple a kaplan*, AH 6, 1981, s. 248–251. Stejně tak je však třeba vzít v úvahu terminologickou neujasněnost mezi termíny *capella* a *ecclesia* v této době, jak konstatuje Petr SOMMER, *K postihnutečnosti termínů ecclesia a capella v archeologických pramenech*, AH 7, 1982, s. 453–469.

⁵⁵ K. BENEŠOVSKÁ – V. MENCL – H. SOUKUPOVÁ, *Předrománská a románská architektura*, s. 29. Naopak L. KAISER – K. NOVÁČEK – R. ŠIROKÝ, *Zapomenutá Plzeň*, s. 805, namítají, že hypotéza o přenesení fary ke kostelu Panny Marie nemá oporu v písemných pramenech, což je sice pravda, nicméně jiné vysvětlení si lze těžko představit. Autory navrhované řešení, „že se původní hradecký palác po roce 1266, kdy byl patronát k plzeňským kostelům postoupen králem choťšovskému klášteru, přeměnil na faru, jež u sv. Vavřince přetrvala až do předbělohorského období“, se nejví jako příliš pravděpodobné.

⁵⁶ Srov. K. BENEŠOVSKÁ – V. MENCL – H. SOUKUPOVÁ, *Předrománská a románská architektura*, s. 27; A. MERHAUTOVÁ, *Raně středověká architektura*, s. 323; K. NOVÁČEK, *Stará Plzeň v raném středověku*, s. 97. Antonín MACHÁČEK, *O využití slohových znaků k posouzení stáří „Kostelce“ sv. Jiří*, in: *Milénium kostela svatého Jiří v Doubravce v Plzni 992–1992*, Plzeň 1992, s. 85, uvažuje, že se mohlo jednat o původní Vojtěchův kostel.

z roku 1266, kdy bylo patronátní právo ke všem osmi kostelům nacházejícím se ve Staré Plzni darováno chotěšovskému klášteru.⁵⁷

Starou sakrální stavbou s nepříliš jasnou datací je kostel sv. Jiří v **Kostelci** (dnes Plzeň-Doubravka). Dříve byl i on často dáván do souvislosti s již citovanou zprávou v Pulkavově kronice, přičemž jeho vznik byl některými badateli kladen právě na konec 10. století.⁵⁸ Tyto úvahy o svatovojtěšském založení však definitivně vyvrátil Jiří Sláma.⁵⁹

Románský emporový kostel sv. Martina ve **Všerubech** pochází patrně už z 50. let 12. století.⁶⁰ Zřejmě už ve 13. století byl postaven nový kostel sv. Ducha, k němuž byla přesunuta fara, o čemž svědčí zde nalezené archeologické nálezy (zejm. pohřby) z téže doby. Až po polovině 14. století byl tento kostel nahrazen novou vrcholně-gotickou stavbou.⁶¹

Také předchůdce kostela sv. Jakuba Většího v **Ledcích** pochází zřejmě ze 12. století, přičemž za terminus ante quem je nutno považovat léta 1180–1182, do kterých je datována listina, v níž je zmíněn místní plebán Petr.⁶² Předchůdce dnešního kostela měl zřejmě gotickou podobu,⁶³ takže by se eventuelně dalo uvažovat o původním dřevěném provizoriu, posléze nahrazeném kamennou gotickou stavbou.

⁵⁷ CDB V/1, č. 475, s. 703–705. Srov. M. ČECHURA, *Zaniklé kostely Čech*, s. 251–252; Karel NOVÁČEK – Radek ŠIROKÝ, *Transformace Staré Plzně ve 13. století*, in: Dějiny města Plzně, I, s. 101–122, zde s. 112, 118.

⁵⁸ Zejm. K. BENEŠOVSKÁ – V. MENCL – H. SOUKUPOVÁ, *Předrománská a románská architektura*, s. 28. A. MERHAUTOVÁ, *Raně středověká architektura*, s. 193–194, však stavbu klade na konec 12. století.

⁵⁹ Jiří SLÁMA, *O údajném svatovojtěšském založení kostela sv. Jiří v Plzni-Doubravce*, MZpčK 36, 2001, s. 7–14, starší názory uvedeny na s. 10, pozn. 9; nově shrnují Dušan FOLTÝN – Petr SOMMER – Pavel VLČEK, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997, s. 432–433.

⁶⁰ Nejnověji srov. Jan ADÁMEK – Karel NOVÁČEK, *Kostely kladrubského okruhu*, in: Karel Nováček et al., *Kladrubský klášter 1115–1421. Osídlení – architektura – artefakty*, Plzeň 2010, s. 174–175.

⁶¹ Na základě nového archeologického výzkumu srov. Martin ČECHURA, *Kostel sv. Ducha ve Všerubech*, in: Dějiny staveb 2002, Plzeň 2003, s. 41–45.

⁶² CDB I, Gustav Fridrich (ed.), Pragae 1904–1907, č. 296, s. 266.

⁶³ Emanuel POCHE, *Umělecké památky Čech II*, Praha 1978, s. 216.

Románského předchůdce měl také kostel Všech svatých v tehdejších Malicích,⁶⁴ které se později staly součástí **Nové Plzně**. Ještě roku 1322 je jmenován jako mateřský kostel k nově budovanému chrámu sv. Bartoloměje.⁶⁵ Josef V. Šimák soudil, že po celou první polovinu 14. století sídlil farář u kostela Všech svatých.⁶⁶ To se sice jeví do jisté míry jako oprávněné tvrzení, protože chrám sv. Bartoloměje byl teprve ve výstavbě (stavěl se ostatně minimálně po celé 14. století),⁶⁷ nicméně již roku 1321 se v něm připomíná oltář sv. Linharta,⁶⁸ takže liturgie zde již alespoň v provizorní podobě musela být vykonávána. Roku 1344 zakoupil plzeňský farář budovu pozdější fary na náměstí naproti kostelu,⁶⁹ což by mohlo snad ukazovat právě na její translaci od kostela Všech svatých. V roce 1406 vznikl v Nové Plzni ještě kostel sv. Mikuláše, připomínaný později roku 1414.⁷⁰

Je možné, že původní románskou podobu měl také kostel sv. Jana Křtitele v **Touškově**.⁷¹ Tomu by mohlo odpovídat rovněž zasvěcení kostela, které je kladeno do období 11.–12. století.⁷² Poprvé je však stavba doložena až roku 1288,

⁶⁴ IDEM, *Umělecké památky Čech III*, Praha 1980, s. 96–97.

⁶⁵ Listář I, č. 17, s. 13: „...ecclesiarum in Nova Pylzna, circa Omnium Sanctorum extra muros ciuitatis, que dicitur esse mater, et infra muros ciuitatis ibidem apud sanctum Bartholomeum, que dicitur esse filia...“.

⁶⁶ Josef V. ŠIMÁK, *České dějiny II/5. Středověká kolonisace v zemích českých*, Praha 1938, s. 606.

⁶⁷ K stavebnímu vývoji chrámu sv. Bartoloměje ve středověku srov. Václav MENCL, *Plzeň. Sedm kapitol z její výtvarné minulosti*, Plzeň 1961, s. 28–33, 38, 44–46; Jan MUK – Pavel ZAHRADNÍK, *Chrám sv. Bartoloměje v Plzni ve středověku a jeho novodobé úpravy*, ZPP 54/10, 1994, s. 341–350; nejnověji Karel NOVÁČEK – Jiří STOČES – Radek ŠIROKÝ – Marie MALIVÁNKOVÁ-WASKOVÁ, *Počátky Nové Plzně a její vývoj do husitství*, in: *Dějiny města Plzně*, I, s. 123–186, zde s. 175.

⁶⁸ Listář I, č. 14, s. 10–11.

⁶⁹ IBIDEM, č. 59, s. 66–67.

⁷⁰ Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Mikulášský kostel a hřbitov v dějinách Plzně*, in: *Mikulášský hřbitov v Plzni, Místo posledního odpočinku J. K. Tyla*, Plzeň 1956, zde s. 4; Listář I, č. 242, s. 271–272.

⁷¹ To předpokládá Tomáš DITTRICH, *Románské stavby z okruhu kladrubského kláštera*, *Umění* 28/2, 1980, s. 136.

⁷² Z. BOHÁČ, *Patrocinia jako jeden z pramenů*, s. 374.

kdy došlo k její inkorporaci kladrubskému klášteru a současně u ní byla zřízena prepositura v čele s proboštem, který byl zároveň farářem.⁷³

Kostel sv. Jiří v **Malesicích** byl postaven původně v raně-gotickém stylu, což tedy zhruba odpovídá období druhé poloviny 13. století.⁷⁴ S tím není v rozporu ani svatojiřské patrocinium, které se objevuje nejčastěji po roce 1200.⁷⁵

Zajímavá je situace v **Dobřanech**. Město je poprvé doloženo roku 1243,⁷⁶ kdy zde již existoval farní kostel sv. Víta. Po polovině 13. století byl postaven ještě konventní kostel sv. Mikuláše při klášteře magdalenitek.⁷⁷ V literatuře se běžně uvádí, že fara byla na konci 13. století přenesena ke kostelu sv. Mikuláše;⁷⁸ nic takového však prameny explicitně netvrdí. Jisté je, že ještě roku 1431 v souvislosti se založením oltáře v kostele sv. Víta, je tento kostel nazýván mateřským; navíc se v listině píše, že při kostele působí vikáři a plebán.⁷⁹ Je však možné, že kvůli poboření kostela sv. Mikuláše na počátku husitských válek⁸⁰ farář pouze provizorně přesídlil k tomuto druhému kostelu. Vzhledem k torzovitosti pramenné základny tuto otázku nelze spolehlivě rozhodnout.

Další stavbou, kterou známe ze 13. století, je kaple sv. Haštala v **Sekyřanech**, jež se připomíná roku 1272.⁸¹ Nemůžeme však vyloučit, že zde existovala již ve

⁷³ Listiny se dochovaly ve formulářové sbírce Tobiáše z Bechyně – srov. *Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně (1279–1296)*, Jan B. Novák (ed.), Praha 1903, č. 139, s. 109–110; č. 140, s. 110–111; č. 141, s. 111. Ke ztotožnění probošta a faráře srov. O. SCHMIDT, *Topografie kostelní sítě*, s. 58–60.

⁷⁴ J. ADÁMEK – K. NOVÁČEK, *Kostely kladrubského okruhu*, s. 156.

⁷⁵ Z. BOHÁČ, *Patrocinia jako jeden z pramenů*, s. 375.

⁷⁶ CDB IV/1, Jindřich Šebánek – Sáša Dušková (ed.), Pragae 1962, č. 34, s. 115.

⁷⁷ J. V. ŠIMÁK, *České dějiny I/5*, s. 594–596. Ke klášteru magdalenitek srov. Zbyněk SVITÁK, *Kláster magdalenitek v Dobřanech*, SPFFBU – C 40, 1993, s. 9–21.

⁷⁸ Tak například Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Dobřany za feudalismu*, MZpČK 16, 1980, s. 167–189, zde s. 169.

⁷⁹ Listář I, č. 312, s. 335–338: „...in antiqua capella seu in ecclesia matrice beati Viti [...] cum plebano eiusdem ecclesie in Dobrzano et ipsius vicariis...“.

⁸⁰ Poboření kostela sv. Mikuláše uvádí Emanuel POCHE, *Umělecké památky Čech I*, Praha 1977, s. 274.

⁸¹ CDB V/2, Jindřich Šebánek – Sáša Dušková (ed.), Pragae 1981, č. 708, s. 353–356: „...villam de Zekirene cum capella sancti Gastulli...“.

starším období. Zřejmě na jejím místě později vznikl kostel sv. Martina z druhé poloviny 14. století.⁸²

Jedna z mála sakrálních staveb, u které známe přesný rok založení je filiální kostel sv. Máří Magdaleny v **Druztové**. Jeho stavba započala roku 1351 a trvala zhruba do 70. let 14. století.⁸³ Jednalo se o filiálu kostela v Dýšíně a současně farní kostel. Jak ovšem bylo ukázáno výše, je pravděpodobné, že druztovský kostel patřil spíše do děkanátu rokycanského.

Také další tři kostely sv. Trojice v **Jezné**, sv. Jiljí v **Krašovicích** a sv. Vavřince v **Sulislavi** byly založeny zřejmě až v průběhu 14. století, respektive v jeho první polovině, vzhledem k tomu, že jsou všechny tři uvedeny v rejstříku papežských desátků z roku 1352.⁸⁴

* * *

Po stručném přehledu sakrální architektury plzeňského děkanátu můžeme nyní přejít k shrnutí. Vzhledem k tomu, že u naprosté většiny kostelů máme k dispozici pouze rámcovou či hypotetickou dataci vzniku, je lepší rozdělit proces formování kostelní sítě na několik oddělených, časově delších fází: 1) od nejstaršího období do konce 12. století; 2) 13. století; 3) 14. století a počátek 15. století do roku 1419.⁸⁵ Výsledky předchozí analýzy shrnuje následující tabulka.

I. Nejstarší období (–1200)			
č.	Lokalita	Patrocinium	Přibližná doba vzniku
1	Stará Plzeň	sv. Kříž	10.–12. století
2	Kostelec (Plzeň-Doubravka)	sv. Jiří	10.–12. století
3	Stará Plzeň	Panna Marie	2. pol. 11. století
4	Stará Plzeň	sv. Vavřinec	2. pol. 11. století
5	Všeruby	sv. Martin	50. léta 12. století

⁸² J. ADÁMEK – K. NOVÁČEK, *Kostely kladrubského okruhu*, s. 171–172.

⁸³ Listář I, č. 67, s. 76; E. POCHE, *Umělecké památky I*, s. 325.

⁸⁴ IBIDEM, s. 590; E. POCHE, *Umělecké památky II*, s. 144; IDEM, *Umělecké památky Čech III*, Praha 1980, s. 465; RDP, s. 86.

⁸⁵ Obdobně též P. JOKEŠ, *Farní organizace*, s. 117–143.

6	Ledce	sv. Jakub Větší	před r. 1180
7	Malice (Plzeň-Roudná)	Všichni svatí	12. století
8	Touškov	sv. Jan Křtitel	12. století (?)

II. 13. století (1201–1300)

č.	Lokalita	Patrocinium	Přibližná doba vzniku
1	Malesice	sv. Jiří	2. pol. 13. století
2	Stará Plzeň	sv. Blažej	před pol. 13. století
3	Stará Plzeň	sv. Jan Křtitel	před pol. 13. století
4	Stará Plzeň	sv. Martin	před pol. 13. století
5	Stará Plzeň	sv. Václav	před pol. 13. století
6	Všeruby	sv. Duch	13. století
7	Dobřany	sv. Vít	1. pol. 13. století
8	Dobřany	sv. Mikuláš	2. pol. 13. století
9	Sekyřany ⁸⁶	sv. Haštal	před r. 1272
10	Nová Plzeň	sv. Bartoloměj	přelom 13./14. století

III. 14. století a počátek 15. století (1301–1419)

č.	Lokalita	Patrocinium	Přibližná doba vzniku
1	Jezná	sv. Trojice	1. pol. 14. století
2	Krašovice	sv. Jiljí	1. pol. 14. století
3	Sulislav	sv. Vavřinec	1. pol. 14. století
4	Druzťová	sv. Máří Magdalena	1351
5	Nová Plzeň	sv. Mikuláš	1406

Přes mnohdy pouze hypotetické a nejisté datování snad analýza ukazuje jisté důležité jevy. Především je zřetelně vidět, že kostelní síť na Plzeňsku nebyla v době raného středověku ani zdaleka tak řídká, jak by se mohlo na první pohled jevit. Kromě hradskeho centra, Staré Plzně, máme údaje o dalších pěti kostelech, které byly poměrně rovnoměrně rozprostřeny na území pozdějšího plzeňského děka-

⁸⁶ Kaple sv. Haštala byla zřejmě předchůdcem pozdějšího gotického kostela sv. Martina, který už v tabulce znovu uveden není.

nátu. V žádném případě ovšem nelze považovat toto číslo za konečné. Předně u některých kostelů známe spíše horní chronologické vymezení vzniku, takže by je bylo eventuálně možné posunout spíše zpět. Vedle toho je zde jedenáct kostelů, o nichž nemáme žádné zprávy ani výsledky archeologických výzkumů, v tomto přehledu vypuštěných. Přesto by se však dalo uvažovat o románském (či dřevěném?) předchůdci kostela kupříkladu v případě Vejprnic, o kterých máme doklad již z roku 993,⁸⁷ zatímco o kostele sv. Vojtěcha v téže vsi víme až od roku 1352.⁸⁸

Pro 13. století, které je obecně přijímáno jako období největšího rozvoje farní sítě,⁸⁹ máme doklady o dalších deseti kostelech. Čtyři zmínky se však týkají kostelů ve Staré Plzni. V ostatních oblastech nepozorujeme nějakou výraznou fundiční aktivitu. Na celé situaci se také podepsal obecný trend zakládání měst v tomto období (Dobřany, Plzeň). Proces konstituování farní sítě pak završuje první polovina 14. století, ze které máme údaje o dalších čtyřech kostelech. Tuto pomyslnou hranici překračuje pouze kostel sv. Mikuláše v Nové Plzni založený roku 1406 zdejším měšťanem.

Je tedy otázkou, jak předchozí údaje interpretovat a předně – do jaké míry odrážejí skutečnou realitu. Především je nutno konstatovat, že citelně chybějí výsledky archeologických výzkumů pro řadu kostelů. Vzhledem k současnému stavu poznání by bylo jistě předčasné vyslovovat na tomto místě obecnější závěry, jež by byly nutně zkreslené a zavádějící. Vzpomeňme zde například situaci ve Všerubech. Tamní kostel byl dlouho datován do druhé poloviny 14. století a až nově provedený archeologický výzkum ukázal, že zde jeho předchůdce stál již ve 13. sto-

⁸⁷ CDB I, č. 375, s. 348. Listina je sice falzem ze 13. století, nicméně první část dispozičního jádra listiny, kde se nachází zmínka o Vejprnicích, je podle Jiřího Pražáka autentickým přepisem nedochovaného dokumentu z konce 10. století, který zachycoval skutečnou donaci knížete Boleslava II. břevnovskému klášteru. Pozdější interpolací je až následující imunitní oddíl. Blíže srov. Jiří PRAŽÁK, *Privilegium pervetustum Boleslai*, in: Milénium břevnovského kláštera (993–1993). Sborník statí o jeho významu a postavení v českých dějinách, Ivan Hlaváček – Marie Bláhová (ed.), Praha 1993, s. 13–24.

⁸⁸ RDP, s. 86.

⁸⁹ J. ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, s. 449–462; P. JOKEŠ, *Farní organizace*, s. 116–136.

letí.⁹⁰ Můžeme jen doufat, že takovýchto nových „objevů“, které pomohou prohloubit naše znalosti o počátcích farní sítě, bude v budoucnu přibývat.

Přes všechna zmíněná úskalí a nedostatky se snad podařilo alespoň částečně ukázat dynamiku vzniku a vývoje farní sítě na příkladu relativně malého církevně-správního celku, jakým byl plzeňský děkanát. Ve světle předchozích výsledků se nakonec nelze než přiklonit k interpretaci Libora Jana, který charakterizuje starší vývoj farní organizace jako „neustále se přetvářející organismus“.⁹¹ Současně je také možné do jisté míry polemizovat s poněkud schematickým modelem: velkofarní organizace – následný fundační boom ve 13. století. Celý proces byl zřejmě komplikovanější a především se v různých oblastech lišil v závislosti na mnoha různých faktorech.

Struktura patronátního práva

Patronátní právo, tak jak bylo uplatňováno ve 14. a 15. století, je chápáno v podstatě jako pozůstatek původních práv zakladatelů kostelů a jako jakýsi kompromis mezi těmito zakladateli (patrony) a širokými emancipačními nároky církve. Patronátní právo mělo několik složek, z nichž nejdůležitější bylo právo prezentační (*ius presentandi*), tedy možnost respektive povinnost navrhnout klerika k beneficiu, který byl posléze (arci)biskupem nebo později jeho generálními vikáři potvrzen.⁹²

⁹⁰ M. ČECHURA, *Kostel sv. Ducha*, s. 41–45.

⁹¹ L. JAN, *K otázce hradeckých kostelů*, s. 201.

⁹² K celému postupu a jeho písemnostem srov. Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Písemnosti církevní správy pražské (arci)diocéze v pozdním středověku*, in: *Církevní správa a její písemnosti*, s. 31; EADEM, *Arcibiskupství a písemná kultura ve středověku*, in: *Pražské arcibiskupství 1344–1994*, s. 75 (EADEM, *Svět české středověké církve*, s. 343–344); nejnověji a podstatně podrobněji na příkladech materiálu z prostředí pražské univerzity Blanka ZILYNSKÁ, „*Vestre reverendissime paternati duximus presentandum*“. *Role a podoba písemností při obsazování církevních beneficií ve středověku*, in: *Pragmatické písemnosti v kontextu právním a správním*, Zdeněk Hojda – Hana Pátková (ed.), Praha 2008, s. 105–119; na rituální stránku procesu ustanovování plebánů upozornil Jan HRDINA, *Jak klerik k beneficiu přišel, Uvádění duchovních k nižším obrocím ve střední Evropě 14.–15. století*, in: *Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14. a 15. století*, *Colloquia mediaevalia Pragensia* 12, Martin Nodl – František Šmahel (ed.), Praha 2009, s. 347–

Mimo to měl patron vliv na správu kostelního jmění a kromě toho také povinnost ochrany benefícia. Tento mechanismus se v našem prostředí začal prosazovat od 13. století (zpočátku na panství krále) a od poloviny století následujícího byl již plně respektován,⁹³ což dokládá mj. založení konfirmačních knih, které nám poskytují poměrně dobrou představu o držbě patronátního práva na přelomu 14. a 15. století.⁹⁴ Jak tedy vypadala jeho struktura v plzeňském děkanátu?⁹⁵

Jak už bylo zmíněno výše, rozbořem patronátního práva v jihozápadních Čechách (tedy na území zahrnujícím také plzeňský děkanát) se zabývala již Zdeňka Hledíková, avšak vzhledem k velkému geografickému rozsahu a tedy nutně přehledovému charakteru práce nemohla být věnována dostatečná pozornost některým dílčím problémům, místy se zde navíc objevují některé nepřesnosti,⁹⁶ které sice

364; IDEM, *O klobouku, klericích a patronovi. Netradiční forma prezentace plebána k farnímu benefíciiu pražské diecéze na počátku 15. století*, in: *Církevní topografie a farní síť*, s. 205–212.

⁹³ K definici a vývoji patronátního práva srov. V. NOVOTNÝ, *České dějiny II/3*, s. 428–431; Z. HLEDÍKOVÁ, *K otázkám vztahu*, s. 20–21, zejm. pozn. 23; Z. FIALA, *Správa a postavení církve*, s. 72–74, 82–83; Jaroslav KADLEC, *Přehled českých církevních dějin I*, Praha 1991², s. 137–144, 173–174, 203; o klášterních patronátech milevských premonstrátů srov. Jan ADÁMEK, *Patronáty milevského kláštera ve středověku*, Bibliotheca Strahoviensis 4–5, 2001, s. 63–81; patronáty johanitů zpracoval Miroslav SVOBODA, *Postavení a správa patronátních kostelů johanitského řádu v předhusitských Čechách*, ČNM – řada historická 174/1–2, 2005, s. 1–21.

⁹⁴ LC I–X. O rekonstrukci rozložení patronátního práva v celé pražské arcidiecézi se pokusili Zdeněk BOHÁČ, *Struktura feudální pozemkové držby v Čechách na prahu husitské revoluce (Pokus o rekonstrukci podle patronátních práv)*, FHB 7, 1984, s. 7–42; J. M. KLASSEN, *Nobility and the Making*.

⁹⁵ Chronologický rozsah sledované problematiky je v tomto případě vymezen polovinou 14. století a rokem 1419, tedy rozmezím, které lze sledovat v konfirmačních knihách; nejsou sem zahrnuty některé starší známé přesuny patronátního práva jako například roku 1259 v Dobřanech, 1266 ve Staré Plzni, etc. Tyto zprávy jsou spíše ojedinělého charakteru a nelze s nimi tedy pracovat kvantitativně.

⁹⁶ Z. HLEDÍKOVÁ, *Ke studiu a možnostem*, s. 43–99, jež zde například na s. 50 tvrdí, že řád německých rytířů držel patronát v Bělé, ačkoli je zde doložena pouze jedna prezentace jejich provinciála, která je navíc poměrně sporná; uvádí také, že chotěšovský klášter vlastnil patronátní právo k faře v Dobřanech, ale opomíjí držbu patronátu sekyřanské fary tímto řeholním ústavem; Kostelec, který patřil ke kolaci břevnovského kláštera, je zde zaměněn za nedaleký Kostelec v rokycanském děkanátu, jehož patronát náležel plaským cisterciákům. Dále na s. 52 je zmíněn měšťanský patronát v Chotíkově, ale je opomenut patronát stejného měšťanského rodu ve Chválenicích, etc.

v obecném smyslu zásadně nenarušují celkové závěry, avšak přesto bude třeba se patronátním právem v námi sledované oblasti zabývat zevrubněji.

Podívejme se nejprve na fary příslušející pod královský patronát. Jediný farní kostel náležející králi byl městský chrám v Nové Plzni, avšak patronát k němu král Jindřich Korutanský daroval roku 1310 řádu německých rytířů. Později (1322) byla donace potvrzena Janem Lucemburským a spolu s chrámem sv. Bartoloměje bylo darováno také patronátní právo ke staršímu plzeňskému kostelu Všech svatých.⁹⁷ Ve sledované době tedy nebyl královský patronát v plzeňském děkanátu zastoupen vůbec.

Další sledovanou skupinou jsou fary na kolaci klášterů, případně jiných církevních institucí. Patronátní právo ke kostelům v Touškově (probošství)⁹⁸ a Malesicích⁹⁹ příslušely kladrubskému klášteru; rovněž po dvou patronátech měl chotěšovský klášter (Dobřany,¹⁰⁰ Sekyřany¹⁰¹). Němečtí rytíři obsazovali faru v Nové Plzni,¹⁰² plaským cisterciákům patřil patronát ledeckého kostela,¹⁰³ zatímco patronátním právem ke kostelu sv. Jiří v Kostelci¹⁰⁴ disponovali břevnovští benediktini. K tomu připočteme ještě faru ve Staré Plzni,¹⁰⁵ jejíž patronátní právo připadalo vyšehradským proboštům. Dále je zde případ kostela v Bělé, kde je výkon patro-

⁹⁷ Listář I, č. 4, s. 4–5; č. 17, s. 13. Podobnou donaci, kde král daroval klášteru patronátní právo k městskému farnímu kostelu uvádí v případě Žatce J. HAVRLANT, *Žatecko na cestě*, s. 149. Obdobnou cestou asi přišli Němečtí rytíři k patronátu ke kostelu sv. Ducha v Hradci Králové, kteří ho pravděpodobně také nevlastnili od počátku – srov. L. MAZANCOVÁ, *Děkanát Hradec Králové*, s. 97–98.

⁹⁸ LC I/1, s. 41; II, s. 32; VI, s. 265. Na tomto místě jsou ve většině případů citovány pouze doklady z konfirmačních knih předhusitského období; podrobnější rozbor problematiky obsahují příslušná hesla in: O. SCHMIDT, *Topografie kostelní sítě*, s. 27–64.

⁹⁹ V roce 1365 došlo k prodeji patronátu kladrubským benediktinům (A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze XIII*, s. 248), avšak zmínky o prezentacích se v tomto případě nedochovaly.

¹⁰⁰ LC I/1, s. 52; III-IV, s. 59, 220; VI, s. 157, 234.

¹⁰¹ LC III-IV, s. 212; V, s. 286; VI, s. 275–276; VII, s. 200.

¹⁰² LC I/1, s. 38–39, 125; I/2, s. 34, 49, 69; II, s. 38; III-IV, s. 79, 119; VI, s. 17, 82, 171, 254; VII, s. 17, 55, 144, 157; VIII-X, s. 90, 128, 153, 254.

¹⁰³ LC VI, s. 206.

¹⁰⁴ LC I/1, s. 149–150; III-IV, s. 209, 217; VI, s. 11; VII, s. 285.

¹⁰⁵ LC III-IV, s. 219; V, s. 204; VII, s. 76.

nátního práva nejasný. Zde se jedná pouze o dvě ojedinělé zmínky; roku 1369 provedl prezentaci plaský opat a roku 1374 provinciál řádu německých rytířů. Nemáme však žádné jiné zprávy ohledně vztahu těchto řádů k zmíněné faře, nezbyvá tedy než tyto dvě prezentace označit v souladu s Kateřinou Charvátovou za „nejisté“.¹⁰⁶ Pouze pro úplnost je třeba dodat, že patronátní právo k faře ve Všerubech vlastnil nakrátko v letech 1386 až 1396 zderazský klášter.¹⁰⁷ Pomineme-li některé sporné zmínky, celkově se tedy jednalo o osm far na kolaci klášterů a církevních institucí.

Největší množství patronátů far plzeňského děkanátu vlastnila šlechta. Ta je v tomto přehledu chápána jako celek; není zde tedy diferencována na vyšší a nižší, což spíše odpovídalo realitě předhusitské doby, kdy hranice mezi rytířským a panským stavem ještě nebyly zcela pevně vytvořeny.¹⁰⁸ V případě far na patronátu šlechty docházelo k poměrně častému střídání patronátních pánů v souvislosti s prodejem či zástavou dané farní vsi. Na to můžeme většinou usuzovat právě pouze ze zápisů v konfirmačních knihách, zatímco jiné prameny o těchto změnách mlčí.¹⁰⁹ Zajímavé je, že ve sledované době takřka nedocházelo k převedení či prodeji patronátního práva ze šlechtických rukou do držby církevních institucí.¹¹⁰ Šlechta tedy po celou dobu vlastnila patronáty k farním kostelům v Bělé,¹¹¹

¹⁰⁶ LC II, s. 2; III-IV, s. 19. Srov. Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420, sv. I, Fundace 12. století*, Praha 1998, s. 205, pozn. 134. Ves Bělá patřila navíc v tomto období stále vladykům z hradu Bělá, na něž patronát později zase přešel.

¹⁰⁷ AICP II, č. 262, s. 402; III, č. 65, s. 175–177.

¹⁰⁸ Obdobně Z. HLEDÍKOVÁ, *Ke studiu a možnostem*, s. 53–54; srov. také Jaroslav MEZNÍK, *Česká a moravská šlechta ve 14. a 15. století*, in: IDEM, *Tvář stárnoucího středověku. Výbor článků a studií*, Brno 2008, s. 25–61, zde s. 30–36.

¹⁰⁹ Zápisy v konfirmačních knihách sloužily jako hlavní zdroj informací o majetkových přesunech již v díle A. SEDLÁČKA, *Hrady, zámky a tvrze*; podobně také u Z. BOHÁČE, *Struktura feudální pozemkové držby*, s. 7–42. Ne ve všech případech však patron musel být totožný s majitelem vsi.

¹¹⁰ Je opět nutno upozornit na onen nejistý případ farní vsi Bělá a také na krátkodobé převedení všerubského patronátu zderazskému klášteru (1386) a malesického patronátu kladrubským benediktinům (1365).

¹¹¹ Roku 1357 a 1364 Sezema a Racek z Bělé (LC I/1, s. 5; LE I, č. 94, s. 48), 1395 Sezema z Pušperka (LC V, s. 228) a 1407 a 1414 Václav z Bělé (LC VI, s. 211; VII, s. 115) a 1417 Neustup, týnský probošt a Bavor ze Švamberka (LC VII, s. 231). K tomu ještě nutno připočíst

Jezné,¹¹² Krašovicích,¹¹³ Líšťanech,¹¹⁴ Liticích,¹¹⁵ Loze,¹¹⁶ Sulislavi,¹¹⁷ Tisé,¹¹⁸ Uněšově,¹¹⁹ Vejprnicích¹²⁰ a ve Všerubech,¹²¹ tj. celkem k jedenácti farním kostelům plzeňského děkanátu.

Pouze nevelkou skupinu tvořily patronáty měšťanské. V našem děkanátu je to případ farního kostela v Chotíkově, k němuž prezentovali takřka po celou dobu

„sporné“ zmínky z let 1369 a 1374 (LC II, s. 2; III-IV, s. 19), kdy jsou jako patroni uvedeni plaský opat a provinciál řádu německých rytířů.

¹¹² Roku 1394 prezentovali bratři Jan, arcijáhen hradecký a Heřman z Nečtin spolu se Scachem z Hrádku (Bubnu) a jeho bratrem (LC V, s. 189–190).

¹¹³ V roce 1364 vystupuje jako patron Petr z Vrtby (LC I/2, s. 45) a roku 1406 Petr z Nekmíře, Sezema ze Štěpánovic, Sezema z Krašovic (LC VI, s. 183). O deset let později (1416) prezentoval pouze Artleb z Krašovic (LC VII, s. 211).

¹¹⁴ Jako patroni se jmenují roku 1364 bratři Jan, Dětrich a Půta z Gutštejna (LC II, s. 2) a roku 1412 Protiva z Fridenberka (LC VII, s. 41).

¹¹⁵ V roce 1389 prezentoval Heřman z Nečtin (LC III-IV, s. 169) a roku 1407 panoš Jan (podle Sedláčka bratr chotěšovského probošta) (LC VI, s. 200). Ves byla majetkem chotěšovského kláštera, který celé litické panství také s patronátním právem pronajímal.

¹¹⁶ Zde je doložen v letech 1390 a 1394 Jan Mimoň z Lozy (LC V, s. 14–15, 186) a roku 1405 a 1408 jeho syn Jan z Tlučné (LE V, č. 849, s. 627–628; LC VI, s. 254).

¹¹⁷ Roku 1369 vlastnil patronátní právo Ješek ze Sulislavi (LC II, s. 2). Roku 1400 je doložena skupina patronů: Jan Polák ze Sulislavi a bratři Jan Ptáče a Prkoš, plebán v Bukovci (LC VI, s. 21–22). V roce 1416 Prkoš, Jan Polák a zřejmě synové Jana Ptáčeho ze Sulislavi s jejich matkou (LC VII, s. 205).

¹¹⁸ V letech 1388, 1394, 1410 a 1411 vlastnil patronátní právo Sezema z Bělé (LC III-IV, s. 204; V, s. 183; VI, s. 281; VII, s. 30) a to o rok později (1412) přešlo na Purkharta z Kolo-vrat v Bezdručicích (LC VII, s. 70).

¹¹⁹ Zde roku 1365 prezentoval Jindřich z Uněšova (LC I/2, s. 68), roku 1371 Bedřich z Vinařic (LC II, s. 64) a v roce 1383 oba předchozí společně (LC III-IV, s. 152). V roce 1389 vlastnil patronát Petr z Krašovic (IBIDEM, s. 217) a roku 1399 Sezema z Pušperka (LC VI, s. 4).

¹²⁰ Roku 1368 sem prezentoval Bohuslav ze Švamberka (LC I/2, s. 102), V roce 1390 vlastnila patronát skupina patronů: Jan z Jeřeně, arcijáhen hradištský, Heřman z Hrádku (Bubnu) a Anna, vdova po Odolenovi *de Nezabilycz* (LC V, s. 249–250). V letech 1399, 1407 a 1415 vlastnil patronát pouze Heřman z Bubnu (LC VI, s. 3, 202; VII, s. 150).

¹²¹ Roku 1365 drželi patronát bratři Jindřich a Bavor ze Všerub (LC I/2, s. 71), roku 1367 ho vlastnil samotný Bavor (IBIDEM, s. 81), který ho roku 1386 daroval zderazským křížovníkům (AICP II, č. 262, s. 402). Zdezký klášter ho prodal o deset let později (1396) Otíkovi ml. z Chrástu (AICP III, č. 71, s. 178), který ho roku 1416 daroval Dětrichovi z Gutštejna, v jehož rukou již zůstal definitivně (LE V, č. 945, s. 696–697; LC VII, s. 155, 174–175).

měšťané z Nové Plzně.¹²² V úvahu přichází taktéž chválenická fara, kam roku 1395 prezentovala plebána plzeňská měšťanka Anna Pabianková, přičemž tento rod si zřejmě patronát udržel až do husitských válek.¹²³ Měšťanské patronáty tedy tvořily dvě položky z celého spektra s tím, že v případě Chválenic to platí nejdříve od roku 1383 a nejpozději od roku 1395.

Dvě fary měly patronát smíšený, totiž dělili se o něj patroni světszí a církevní. Není bez zajímavosti, že ani v jednom případě nebyla tato koexistence bezproblémová. V případě farního kostela v Kozolupech vlastnili patronátní právo společně kladrubští opati spolu s místní šlechtou; roku 1366 bylo zřejmě v důsledku sporu mezi nimi rozhodnuto, že pro příště se mají tito patroni v prezentacích navždy střídát, což ovšem, jak ukazuje následující vývoj, nebylo dodržováno.¹²⁴ Podobně byl rozdělen patronát kostela v Březí, který náležel tepelskému opatovi a místní šlechtě; jakým způsobem však bylo presentační právo vykonáváno, není z konfirmačních zápisů příliš zřejmé. Do roku 1415 sem zmínění patroni prezentovali až na některé výjimky společně, přičemž v tomto roce bylo ustanoveno, že následující prezentace budou náležet Havlovi z Březí, což ovšem taky nebylo dodrženo, jak plyne z následujících prezentací, které byly opět společné.¹²⁵ Dvě fary na smíšeném patronátu kláštera a šlechty tedy tvořily poslední typ patronátu.

Poté co bylo poukázáno na všechny typy spektra držitelů patronátního práva v plzeňském děkanátu na přelomu 14. a 15. století, přejdeme nyní ke shrnutí. Jak

¹²² V letech 1370, 1371 a 1376 prezentoval Mikuláš Miloslavův z Nové Plzně (LC II, s. 37, 60; III-IV, s. 54), poté přešel patronát (roku 1394) do rukou Ebrzvína z Nové Plzně (LC V, s. 187). V roce 1417 sem prezentoval plebána šlechtic Jindřich z Elsterberka se souhlasem plzeňského měšťana Tomáše Pabianka a o dva roky později to byl již pouze Jindřich (LC VII, s. 223, 285, 292). V roce 1426 a 1435 je jako patron uveden opět Tomáš Pabianek (LC VIII-X, s. 122–123, 240). Blíže k zajímavé osobnosti Tomáše Pabiánka srov. Jiří STOČES, *Plzeňští studenti na předhusitské pražské právnické univerzitě (Pilsna medii aevi docta I)*, in: Musa pedestris. Sborník ke stému čtyřicátému výročí městského archivu v Plzni a šedesátým narozeninám Jaroslava Douši, Plzeň 2010, s. 27–62, zde s. 45–55.

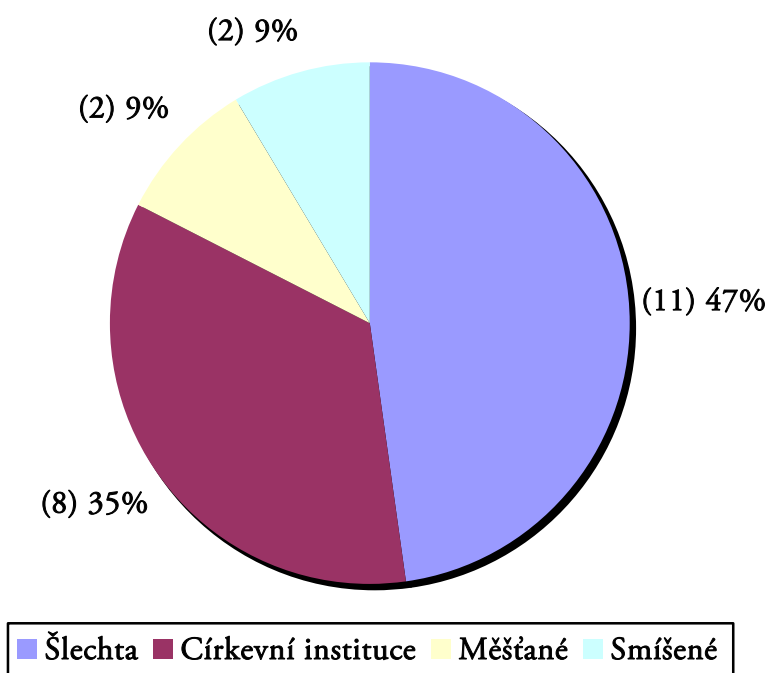
¹²³ LC V, s. 214. Další doklady však nejsou známy. Předtím je jako patron uveden roku 1377 Vilém z Pušperka (LC III-IV, s. 72) a roku 1383 Aleš z Pokonic (IBIDEM, s. 157).

¹²⁴ LC I/2, s. 76, 77; VI, s. 124, 259; VII, s. 271.

¹²⁵ LC I/1, s. 95, 99; I/2, s. 99–100; III-IV, s. 11, 131; V, s. 18, 111, 183; VI, s. 111; VII, s. 142, 148, 224.

již poukázala starší historiografie,¹²⁶ nenacházela se v námi zkoumané oblasti celistvá větší šlechtická panství, jako tomu bylo například v jižních Čechách. Pro plzeňský děkanát je charakteristická spíše roztržitá držba drobné šlechty, která zde v nejlepším případě držela dva patronáty (páni z Gutštejna, z Bělé, z Bubnu či z Krašovic); pouze v případě jedné prezentace se zde objevuje rod Švamberků.¹²⁷ Další významnou okolností, charakteristickou pro tento region byla rozsáhlejší klášterní držba, která pochopitelně souvisela s existencí velkých klášterních dominií (Kladruby, Plasy, Chotěšov). Nejlepší představu o tom, jak vypadalo rozložení držby patronátního práva v plzeňském děkanátu na přelomu 14. a 15. století, poskytuje následující graf.¹²⁸

Rozložení patronátního práva v plzeňském děkanátu kolem roku 1400

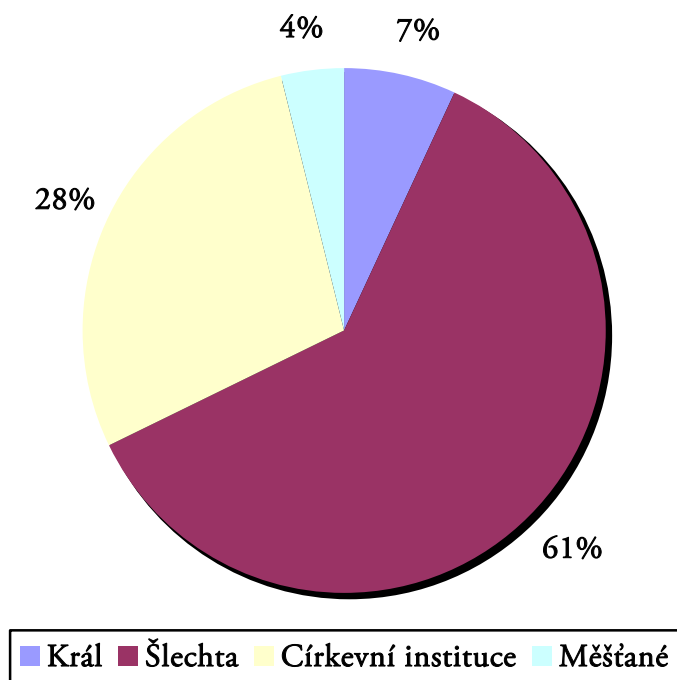
¹²⁶ J. M. KLASSEN, *Nobility and the Making*, s. 38; Z. HLEDÍKOVÁ, *Ke studiu a možnostem*, s. 61.

¹²⁷ Ve Vejprnicích roku 1368 (LC I/2, s. 102).

¹²⁸ V tomto přehledu byla vynechána fara v Druztové, která zřejmě do plzeňského děkanátu nepatřila – více o tom srov. výše. K obdobným závěrům pro plzeňský děkanát došel Z. BOHÁČ, *Struktura feudální pozemkové držby*, tabulka na s. 33, který zde však „smíšené“ patronáty počítá mezi „šlechtické“. Také faru ve Chválenicích zřejmě přiřadil mezi „šlechtické“.

Pro srovnání uvedme také hodnoty pro celou pražskou arcidiecézi:¹²⁹

Rozložení patronátního práva v pražské arcidiecézi

Na první pohled tedy v případě plzeňského děkanátu zaujme především absence královského patronátu a větší množství far na kolaci církevních institucí. Vzhledem k tomu je zde o něco menší podíl šlechtických patronátů (Zdeněk Boháč však mezi šlechtické fary počítal také patronát „smíšený“, tím pádem by byl jejich podíl v plzeňském děkanátu o něco málo větší), které zde však stále s jistotou převažují.

Klérus plzeňského děkanátu

Problematice života nižšího kléru byla v poslední době v historiografii věnována určitá pozornost, ať už jde o jednotlivé osobnosti nebo o nižší klérus obecně.¹³⁰

¹²⁹ IBIDEM, tabulka na s. 38.

¹³⁰ Ke konkrétním osobnostem srov. Jan ADÁMEK, *Bohunco, plebanus noster. Zapomenutá osobnost středověkých Českých Budějovic*, in: *Facta probant homines*, s. 21–32; Ivan MICHÁLEK, *Wenceslaus de Blahotycz plebanus ecclesie parochialis sancte Marie virginis in Wsk super Albea. Příspěvek ke kariéře a životním osudům faráře v předhusitských Čechách*, ÚSH 2004 (Go-

Není pochopitelně možné zde podat prosopografickou analýzu kleriků¹³¹ přímo působících, či pouze nějakým způsobem spjatých s námi sledovaným plzeňským děkanátem, avšak je možné se alespoň stručně dotknout a upozornit na některé z otázek týkajících se této sociální vrstvy středověké společnosti, jež vyvstaly v průběhu zpracovávání dějin jednotlivých farních kostelů.

Přestože duchovenstvo tvořilo ve středověku uzavřenou a celistvou skupinu, je její spektrum poměrně rozmanité.¹³² Ponecháme-li stranou vyšší klérus, tj. biskupy, opaty a kanovníky, objevuje se nám zde vedle venkovských plebánů také množství nejrůznějších vikářů, nájemců far (střídníků), kaplanů, kazatelů, oltářníků či zvoníků.¹³³ K tomu je nutné navíc počítat klérus řeholní, který rovněž u některých kostelů plnil pastorační úlohu. Nás zde zajímají pochopitelně především faráři, respektive správci farních kostelů, o kterých máme relativně největší množství zpráv.

Prvním tématem je otázka průměrné délky působení plebánů při jejich obrocích. Doposud byla tato problematika zkoumána na příkladu menších geografických oblastí (většinou děkanátů), přičemž výsledky těchto prací se víceméně shodují na průměrné době v rozmezí cca pěti až deseti let.¹³⁴ Podívejme se tedy na

tické umění a jeho historické souvislosti III), s. 91–114; Eduard MAUR, *Chelčičtí plebáni 1357–1420*, in: *Facta probant homines*, s. 259–270; obecně o středověkých farářích Martin NODL, *Farář*, in: *Člověk českého středověku*, Martin Nodl – František Šmahel (ed.), Praha 2002, s. 192–219; k problematice nižšího kléru Z. HLEDÍKOVÁ, *Struktura duchovenstva*, s. 55–83; M. NODL, *Morová epidemie*, s. 301–310; IDEM, *Klerici, rektori a scholárové*, in: *Pater familias*. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Prof. Dr. Ivana Hlaváčka, Jan Hrdina (ed.), Praha 2002, s. 299–311.

¹³¹ Pro mnichovohradištský děkanát zpracoval kariéry kleriků O. VODIČKA, *Klérus mnichovohradištského děkanátu*, s. 34–83.

¹³² Srov. Z. HLEDÍKOVÁ, *Struktura duchovenstva*, s. 55–83.

¹³³ K funkci a terminologii jednotlivých složek nižšího kléru srov. EADEM, *Farní síť*, s. 28–30.

¹³⁴ M. NODL, *Morová epidemie*, s. 303–304, dospěl na příkladu čtyř děkanátů na Rakovnicku k průměrnému číslu jedenácti let; T. DVOŘÁK, *Farní klérus*, s. 85–88, pak k hodnotě osm a půl roku; skoro naprosto shodně pro mnichovohradištský děkanát též O. VODIČKA, *Klérus mnichovohradištského děkanátu*, s. 29–32. J. KINDLOVÁ, *Venkovské duchovenstvo*, s. 186–187, graf č. 2, zjistila na příkladu Slánska zhruba o něco více než sedmiletou průměrnou dobu působení plebánů u jejich beneficí, nicméně počet zkoumaných plebánů (39) není v tomto případě příliš reprezentativní. Průměrná doba obsazení na farářích johanitského řádu činila sedm a půl roku, přičemž čtvrtina farářů zde působila více jak deset let (M. SVOBODA, *Postavení*

výsledky, které přinesl rozbor délky působení farního kléru u beneficií plzeňského děkanátu. Na základě informací z konfirmačních knih doplněných o údaje z dalších pramenů víme o 155 plebánech, kteří působili v děkanátu v době od roku 1354 do husitské revoluce.¹³⁵ Tyto zprávy jsou však torzovité a my můžeme vzhledem k tomu použít údaje pouze pro osmdesát pět plebánů (55%), neboť pouze u těch známe datum příchodu a odchodu na příslušné beneficium.¹³⁶ Prostý aritmetický průměr délek působení těchto pětaosmdesáti farářů ukazuje, že průměrná doba, kterou zůstávali u svých beneficií plzeňského děkanátu, činila zhruba osm a půl roku. To je v zásadě stejná hodnota, ke které dospěli nezávisle další badatelé pro kamenecký a mnichovohradištský děkanát.¹³⁷ Předložené výsledky sice nelze příliš přeceňovat, protože zkoumaný vzorek není svým rozsahem dostatečně reprezentativní, nicméně jakýsi trend tyto údaje jistě odráží.

Ještě je zde třeba upozornit na jeden patrný jev – na poměrně překvapivé zjištění týkající se velmi bohaté plzeňské fary, kde se faráři střídali velmi často, z toho někteří zde nevydrželi ani celý rok.¹³⁸ Tuto výjimku lze v tomto případě možná vysvětlit držbou patronátu, který patřil řádu německých rytířů. Je totiž pozoruhodné, že podobné výsledky (tedy časté střídání farářů) můžeme pozorovat v případě far-

a správa, s. 15), zatímco D. KALHOUS, *Od Libice ke Kolínu II*, s. 35–36, došel k průměrné době cca pěti let.

¹³⁵ Spodní hranice tohoto období je zde pochopitelně tvořena zavedením konfirmačních knih. Pro předchozí dobu samozřejmě známe některé faráře, avšak tyto údaje jsou tak útržkovité, že s nimi nelze kvantitativně pracovat. Horní hranice je pak určena rokem vypuknutí husitských válek, protože poté se již celková situace v pražské arcidiecézi dost značným způsobem změnila, přičemž v pramenech se často již neodrážel její reálný stav (některé konfirmace byly ryze formální a neodpovídaly realitě), a s předhusitskou správou již měla pouze málo společného, tudíž by údaje spíše zkreslovala než naopak.

¹³⁶ Také u těch farářů, kteří působili u kostela neobvykle dlouhou dobu (více než 20 let) si nemůžeme být nikdy naprosto jisti, zda se jedná skutečně o stále stejnou osobu; tím spíše, pokud se jednalo o plebána nesoucího běžné jméno jako Jan, Mikuláš, etc.

¹³⁷ Srov. T. DVOŘÁK, *Farní klérus*, s. 87; O. VODIČKA, *Klérus mnichovohradištského děkanátu*, s. 30–31.

¹³⁸ Celkově se jich zde za předhusitské období vystřídalo sedmnáct, přičemž delší dobu (20 let) zde setrval pouze plebán Mikuláš – srov. LC I/1, s. 38–39, 125; I/2, s. 34, 49, 69; II, s. 38; III–IV, s. 79, 119; VI, s. 17, 82, 171, 254; VII, s. 17, 55, 144, 157; VIII–X, s. 90, 128, 153, 254.

ního kostela v Hradci Králové, kde patronát vlastnil tentýž řád.¹³⁹ Z těchto dvou případů samozřejmě nelze vyvozovat žádné dalekosáhlé závěry, nicméně přesto se zde nabízí otázka, zda se nemohlo jednat o jakési specifikum tohoto řádu. To by mohlo potvrdit pouze další v tomto směru detailněji zaměřené studium.¹⁴⁰ V ostatních případech však o vztahu patronátu a četnosti střídání beneficí lze mluvit jen stěží.¹⁴¹ Jak fary na šlechtickém patronátu, tak ty na kolaci klášterů nevykazují žádné výraznější tendence. V obou těchto případech můžeme doložit plebány, kteří zde působili abnormálně dlouho, případně přesný opak.¹⁴²

Lze tedy snad prozatím tuto otázku uzavřít s tím, že průměrná doba působení plebánů u jejich beneficí byla zřejmě závislá na lokálních faktorech jako například na hmotném zabezpečení benefícia, na vztazích s patronem kostela či se samotnými farníky, případně se mohlo jednat o kombinaci všech těchto uvedených předpokladů a o další pohnutky, které dnes již nejsme schopni z pramenů odhalit.

Obraťme nyní pozornost k některým významnějším farářům, kteří za svou církevní kariéru prošli plzeňským děkanátem. Je zde řeč především o některých vyšších církevních hodnostářích, kteří zde ke svým ostatním prebendám drželi některé z farních beneficí. Na prvním místě je asi nutné zmínit korektora kléru a na krátkou dobu generálního vikáře Ojře z Domanic, který držel litickou faru v letech

¹³⁹ Srov. L. MAZANCOVÁ, *Děkanát Hradec Králové*, s. 98.

¹⁴⁰ Obdobným způsobem jako byly modelově zpracovány patronátní fary johanitů a milevských premonstrátů – srov. M. SVOBODA, *Postavení a správa*, s. 1–21; J. ADÁMEK, *Patronáty milevského kláštera*, s. 63–81.

¹⁴¹ Podobně M. SVOBODA, *Postavení a správa*, s. 15, který se staví skepticky k názoru Z. HLEDÍKOVÉ, *Ke studiu a možnostem*, s. 80–81, která předpokládá, že v případě far na kolaci klášterů docházelo k častějšímu střídání plebánů. Zdá se, že otázka délky působení farářů u jejich beneficí s typem patronátu (narozdíl od konkrétního patrona) většinou příliš nesouvisela.

¹⁴² Například na světském patronátu působil jednatřicet let plebán v Sulislavi Dominik (LC II, s. 2; VI, s. 21–22). Naopak na faře v Malesicích, příslušející na kolaci kladrubského kláštera, to byl plebán Zikmund, o kterém máme doklady z let 1402–1435 (ACC, s. 12; *Urkunden-Regesten aus den ehemaligen Archiven der von Kaiser Joseph II. aufgehobenen Klöster Böhmens*, Anton Schubert (ed.), Innsbruck 1901, č. 601, s. 75; případně RBMV V/I, fasc. 2, Karel Beránek – Věra Beránková (ed.), č. 1116, s. 206; IBIDEM, fasc. 2, č. 1161, s. 222; LC VII, s. 239; VIII-X, s. 244–245).

1397–1400.¹⁴³ Před ním zde v letech 1380–1389 působil Jan z Jeřeně, pražský kanovník a licenciát práva¹⁴⁴ a po něm Hána z Hradce Králové, bývalý kanovník v Opolí.¹⁴⁵ Faru ve Všerubech spravoval v letech 1365–1367 Ojř, kanovník vyšehradský,¹⁴⁶ později (1407–1415) mistr Petr ze Zderazu¹⁴⁷ a krátce na to jiný kanovník, tentokrát od kostela sv. Jiljí v Praze, Prokop Padovec z Manětína.¹⁴⁸ Také krašovická fara byla v letech 1425–1427 obsazena kanovníkem od sv. Jiljí, Vavřincem.¹⁴⁹ Na faře ve Staré Plzni krátce působil (od roku 1390) královský kaplan Řehoř Hudera.¹⁵⁰ Ještě je třeba zmínit plebána v Kostelci, jenž zde pobýval v době husitských válek, mistra Konstantina z Nové Plzně.¹⁵¹ Oproti názoru některých badatelů se neprokázalo, že by na faře ve Vejprnicích působil známý mnohoobročník mistr Petr ze Všerub.¹⁵²

¹⁴³ LC V, s. 288; AICP III, č. 155, s. 358–359; LE VI, č. 18, s. 41; č. 19, s. 43; č. 20, s. 45; č. 21, s. 46; č. 22, s. 48; č. 25, s. 52; č. 28, s. 60; č. 38, s. 75; č. 60, s. 112; LC V, s. 315; VI, s. 1. Jeho stručnou biografii zpracovala Z. HLEDÍKOVÁ, *Úřad generálních vikářů*, s. 131.

¹⁴⁴ AICP II, č. 311, s. 54; č. 312, s. 54; č. 453, s. 70; č. 243, s. 172; LC III-IV, s. 169. Srov. Josef TRÍŠKA, *Životopisný slovník předhusitské pražské univerzity 1348–1409*, Praha 1981, s. 260.

¹⁴⁵ LC III-IV, s. 169; V, s. 288.

¹⁴⁶ LC I/2, s. 71, 81; Václav V. TOMEK, *Dějepis města Prahy V*, Praha 1905², s. 181.

¹⁴⁷ AICP V, č. 164, s. 348; č. 211, s. 259; č. 258, s. 372; č. 274, s. 375; č. 292, s. 377–378; č. 351, s. 394; č. 378, s. 400; č. 431, s. 417; č. 453, s. 423–424; č. 462, s. 426; č. 476, s. 428; č. 486, s. 432; č. 499, s. 434; č. 538, s. 442; VI, č. 5, s. 2; č. 24, s. 4; č. 132, s. 32; č. 254, s. 66; č. 481, s. 123; ASP I, č. 665, s. 395; č. 429, s. 283; LC VII, s. 155. Srov. V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy V*, s. 124, 186, 198, 263; J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 461.

¹⁴⁸ LC VII, s. 174–175; MVB VII/1, č. 50, s. 25; V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy V*, s. 198.

¹⁴⁹ LC VIII-X, s. 98–99, 127–128; V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy V*, s. 198.

¹⁵⁰ LC III-IV, s. 219; MVB V, č. 329, s. 185–186; Ivan HLAVÁČEK, *Studie k dvoru Václava IV. (I. část)*, FHB 3, 1981, s. 135–193, zde s. 155, č. 10.

¹⁵¹ LC VIII-X, s. 119, 125, 128; srov. J. STOČES, *Plzeňští studenti*, s. 59–61; J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 87–88.

¹⁵² To uvádí Dominik BUDSKÝ, *Metropolitní kapitula pražská jako dvůr v malém. Kariéra a vztahy v prostředí kapituly v letech 1378–1390*, in: *Dvory a rezidence ve středověku*, MHB Supplementum 1, Dana Dvořáčková-Malá (ed.), Praha 2006, s. 68–71. Srov. zápis v LC VII, s. 150 (11. 3. 1415), kdy byl ustanoven kněz Petr ze Všerub. Muselo se však jednat o osobu stejného jména, protože Petrova smrt je v papežských registrech doložena již k roku 1407 (ASP I, č. 292, s. 207; č. 293, s. 207; č. 294, s. 208; č. 295, s. 208–209; č. 296, s. 209).

Jak je z tohoto prostého výčtu patrné, zmínění kanovníci měli zájem pouze o výnosné fary, které nezřídka pronajímali, a ač se jednalo o kurátní benefícia, sloužily jim v podstatě jako sinekury – jenom k finančnímu zajištění. Kvůli tomu zmínění preláti do dění ve své farnosti příliš nezasahovali, nicméně pro nás je to dnes především důkaz relativního bohatství příslušné fary, který lze případně porovnat s jinými prameny. Významnou osobou ze spíše opačného názorového prostředí, která se pouze chvilkově mihla plzeňským děkanátem svým krátkým působením na faře v Chotíkově (1416–1417), ale přesto je jí třeba zmínit, byl reformní husitský kazatel Mikuláš Mníšek, zbavený benefícia pro své radikální názory,¹⁵³ a také kazatel v Nové Plzni, Václav Koranda starší.¹⁵⁴

Často opomíjenou složkou nižšího kléru tvořili nejrůznější vikáři, oltářníci a kaplani působící u kostelů jako pomocníci farářů. O těchto duchovních se bohužel z pramenů dozvídáme velmi málo. Někdy bylo vydržování nového vikáře plebánem (a tedy rozšíření liturgie) podmínkou donace kostelu. Zdeňka Hledíková se domnívá, že také u menších venkovských kostelů působili jeden až dva manuální vikáři.¹⁵⁵ V případě plzeňského děkanátu se rovněž dochovalo několik zpráv o vikářích a oltářnících. Pokud pomineme cca dvacet duchovních při městském farním kostele sv. Bartoloměje v Nové Plzni,¹⁵⁶ několik řeholníků při benediktinském proboštství v Touškově a neuvedený počet vikářů u kostela v Dobřanech, víme o působení minimálně jednoho vikáře u šesti dalších farních kostelů.¹⁵⁷ Z toho v jednom případě (farní kostel v Sulislavi) máme doloženy dokonce čtyři vikáře.¹⁵⁸ Navíc je pochopitelně nutno vzít v úvahu fakt, že většinu těchto pomocných kleriků prameny vůbec nezmiňují, takže lze skutečně důvodně předpo-

¹⁵³ LC VII, s. 223. O něm srov. Anežka VIDMANOVÁ, *Husův přivrženec Mikuláš Mníšek*, HT 3, 1980, s. 51–66.

¹⁵⁴ Miloslav ŠVÁB, *Husitské a protihusitské literární boje. Literární život Plzně v husitském období*, in: Dějiny Plzně I, Miloslav Bělohlávek (ed.), Plzeň 1965, s. 89–90.

¹⁵⁵ Srov. Z. HLEDÍKOVÁ, *Církev v českých zemích*, s. 210.

¹⁵⁶ K počtu duchovních srov. O. SCHMIDT, *Topografie kostelní sítě*, s. 50–51.

¹⁵⁷ Bělá (LE I, č. 94, s. 48), Jezná (AICP II, č. 94, s. 210), Krašovice (LE V, č. 898, s. 665), Loza (IBIDEM, č. 849, s. 627–628), Stará Plzeň (AICP IV, č. 351, s. 170; LC VI, s. 262; VII, s. 76, 119), Sulislav (LE V, č. 925, s. 682–684).

¹⁵⁸ LE V, č. 925, s. 682–684.

kládat, že i u převážné většiny venkovských farních kostelů působil mimo plebána ještě další pomocný vikář.

Dalším tématem, které lze v pramenech sledovat, jsou soudní spory¹⁵⁹ ať už mezi samotnými kleriky, nebo mezi nimi a osobami světskými (nejčastěji patrony). Nejdůležitější pramen, soudní akta generálních vikářů, nás však bohužel většinou neinformuje o skutkové podstatě sporu, ale jsou zde uváděny pouze procesní záležitosti příslušného sporu: předvolávání svědků, určení termínu dalšího stání etc.¹⁶⁰ Je zajímavé, že zhruba u poloviny lokalit plzeňského děkanátu máme zapsanou nějakou soudní při: nejčastěji se jednalo o spor o příslušné beneficium, někdy se však soudili také patron kostela s jeho farářem (Všeruby, Touškov),¹⁶¹ případně plebán se svými farníky (Stará Plzeň).¹⁶² V historiografii zatím nepříliš prozkoumanou problematiku tvoří rivalita mezi mendikantskými řády a farním klérem – také tu můžeme dobře doložit v případě Nové Plzně.¹⁶³

Část zápisů v soudních aktech tvořily záležitosti nesporného soudnictví jako například závazky o zaplacení dluhu (Březi),¹⁶⁴ farní pronájmy (Kostelec, Krašovice, Litice, Stará Plzeň)¹⁶⁵ či žádosti o konfirmaci (Dobřany).¹⁶⁶ Značná část sporů vedených před generálními vikáři se týkala převážně finančních záležitostí, zejm.

¹⁵⁹ K soudní agendě, vymezení kompetencí mezi oficiálem a generálními vikáři a jejich vývoji srov. Z. HLEDÍKOVÁ, *Z dějin církevního soudnictví doby předhusitské (Soudní agenda pražského arcibiskupství)*, Zápisky katedry československých dějin a archivního studia 5, 1961, s. 43–59; EADEM, *Soudní akta*, s. 157–171; EADEM, *Několik zlomků*, s. 25–52. Soudním sporům v mnichovohradištském děkanátu se věnoval O. VODIČKA, *Kléru mnichovohradištského děkanátu*, s. 83–91.

¹⁶⁰ AICP I–VII. K tomu srov. Z. HLEDÍKOVÁ, *Soudní akta*, s. 157–171.

¹⁶¹ Všeruby (AICP I, č. 172, s. 105; č. 75, s. 198–199; č. 247, s. 225–226; č. 288, s. 232; č. 49, s. 253; č. 306, s. 297; č. 50, s. 332; MVB IV, č. 1241, s. 703; LE II, č. 243, s. 130); Touškov (AICP III, č. 3, s. 2; č. 68, s. 16; č. 69, s. 16; č. 90, s. 20; LE IV, č. 541, s. 387–389).

¹⁶² AICP I, č. 240, s. 366–367.

¹⁶³ IBIDEM, č. 108, s. 93; č. 60, s. 119. Obecně činnosti žebravých řádů ve městech srov. Jiří KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998, s. 267–273, o sporech s farním klérem stručně na s. 273.

¹⁶⁴ AICP III, č. 61, s. 15.

¹⁶⁵ Kostelec (AICP IV, č. 84, s. 210–211); Krašovice (IBIDEM, č. 12, s. 305–306); Litice (AICP II, č. 243, s. 172; III, č. 155, s. 358–359); Stará Plzeň (AICP IV, č. 353, s. 171).

¹⁶⁶ AICP I, č. 119, s. 169.

kostelního majetku. Jsou zde nicméně doloženy také některé případy, kdy došlo i na násilí (Krašovice, Kozolupy).¹⁶⁷ S tím také úzce souvisí mravní stav duchovenstva, nicméně na základě několika ojedinělých zmínek nelze činit žádné obecnější závěry.¹⁶⁸ Zaujímou zde také případy, kdy plebáni upadli v podezření z porušení celibátu (Březí, Sekyřany, Malesice, Nová Plzeň).¹⁶⁹

S fungováním děkanátu samotného byla úzce spjata funkce venkovského děkana, bude proto vhodné se na zmínky o něm podívat blíže. Úřad venkovských děkanů,¹⁷⁰ vzniklý v poslední třetině 13. století, byl podnícen snahou nižšího kléru organizovat se v menších správních celcích, než byla arcijáhenství. Tito měli na starosti například vybírání desátků a pořádání děkanátních konvokací; tvořili zkrátka jakési prostředníky mezi diecézními orgány a faráři v době, kdy již arcijáhni neplnili svojí prvotní úlohu. Funkce děkanů byla zřejmě volená a doživotní,¹⁷¹ s tím, že děkanem se stal vždy jeden z plebánů daného děkanátu – zde patrně rozhodovalo více okolností jako osobní autorita, zkušenost, vzdělání a další vlastnosti.

V případě plzeňského děkanátu se většinou setkáváme se zdejšími děkany pouze jako s exekutory v konfirmačních zápisech, přičemž zde nejsou uvedeny žádné další doplňující údaje (jméno, fara).¹⁷² Výjimkou je případ plzeňského děkana a malesického faráře Bohuňka, který je zmíněn jako svědek v listině z roku 1368. Vzhledem k tomu, že funkce děkana byla pravděpodobně doživotní, můžeme před-

¹⁶⁷ Krašovice (MVB V/2, č. 554, s. 313–315); Kozolupy (ACC, s. 46, 51).

¹⁶⁸ Na to upozorňuje J. ADÁMEK, *Akta korektorů kléru*, s. 44–54.

¹⁶⁹ Březí (*Protocollum visitationis*, s. 362); Sekyřany (ACC, s. 12); Malesice (IBIDEM, s. 15, 17); Nová Plzeň (IBIDEM, s. 35).

¹⁷⁰ O venkovských děkanech, jejich původu a funkci srov. Z. HLEDÍKOVÁ, *Venkovské děkanáty*, s. 112–123; pro oblast západní Moravy Petr JOKEŠ, *Děkanátní zřízení na středověké západní a jihozápadní Moravě (od počátků do roku 1419)*, ČMM 128/1, 2009, s. 107–125; několik stručných životopisů slánských děkanů zpracovala J. KINDLOVÁ, *Církevní správa*, s. 66; o děkanech v jablonském a ústeckém děkanátu srov. I. MICHÁLEK, *Jablonský děkanát*, s. 26–27; IDEM, *Ústecký děkanát*, s. 18–19.

¹⁷¹ Z. HLEDÍKOVÁ, *Venkovské děkanáty*, s. 121. Oproti tomu P. JOKEŠ, *Děkanátní zřízení*, s. 109–111, 122, upozorňuje, že tato funkce zřejmě nemusela být vždy doživotní a poukazuje na příklad znojenského děkana.

¹⁷² Uvádí se zde většinou pouze formule „*Executor decanus Pilsnensis*“ (LC I/1, s. 41; I/2, s. 34, 49, 69, 71; III-IV, s. 157; VI, s. 171).

pokládat, že jím byl až do své smrti někdy po roce 1371.¹⁷³ Dále víme o Mikulášovi, faráři v Liticích, který na tuto faru nastoupil v roce 1400 a hned toho roku byl zvolen děkanem plzeňským.¹⁷⁴ V této funkci zřejmě vydržel do své smrti v únoru roku 1407.¹⁷⁵ Již v prosinci téhož roku známe nového plzeňského děkana Jakuba, plebána v Kostelci.¹⁷⁶ Tehdy vystupuje jakožto smírčí soudce ve sporu mezi knězem Mikulášem z Krs a manětínským měšťanem. Jakub působil na kostelecké faře až do své smrti v roce 1419, je tedy pravděpodobné, že byl tedy děkanem po celou tuto dobu.¹⁷⁷

Zpráv o plzeňských děkanech je velmi málo. V případě děkanů Mikuláše (plebána v Liticích) a Jakuba (plebána v Kostelci) můžeme pouze konstatovat, že fary, u kterých působili, byly nadprůměrně výnosné.¹⁷⁸ Zámožnost beneficíí asi těžko mohla být přímo rozhodující, nicméně je možné, že jistou roli zde také sehrála. Dobu funkce známých děkanů shrnuje následující tabulka.

Jméno	Místo působení	Funkční období	Doklady
Bohuněk	Malesice	1368–1371	<i>Urkunden-regesten</i> , č. 1624, s. 218; MVB IV/1, č. 200, s. 119.
Mikuláš	Litice	1400–1407	Listář I, č. 198, s. 218; LC VI, s. 200.
Jakub	Kostelec	1407–1419	AICP VI, č. 557, s. 146; LC VII, s. 285.

Závěrem lze tedy říci, že klérus plzeňského děkanátu se sice pochopitelně nijak výrazněji nevymyká z obecných dobových poměrů, panujících v ostatních děka-

¹⁷³ *Urkunden-regesten*, č. 1624, s. 218. V roce 1371 mu totiž papež uděluje rozhřešení *in articulo mortis* – MVB IV/1, č. 200, s. 119.

¹⁷⁴ Listář I, č. 198, s. 218. Mikuláš vystřídal na litické faře Ojíře z Domanic, korektora kléru a generálního vikáře, který je připomínán jako plebán v Liticích pouze do roku 1399.

¹⁷⁵ LC VI, s. 200.

¹⁷⁶ AICP VI, č. 557, s. 146.

¹⁷⁷ LC VII, s. 285.

¹⁷⁸ Alespoň podle údajů z rejstříků papežských desátků, který v obou případech činil půl kopy grošů (RDP, s. 86). V případě Malesic činil půlroční papežský desátek 18 grošů.

nátech pražské arcidiecéze, přesto snad bylo žádoucí zde některé tyto charakteristické rysy na konkrétních příkladech shrnout.

Hmotné zabezpečení farních beneficií

Důležitým tématem je otázka finančního zajištění jednotlivých far.¹⁷⁹ Příjmy středověkého faráře se obvykle skládaly z několika složek: základním příjmem byly desátky, odváděné plebánovi jeho farníky; tyto platy byly buď v peněžní, nebo naturální formě (zejm. obilí), případně byly kombinací obojího. Ke každé faře většinou příslušely také hospodářské budovy a pozemky (pole, louky, lesy), na nichž bylo možno hospodařit buďto ve vlastní režii, nebo je plebán mohl pronajímat a pouze z nich pobírat příslušnou rentu. Třetí část příjmů, v pramenech bohužel takřka nezachytitelnou, tvořily tzv. akcidenční příjmy – štólové poplatky a ofěry. Tyto platy odváděné farním kostelům se ve 14. století důsledně rozdělily na vlastní příjem beneficiáta (prebenda, obročí) a záduší (*fabrica ecclesie*), neboli kostelní majetek spravovaný světskými správci, kostelníky (*vitrici*).¹⁸⁰

Skutečné příjmy jednotlivých plebánů můžeme ve většině případů bohužel pouze odhadovat. V literatuře je velice často používán jako nejdůležitější ukazatel hmotného zajištění fary výše odvedeného papežského desátku,¹⁸¹ který Rostislav Nový odhadl zhruba na 1/20 až 1/35 skutečných farních příjmů.¹⁸² V tomto směru je důležité, že v případě plzeňského děkanátu činila průměrná výše odve-

¹⁷⁹ K ekonomické situaci farářů a jejich příjmům srov. Rostislav NOVÝ, *K sociálnímu postavení farského kléru v Čechách v době předhusitské*, SH 9, 1962, s. 137–192. Nověji, avšak spíše s přihlédnutím k ranému novověku, též Pavel PUMPR, *Farní klérus*, in: Peníze nervem společnosti. K finančním poměrům na Moravě od pol. 14. do počátku 17. století, Tomáš Borovský – Bronislav Chocholáč – Pavel Pumpr (ed.), Brno 2007, s. 194–228.

¹⁸⁰ Shrnuje Blanka ZILYNSKÁ, *Záduší*, in: *Facta probant homines*, s. 535–548. Doklad o kostelnících farního kostela v Nové Plzni k roku 1377 otištěn in: *Listář I*, č. 121, s. 129.

¹⁸¹ Rejstříky papežských desátků a jejich výpovědní hodnotou se v poslední době zabývaly dvě práce, přičemž oba autoři se k její spolehlivosti pro určování farních příjmů staví značně skepticky – srov. V. VANĚK, *Rejstříky papežských desátků*, s. 497–521; Petr LANDR, *Struktura papežského desátku odváděného z hradeckého arcijáhenství*, VLH 23–24, 2005, s. 189–205.

¹⁸² RDP; R. NOVÝ, *K sociálnímu postavení*, s. 177.

deného papežského desátku nejvíce z celé pražské arcidiecéze (59 grošů).¹⁸³ Jak ale doložil Vojtěch Vaněk, tato hodnota sice poskytuje jakousi základní orientaci, nicméně spoléhat se na ni příliš nelze.¹⁸⁴ Dalším zdrojem informací, zhruba odrážejícím výnosy jednotlivých beneficií, jsou papežské listiny, ve kterých se často píše o výši jejich příjmu, přičemž se zde však jedná spíše o hrubý odhad.¹⁸⁵

Důležitějším pramenem jsou nájemní smlouvy dochované v soudních aktech, kde jsou často detailně popsány příjmy benefícia a jeho příslušenství.¹⁸⁶ Nejedná se zde sice o skutečný příjem, protože k výši nájmu je třeba ještě počítat nepřilíš vysoký plat náležející nájemci, přesto však tyto smlouvy odrážejí hospodářskou situaci far zřejmě nejspolehlivěji. Nevýhodou samozřejmě zůstává fakt, že nájemní smlouvy jsou dochovány pouze v případě některých kostelů. Kvalitní pramen pro studium hmotného zabezpečení fary tvoří účty řádu německých rytířů z let 1382–1411, které jsou však svou povahou spíše výjimečné, a týkají se pouze jediné fary plzeňského děkanátu (Nová Plzeň). Následující tabulka přehledně shrnuje informace získané z těchto tří různých typů pramenů.

Fara	RDP ¹⁸⁷	Papežské písemnosti	Pramen	Nájemní smlouvy	Pramen
Bělá	30 gr.	–	–	–	–
Březí	24 gr.	–	–	–	–
Dobřany	36 gr.	–	–	–	–
Chotíkov	30 gr.	–	–	–	–

¹⁸³ IBIDEM, tabulka na s. 178.

¹⁸⁴ V. VANĚK, *Rejstříky papežských desátků*, s. 497–521.

¹⁸⁵ Většinou je zde formule „...ecclesiam, cuius fructus [výše částky] marcharum argenti valorem annum non excedunt...“.

¹⁸⁶ Na využití nájemních smluv upozornila Z. HLEDÍKOVÁ, *Farní síť*, s. 29; ve velkém je využil již František GRAUS, *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské II. Dějiny venkovského lidu od poloviny 13. stol. do roku 1419*, Praha 1957, s. 357–405; v případě slánského děkanátu je zdařile vytežila J. KINDLOVÁ, *Církevní správa*, s. 38–45; nově též D. KALHOUS, *Od Libíce ke Kolínu II*, s. 28.

¹⁸⁷ Všechny údaje citovány na základě RDP, s. 86. Je zde uváděna výše ročního desátku v groších.

Chválenice	42 gr.	–	–	–	–
Jezná	60 gr.	–	–	–	–
Kostelec	60 gr.	–	–	3 roky: 2x30 + 1x16 kop	AICP IV, č. 84, s. 210–211.
Kozolupy	24 gr.	–	–	–	–
Krašovice	42 gr.	–	–	3 roky: 3x5 kop	AICP IV, č. 12, s. 305–306.
Ledce	60 gr.	16 hřiven	MVB VII/1, č. 266, s. 127.	–	–
Líštiny	60 gr.	–	–	–	–
Litice	60 gr.	30 hřiven	MVB VII/1, č. 452, s. 202.	2 roky: 2x24 kop; 3 roky 2x28 + 1x30 kop	AICP II, č. 243, s. 172; AICP III, č. 155, s. 358– 359.
Loza	12 gr.	–	–	–	–
Malesice	36 gr.	9 hřiven	ASP I, č. 188, s. 118–119.	–	–
Nová Plzeň	240 gr.	–	–	–	–
Sekyřany	60 gr.	15 hřiven	MVB VII/2, č. 1229, s. 501.	–	–
Stará Plzeň	102 gr.	20 hřiven	MVB V, č. 329, s. 185–186.	2 roky: 2x37 kop	AICP IV, č. 353, s. 171.
Sulislav	24 gr.	–	–	–	–
Tisá	12 gr.	–	–	–	–
Touškov	60 gr.	–	–	–	–
Uněšov	30 gr.	–	–	–	–
Vejprnice	60 gr.	–	–	–	–
Všeruby	150 gr.	28 hřiven	ASP 1, č. 429, s. 283.	–	–

Nejmenší věrohodnost mají zřejmě údaje z papežských listin, stanovované pouze přibližným odhadem. Například fara ve Staré Plzni byla pronajata za třicet sedm kop ročně; když tedy připočteme minimální příjem nutný k výživě nájemce, celkový výnos fary by měl činit zhruba čtyřicet pět kop, avšak v papežské listině je uvedeno pouze dvacet hřiven,¹⁸⁸ což těžko mohlo odpovídat skutečnosti. Podobně v případech far v Leducích, Malesicích a Všerubech se údaje z papežských register zdají být spíše podhodnocené, což lze zřejmě vysvětlit snahou farářů udávat při taxování menší příjmy a odvádět tak nižší částky.

Nejspolehlivější jsou údaje z nájemních smluv, které velmi zhruba odpovídají závěrům Rostislava Nového o poměru mezi farními příjmy a výší papežského desátku.¹⁸⁹ Výjimku tvoří pouze fara v Krašovicích, kde však nízkou hodnotu pronájmu lze vysvětlit událostmi z roku 1391, kdy došlo k rozchvácení kostelního majetku.¹⁹⁰ Zajímavé je rovněž sledovat příjmy plzeňské fary, které roku 1384 činily padesát pět kop grošů a roku 1403 dokonce již sto třicet kop grošů, přičemž papežský desátek zůstával stejný.¹⁹¹

Nepotvrdila se zde ani žádná výrazná souvislost mezi výší papežského desátku a typem patronátu;¹⁹² eventuelně by se dalo pouze uvažovat o vyšším desátku odváděném z far na kolaci církevních institucí. Ten zde většinou nebyl menší než

¹⁸⁸ Z jedné hřivny stříbra se razilo 64 grošů, což byl zhruba ekvivalent jedné kopy, která odpovídala 60 grošům – srov. Zdeněk PETRÁŇ – Pavel RADOMĚŘSKÝ, *Encyklopedie české numismatiky*, Praha 1996, s. 121, 154.

¹⁸⁹ Ve všech případech však byly pronajmuty relativně bohaté fary odvádějící nadprůměrný desátek; u chudých far však tato hodnota jistě nemohla odpovídat skutečné (přibližně) dvacetině příjmu, protože tato předpokládaná výše by pak ani zdaleka nemohla stačit k obživě příslušného plebána. Jinými slovy nelze předpokládat, že například plebán odvádějící roční desátek dvanáct grošů pobíral skutečný roční příjem ve výši čtyř kop, což by bylo skutečně hluboko pod hranicí „existenčního minima“. Na to správně upozornil P. LANDR, *Struktura papežského desátku*, s. 199.

¹⁹⁰ MVB V/2, č. 554, s. 313–315; srov. též O. SCHMIDT, *Topografie kostelní sítě*, s. 39.

¹⁹¹ Moderní edice *Die Deutschordens-Ballei Böhmen in ihren Rechnungsbüchern 1382–1411*, Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens 22, Josef Hemmerle (ed.), Bonn 1967, mi nebyla dostupná; příslušné zápisy otiskl M. BĚLOHLÁVEK, *Řád německých rytířů*, příloha č. 3, s. 19, č. 9, s. 22.

¹⁹² Tak uvažovala Z. HLEDÍKOVÁ, *Ke studiu a možnostem*, s. 63; obdobně též P. LANDR, *Struktura papežského desátku*, s. 189–205.

jedna kopa ročně. V případě některých far na ostatních typech patronátu můžeme nalézt sice nižší hodnoty, ale zkoumaný vzorek je natolik malý, že na základě něho nelze vůbec vyvozovat žádné obecné závěry.

K rejstříkům papežských desátků můžeme přidat ještě jednu úvahu. Jedná se o faru v Loze, které byl v březnu roku 1405 věnován plat.¹⁹³ Až do tohoto roku byla hodnota půlročního desátku pouze šest grošů, avšak zřejmě vzhledem k zmíněné donaci byla tato hodnota zvýšena na třicet. To je samo o sobě poměrně neobvyklé. Důležitější však je, co tento případ vypovídá o chronologii posledního rejstříku papežských desátků. Jaroslav Eršil přesvědčivě ukázal, že poslední dva rejstříky jsou v podstatě pouze soupisem poplatků vybíraných *pro pallio* nově zvoleného arcibiskupa Mikuláše Puchníka a po jeho smrti Zbyňka Zajíce z Hazenburka.¹⁹⁴ Zatímco první soupis ve výši ročního desátku byl spolehlivě datován do roku 1403,¹⁹⁵ druhý, pouze v půlroční výši, vročil Jaroslav Eršil do období mezi rokem 1403 a červnem 1405, přičemž předpokládá, že byly původně dva, z nichž se dochoval pouze jeden, neznámo který.¹⁹⁶ Tato donace z března roku 1405 a její následná recepce v tomto soupisu by mohla ukazovat na to, že se jednalo o druhý z těchto půlročních rejstříků, pocházející až z jara roku 1405. Tuto otázku však samozřejmě nelze na základě pouhé jedné zmínky rozhodnout; celá otázka by vyžadovala hlubší analýzu.

Donace (zbožné odkazy) kostelu, ať už motivovány péčí o duši donátora a jeho předků, či snahou o reprezentaci, byly dalším způsobem, kterým byly rozmnožovány farní příjmy.¹⁹⁷ V plzeňském děkanátu se dochovaly – bez zahrnutí plzeň-

¹⁹³ LE V, č. 849, s. 627–628.

¹⁹⁴ Jaroslav ERŠIL, *Zatížení církevními dárkami v Čechách na počátku 15. století (K otázce papežského desátku z roku 1403)*, ČČH 10/4, 1962, s. 533–555.

¹⁹⁵ Ten zaplatil z plzeňského děkanátu pouze plebán ve Vserubech – RDP, s. 86: „*it. dedit Malessicz*“, tj. zaplatil částku výběřčímu Janovi z Malesic. Byl tedy zřejmě v blíže neurčeném vztahu k pražské kapitule. Ten také později již neodváděl taxu ve výši polovičního desátku, kterou platili pouze dříve neplatící faráři. Oba tyto rejstříky jsou v Tomkově edici sjednoceny k roku 1405 – srov. Eršilovu studii citovanou v předchozí pozn.

¹⁹⁶ J. ERŠIL, *Zatížení církevními dárkami*, s. 543.

¹⁹⁷ K donacím srov. Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Donace církevním institucím v Čechách v prvním dvaceti letí 15. století (Statistický přehled)*, in: Husitství – Reformace – Renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela, Jaroslav Pánek – Miloslav Polívka – Noemi Rejchrtová (ed.),

ského farního kostela, který představoval zvláštní případ – zprávy o jedenácti donacích (1353, 1364, 2x1381, 1397, 2x1405, 1406, 1407, 1410, 1431).¹⁹⁸ Z chronologického přehledu lze vcelku zřetelně vidět trend, který již zjistila na základě kvantitativního studia erekčních knih Zdeňka Hledíková: četnost donací kulminovala právě v prvním desetiletí 15. století.¹⁹⁹ V případě plzeňské fary naopak představuje vrchol donační aktivity rok 1380, kdy byly uskutečněny dokonce čtyři donace,²⁰⁰ což výrazně kontrastuje s ostatními lety. Vzestup donační aktivity proto snad mohl souviset s velkým morem téhož roku.²⁰¹

Pokud jde o obsah donačních listin, většinou se jednalo o darování platu, přičemž na oplátku bylo vyžadováno sloužení aniverzarií, případně vydržování pomocného manuálního vikáře. V případě Nové Plzně se často jednalo pouze o drobnější finanční odkazy, přičemž daná „protislužba“ zde nebyla vůbec uvedena, někdy však měla odkazovaná částka sloužit na zřízení kaplanství, jehož kaplan byl povinen sloužit za donátora zádušní mše. Zajímavým příkladem dokumentujícím postoj vrchnosti k donacím farním kostelům je také listina z roku 1378, kterou vydal chotěšovský probošt Oldřich pro město Dobřany, kde se píše, že plebán nesmí vlastnit odkázaný nemovitý majetek, respektive ho musí do jednoho roku

Praha 1994, s. 251–272; na příkladu Manětína Hana PÁTKOVÁ, *Co nezachytí Libri erectionum*, in: *Církevní topografie a farní sít*, s. 195–197. Na netradiční případ dochování zlistiněné donace určené na opravu kbelského kostela, na které se podílela takřka celá farnost, upozornil Rostislav NOVÝ, *Záhada pěti ohořelých lístků aneb kbelský kostelík*, in: *Husitství – Reformace – Renesance*, s. 117–121.

¹⁹⁸ Listář I, č. 134, s. 143; LE I, č. 94, s. 48; Listář I, č. 69, s. 79, č. 134, s. 143; LE IV, s. č. 633, s. 459–460; V, č. 898, s. 665; č. 849, s. 627–628; č. 925, s. 682–684; Listář I, č. 312, s. 335–338. O dvou donacích obsažených v nevydaných erekčních knihách víme díky pracím A. SEDLÁČKA, *Hrady, zámky a tvrze XIII*, s. 242 a Z. HLEDÍKOVÉ, *Donace církevním institucím*, s. 259–260.

¹⁹⁹ Srov. IBIDEM, s. 255–256 a zejm. tabulku na s. 255.

²⁰⁰ Listář I, č. 129, s. 136–137; č. 131, s. 139–140; č. 132, s. 140–141; č. 134, s. 142–143.

²⁰¹ Obdobně pro morový rok 1520/21 v případě Žitavy Petr HRACHOVEC, *Die Zittauer und ihre Kirchen (ca. 1300–1600)*, Disertační práce FF UK, Praha 2014, s. 629.

prodat. To podle Karla Wasky souviselo se snahou vrchnosti „zachovat nemovitý majetek měšťanů jako budoucí možnou odúmrť“.²⁰²

V rámci této studie již nebylo možné důkladně sledovat problematiku oltářních fundací a jejich počtu v plzeňském městském chrámu, nicméně i na základě povrchního srovnání s farními kostely v Českých Budějovicích (17 oltářů), Hradci Králové (21 oltářů) a Brně (17 oltářů)²⁰³ se zdá, že počet oltářů zde byl nepoměrně menší – do konce doby husitské se podařilo doložit pouze čtyři, respektive šest oltářů.²⁰⁴ To je snad možno připsat vlažnějšímu vztahu plzeňských měšťanů k řádu německých rytířů a současně konkurenci obou mendikantských klášterů.

Plzeňský děkanát a papežská kurie

Bádání o vztazích papežství a českých zemí – mluví se o papežském centralismu a fiskalismu, případně o tzv. „kuriálním trhu beneficí“ – tvoří již poměrně dlouho jedno z odvětví studia církevní správy.²⁰⁵ V letech 1305–1431 můžeme tyto vztahy

²⁰² CIM IV/1, Antonín Haas (ed.), Praha 1954, č. 115, s. 168; Karel WASKA, *Vrchnostenská města a farní správa v Čechách vrcholného a pozdního středověku (K možnostem využití edice Codex iuris municipalis)*, in: *Církevní správa a její písemnosti*, zde s. 275–276.

²⁰³ Srov. Jan ADÁMEK, *Oltářnická benefícia v Českých Budějovicích v předhusitské době*, JSH 64, 1995, s. 34–73; Lenka MAZANCOVÁ, *Chrám svatého Ducha v Hradci Králové. Oltáře a oltářní benefícia v době předhusitské*, MHB 10, 2005, s. 291–321; Tomáš BOROVSKEÝ, *Kaplani, oltářníci a jejich benefícia v kostele sv. Jakuba v Brně*, BMD 15, 2001, s. 271–311. Není vždy možné určit zda oltář, zmiňovaný až v pohusitské době, neexistoval v kostele již dříve, takže tato čísla mohou být ještě vyšší.

²⁰⁴ Listář I, č. 14, s. 10–11; č. 144, s. 153–156; č. 153, s. 172; č. 309, s. 333; č. 387, s. 432; č. 402, s. 438–439. Srov. též O. SCHMIDT, *Topografie kostelní sítě*, s. 50–51.

²⁰⁵ Dosavadní literatura se věnovala především vydávání papežských provizí do českých zemí – srov. Kamil KROFTA, *Kurie a církevní správa zemí českých v době předhusitské V. (Papežské provise na nižší benefícia v století XIII. a XIV. Annáty)*, ČČH 12, 1906, s. 178–191, 274–298, 426–446; Jaroslav ERŠIL, *Správní a finanční vztahy avignonského papežství k českým zemím ve třetí čtvrtině 14. století*, Rozpravy československé akademie věd, Řada společenských věd, ročník 69, sešit 10, Praha 1959, s. 78–84; IDEM, *Kurie a obsazování českých farností*, AUC – HUCP 31/1, 1991, s. 73–84; Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Pronikání kuriálního centralismu do českých zemí (Na dokladech provizních listin do roku 1342)*, ČČH 88, 1990, s. 3–33 (přetištěno v EADEM, *Svět české středověké církve*, s. 401–440, odkud je nadále citováno); nověji k olo-

detailně sledovat na základě vydaného materiálu z papežských register, přičemž je ovšem třeba vzít v úvahu jejich určitou torzovitost.²⁰⁶ Celou širokou a komplikovanou problematiku tohoto vztahu však nelze zužovat pouze na zkoumání četnosti emise provizí a expektancí na česká beneficia a tedy vesměs negativní a rušivé zásahy do organismu české církve; tyto zásahy, ať už pozitivní či negativní, byly podstatně rozmanitější. Podívejme se na tuto problematiku blíže na příkladu plzeňského děkanátu.

Jak známo, až do pontifikátu papeže Jana XXII. (1316–1334) kurie neprojevovala přílišný zájem o aktivní centralistickou politiku v českých zemích a omezovala se většinou na potvrzování majetku a vydávání imunit klášterům. V případě Plzeňska je to například konfirmace majetkové držby chotěšovského kláštera z roku 1273.²⁰⁷ Od první poloviny 14. století však počet zmínek v kuriálních pramenech začíná narůstat. Roku 1319 obdržel provizi na pražský kanonikát do té doby sekyřanský farář Michal Folklinův²⁰⁸ a o deset let později (1329) dostal expektanci *de beneficio vacante vel vacaturo cum vel sine cura* na beneficium na kolaci kladrubskeho kláštera Petr Peršíkův.²⁰⁹ Další případ představuje provize *de certo beneficio vacante* pro Zachariáše Oldřichova na faru v Nové Plzni a z toho plynoucí mnohaletý spor (1330–1342) mezi ním a řádem německých rytířů, který byl projednáván před kurií.²¹⁰ Značná část papežských provizí, vydávaných pro

moucké diecézi Petr ELBEL, *Die Besetzungen der Pfarreien in der Diözese Olmütz durch die päpstliche Kurie im Spätmittelalter*, in: *Pfarreien im Mittelalter*, s. 363–517; IDEM, *Kapitoly z dějin katolické církevní správy na Moravě v době husitské (1408–1458)*, Disertační práce FF MU, Brno 2007, s. 215–261.

²⁰⁶ MVB TP, I–V, VII; ASP I–II.

²⁰⁷ CDB V/2, č. 708, s. 353–356.

²⁰⁸ MVB TP, č. 126, s. 115; Z. HLEDÍKOVÁ, *Pronikání kuriálního centralismu*, s. 413–414.

²⁰⁹ RBM IV, Josef Emler (ed.), Pragae 1892, č. 2035, s. 795–796. Provize v tomto případě není dochována; víme o ní pouze díky sporu, který probíhal mezi zmíněným Petrem a kladrubským opatem. K typologii jednotlivých provizí a expektancí vydávaných papežskou kanceláří srov. K. KROFTA, *Kurie a církevní správa V*, s. 277–285, případně další výše citované práce.

²¹⁰ MVB TP, č. 872, s. 478; č. 971, s. 534; Listář I, č. 33, s. 28–30; č. 34, s. 30–38; č. 51, s. 54–57; č. 52, s. 57–58; č. 53, s. 58–60. Ke sporu srov. Josef STRNAD, *Spor o farní kostel v Plzni (řádu německého s farářem Zachariášem) od r. 1330–1342*, in: Výroční zpráva c. k. českého státního Vyššího Gymnasia v Plzni za školní rok 1903–1904, Plzeň 1904, s. 1–18. Podle Z. HLE-

kleriky nějakým způsobem spjatých s plzeňským děkanátem, se přímo netýká námi sledovaných farních beneficí,²¹¹ ale díky klauzulím *non obstantibus* v provizních listinách, kde byla důsledně vyjmenována všechna beneficia, která žadatel o provizi držel, je možno tímto způsobem doplňovat řady plebánů farních kostelů.

Podívejme se nyní pouze na provize na farní beneficia plzeňského děkanátu. Když vezmeme v úvahu zmiňovanou provizi pro Zachariáše Oldřichova na faru v Nové Plzni (1330) a expektanci Petra Peršíkova na beneficium v kolaci kladrubských benediktinů (1329), zbývají pouze dvě schválené supliky na provizi na faru v Ledcích z let 1418 a 1419 a z roku 1418 na faru v Sekyřanech; ve všech třech případech se mělo jednat o provize *de certis beneficiis vacantibus*,²¹² ovšem vlastní provizní listiny se nezachovaly, či nebyly vůbec vydány. Vedle toho se ještě v registrech suplik dochovala žádost Václava Petrova ze Slatiny o udělení provize na faru v Liticích z roku 1419, která byla rovněž v papežské kanceláři příznivě vyřízena, avšak o vydané provizi ani v tomto případě nemáme žádné zprávy.²¹³ K tomu je ještě nutno počítat provizi *si neutri*, kterou si nechal vystavit Zdislav Václavův z Přehořova na sekyřanskou faru roku 1425.²¹⁴ Vzestup počtu doložených suplik v době pontifikátu Martina V. můžeme přičíst tomu, že právě až od této doby jsou doloženy souvislejší řady register suplik.²¹⁵

V dalších případech nešlo o provize ve vlastním slova smyslu, ale pouze o papežské confirmace již ustanovených plebánů (*provisio nova*), kteří beneficium drželi nějakým způsobem v rozporu s kanonickým právem, případně pochybovali o legitimitě prezentace, a tudíž se obávali případné privace. I v těchto případech se však

DÍKOVÉ, *Pronikání kuriálního centralismu*, s. 418–419, celá záležitost souvisela „s obnovou řádné správy diecéze po návratu Jana IV. z Dražic do Prahy“.

²¹¹ Údaje z těchto listin, které se dotýkají farních kostelů pouze nepřímo, byly vytěženy již v přehledu dějin jednotlivých beneficí (O. SCHMIDT, *Topografie kostelní sítě*, s. 27–64) a zde uvedeny nejsou, protože pro nás mají v tomto případě pouze okrajovou důležitost.

²¹² MVB VII/1, č. 266, s. 127; č. 402, s. 180; č. 234, s. 115.

²¹³ IBIDEM, č. 452, s. 202.

²¹⁴ MVB VII/2, č. 1229, s. 501; č. 1348, s. 544; č. 1831, s. 702–703.

²¹⁵ Srov. P. ELBEL, *Die Besetzungen der Pfarreien*, s. 395–396; IDEM, *Kapitoly z dějin*, s. 229; o dochovaných řadách písemností papežské komory z této doby pak Aleš POŘÍZKA, *Papežský finanční archiv a platby servicií ze země České koruny za Martina V. a Evžena IV.*, in: *Pater familias*, s. 401–419.

de iure jednalo o obsazení fary kurií, čímž jí vznikala nárok na její budoucí obsazení z titulu generální rezervace. To je případ farářů v Malesicích (1406), Staré Plzni (1390), Touškově (suplika 1361) a Všerubech (suplika 1417).²¹⁶ Většinou petent žádal o confirmaci případně o novou provizi, protože se obával, zda příslušné beneficium, které obdržel *auctoritate ordinaria*, nespadlo pod papežskou rezervaci; v případě Staré Plzně je výslovně zmíněno, že předchozí plebán zemřel *in Romana curia*, čímž na další obsazení vznikala generální rezervací nárok papeži, a zmíněná confirmace měla toto překročení kanonického práva zpětně eliminovat.

Celkově jde tedy za sledované období z let 1305–1431 o dvě provize, čtyři supliky na provizi, jednu expektanci a čtyři confirmace na farní beneficia plzeňského děkanátu. Můžeme tedy i přes torzovitost papežských register konstatovat, že přímé obsazování farností kurií nebylo v případě plzeňského děkanátu příliš rozšířenou praxí.²¹⁷ Není také bez zajímavosti, že patrně téměř žádná ze zmíněných provizí nebyla ve skutečnosti nakonec exekuvována, takže reálný dopad těchto písemností spíše nelze přeceňovat. Jinak tomu bylo v případě papežských confirmací, které vlastně na faktickém stavu nic neměnily, protože confirmovaný klerik působil při beneficiu nadále a celá záležitost měla pouze právně-formální charakter. Kromě toho je ovšem třeba vzít v úvahu také expektance na beneficia na kolaci klášterů, které vlastnily patronát cca třetiny far plzeňského děkanátu – o jejich eventuální exekuci se ovšem zpravidla z pramenů nedozvídáme.

Tím ovšem výčet papežských zásahů do diecézní správy nekončí. Důležitým způsobem jak zvýšit příjmy zejm. hospodářsky stagnujících klášterů byl institut

²¹⁶ ASP I, č. 188, s. 118–119; MVB V, č. 329, s. 185–186; II, č. 1266, s. 504–505; VII/1, č. 50, s. 25.

²¹⁷ Srov. J. ERŠIL, *Správní a finanční vztahy*, s. 78–84; IDEM, *Kurie a obsazování českých farností*, s. 73–84, jenž konstatoval, že obsazování farností kurií bylo marginální záležitostí; podobně D. KALHOUS, *Od Libice ke Kolínu II*, s. 38. K poněkud odlišnému a podstatně diferencovanějšímu závěru dospěl pro olomouckou diecézi P. ELBEL, *Die Besetzungen der Pfarreien*, s. 390–393, 412–415; IDEM, *Kapitoly z dějin*, s. 226–227, který zejm. pro pontifikát Bonifáce IX. a jeho bezprostředních nástupců po zohlednění ztrát papežských register konstatoval poměrně značný vliv kurie na obsazování far (především) na kolaci duchovních institucí. Část těchto „obsazení“ *auctoritate apostolica* ovšem tvořily pouhé papežské confirmace.

inkorporace.²¹⁸ To znamenalo přivtělení farních příjmů příslušné církevní instituci, přičemž představený této instituce se stával formálně správcem kostela a nechával se při liturgických úkonech pouze zastupovat stálým vikářem (*vicarius perpetuus*), který byl živěn z části výnosu farního benefícia.²¹⁹ Na žádosti opatů klášterů byly papežem vydávány inkorporační listiny také na některé fary plzeňského děkanátu. Konkrétně byly inkorporovány farní kostely v Touškově (1288),²²⁰ Ledcích (1376),²²¹ Liticích a Sekyřanech (1398).²²² Důležité je zmínit, že kromě touškovské fary (zde inkorporaci navíc provedl pouze biskup) se v ostatních případech inkorporace nadále v pramenech nijak neprojevila. Existuje tedy možnost, že ani u těchto far nebyla inkorporace reálně vůbec uskutečněna.²²³ Zdá se, že celá otázka inkorporací je mnohem komplikovanější a zasloužila by si další detailní studium.

²¹⁸ K definici srov. V. NOVOTNÝ, *České dějiny I/3*, s. 522–523; spíše s přihlédnutím k mladšímu období a novověké terminologii Ludomír KOCOUREK, *Inkorporované farnosti oseckého kláštera*, in: 800 let kláštera Osek. Jubilejní sborník, Norbert Krutský (ed.), Osek 1996, s. 102–112, zde především 102–103.

²¹⁹ Celá problematika inkorporací je ovšem zřejmě složitější; V. NOVOTNÝ, *České dějiny I/3*, s. 522–523, pozn. 4, rozlišuje tři stupně inkorporace: a) *non pleno iure*, což znamenalo pouze přivtělení farních příjmů kláštera, které v podstatě odpovídalo chápání běžného světského patronátu; b) *pleno iure* byla obdobná jako první případ, avšak s tím rozdílem, že představený kláštera, respektive církevní instituce, se sám stával formálně správcem kostela, přičemž se ve vykonávání liturgie nechával pouze zastupovat vikářem, kterému byla vyčleněna část příjmu; c) v případě inkorporace *plenissimo iure* mělo dojít k faktické exempci benefícia z diecézní struktury; je ovšem otázkou do jaké míry toto dělení odpovídalo skutečné realitě, respektive jak bylo uplatňováno v praxi.

²²⁰ Hned poté bylo při faře zřízeno benediktinské proboštství kladrubského kláštera – srov. *Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně*, č. 139, s. 109–110; č. 140, s. 110–111; č. 141, s. 111; druhá listina v RBM II, Josef Emler (ed.), Pragae 1882, č. 1438, s. 619.

²²¹ MVB IV/1, č. 1134, s. 645–646; ASP I, č. 795, s. 460; K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu I*, s. 167, 186. Fara byla inkorporována plaskému klášteru v důsledku špatné hospodářské situace.

²²² MVB V, č. 1270, s. 685. Obě fary inkorporovány chotěšovskému klášteru.

²²³ Na otazníky ohledně inkorporací upozorňuje Z. HLEDÍKOVÁ, *Farní síť*, s. 31.

Dalším tématem zaznamenaným v pramenech (nejen) kuriální proveniencie jsou soudní spory vedené před papežským soudem.²²⁴ První dva zaznamenané spory se týkaly magdalenitek v Dobřanech (?–1272) a řádu německých rytířů v Nové Plzni (1330–1342). Od druhé poloviny 14. století se případy odvolání ke kurii množí. Spory před papežskou kurií jsou doloženy v případě Chválenic (1377–1380),²²⁵ Sekyřan (1424–1427),²²⁶ Staré Plzně (1390)²²⁷ a Všerub (1374–1379 a 1407).²²⁸ Ve většině případů se jednalo o spory o benefícia, respektive patronátní práva. Kuriózní případ taktéž řešený kurií pak představuje uvěznění krašovického plebána služebnou šlechtou plaského kláštera a vydrancování majetku tamní fary v roce 1391.²²⁹

Nakonec je třeba se ještě stručně zmínit o odpustkových listinách,²³⁰ jejich vydavatelem mohl být buď papež, nebo též biskup, které byly uděleny ve prospěch kostela sv. Bartoloměje (1325, 1384, 1390, 1397, 1430),²³¹ pro nově založený oltář sv. Linharta tamtéž (1321)²³² a konečně pro kostel Všech svatých (1381)²³³

²²⁴ K soudním sporům projednávaným před kurií a vývoji papežskému soudního dvora (roty) srov. Aleš POŘÍZKA, *Římská rota a středověký systém papežských provizí*, PHS 35, 2000, s. 21–58.

²²⁵ AICP I, č. 13, s. 183; č. 22, s. 185–186; č. 38, s. 190; č. 53, s. 194; č. 62, s. 196; LC III-IV, s. 72; AICP I, č. 66, s. 196; č. 67, s. 196–197; č. 91, s. 201; č. 121, s. 205; č. 146, s. 208–209; č. 170, s. 212; č. 70, s. 256; č. 100, s. 260; č. 153, s. 269–270; II, č. 89, s. 18. V papežských písemnostech se tento spor neobjevuje.

²²⁶ MVB VII/2, č. 1229, s. 501; č. 1348, s. 544; č. 1831, s. 702–703.

²²⁷ V tomto případě známe pouze stručnou zmínku v klauzuli *non obstantibus* – MVB V, č. 408, s. 224.

²²⁸ AICP I, č. 172, s. 105; č. 75, s. 198–199; č. 247, s. 225–226; č. 288, s. 232; č. 49, s. 253; č. 306, s. 297; č. 50, s. 332; MVB IV, č. 1241, s. 703; AICP V, č. 164, s. 348; č. 211, s. 259; č. 258, s. 372; č. 274, s. 375; č. 292, s. 377–378; č. 351, s. 394; č. 378, s. 400; č. 431, s. 417; č. 453, s. 423–424; č. 462, s. 426; č. 476, s. 428; č. 486, s. 432; č. 499, s. 434; č. 538, s. 442; VI, č. 5, s. 2; č. 24, s. 4; č. 132, s. 32; č. 254, s. 66; č. 481, s. 123. Druhá pře v papežských písemnostech vůbec doložena není.

²²⁹ MVB V/2, č. 554, s. 313–315.

²³⁰ O odpustkových listinách především pro starší období do počátku 14. století srov. Jan HRDINA, *Papežské odpustkové listiny pro duchovenské instituce pražské a olomoucké diecéze (1197–1342)*, in: *Facta probant homines*, s. 205–220.

²³¹ Listář I, č. 20, s. 15–16; č. 143, s. 152; č. 159, s. 180–181; č. 185, s. 204; č. 302, s. 323–325.

²³² IBIDEM, č. 14, s. 10–11.

taktéž v Nové Plzni. Důvody vydávání indulgenčních listin byly dvojí: buďto se jednalo o způsob podpory kultu v příslušném kostele, kde byly odpustky spojeny s osobním navštívením daného kostela v uvedeném datu či době, zatímco ve druhém případě byly odpustky vázány na dar kostelu, který měl sloužit k jeho opravě. Lze zmínit ještě příklad malesického plebána a současně plzeňského děkana Bohuňka, kterému papež roku 1371 udělil rozhřešení *in articulo mortis*,²³⁴ kteroužto písemností se okruh papežských listin uzavírá. Další problematiku představuje vybírání papežského desátku, té však byl již věnován prostor výše.

Jak je tedy z předchozích řádků zřejmé, působení pozdně středověkého papežství na klérus plzeňského děkanátu bylo podstatně širší než pouhé vydávání provizí a expektancí, jež bylo navíc uplatňováno spíše v omezené míře. Škála papežských zásahů byla poměrně pestrá; je ovšem třeba se kriticky tázat, kolik z těchto zásahů bylo skutečně uvedeno do praxe a jaká tedy byla jejich skutečná hodnota, což by měl obsáhnout případný budoucí výzkum v tomto směru. Dále je nutno zmínit důležitou skutečnost, že naprostá většina zmínek v papežských písemnostech se týká far na kolaci klášterů, protože na farách světských patronů mohl být kuriální vliv uplatňován podstatně obtížněji.²³⁵

Závěr

Shrňme si tedy na tomto místě, k jakým závěrům jsme na základě předchozí analýzy církevního vývoje na Plzeňsku dospěli. Nejprve jsme se pokusili o rekonstrukci procesu konstituování farní sítě na tomto území. Zde se zvláště citelně projevil nedostatek písemných pramenů a často také absence archeologických a umělecko-historických výzkumů (mnohdy navíc značně nejednotných), takže datování vzniku větší části kostelů bylo do značné míry pouze hypotetické. Přesto se snad podařilo alespoň naznačit dynamiku tohoto komplikovaného procesu. Ukázalo se, že farní síť na Plzeňsku vznikala spíše postupně a poměrně rovno-

²³³ IBIDEM, č. 136, s. 144–145.

²³⁴ MVB IV/1, č. 200, s. 119.

²³⁵ J. M. KLASSEN, *Nobility and the Making*, s. 33–34.

měrně už od dob raného středověku (především od 12. století), přičemž její završení spadá do období první poloviny 14. století. Celý vývoj středověké farní organizace je zřejmě třeba chápat – spíše než jako dvě oddělené koncepce správy: starší velkofarní a její následný rozpad a vytvoření systému menších farností – jako kontinuální a dynamický proces. To do jisté míry konvenuje se závěry některých novějších prací, které se snaží na tento proces nahlížet méně schematicky než dříve. Je však třeba zdůraznit, že nové výsledky v dalším bádání o počátcích farní sítě lze očekávat především z řad archeologů, jelikož soubor písemných pramenů, se kterými pracuje historická věda, je pro toto období již znám.

Dále jsme zkoumali čtyři tematické okruhy (patronát, klérus, hmotné zázemí farních beneficí a vztahy s papežskou kurií), kde jsme se pokusili postihnout strukturu a fungování farní sítě v plzeňském děkanátu. Rozbor patronátního práva v podstatě potvrdil a na některých místech poopravil starší údaje publikované Zdeňkou Hledíkovou pro oblast jihozápadních Čech. Předně je nutno konstatovat nadprůměrné množství klášterních patronátů, což souviselo s existencí velkých klášterních dominií v západních Čechách. Dále je také třeba upozornit na neexistenci velkých šlechtických panství. Pro Plzeňsko byla charakteristická rozdrobená držba spíše drobné šlechty, která v nejlepším případě vlastnila dva patronáty. Zajímavá je také – s výjimkou staršího období – úplná absence královského patronátu.

V kapitole věnované kléru byla zkoumána zejm. struktura duchovenstva ve zkoumané oblasti. Bylo zjištěno nadprůměrné množství příslušníků vyššího kléru, kteří zde drželi farní beneficium; to nepochybně souviselo s relativním bohatstvím zdejších far. Jistá pozornost byla věnována také často opomíjené složce nižšího kléru – manuálním vikářům a dalšímu pomocnému kléru, přičemž se ukázalo, že alespoň jeden pomocný vikář působil téměř u každého venkovského kostela. Dále byla rovněž potvrzena průměrná délka obsazení fary, zjištěná pro další dva děkanáty pražské arcidiecéze, která činila přibližně osm a půl roku. Mimo to se podařilo sestavit více méně kompletní řadu plzeňských děkanů pro období 1368–1419.

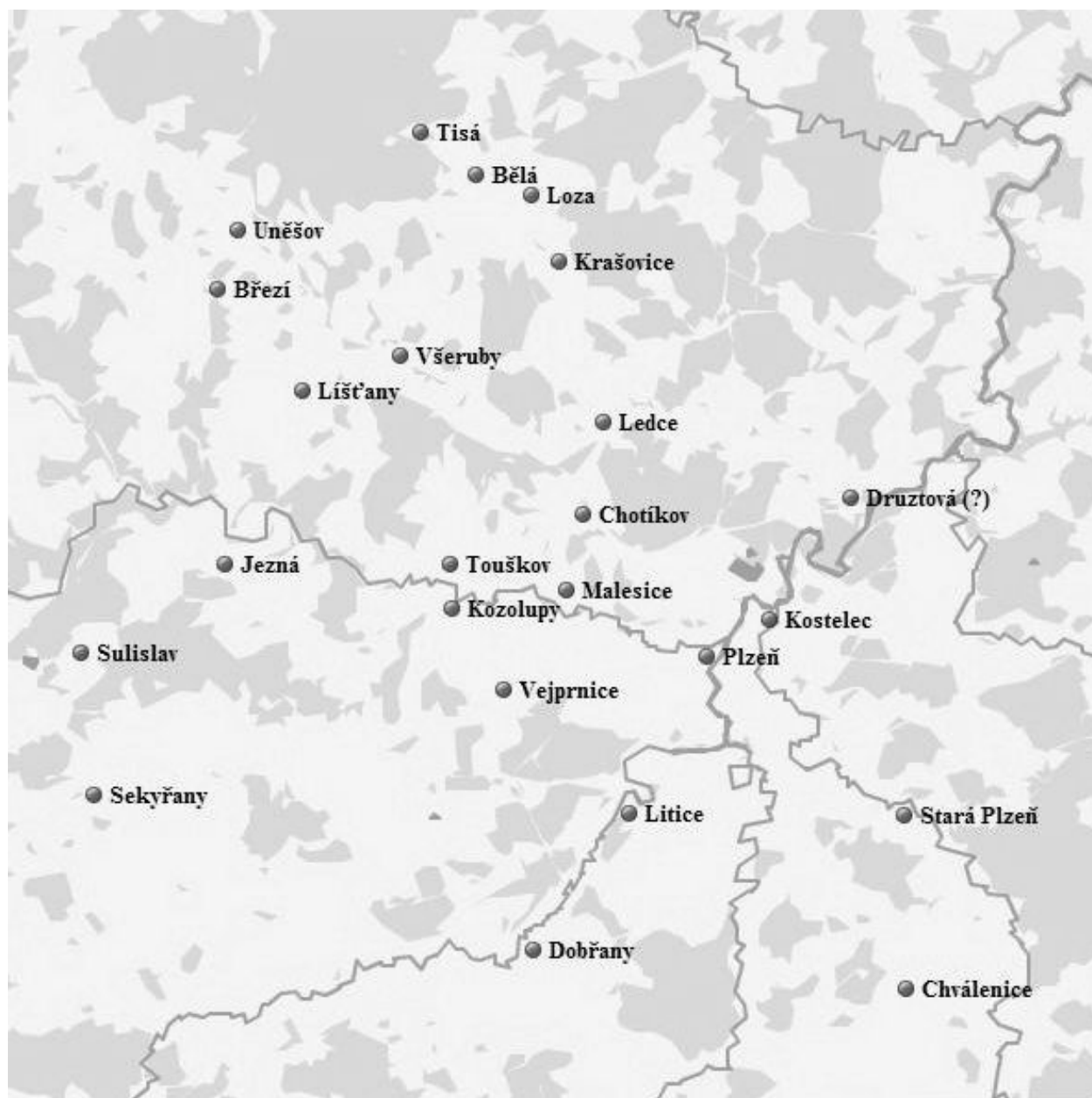
Při studiu hmotného zabezpečení far byly využity tři druhy pramenů: rejstříky desátků, údaje z papežských písemností a nájemních smluv. Odtud můžeme usuzovat na (až na výjimky) nadprůměrné bohatství zdejších farních beneficí v rámci pražské arcidiecéze, s čímž také souvisí již zmíněný vyšší počet prelátů, kteří je většinou využívali v podstatě stejně jako sinekury a nechávali se často zastupovat

nájemci. Dále se nepotvrdila úměra mezi typem patronátu a výší papežského desátku. Část týkající se donací a fundací potvrdila výsledky staršího bádání, totiž kulminaci fundační aktivity v prvním desetiletí 15. století. V případě plzeňského farního chrámu byla naopak zjištěna největší fundační vlna roku 1380, což zřejmě souviselo s morovou epidemií v téže době. Překvapivě dopadla komparace počtu oltářnických beneficií s jinými městskými farními chrámy. Ve srovnání se situací v Českých Budějovicích, Hradci Králové a Brně zde bylo nepoměrně méně oltářů.

Problematika papežských zásahů do záležitostí církevní správy do značné míry odpovídá závěrům staršího bádání: vydávání provizí a expektancí na farní beneficia byla skutečně spíše ojedinělou záležitostí i v případě plzeňského děkanátu. Poměrně jiná situace však nastane, pokud budeme zkoumat pouze fary na kolaci církevních institucí, které byly těmito zásahy – na rozdíl od těch pod světským patronátem, kterých se provizní systém až na výjimky netýkal – zasaženy podstatně více. S tím také souvisí obecně nepříliš prozkoumaná problematika inkorporací. Současně však zřejmě nelze tyto kuriální zásahy do farní správy přeceňovat, protože se zdá, že ani zdaleka ne všechny byly skutečně uvedeny do praxe. Také se snad podařilo ukázat, že problematiku vztahu papežské kurie a českého nižšího kléru nelze zužovat pouze na emisi papežských provizí a expektancí, ale je sem třeba počítat rovněž soudní spory vedené před kurií, papežské inkorporace kostelů či vydávání indulgenčních listin.

Z mnoha různých důvodů nebylo možné se věnovat všem nepřeborným aspektům a problémům, které při studiu farní středověké farní sítě vyvstávají. Některé otázky bylo možno pouze naznačit, zatímco na řešení jiných nezbylo než v podstatě rezignovat. Přesto však snad tato studie přinesla alespoň některé dílčí výsledky, které bude možno posléze dále porovnávat s ostatními obdobně zpracovanými regiony a vyvodit z nich určité obecně platné závěry.

Příloha I: Fary plzeňského děkanátu

Příloha II: Tabulky farních beneficíí

Bělá (Dolní Bělá)

Beneficium

Status	Farní kostel	
Patrocinium	Sv. Kříž (1364)	LE I, č. 94, s. 48.
Založení	–	
Nejstarší zmínka	1352	RDP, s. 86.

Patronát

Rod / instituce	Typ	Patron na vlastním majetku / poručník
I	Šlechta – z Bělé	Patroni na vlastním majetku
II	Plaský klášter	?
III	Řád německých rytířů	?
IV	Šlechta – z Pušperka	Zřejmě poručník Václava z Bělé
V	Šlechta – z Bělé	Patroni na vlastním majetku
VI	Šlechta – z Bělé	Patroni na vlastním majetku

Osoby		Rok / funkce	Pramen
I/1	Bratři Sezema a Racek z Bělé	1357, prezentace 1364, donace	LC I/1, s. 5. LE I, č. 94, s. 48.
II/1	Opat plaského kl. a celý konvent	1369, prezentace	LC II, s. 2.
III/1	Albrecht z Dubé, provinciál	1374, prezentace	LC III-IV, s. 19.
IV/1	Sezema z Pušperka	1395, prezentace	LC V, s. 228.
V/1	Václav z Bělé	1407, prezentace 1414, prezentace	LC VI, s. 211. LC VII, s. 115.
VI/1	Bratři Neustup a Bavor ze Švamberka na Bělé	1417, prezentace 1423, prezentace	LC VII, s. 231. LC VIII-X, s. 46.
VI/2	Neustup a Jindřich, syn Bavora	1425, prezentace	LC VIII-X, s. 107.
VI/3	Jindřich ze Švamberka na Bělé	1426, prezentace	LC VIII-X, s. 120.

Obsazení

č.	od / do	Jméno / důvod	Pramen	Patron
1	do 18. 3. 1357	Jakub, renunc.	LC I/1, s. 5.	I/1
2	od 18. 3. 1357	Jakub Rudlinův z Plzně	LC I/1, s. 5.	I/1
3	do 5. 3. 1369	Matouš, assecutus ad aliam eccl.	LC II, s. 2.	II/1
4	od 5. 3. 1369	Mikuláš <i>de Pirnis perpetuum vicarium in Cremsier Olomucensis diocesis</i>	LC II, s. 2.	II/1
5	do 17. 8. 1374	fr. Jan, lib. resign.	LC III-IV, s. 19.	III/1
6	od 17. 8. 1374	prof. Mikuláš	LC III-IV, s. 19.	III/1
7	do 9. 8. 1395	Matouš, mort.	LC V, s. 228.	IV/1
8	od 9. 8. 1395	Jan, prof. Teplensis	LC V, s. 228.	IV/1
9	do 19. 5. 1407	fr. Jan, resign.	LC VI, s. 211.	V/1
10	od 19. 5. 1407	Racek, prof. Teplensis	LC VI, s. 211.	V/1
11	do –. 4. 1414	Mikuláš, permut.	LC VII, s. 115.	V/1
12	od –. 4. 1414	Jan, dříve pleb. <i>in Nepomysl</i>	LC VII, s. 115.	V/1
13	do 14. 6. 1417	Jan, permut.	LC VII, s. 231.	VI/1
14	od 14. 6. 1417	Mořic, dříve pleb. <i>in Udrcz</i>	LC VII, s. 231.	VI/1
15	do 21. 7. 1423	Ondřej, permut.	LC VIII-X, s. 46.	VI/1
16	od 21. 7. 1423	Martin <i>alias Machconi altariste Visitationis S. Marie in eccl. OO. SS. in Myza</i>	LC VIII-X, s. 46.	VI/1
17	do 5. 10. 1425	<i>Machcone</i> , permut.	LC VIII-X, s. 107.	VI/2
18	od 5. 10. 1425	Jan, pleb. <i>in Erpruzicz</i>	LC VIII-X, s. 107.	VI/2
19	do 18. 9. 1426	Jan, permut.	LC VIII-X, s. 120.	VI/3
20	od 18. 9. 1426	Petr, pleb. <i>in Jamprny</i>	LC VIII-X, s. 120.	VI/3

Desátek

Papežský desátek	Výše roční: 30 gr. ročně	RDP, s. 86.
Doložené splátky:	1352	15 gr.
	1369	10 gr.
	1384	10 gr.
	1385	10 gr.
	1399	30 gr.
	1405	tenetur 15 gr.

Březí*Beneficium*

Status	Farní kostel	
Patrocinium	Nanebevzetí Panny Marie	
Založení	-	
Nejstarší zmínka	1352	RDP, s. 86.

Patronát

Rod / instituce	Typ	Patron na vlastním majetku / poručník
I	Tepelský klášter a šlechta z Březí a z Ničova	Patroni na vlastním majetku

Osoby		Rok / funkce	Pramen
I/1	Tepelský opat <i>Eruigi</i> a celý konvent a Ješek (Jan) Miroslavův z Březí	1359, prezentace 1359, prezentace	LC I/1, s. 95. LC I/1, s. 99.
I/2	Tepelský opat Heřman a Jan z Březí	1368, prezentace	LC I/2, s. 99-100.
I/3	Jan z Březí	1374, prezentace	LC III-IV, s. 11.
I/4	Tepelský opat a celý konvent a Jan Břízka	1380, prezentace	LC III-IV, s. 131.
I/5	Tepelský opat a celý konvent	1390, prezentace	LC V, s. 18.
I/6	Tepelský opat Bohuš	1392, prezentace	LC V, s. 111.
I/7	Budivoj z Ničova	1394, prezentace	LC V, s. 183.
I/8	Tepelský opat a celý konvent a Volfard z Ničova	1404, prezentace	LC VI, s. 111.
I/9	Havel z Březí a Něpr ze Štipoklas	1415, prezentace	LC VII, s. 142.
I/10	Tepelský opat Racek a celý konvent a Havel z Březí	1415, prezentace 1417, prezentace	LC VII, s. 148. LC VII, s. 224.
I/11	Tepelský opat Racek a Martin a Leopold, synové Havla z Březí	1423, prezentace	LC VIII, s. 36.

Obsazení

č.	od / do	Jméno / důvod	Pramen	Patron
1	do 12. 6. 1359	presb. Jan, permut.	LC I/1, s. 95.	I/1
2	od 12. 6. 1359	presb. Jindřich	LC I/1, s. 95.	I/1
3	do 12. 8. 1359	presb. Jindřich, resign.	LC I/1, s. 99.	I/1

4	od 12. 8. 1359	presb. Jan Petrův z Dobronic	LC I/1, s. 99.	I/1
5	do 28. 2. 1368	Jan, permut.	LC I/2, s. 99-100.	I/2
6	od 28. 2. 1368	Mikuláš	LC I/2, s. 99-100.	I/2
7	do 4. 5. 1374	Mikuláš, permut.	LC III-IV, s. 11.	I/3
8	od 4. 5. 1374	Konrád	LC III-IV, s. 11.	I/3
9	do 6. 8. 1380	Konrád, permut.	LC III-IV, s. 131.	I/4
10	od 6. 8. 1380	Jan, dříve pleb. v Ostravicích	LC III-IV, s. 131.	I/4
11	do 12. 7. 1390	Jan, permut.	LC V, s. 18.	I/5
12	od 12. 7. 1390	Mikuláš, dříve pleb. v Landeku	LC V, s. 18.	I/5
13	do 15. 2. 1392	Mikuláš, permut.	LC V, s. 111.	I/6
14	od 15. 2. 1392	Mikuláš, pleb. v Kotouni	LC V, s. 111.	I/6
15	do 10. 3. 1394	Mikuláš	LC V, s. 183.	I/7
16	od 10. 3. 1394	Bušek, dříve oltářník u sv. Michala v Praze na Novém Městě	LC V, s. 183.	I/7
17	do 18. 2. 1404	Havel, permut.	LC VI, s. 111.	I/8
18	od 18. 2. 1404	Tomáš, předtím pleb. v Přívěticích	LC VI, s. 111.	I/8
19	do 11. 1. 1415	Tomáš, mort.	LC VII, s. 142.	I/9
20	od 11. 1. 1415	cler. Zikmund z Prahy	LC VII, s. 142.	I/9
21	od 23. 2. 1415	presb. Matouš z Dobřan	LC VII, s. 148.	I/10
22	do 8. 4. 1417	Matouš, permut.	LC VII, s. 224.	I/10
23	od 8. 4. 1417	Pezold, pleb. v Nezdicích	LC VII, s. 224.	I/10
24	do 12. 4. 1423	Pezold, resign.	LC VIII-X, s. 36.	I/11
25	od 12. 4. 1423	presb. Jakub z Hradiště	LC VIII-X, s. 36.	I/11

Desátek

Papežský desátek	Výše roční: 24 gr. ročně	RDP, s. 86.
Doložené splátky:	1352	12 gr.
	1369	12 gr.
	1384	12 gr.
	1385	12 gr.
	1399	24 gr.
	1405	12 gr.

Dobřany*Beneficium*

Status	Farní kostel	
Patrocinium	Sv. Mikuláš (1272)	CDB V/2, č. 680, s. 318–319.
Založení	2. pol. 13. století	
Nejstarší zmínka	1272	CDB V/2, č. 680, s. 318–319.

Patronát

Rod / instituce	Typ	Patron na vlastním majetku / poručník
I	Klášter magdalenitek v Dobřanech	Patroni na vlastním majetku
II	Chotěšovský klášter	Patroni na vlastním majetku

Osoby		Rok / funkce	Pramen
I/1	Převorka magdalenitek Juta	1272, předání patronátu	CDB V/2, č. 680, s. 318–319.
II/1	Chotěšovský probošt Miroslav	1272, předání patronátu	CDB V/2, č. 680, s. 318–319.
II/2	Chotěšovský probošt Jan	1357, prezentace	LC I/1, s. 52.
II/3	Chotěšovský probošt Oldřich	1376, prezentace	LC III-IV, s. 59.
II/4	Chotěšovský probošt Hartmann	1390, prezentace	LC III-IV, s. 220.
II/5	Chotěšovský probošt Sulek	1405, prezentace 1408, prezentace	LC VI, s. 157. LC VI, s. 234.
II/6	Chotěšovský probošt Petr	1422, prezentace	LC VIII-X, s. 262.

Obsazení

č.	od / do	Jméno / důvod	Pramen	Patron
1	do 27. 4. 1357	fr. Trojan, resign.	LC I/1, s. 52.	II/2
2	od 27. 4. 1357	fr. Vítek	LC I/1, s. 52.	II/2
3	do 25. 10. 1376	fr. Vítek, resign.	LC III-IV, s. 59.	II/3
4	od 25. 10. 1376	prof. Jan	LC III-IV, s. 59.	II/3
5	do 10. 2. 1390	Oldřich, mort.	LC III-IV, s. 220.	II/4
6	od 10. 2. 1390	fr. Lev	LC III-IV, s. 220.	II/4
7	do 14. 2. 1394	fr. Lev, permut.	LC V, s. 181.	–
8	od 14. 2. 1394	Oldřich, dříve pleb. v Chotěšově	LC V, s. 181.	–

9	do 28. 9. 1405	Oldřich, permut.	LC VI, s. 157.	II/5
10	od 28. 9. 1405	Hněvko, dříve pleb. v Teplé	LC VI, s. 157.	II/5
11	do 3. 1. 1408	Hněvko, mort.	LC VI, s. 234.	II/5
12	od 3. 1. 1408	fr. Lipolt, tepelský prof.	LC VI, s. 234.	II/5
13	do 21. 9. 1422	fr. Pertold, resign.	LC VIII-X, s. 262.	II/6
14	od 21. 9. 1422	fr. Jan, chotěšovský prof.	LC VIII-X, s. 262.	II/6

Desátek

Papežský desátek	Výše roční: 36 gr. ročně	RDP, s. 86.
Doložené splátky:	1352	18 gr.
	1369	18 gr.
	1384	18 gr.
	1385	18 gr.
	1399	36 gr.
	1405	18 gr.

Druzťová (?)*Beneficium*

Status	Farní a současně filiální kostel	
Patrocinium	Sv. Marie Magdalena (1351)	Listář I, č. 67, s. 75–77.
Založení	1351	Listář I, č. 67, s. 75–77.
Nejstarší zmínka	1351	Listář I, č. 67, s. 75–77.

Patronát

Rod / instituce	Typ	Patron na vlastním majetku / poručník
I	Farář v Dýšíně	–

Osoby		Rok / funkce	Pramen
I/1	Dýšinský farář Ota	1360, prezentace	LC I/1, s. 127.
I/2	Dýšinský farář Gumpert	1376, prezentace	LC III-IV, s. 64.
I/3	Dýšinský farář Václav	1403, prezentace 1426, prezentace	LC VI, s. 107. LC VIII-X, s. 121.

Obsazení

č.	od / do	Jméno / důvod	Pramen	Patron
1	do 11. 7. 1360	presb. Jan, permut.	LC I/1, s. 127.	I/1
2	od 11. 7. 1360	Svatoslav	LC I/1, s. 127.	I/1
3	do 14. 7. 1376	Svatoslav, ad aliam eccl. assecutus	LC III-IV, s. 64.	I/2
4	od 14. 7. 1376	diac. Oldřich ze Žatce	LC III-IV, s. 64.	I/2
5	do 7. 12. 1403	Oldřich	LC VI, s. 107.	I/3
6	od 7. 12. 1403	presb. Erazim z Radnice	LC VI, s. 107.	I/3
7	do 21. 10. 1426	Petr	LC VIII-X, s. 121.	I/3
8	do 21. 10. 1426	presb. Jakub z Radnice	LC VIII-X, s. 121.	I/3

Desátek

Papežský desátek	Výše roční: –	Neuveden
Doložené splátky:	1352	–
	1369	–
	1384	–
	1385	–
	1399	–
	1405	–

Chotíkov*Beneficium*

Status	Farní kostel	
Patrocinium	Povýšení sv. Kříže	
Založení	–	
Nejstarší zmínka	1352	RDP, s. 86.

Patronát

Rod / instituce	Typ	Patron na vlastním majetku / poručník
I	Měšťané z Nové Plzně	Patroni na vlastním majetku
II	Měšťané z Nové Plzně a šlechta z Elsterberka	?

Osoby		Rok / funkce	Pramen
I/1	Mikuláš Miloslavův z Nové Plzně	1370, prezentace 1371, prezentace 1376, prezentace	LC II, s. 37. LC II, s. 60. LC III-IV, s. 54.
I/2	Ebrzvín z Nové Plzně	1394, prezentace	LC V, s. 187.
II/1	Jindřich z Elsterberka a Tomáš Pabianek z Nové Plzně	1417, prezentace	LC VII, s. 223.
II/2	Jindřich z Elsterberka	1419, prezentace 1419, prezentace	LC VII, s. 285. LC VII, s. 292.
II/3	Tomáš Pabianek z Nové Plzně	1426, prezentace	LC VIII-X, s. 122–123.
II/4	Tomáš Pabianek z Nové Plzně a jeho syn	1435, prezentace	LC VIII-X, s. 240.

Obsazení

č.	od / do	Jméno / důvod	Pramen	Patron
1	do 19. 10. 1370	Petr, permut.	LC II, s. 37.	I/1
2	od 19. 10. 1370	Mikuláš	LC II, s. 37.	I/1
3	do 13. 10. 1371	Mikuláš, mort.	LC II, s. 60.	I/1
4	od 13. 10. 1371	presb. Mikuláš z Nové Plzně	LC II, s. 60.	I/1
5	do 22. 6. 1376	Mikuláš, mort.	LC III-IV, s. 54.	I/1
6	od 22. 6. 1376	presb. Svatoslav z Věžky	LC III-IV, s. 54.	I/1
7	do 3. 5. 1394	Svatoslav, mort.	LC V, s. 187.	I/2
8	od 3. 5. 1394	Petr, vikář v Lukovicích	LC V, s. 187.	I/2
9	do 2. 4. 1417	Mikuláš Mníšek, privat.	LC VII, s. 223.	II/1
10	od 2. 4. 1417	presb. Jan Cicero	LC VII, s. 223.	II/1
11	do 20. 3. 1419	Jan Cicero, mort.	LC VII, s. 285.	II/2
12	od 20. 3. 1419	Tomáš z Plzně	LC VII, s. 285.	II/2
13	do –. 7. 1419	Tomáš, resign.	LC VII, s. 292.	II/2
14	od –. 7. 1419	presb. Vavřinec z Dobřan	LC VII, s. 292.	II/2
15	do 26. 11. 1426	Vavřinec, mort.	LC VIII-X, s. 122–123.	II/3
16	od 26. 11. 1426	presb. Jan z Touškova	LC VIII-X, s. 122–123.	II/3
17	do 7. 3. 1435	Jan z Touškova, mort.	LC VIII-X, s. 240.	II/4
18	od 7. 3. 1435	cler. Jan z Hostouně	LC VIII-X, s. 240.	II/4

Desátek

Papežský desátek	Výše roční: 30 gr. ročně	RDP, s. 86.
Doložené splátky:	1352	15 gr.
	1369	15 gr.
	1384	15 gr.
	1385	15 gr.
	1399	30 gr.
	1405	15 gr.

Chválenice*Beneficium*

Status	Farní kostel	
Patrocinium	Sv. Martin	
Založení	-	
Nejstarší zmínka	1352	RDP, s. 86.

Patronát

Rod / instituce	Typ	Patron na vlastním majetku / poručník
I	Šlechta z Pušperka	Patroni na vlastním majetku
II	Šlechta z Pokonic	Patroni na vlastním majetku
III	Pabiankové z Nové Plzně	Patroni na vlastním majetku

Osoby		Rok / funkce	Pramen
I/1	Vilém z Pušperka	1377, prezentace	LC III-IV, s. 72.
II/1	Aleš z Pokonic	1383, prezentace	LC III-IV, s. 157.
III/1	Anna Pabianková	1395, prezentace	LC V, s. 214.

Obsazení

č.	od / do	Jméno / důvod	Pramen	Patron
1	do 11. 5. 1377	Richold, mort.	LC III-IV, s. 72.	I/1
2	od 11. 5. 1377	Jindřich Kabát, pleb. v Dubči	LC III-IV, s. 72.	I/1
3	do 28. 8. 1383	Jakub, permut.	LC III-IV, s. 157.	II/1
4	od 28. 8. 1383	Jakub, předtím pleb. v Prostěboři	LC III-IV, s. 157.	II/1

5	do 29. 3. 1395	Jakub	LC V, s. 214.	III/1
6	od 29. 3. 1395	?	LC V, s. 214.	III/1
7	1431	Blažek	Listář I, č. 312, s. 336-337.	?

Desátek

Papežský desátek	Výše roční: 42 gr. ročně	RDP, s. 86.
Doložené splátky:	1352	21 gr.
	1369	21 gr.
	1384	21 gr.
	1385	21 gr.
	1399	42 gr.
	1405	21 gr.

Jezná*Beneficium*

Status	Farní kostel	
Patrocinium	sv. Trojice	
Založení	1. pol. 14. století (?)	
Nejstarší zmínka	1352	RDP, s. 86.

Patronát

Rod / instituce	Typ	Patron na vlastním majetku / poručník
I	Šlechta z Nečtin a Hrádku (Bubnu)	Patroni na vlastním majetku

Osoby		Rok / funkce	Pramen
I/1	Jan, arcijáhen hradecký, jeho bratr Heřman z Nečtin, Stach z Hrádku a jeho bratr	1394, prezentace	LC V, s. 189–190.
I/2	Evan z Nečtin na Bubnu a Stach z Bubnu na Dolanech	1426, prezentace 1427, prezentace	LC VIII-X, s. 121. LC VIII-X, s. 131.

Obsazení

č.	od / do	Jméno / důvod	Pramen	Patron
1	do 15. 5. 1394	Stach, mort.	LC V, s. 189–190.	I/1
2	od 15. 5. 1394	cler. Petr Petr v z Luhova	LC V, s. 189–190.	I/1
3	do 21. 10. 1426	Petr, mort.	LC VIII-X, s. 121.	I/2
4	od 21. 10. 1426	presb. Vavřinec z Nepomuku	LC VIII-X, s. 121.	I/2
5	do 12. 7. 1427	Vavřinec, resign.	LC VIII-X, s. 131.	I/2
6	od 12. 7. 1427	presb. Jan <i>Vlixes</i> ze Švihova	LC VIII-X, s. 131.	I/2

Desátek

Papežský desátek	Výše roční: 60 gr. ročně	RDP, s. 86.
Doložené splátky:	1352	30 gr.
	1369	30 gr.
	1384	30 gr.
	1385	30 gr.
	1399	1 kopa gr.
	1405	30 gr.

Kostelec (Plzeň-Doubravka)

Beneficium

Status	Farní kostel	
Patrocinium	sv. Jiří (1406)	<i>Decem registra censuum bohemica</i> , J. Emler (ed.), Praha, 1881, s. 153, 188.
Založení	10.–12. století	
Nejstarší zmínka	1352	RDP, s. 86.

Patronát

Rod / instituce	Typ	Patron na vlastním majetku / poručník
I	Břevnovský klášter	Patroni na vlastním majetku

Osoby		Rok / funkce	Pramen
I/1	Břevnovský opat Diviš a celý konvent	1361, prezentace 1389, prezentace 1389, prezentace 1399, prezentace	LC I/1, s. 149-150. LC III-IV, s. 209. LC III-IV, s. 217. LC VI, s. 11.
I/2	Břevnovský opat Mikuláš a celý konvent	1419, prezentace	LC VII, s. 285.

Obsazení

č.	od / do	Jméno / důvod	Pramen	Patron
1	do 31. 3. 1361	Mikuláš, permut.	LC I/1, s. 149–150.	I/1
2	od 31. 3. 1361	Frana, pleb. v Chrástu	LC I/1, s. 149–150.	I/1
3	do 31. 3. 1389	Jan, permut.	LC III-IV, s. 209.	I/1
4	od 31. 3. 1389	Jindřich, pleb. v Blovicích	LC III-IV, s. 209.	I/1
5	do 3. 12. 1389	Jindřich, permut.	LC III-IV, s. 217.	I/1
6	od 3. 12. 1389	Jan, pleb. v Plané	LC III-IV, s. 217.	I/1
7	do 18. 10. 1399	Mikuláš, permut.	LC VI, s. 11.	I/1
8	od 18. 10. 1399	Jakub, dříve pleb. v Plané	LC VI, s. 11.	I/1
9	do 20. 3. 1419	Jakub, mort.	LC VII, s. 285.	I/2
10	od 20. 3. 1419	Jan	LC VII, s. 285.	I/2
11	?	Mistr Konstantin z Plzně	LC VIII-X, s. 119, 125, 128.	–

Desátek

Papežský desátek	Výše roční: 60 gr. ročně	RDP, s. 86.
Doložené splátky:	1352	30 gr.
	1369	30 gr.
	1384	30 gr.
	1385	30 gr.
	1399	1 kopa gr.
	1405	30 gr.

Kozolupy*Beneficium*

Status	Farní kostel	
Patrocinium	sv. Štěpán	
Založení	–	
Nejstarší zmínka	1352	RDP, s. 86.

Patronát

Rod / instituce	Typ	Patron na vlastním majetku / poručník
I	Kladrubský klášter a šlechta z Kozolup a další drobná šlechta	Patroni na vlastním majetku

Osoby		Rok / funkce	Pramen
I/1	Kladrubský opat a Zdeněk z Kozolup	1366, prezentace	LC I/2, s. 76, 77.
I/2	Kladrubský opat Verner, Bušek Calta, komoří královny Žofie, a Otík Rakus z Kozolup, Martin z Otěšína	1404, prezentace	LC VI, s. 124.
I/3	Kladrubský opat Verner, Otík Rakus z Kozolup a Petr z Kozolup	1409, prezentace	LC VI, s. 259, 260.
I/4	Kladrubský opat Martin, Petr z Kozolup na Pteníně a Otík Rakus z Kozolup	1418, prezentace	LC VII, s. 271.
I/5	Kladrubský opat Martin a Racek <i>de Onczowicz</i>	1423, prezentace	LC VIII-X, s. 29.
I/6	Kladrubský opat Martin	1431, prezentace	LC VIII-X, s. 175.

Obsazení

č.	od / do	Jméno / důvod	Pramen	Patron
1	od 1. 10. 1366	presb. Jan	LC I/2, s. 76, 77.	I/1
2	do 30. 7. 1404	Děpolt,?	LC VI, s. 124.	I/2
3	od 30. 7. 1404	presb. Tomáš z Touškova	LC VI, s. 124.	I/2
4	do 1. 3. 1409	Tomáš, permut.	LC VI, s. 259, 260.	I/3
5	od 1. 3. 1409	Jan, oltářník v Rakovníku	LC VI, s. 259, 260.	I/3

Ondřej SCHMIDT

6	do 7. 9. 1418	Jan, permut.	LC VII, s. 271.	I/4
7	od 7. 9. 1418	Jan, pleb. <i>in Vdrcz</i>	LC VII, s. 271.	I/4
8	do 30. 1. 1423	Vacek, mort. [sic!]	LC VIII-X, s. 29.	I/5
9	od 30. 1. 1423	cler. Stanislav z Prahy	LC VIII-X, s. 29.	I/5
10	do 20. 10. 1431	Vacek, mort.	LC VIII-X, s. 175.	I/6
11	od 20. 10. 1431	fr. Jan, prof. z Kladrub	LC VIII-X, s. 175.	I/6

Desátek

Papežský desátek	Výše roční: 24 gr. ročně	RDP, s. 86.
Doložené splátky:	1352	12 gr.
	1369	12 gr.
	1384	12 gr.
	1385	12 gr.
	1399	24 gr.
	1405	tenetur 12 gr.

Krašovice

Beneficium

Status	Farní kostel	
Patrocinium	sv. Jiljí	
Založení	1. pol. 14. století (?)	
Nejstarší zmínka	1352	RDP, s. 86.

Patronát

Rod / instituce	Typ	Patron na vlastním majetku / poručník
I	Šlechta z Vrtby	Patroni na vlastním majetku
II	Šlechta z Krašovic	Patroni na vlastním majetku

Osoby		Rok / funkce	Pramen
I/1	Petr z Vrtby	1364, prezentace	LC I/2, s. 45.
II/1	Petr z Někmiře, Sezema ze Štěpánovic a Sezema z Krašovic	1406, prezentace	LC VI, s. 183.
II/2	Artleb z Krašovic	1416, prezentace	LC VII, s. 211.

II/3	Jiřík z Krašovic	1425, prezentace	LC VIII-X, s. 98–99.
II/4	Dobeš de Skomelna na Krašovicích	1427, prezentace	LC VIII-X, s. 127–128.
II/5	Jan Štěpánovec	1434, prezentace	LC VIII-X, s. 227.

Obsazení

č.	od / do	Jméno / důvod	Pramen	Patron
1	do 22. 4. 1364	Václav, permut.	LC I/2, s. 45.	I/1
2	od 22. 4. 1364	Mikuláš	LC I/2, s. 45.	I/1
3	do 24. 5. 1406	Mikuláš, resign.	LC VI, s. 183.	II/1
4	od 24. 5. 1406	presb. Jan	LC VI, s. 183.	II/1
5	do 1416	Mikuláš, permut.	LC VII, s. 211.	II/2
6	od 1416	Mikuláš, pleb. v Oboře	LC VII, s. 211.	II/2
7	do 17. 4. 1425	Mikuláš, permut.	LC VIII-X, s. 98–99.	II/3
8	od 17. 4. 1425	Vavřinec, předtím kanovník u sv. Jiljí v Praze	LC VIII-X, s. 98–99.	II/3
9	do 19. 4. 1427	Vavřinec, in Dyssina assecutus	LC VIII-X, s. 127–128.	II/4
10	od 19. 4. 1427	Otík z Hracholusek	LC VIII-X, s. 127–128.	II/4
11	od 1434	Václav	LC VIII-X, s. 227.	II/5

Desátek

Papežský desátek	Výše roční: 42 gr. ročně	RDP, s. 86.
Doložené splátky:	1352	21 gr.
	1369	21 gr.
	1384	21 gr.
	1385	21 gr.
	1399	42 gr.
	1405	21 gr.

Ledce*Beneficium*

Status	Farní kostel	
Patrocinium	sv. Jakub Větší	
Založení	12. století (?)	
Nejstarší zmínka	1180–1182	CDB I, č. 296, s. 266.

Patronát

Rod / instituce	Typ	Patron na vlastním majetku / poručník
I	Plaský klášter	Patroni na vlastním majetku

Osoby		Rok / funkce	Pramen
I/1	Plaský opat Gotfried a celý konvent	1407, prezentace 1422, prezentace	LC VI, s. 206. LC VIII-X, s. 18.
I/2	Plaský opat Arnold	1425, prezentace	LC VIII-X, s. 102.

Obsazení

č.	od / do	Jméno / důvod	Pramen	Patron
1	doložen 1180/2	sacerdos Petr z Ledců	CDB I, č. 296, s. 266.	–
2	do 12. 4. 1407	fr. Kornel, resign.	LC VI, s. 206.	I/1
3	od 12. 4. 1407	fr. Křišťan, prof. mon. in Plass	LC VI, s. 206.	I/1
4	do 21. 7. 1422	Křišťan, mort.	LC VIII-X, s. 18.	I/1
5	od 21. 7. 1422	Arnold, prof. in Plass	LC VIII-X, s. 18.	I/1
6	do 22. 6. 1425	Arnold, stal se plaským opatem	LC VIII-X, s. 102.	I/2
7	od 22. 6. 1425	fr. Sybert, prof. mon. in Plass	LC VIII-X, s. 102.	I/2

Desátek

Papežský desátek	Výše roční: 60 gr. ročně	RDP, s. 86.
Doložené splátky:	1352	30 gr.
	1369	30 gr.
	1384	30 gr.
	1385	30 gr.
	1399	1 kopa gr.
	1405	½ kopy gr.

Líšťany*Beneficium*

Status	Farní kostel	
Patrocinium	sv. Petr a Pavel	
Založení	–	
Nejstarší zmínka	1352	RDP, s. 86.

Patronát

Rod / instituce	Typ	Patron na vlastním majetku / poručník
I	Šlechta z Gutštejna	Patroni na vlastním majetku
II	Šlechta z Fridenberka	Patroni na vlastním majetku
III	Šlechta z Gutštejna	Patroni na vlastním majetku
IV	Šlechta z Úlice	Patroni na vlastním majetku

Osoby		Rok / funkce	Pramen
I/1	Bratři Jan, Dětrich a Půta z Gutštejna	1369, prezentace	LC II, s. 2.
II/1	Protiva z Fridenberka	1412, prezentace	LC VII, s. 41.
III/1	Jan Burian z Gutštejna	1422, prezentace	LC VIII-X, s. 18.
IV/1	Jan z Úlice	1434, prezentace	LC VIII-X, s. 232.

Obsazení

č.	od / do	Jméno / důvod	Pramen	Patron
1	do 19. 3. 1369	Jan, mort.	LC II, s. 2.	I/1
2	od 19. 3. 1369	presb. Jan <i>de Czienicz</i>	LC II, s. 2.	I/1
3	do 18. 1. 1412	Jeník, mort.	LC VII, s. 41.	II/1
4	od 18. 1. 1412	presb. Matouš <i>de Tuczap</i>	LC VII, s. 41.	II/1
5	do 30. 7. 1422	Matouš, mort.	LC VIII-X, s. 18.	III/1
6	od 30. 7. 1422	presb. Petr z Rokycan	LC VIII-X, s. 18.	III/1
7	do 22. 9. 1434	Petr, mort.	LC VIII, s. 232.	IV/1
8	od 22. 9. 1434	fr. Bavor, milevský premonstrát	LC VIII, s. 232.	IV/1

Desátek

Papežský desátek	Výše roční: 60 gr. ročně	RDP, s. 86.
Doložené splátky:	1352	30 gr.
	1369	30 gr.
	1384	30 gr.
	1385	30 gr.
	1399	1 kopa gr.
	1405	½ kopy gr.

Litice*Beneficium*

Status	Farní kostel	
Patrocinium	sv. Petr a Pavel	
Založení	–	
Nejstarší zmínka	1352	RDP, s. 86.

Patronát

Rod / instituce	Typ	Patron na vlastním majetku / poručník
I	Šlechta z Nečtin	Pronájem
II	Chotěšovský klášter	–
III	Nížší šlechta (?)	Pronájem
IV	Tepelský opat a šlechta z Úlice	Patroni na vlastním majetku
V	Chotěšovský klášter	Patroni na vlastním majetku

Osoby		Rok / funkce	Pramen
I/1	Heřman z Nečtin	1389, prezentace	LC III-IV, s. 169.
II	Chotěšovský klášter	1398, inkorporace	MVB V, č. 1270, s. 685.
III/1	Jan, bratr chotěšovského probošta	1407, prezentace	LC VI, s. 200.
IV/1	Tepelský opat, bratři Jan starší a Jan z Úlice	1432, prezentace	LC VIII-X, s. 193.
V/1	Chotěšovský probošt Jiří	1457, prezentace	LC VIII-X, s. 264– 265.

Obsazení

č.	od / do	Jméno / důvod	Pramen	Patron
1	doložen 1368	Václav	<i>Urkundenregesten</i> , č. 1624, s. 218.	–
2	od 1380	Jan z Jeřeně	AICP II, č. 311, s. 54.	–
3	do 2. 11. 1389	Jan z Jeřeně, permut.	LC III-IV, s. 169.	–
4	od 2. 11. 1389	presb. Hána z Hradce Králové, dříve kanovník v Opolí	LC III-IV, s. 169.	–
5	do 22. 6. 1397	Hána, permut.	LC V, s. 288.	I/1

6	od 22. 6. 1397	Ojří z Domanic, korektor kléru	LC V, s. 288.	I/1
7	od 1400	Mikuláš	Listář, č. 198, s. 218.	–
8	do 5. 2. 1407	Mikuláš, mort.	LC VI, s. 200.	III/1
9	od 5. 2. 1407	fr. Konrád, pleb. v Chotěšově	LC VI, s. 200.	III/1
10	do 17. 8. 1432	Konrád, mort.	LC VIII-X, s. 193.	IV/1
11	od 17. 8. 1432	fr. Bušek, tepelský premonstrát	LC VIII-X, s. 193.	IV/1
12	do 21. 1. 1457	presb. Zikmund, mort.	LC VIII-X, s. 264–265.	V/1
13	od 21. 1. 1457	fr. Habart, tepelský premonstrát	LC VIII-X, s. 264–265.	V/1

Desátek

Papežský desátek	Výše roční: 60 gr. ročně	RDP, s. 86.
Doložené splátky:	1352	30 gr.
	1369	30 gr.
	1384	tenetur 30 gr.
	1385	– gr.
	1399	1 kopa gr.
	1405	½ kopy gr.

Loza*Beneficium*

Status	Farní kostel	
Patrocinium	sv. Trojice	
Založení	–	
Nejstarší zmínka	1352	RDP, s. 86.

Patronát

Rod / instituce	Typ	Patron na vlastním majetku / poručník
I	Šlechta z Lozy	Patroni na vlastním majetku

Osoby		Rok / funkce	Pramen
I/1	Jan Mimoň z Lozy	1390, prezentace 1394, prezentace	LC V, s. 14–15. LC V, s. 186.
I/2	Jan Rabštejn z Tlučné	1408, prezentace	LC VI, s. 254.

Obsazení

č.	od / do	Jméno / důvod	Pramen	Patron
1	doložen 1364	Mikuláš	LC I/2, s. 45.	–
2	od 26. 6. 1390	Václav	LC V, s. 14–15.	I/1
3	do 3. 4. 1394	Václav, permut.	LC V, s. 186.	I/1
4	od 3. 4. 1394	Jindřich, pleb. v Trnové	LC V, s. 186.	I/1
5	do 10. 12. 1408	Jindřich, mort.	LC VI, s. 254.	I/2
6	od 10. 12. 1408	presb. Matouš ze Všerub	LC VI, s. 254.	I/2

Desátek

Papežský desátek	Výše roční: 12 gr. ročně	RDP, s. 86.
Doložené splátky:	1352	6 gr.
	1369	6 gr.
	1384	6 gr.
	1385	6 gr.
	1399	12 gr.
	1405	½ kopy gr.

Malesice*Beneficium*

Status	Farní kostel	
Patrocinium	sv. Jiří	
Založení	2. pol. 13. století (?)	
Nejstarší zmínka	1352	RDP, s. 86.

Patronát

Rod / instituce	Typ	Patron na vlastním majetku / poručník
I	Kladrubský klášter	Patroni na vlastním majetku

Osoby	Rok / funkce	Pramen
Nedoložena žádná prezentace		

Obsazení

č.	od / do	Jméno / důvod	Pramen	Patron
1	doložen 1368–1371	Bohuněk	<i>Urkundenregesten</i> , č. 1624, s. 218; MVB IV/1, č. 200, s. 119.	I
2	doložen 1384	fr. Jan	<i>Urkundenregesten</i> , č. 597, s. 75.	I
3	? (před Zikmundem)	Matěj	ASP I, č. 186, s. 118, č. 188, s. 118–119.	–
4	doložen 1402–1435	Zikmund Calta	ASP I, č. 186, s. 118, č. 188, s. 118–119; LC VIII-X, s. 244–245.	I

Desátek

Papežský desátek	Výše roční: 36 gr. ročně	RDP, s. 86.
Doložené splátky:	1352	18 gr.
	1369	18 gr.
	1384	18 gr.
	1385	18 gr.
	1399	36 gr.
	1405	18 gr.

Nová Plzeň*Beneficium*

Status	Farní kostel	
Patrocinium	sv. Bartoloměj (1307)	Listář I, č. 3, s. 3–4.
Založení	konec 13. století	
Nejstarší zmínka	1307	Listář I, č. 3, s. 3–4.

Patronát

Rod / instituce	Typ	Patron na vlastním majetku / poručník
I	Král	Patron na vlastním majetku
II	Řád německých rytířů	Komenda

Osoby		Rok / funkce	Pramen
I/1	Král Jindřich Korutanský	1310, darování patronátu	Listář I, č. 4, s. 4–5.
I/2	Král Jan Lucemburský	1322, potvrzení patronátu	Listář I, č. 17, s. 13.
II	Řád německých rytířů	1322	Listář I, č. 17, s. 13.
II/1	provinciál Rudolf z Homburka	1356, prezentace 1360, prezentace 1363, prezentace 1364, prezentace 1365, prezentace	LC I/1, s. 38–39. LC I/1, s. 125. LC I/2, s. 34. LC I/2, s. 49. LC I/2, s. 69.
II/2	Fr. Ludger z Essenu	1370, prezentace	LC II, s. 38.
II/3	Provinciál Albrecht z Dubé	1377, prezentace	LC III-IV, s. 79.
II/4	Provinciál Wolf ze Zolnhartu	1379, prezentace	LC III-IV, s. 119.
II/5	provinciál Albrecht z Dubé	1400, prezentace	LC VI, s. 17.
II/6	provinciál Oldřich z Ústí	1402, prezentace 1406, prezentace 1408, prezentace 1411, prezentace	LC VI, s. 82. LC VI, s. 171. LC VI, s. 254. LC VII, s. 17.
II/7	viceprovinciál Přibík z Litic	1412, prezentace	LC VII, s. 55.
II/8	provinciál Albrecht z Dubé	1415, prezentace, 1415, prezentace 1425, prezentace 1427, prezentace 1429, prezentace	LC VII, s. 144. LC VII, s. 157. LC VIII-X, s. 90. LC VIII-X, s. 128. LC VIII-X, s. 153.
II/9	provinciál Vojtěch	1435, prezentace	LC VIII-X, s. 254.

Obsazení

č.	od / do	Jméno / důvod	Pramen	Patron
1	doložen 1320	Mikuláš Firmanův	Listář I, č. 11, s. 8.	–
2	doložen od 1330	Zachariáš	MVB tomus prodromus, č. 872, s. 478.	–
3	do 10. 5. 1356	fr. Petr, resign.	LC I/1, s. 38–39.	II/1
4	od 10. 5. 1356	fr. František	LC I/1, s. 38–39.	II/1
5	do 17. 6. 1360	fr. František, resign.	LC I/1, s. 125.	II/1

6	od 17. 6. 1360	fr. Jakub	LC I/1, s. 125.	II/1
7	do 22. 12. 1363	fr. Jakub, mort.	LC I/2, s. 34.	II/1
8	od 22. 12. 1363	fr. Jakub	LC I/2, s. 34.	II/1
9	do 6. 7. 1364	fr. Jakub, resign.	LC I/2, s. 49.	II/1
10	od 6. 7. 1364	fr. Frederik	LC I/2, s. 49.	II/1
11	do 18. 10. 1365	fr. Frederik, resign.	LC I/2, s. 69.	II/1
12	od 18. 10. 1365	fr. Vyšemír	LC I/2, s. 69.	II/1
13	do 30. 10. 1370	fr. Vyšemír, resign.	LC II, s. 38.	II/2
14	od 30. 10. 1370	fr. Mikuláš	LC II, s. 38.	II/2
15	do 19. 10. 1377	fr. Mikuláš, resign.	LC III-IV, s. 79.	II/3
16	od 19. 10. 1377	fr. Mikuláš	LC III-IV, s. 79.	II/3
17	do 20. 12. 1379	fr. Mikuláš, resign.	LC III-IV, s. 119.	II/4
18	od 20. 12. 1379	fr. Mikuláš	LC III-IV, s. 119.	II/4
19	do 8. 3. 1400	fr. Mikuláš, mort.	LC VI, s. 17.	II/5
20	od 8. 3. 1400	fr. Mikuláš	LC VI, s. 17.	II/5
21	do 24. 11. 1402	fr. Mikuláš, resign.	LC VI, s. 82.	II/6
22	od 24. 11. 1402	fr. Mikuláš	LC VI, s. 82.	II/6
23	do 15. 2. 1406	fr. Mikuláš, resign.	LC VI, s. 171.	II/6
24	od 15. 2. 1406	fr. Václav	LC VI, s. 171.	II/6
25	do 12. 12. 1408	fr. Václav, resign.	LC VI, s. 254.	II/6
26	od 12. 12. 1408	fr. Mikuláš.	LC VI, s. 254.	II/6
27	do 25. 2. 1411	fr. Mikuláš, resign.	LC VII, s. 17.	II/6
28	od 25. 2. 1411	fr. Václav	LC VII, s. 17.	II/6
29	do 12. 5. 1412	fr. Václav, resign.	LC VII, s. 55.	II/7
30	od 12. 5. 1412	fr. Mikuláš	LC VII, s. 55.	II/7
31	do 25. 1. 1415	fr. Mikuláš, resign.	LC VII, s. 144.	II/8
32	od 25. 1. 1415	fr. Václav	LC VII, s. 144.	II/8
33	do 6. 5. 1415	fr. Václav, resign.	LC VII, s. 157.	II/8
34	od 6. 5. 1415	fr. Oldřich	LC VII, s. 157.	II/8
35	do 4. 1. 1425	fr. Oldřich, resign.	LC VIII-X, s. 90.	II/8
36	od 4. 1. 1425	fr. Johánek	LC VIII-X, s. 90.	II/8
37	do 10. 5. 1427	fr. Johánek, resign.	LC VIII-X, s. 128.	II/8
38	od 10. 5. 1427	fr. Oldřich	LC VIII-X, s. 128.	II/8

39	do 15. 9. 1429	fr. Oldřich, mort.	LC VIII-X, s. 153.	II/8
40	od 15. 9. 1429	fr. Mikuláš	LC VIII-X, s. 153.	II/8
41	do 29. 11. 1435	fr. Mikuláš, resign.	LC VIII-X, s. 254.	II/9
42	od 29. 11. 1435	fr. Tomášek	LC VIII-X, s. 254.	II/9

Desátek

Papežský desátek	Výše roční: 240 gr. ročně	RDP, s. 86.
Doložené splátky:	1352	2 kopy gr.
	1369	4 kopy fumalium solvunt
	1384	2 kopy gr. tenetur
	1385	2 kopy gr. tenetur
	1399	–
	1405	2 kopy gr.

Sekyřany (Horní Sekyřany)*Beneficium*

Status	Farní kostel	
Patrocinium	sv. Haštal (1272) sv. Martin	CDB V/2, č. 708, s. 353–356.
Založení	13. století (?)	
Nejstarší zmínka	1272	CDB V/2, č. 708, s. 353–356.

Patronát

Rod / instituce	Typ	Patron na vlastním majetku / poručník
I	Chotěšovský klášter	Patron na vlastním majetku

Osoby		Rok / funkce	Pramen
I/1	Chotěšovský probošt Miroslav	1274, prezentace	CDB V/2, č. 721, s. 377–378.
I/2	Chotěšovský probošt	1389, prezentace	LC III-IV, s. 212.
I/3	Chotěšovský probošt Sulek	1397, prezentace 1409, prezentace	LC V, s. 286. LC VI, s. 275–276.
I/4	Chotěšovský probošt Hynek	1416, prezentace	LC VII, s. 200.

Obsazení

č.	od / do	Jméno / důvod	Pramen	Patron
1	od 2. 1. 1274	Hroznata, kustod chotěšovského kláštera	CDB V/2, č. 721, s. 377–378.	I/1
2	do 1319	Michal Folkinův	MVB tomus prodromus, č. 126, s. 115.	–
3	do 8. 7. 1389	Ondřej, permut.	LC III-IV, s. 212.	I/2
4	od 8. 7. 1389	Sezema	LC III-IV, s. 212.	I/2
5	do 25. 5. 1397	Sezema, resign.	LC V, s. 286.	I/2
6	od 25. 5. 1397	Bušek, dříve pleb. ve Vřeskovicích	LC V, s. 286.	I/2
7	do 12. 10. 1409	Bušek, mort.	LC VI, s. 275–276.	I/3
8	od 12. 10. 1409	fr. Hynek, chotěšovský premonstrát	LC VI, s. 275–276.	I/3
9	do 16. 4. 1416	fr. Hynek, stal se chotěšovským proboštem	LC VII, s. 200.	I/4
10	od 16. 4. 1416	fr. Václav, tepelský premonstrát	LC VII, s. 200.	I/4

Desátek

Papežský desátek	Výše roční: 60 gr. ročně	RDP, s. 86.
Doložené splátky:	1352	30 gr.
	1369	30 gr.
	1384	30 gr.
	1385	30 gr.
	1399	1 kopa gr.
	1405	½ kopy gr.

Stará Plzeň (Starý Plzenec)*Beneficium*

Status	Farní kostel	
Patrocinium	Panna Marie (1266)	CDB V/1, č. 475, s. 703–705.
Založení	10.–12. století	
Nejstarší zmínka	1266	CDB V/1, č. 475, s. 703–705.

Patronát

Rod / instituce	Typ	Patron na vlastním majetku / poručník
I	Král	Patroni na vlastním majetku
II	Chotěšovský klášter	Patroni na vlastním majetku
III	Vyšehradský probošt	Patroni na vlastním majetku
IV	Šlechta sídlící na Radyni	Patroni na vlastním majetku

Osoby		Rok / funkce	Pramen
I/1	Král Přemysl Otakar II.	1266, darování patronátu	CDB V/1, č. 475, s. 703–705.
II/1	Chotěšovský klášter	1266	CDB V/1, č. 475, s. 703–705.
III/1	Vyšehradský probošt Jan	1390, prezentace 1394, prezentace	LC III-IV, s. 219. LC V, s. 204.
III/2	Vyšehradský probošt Albík z Uničova	1413, prezentace	LC VII, s. 76.
IV/1	Hrdoň z Dubňan a Dobeš z Modřejovic na Radyni	1434, prezentace	LC VIII-X, s. 229.

Obsazení

č.	od / do	Jméno / důvod	Pramen	Patron
1	doložen 1352	Roman	RBM VI/2, č. 657, s. 371.	–
2	doložen 1358–1362	Řivín Mikulášův z Radotína	MVB II, č. 752, s. 295; III, č. 19, s. 24–25, č. 20, s. 25.	–
3	do 24. 1. 1390	Mikuláš z Újezdce, mort.	LC III-IV, s. 219.	III/1
4	od 24. 1. 1390	presb. Řehoř zvaný Hudera, královský kaplan	LC III-IV, s. 219.	III/1
5	do 18. 12. 1394	Jan, permut	LC V, s. 204.	III/1
6	od 18. 12. 1394	Blažek, dříve pleb. ve Světlé	LC V, s. 204.	III/1
7	do 17. 2. 1413	Blažek Malandryn, permut.	LC VII, s. 76.	III/2
8	od 17. 2. 1413	Jan	LC VII, s. 76.	III/2
9	do 5. 7. 1434	Jan, mort.	LC VIII-X, s. 229.	IV/1
10	od 5. 7. 1434	presb. Sudivoj	LC VIII-X, s. 229.	IV/1

Desátek

Papežský desátek	Výše roční: 102 gr. ročně	RDP, s. 86.
Doložené splátky:	1352	51 gr.
	1369	51 gr.
	1384	51 gr.
	1385	51 gr.
	1399	102 gr.
	1405	51 gr.

Sulislav*Beneficium*

Status	Farní kostel	
Patrocinium	sv. Vavřinec	
Založení	1. pol. 14. století (?)	
Nejstarší zmínka	1352	RDP, s. 86.

Patronát

Rod / instituce	Typ	Patron na vlastním majetku / poručník
I	Šlechta ze Sulislavi	Patroni na vlastním majetku

Osoby		Rok / funkce	Pramen
I/1	Ješek ze Sulislavi	1369, prezentace	LC II, s. 2.
I/2	Bratři Prkoš, plebán v Bukovci, Jan Ptáče a Jan Polák ze Sulislavi	1400, prezentace	LC V, s. 236.
I/3	Prkoš, Jan Polák a Budivoj; Jan a Václav bratři a jejich matka Herka 1416, prezentace LC VII, s. 205. ze Sulislavi	1416, prezentace	LC VII, s. 205.
I/4	Jan Polák, Jan a matka	1427, prezentace	LC VIII-X, s. 125.

Obsazení

č.	od / do	Jméno / důvod	Pramen	Patron
1	do –. 3. 1369	Matouš, resign.	LC II, s. 2.	I/1
2	od –. 3. 1369	presb. Dominik z Plzně	LC II, s. 2.	I/1

3	do 24. 5. 1400	Dominik, mort.	LC VI, s. 21–22.	I/2
4	od 24. 5. 1400	presb. Jan z Klatov	LC VI, s. 21–22.	I/2
5	do 10. 7. 1416	presb. Jan, mort.	LC VII, s. 205.	I/3
6	od 10. 7. 1416	presb. Matouš <i>Mededrazicz</i>	LC VII, s. 205.	I/3
7	do 7. 2. 1427	Matouš, mort.	LC VIII-X, s. 125.	I/4
8	od 7. 2. 1427	Mikuláš z Horšovského Týna	LC VIII-X, s. 125.	I/4

Desátek

Papežský desátek	Výše roční: 24 gr. ročně	RDP, s. 86.
Doložené splátky:	1352	12 gr.
	1369	12 gr.
	1384	12 gr.
	1385	12 gr.
	1399	24 gr.
	1405	12 gr.

Tisá (zaniklá ves u Spankova)*Beneficium*

Status	Farní kostel	
Patrocinium	sv. Jan Křtitel	
Založení	–	
Nejstarší zmínka	1352	RDP, s. 86.

Patronát

Rod / instituce	Typ	Patron na vlastním majetku / poručník
I	Šlechta z Bělé	Patroni na vlastním majetku
II	Šlechta z Kolovrat	Patroni na vlastním majetku

Osoby		Rok / funkce	Pramen
I/1	Sezema z Bělé	1388, prezentace 1394, prezentace	LC III-IV, s. 204. LC V, s. 183.
I/2	Sezema ml. z Bělé	1410, prezentace 1411, prezentace	LC VI, s. 281. LC VII, s. 30.
II/1	Purkhart z Kolovrat na Bezdužicích	1412, prezentace	LC VII, s. 70.

Obsazení

č.	od / do	Jméno / důvod	Pramen	Patron
1	Doložen 1380	Petr	AICP II, č. 279, s. 50.	–
2	do 10. 12. 1388	–	LC III-IV, s. 204.	I/1
3	od 10. 12. 1388	Jan, dříve pleb. <i>in Lomazicz</i>	LC III-IV, s. 204.	I/1
4	do 25. 2. 1394	Jan, mort.	LC V, s. 183.	I/1
5	od 25. 2. 1394	presb. Ota ze Štipoklas	LC V, s. 183.	I/1
6	do 28. 1. 1410	Ota, permut.	LC VI, s. 281.	I/2
7	od 28. 1. 1410	Oldřich, dříve oltářník oltáře Panny Marie <i>in Luticz</i>	LC VI, s. 281.	I/2
8	do 17. 8. 1411	Oldřich, permut.	LC VII, s. 30.	I/2
9	od 17. 8. 1411	Petr, dříve pleb. <i>in Tiss</i>	LC VII, s. 30.	I/2
10	do 24. 11. 1412	Petr, permut.	LC VII, s. 70.	II/1
11	od 24. 11. 1412	Kliment, dříve oltářník oltáře Panny Marie v Rakovníku	LC VII, s. 70.	II/1

Desátek

Papežský desátek	Výše roční: 12 gr. ročně	RDP, s. 86.
Doložené splátky:	1352	6 gr.
	1369	6 gr.
	1384	6 gr.
	1385	6 gr.
	1399	12 gr.
	1405	6 gr.

Touškov (Město Touškov)*Beneficium*

Status	Farní kostel a proboštství	
Patrocinium	sv. Jan Křtitel	
Založení	12. století (?)	
Nejstarší zmínka	1288	<i>Formulář biskupa Tobiáše,</i> č. 139, s. 109–110.

Patronát

Rod / instituce	Typ	Patron na vlastním majetku / poručník
I	Kladrubský klášter	Patron na vlastním majetku

Osoby		Rok / funkce	Pramen
I/1	Kladrubský opat Racek	1288, zřízení probošství	<i>Formulář biskupa Tobiáše</i> , č. 139, s. 109– 110.
I/2	Kladrubský opat Bohuslav	1326, prezentace 1328, prezentace 1329, prezentace	RBM IV, č. 2028, s. 792. RBM III, č. 1425, s. 558–559. RBM IV, č. 2036, s. 796.
I/3	Kladrubský opat Jindřich	1343, prezentace 1355, prezentace	RBM IV, č. 1259, s. 500. LC I/1, s. 41.
I/4	Kladrubský opat Racek	1370, prezentace 1380, prezentace	LC II, s. 32. RBMV V/I, fasc. 1, č. 61, s. 55, č. 67, s. 57, č. 68, s. 57, č. 69, s. 57–58.
I/5	Kladrubský opat Verner	1409, prezentace	LC VI, s. 265.
I/6	Kladrubský opat Bušek	1435, prezentace	LC VIII-X, s. 253–254.

Obsazení

č.	od / do	Jméno / důvod	Pramen	Patron
1	od 28. 7. 1326	fr. <i>Vlascziogo</i>	RBM IV, č. 2028, s. 792.	I/2
2	od 7. 3. 1328	fr. Děřich	RBM III, č. 1425, s. 558–559.	I/2
3	od 30. 6. 1329	fr. Odolen	RBM IV, č. 2036, s. 796.	I/2
4	do 10. 5. 1343	fr. Sygfried, mort.	RBM IV, č. 1259, s. 500.	I/3

5	od 10. 5. 1343	fr. Frederik	RBM IV, č. 1259, s. 500.	I/3
6	do 20. 10. 1355	fr. Jindřich, mort.	LC I/1, s. 41.	I/3
7	od 20. 10. 1355	fr. Chotěboř	LC I/1, s. 41.	I/3
8	do 1. 7. 1370	fr. Chotěboř, <i>legitime absolutus</i>	LC II, s. 32.	I/4
9	od 1. 7. 1370	prof. Jindřich řeč. Karhan	LC II, s. 32.	I/4
10	do –. 10. 1380	fr. Jindřich, mort.	RBMV V/I, fasc. 1, č. 61, s. 55, č. 67, s. 57, č. 68, s. 57, č. 69, s. 57–58.	I/4
11	od –. 10. 1380	fr. Jan	RBMV V/I, fasc. 1, č. 61, s. 55, č. 67, s. 57, č. 68, s. 57, č. 69, s. 57–58.	I/4
12	do 8. 6. 1409	fr. Jan, mort.	LC VI, s. 265.	I/5
13	od 8. 6. 1409	fr. Racek, pleb. <i>in Wiczow</i>	LC VI, s. 265.	I/5
14	do 9. 11. 1435	Mikuláš Stříbrník, mort.	LC VIII-X, s. 253–254.	I/6
15	od 9. 11. 1435	prof. Jan Hájek	LC VIII-X, s. 253–254.	I/6

Desátek

Papežský desátek	Výše roční: 60 gr. ročně	RDP, s. 86.
Doložené splátky:	1352	–
	1369	–
	1384	70 gr.
	1385	30 gr.
	1399	1 kopa gr.
	1405	½ kopy gr.

Uněšov*Beneficium*

Status	Farní kostel	
Patrocinium	sv. Prokop	
Založení	–	
Nejstarší zmínka	1352	RDP, s. 86.

Patronát

Rod / instituce	Typ	Patron na vlastním majetku / poručník
I	Šlechta z Uněšova a Vinařic	Patroni na vlastním majetku
II	Šlechta z Krašovic	Patroni na vlastním majetku
III	Šlechta z Pušperka	Patroni na vlastním majetku
IV	Šlechta ze Slavic	Patroni na vlastním majetku

Osoby		Rok / funkce	Pramen
I/1	Jindřich z Uněšova	1365, prezentace	LC I/2, s. 68.
I/2	Fridrich z Vinařic	1371, prezentace	LC II, s. 64.
I/3	Fridrich z Vinařic a Jindřich Úněšova	1383, prezentace	LC III-IV, s. 152.
II/1	Petr z Krašovic	1389, prezentace	LC III-IV, s. 217.
III/1	Sezema z Pušperka	1399, prezentace	LC VI, s. 4.
IV/1	Oldřich Všerubec ze Slavic	1435, prezentace	LC VIII-X, s. 247.

Obsazení

č.	od / do	Jméno / důvod	Pramen	Patron
1	do 24. 9. 1365	Mikuláš, permut.	LC I/2, s. 68.	I/1
2	od 24. 9. 1365	Jakub	LC I/2, s. 68.	I/1
3	do 22. 11. 1371	Mikuláš, permut.	LC II, s. 64.	I/2
4	od 22. 11. 1371	Martin	LC II, s. 64.	I/2
5	do 27. 6. 1383	Martin, permut.	LC III-IV, s. 152.	I/3
6	od 27. 6. 1383	Ojří, pleb. <i>in Lissan</i>	LC III-IV, s. 152.	I/3
7	do 3. 12. 1389	Jan, permut.	LC III-IV, s. 217.	II/1
8	od 3. 12. 1389	Oldřich, dříve pleb. v Bělčicích	LC III-IV, s. 217.	II/1
9	do 16. 4. 1399	Oldřich, permut.	LC VI, s. 4.	III/1
10	od 16. 4. 1399	Heřman, dříve vikář týnského probošta	LC VI, s. 4.	III/1
11	do 30. 4. 1435	Petr, mort.	LC VIII-X, s. 247.	IV/1
12	od 30. 4. 1435	Mikuláš ze Všepadl	LC VIII-X, s. 247.	IV/1

Desátek

Papežský desátek	Výše roční: 30 gr. ročně	RDP, s. 86.
Doložené splátky:	1352	15 gr.
	1369	15 gr.

	1384	15 gr.
	1385	15 gr.
	1399	30 gr.
	1405	15 gr.

Vejprnice

Beneficium

Status	Farní kostel	
Patrocinium	sv. Vojtěch	
Založení	–	
Nejstarší zmínka	1352	RDP, s. 86.

Patronát

Rod / instituce	Typ	Patron na vlastním majetku / poručník
I	Šlechta ze Švamberka	Patroni na vlastním majetku
II	Šlechta z Bubnu	Patroni na vlastním majetku

Osoby		Rok / funkce	Pramen
I/1	Bohuslav ze Švamberka	1368, prezentace	LC I/2, s. 102.
II/1	Jan z Jeřeně, arcijáhen hradištský a Heřman z Hrádku (Bubnu), Anna, vdova po Odolenovi z Nezabílíc	1390, prezentace	LC V, s. 249–250.
II/2	Heřman z Jeřeně jinak z Hrádku (Bubnu)	1399, prezentace 1407, prezentace 1415, prezentace	LC VI, s. 3. LC VI, s. 202. LC VII, s. 150.
II/3	Evan z Nečtin na Bubnu	1428, prezentace	LC VIII-X, s. 144.
II/4	Vilém z Nečtin na Bubnu a Jan z Roupova	1434, prezentace	LC VIII-X, s. 227.

Obsazení

č.	od / do	Jméno / důvod	Pramen	Patron
1	do 17. 4. 1368	Markvart, mort.	LC I/2, s. 102.	I/1
2	od 17. 4. 1368	presb. Tomáš <i>de Antiquo Castro</i>	LC I/2, s. 102.	I/1
3	do 29. 5. 1390	Tomáš, mort.	LC V, s. 249–250.	II/1
4	od 29. 5. 1390	Blažek, oltářník v Tachově	LC V, s. 249–250.	II/1

Ondřej SCHMIDT

5	do 12. 4. 1399	Blažek, permut.	LC VI, s. 3.	II/2
6	od 12. 4. 1399	Petr, dříve pleb. <i>in Nebuzel</i>	LC VI, s. 3.	II/2
7	do 23. 2. 1407	Petr, resign.	LC VI, s. 202.	II/2
8	od 23. 2. 1407	Mikuláš, pleb. ve Zvíkovicích	LC VI, s. 202.	II/2
9	do 11. 3. 1415	Mikuláš, mort.	LC VII, s. 150.	II/2
10	od 11. 3. 1415	presb. Petr ze Všerub	LC VII, s. 150.	II/2
11	do 29. 11. 1428	Bartoloměj, mort.	LC VIII-X, s. 144.	II/3
12	od 29. 11. 1428	presb. Jakub z Koryčan	LC VIII-X, s. 144.	II/3
13	do 31. 5. 1434	Jakub, mort.	LC VIII-X, s. 227.	II/4
14	od 31. 5. 1434	Václav <i>de Chonnessowicz</i>	LC VIII-X, s. 227.	II/4

Desátek

Papežský desátek	Výše roční: 60 gr. ročně	RDP, s. 86.
Doložené splátky:	1352	30 gr.
	1369	30 gr.
	1384	30 gr.
	1385	30 gr.
	1399	1 kopa gr.
	1405	30 gr. tenetur

Všeruby

Beneficium

Status	Farní kostel	
Patrocinium	sv. Duch (1399)	RBMV V/I, fasc. 2, č. 660, s. 30, pozn. 2.
Založení	13. století	
Nejstarší zmínka	1352	RDP, s. 86.

Patronát

Rod / instituce	Typ	Patron na vlastním majetku / poručník
I	Šlechta ze Všerub	Patroni na vlastním majetku
II	Zderazský klášter	—
III	Šlechta z Chrástu	—

IV	Měšťané z Nové Plzně	–
V	Šlechta z Gutštejna	Patroni na vlastním majetku

Osoby		Rok / funkce	Pramen
I/1	Bratři Bavor a Jindřich ze Všerub	1365, prezentace	LC I/2, s. 71.
I/2	Bavor ze Všerub	1367, prezentace 1380, prezentace	LC I/2, s. 81. AICP II, č. 452, s. 70.
II	Zderazský klášter	1386, darování patronátu	AICP II, č. 262, s. 402.
III/1	Otík ml. z Chrástu	1396, darování patronátu	AICP III, č. 65, s. 175–177.
IV/1	Racek z Nové Plzně	1400, darování patronátu	AICP III, č. 71, s. 178.
V/1	Dětřich z Gutštejna	1406, darování patronátu 1415, prezentace 1415, prezentace	LE V, č. 945, s. 696–697. LC VII, s. 155. LC VII, s. 174–175.
V/2	Burian a Jan z Gutštejna	1426, prezentace	LC VIII-X, s. 116.

Obsazení

č.	od / do	Jméno / důvod	Pramen	Patron
1	do 13. 12. 1365	Jindřich, permut.	LC I/2, s. 71.	I/1
2	od 13. 12. 1365	Ojří, vyšehradský kanovník	LC I/2, s. 71.	I/1
3	do 22. 2. 1367	Ojří, permut.	LC I/2, s. 81.	I/2
4	od 22. 2. 1367	Jindřich	LC I/2, s. 81.	I/2
5	od 1380	Petr, pleb. v Tisé	AICP II, č. 452, s. 70.	I/2
6	do 20. 4. 1415	M. Petr ze Zderazu, mort.	LC VII, s. 155.	V/1
7	od 20. 4. 1415	Jakub, předtím pleb. v Hradišti	LC VII, s. 155.	V/1
8	do 24. 9. 1415	Jakub, resign.	LC VII, s. 174–175.	V/1
9	od 24. 9. 1415	Prokop, kanovník u sv. Jiljí v Praze	LC VII, s. 174–175.	V/1
10	do 7. 1. 1426	Jan, mort.	LC VIII-X, s. 116.	V/2
11	od 7. 1. 1426	presb. Jan ze Stríbra	LC VIII-X, s. 116.	V/2

Desátek

Papežský desátek	Výše roční: 150 gr. ročně	RDP, s. 86.
Doložené splátky:	1352	5 fertones
	1369	75 gr.
	1384	1 kopa a 15 gr.
	1385	1 kopa a 15 gr.
	1399	2 kopy a 30 gr.
	1403	Dedit Malessicz

The Parish network of the Pilsen deanery to the Hussite period

The study submitted focuses on the issue of the parish network on the territory of a small ecclesiastical-administrative whole – the Pilsen deanery – namely from its beginnings until the period of the Hussite wars. It first attempts to reconstruct the process of the constitution of the parish organization on this territory. Here, the lack of written sources and often the absence of archaeological and art-historical research (often moreover, highly inconsistent) manifested itself particularly perceptibly, so the dating of the creation of the greater majority of the churches was only hypothetical to a significant extent, but, despite that, it was possible at least to indicate the dynamics of this complicated process: it was demonstrated that the parish network in the Pilsen district was created rather gradually and relatively evenly until the period of the Early Middle Ages (primarily from the 12th century), while its completion falls in the first half of the 14th century. The entire development of the medieval parish organization probably needs to be understood – rather than as two separate concepts of administration: the older large parish and its subsequent disintegration and the creation of smaller parishes – as a continuous and dynamic process. This largely fits with the conclusions of some recent papers that have tried to view the process less schematically than before.

Four thematic circles (church patronage law, the parish clergy, the material assurance of the benefices and the interventions of the papal curia in the operations of the deanery) were further investigated, where the author attempts to analyse the structure and operation of the parish network in the Pilsen deanery mainly in the second half of the 14th century and beginning of the 15th century, because a continuous series of official books of the Prague archbishopric have been preserved from this time. An analysis of the church patronage law essentially confirmed and in some places corrected older data published by Zdenka Hledíková for the area of southwest Bohemia. First of all, it is necessary to state the above-average number of cloister patronages, which was connected with the existence of large monastic dominions in West Bohemia. Further, it is also important to note the absence of large aristocratic estates; the fragmented holdings of rather lower

nobility, who at best owned two patronages, was characteristic for the Pilsen district. The complete absence of a royal patronage is also interesting – with the exception of the earlier period.

In the chapter devoted to the clergy, mainly the structure of the clergy in the surveyed area has been studied. An above-average amount of members of the higher clergy, who held a parish benefice here, was found; it was undoubtedly related to the relative wealth of the local parishes. Certain attention was also paid to the often overlooked component of the lower clergy: manual vicars and other auxiliary clergy, which showed that at least one auxiliary vicar worked at nearly every village church. Furthermore, the average length of the occupancy of a parish was confirmed, identified for another two deaneries of the Prague archdiocese, which was about eight and a half years. In addition, it was possible to compile a more or less complete line of Pilsen deans for 1368–1419.

Three types of sources were used in the study of the material assurance of the parishes: the registries of the papal tithes, data from papal deeds and the rental contracts of the parishes. From these, we can judge the above-average wealth (with some exceptions) of the local parish benefices within the Prague archdiocese, with which the mentioned higher number of prelates is also connected, who mainly used them essentially as sinecures and often had them represented by renters. In addition, the proportion between the type of patronage and the amount of papal tithe was not confirmed. The amount regarding the donation and funding confirmed the results of earlier research, i.e. the culmination of the foundational activity in the first decades of the 15th century. On the contrary, in the case of the Pilsen parish church, the greatest funding wave was found to be 1380, which apparently was connected with the plague epidemic at the same time. The comparison of the number of altar benefices with other urban parish churches ended surprisingly – in comparison with the situation in České Budějovice, Hradec Králové and Brno there were disproportionately fewer altars, which could be associated with the lukewarm relation of the Pilsen burghers to the Order of the Teutonic Knights, who held the church patronage right here, or the competition of the mendicant cloisters had an effect here.

The issue of papal interventions in the affairs of church administration to a significant extent confirmed the conclusions of the older research: the publication of provisions and expectancies to a parish benefice was rather a unique event also

in the case of the Plzen deanery. Quite a different situation occurs if we examine only parish churches in the collocation of ecclesiastical institutions, which were affected substantially more by these interventions – unlike those under secular patronage, to which the provision system with some exceptions was not related. This is also related to the issue of incorporations, which has generally not been explored very well. At the same time, however, such curial intervention in parish administration should apparently not be overestimated, because it seems that by far not all of them were actually put into practice. It might have also been possible to show that the issue of relations between the papal curia and the Bohemian lower clergy cannot be confined only to the issue of papal provisions and expectancies, but here it is necessary to anticipate also the lawsuits filed before the Curia, the papal incorporation of churches or the issuance of indulgence documents.

THE MEDIEVAL CULT AND PROCESSIONAL VENERATION OF THE EUCHARIST IN CENTRAL EUROPE

Festive Culture in the Royal Cities of Cracow and Buda in a comparative Perspective

Károly G O D A

The medieval Cult and processional Veneration of the Eucharist in Central Europe. Festive Culture in the Royal Cities of Cracow and Buda in a comparative Perspective: This study analysis the late medieval central functions and festive culture of the both royal residential and capital cities of Cracow and Buda in the Kingdoms of Poland and Hungary with a special focus on the country-wide and capital specific features of the cult and processional veneration of the Eucharist. Providing a historical and comparative context the paper first presents the fourteenth-fifteenth-century central and festive functions of the two cities and the arrival of the Eucharistic cult, confraternities and processions to the bishopric and civic spheres within the two countries. In the following part, as a main focus, the article intensively explores how late medieval secular, especially local civic and royal political intentions introduced their agenda and exploitation strategies into the festive celebration of Corpus Christi in Cracow and Buda. *Key words:* capital & residence; Cracow; Buda; civic and royal sphere; royal adventus; festivities; festum fori; cult of Corpus Christi; religion and politics; Eucharistic processions & confraternities; Hussites; anti-Ottoman propaganda

I. Introduction

In the year 1412 the day of Corpus Christi (2nd June) and its celebration with an Eucharistic procession of prominent guests, who “*maximo Cultu, maximaque veneratione circa honorandum festum Corporis Christi fuere versati*” formed the peak of a grandiose diplomatic summit unprecedented in the previous history of the late medieval Hungarian capital city of Buda/Ofen. The prominent event hosted by king Sigismund of Luxemburg (1387–1437) brought together not only prominent coronated guests from the West (e.g. princes of Austria and Bavaria)

the Southeast (e.g. the king of Bosnia, the despot of Serbia), but even the papal legate, the bishops of Passau and Cracow, Venetian representatives, English and French envoys and diplomats of the Teutonic Order. One might say that the most important guest was the king of Poland, Wladislas II (1386–1434), who after a peace agreement with Sigismund on 15th March in the town of Lublów/Lublau/Lubovňa (Szepes/Zips/Spiš region) accepted his invitation to Hungary. According to the key narrative sources of the events (e.g. the chronicles of Johannes Długosz) the long political negotiations and their results were symbolically sealed on 22nd May by various pompous extravaganzas and later the above mentioned sacral march, where all the high-ranking dignitaries performed active participation in the festive train. Therefore, the spiritual forces of the processional veneration of the Host were activated in order to reach secular, in this case international political goals of late medieval high diplomacy.¹

Accordingly, this article intends to put under scrutiny the processional veneration of Corpus Christi in the context of late medieval secular, especially royal politics taking as examples the east-central European capital cities of the Hungarian and Polish realms, namely Buda and Cracow. By the time of the described celebration Sigismund was not only the ruler of Hungary but also the king of the Romans, i.e. the political leader of the Holy Roman Empire. Actually, this high dignity enabled him to act as an arbitrary negotiator between the Polish Kingdom and the Knights of the Teutonic Order.² The historical research on the Empire

¹ This article is co-financed by the European Social Fund and the state budget of the Czech Republic project POST-UP, registration number CZ.1.07/2.3.00/30.0004. Hereby I would like to express my special thankfulness for her cartographical support to Anja Obereisenbuchner, and, among others, to Jaroslav Miller in Olomouc and Zdzisław Noga in Cracow for their inspiring advices in the particular research fields of late medieval and early modern urban and religious studies. See Imre TAKÁCS (ed.), *Sigismundus Rex et Imperator. Kunst und Kultur zur Zeit Sigismunds von Luxemburg 1387–1437*, Mainz 2006, p. 44, p. 454–455. For the name list of high ranking participants see Ágnes KÖRBER (Red.), *Sigismund von Luxemburg. Kunst und Kultur 1387–1437*, Budapest 2006, p. 29, illustration 5.21 (see: Budapest, Hungarian National Archives, Dl. 39277). For the interpretations of the event and Johannes Długosz's quotation see Károly GODA, *Buda Festiva: Urban Society and Processional Culture in a Medieval Capital City*, Czech and Slovak Journal of Humanities 2/2011, *Historica*, p. 70.

² Sándor TÓTH, *Die Gebäude des Budaer Königspalastes zur Zeit Sigismunds von Luxemburg*, in: *Sigismundus Rex et Imperator. Kunst und Kultur zur Zeit Sigismunds von Luxemburg*

has already deeply investigated one of the most important spheres of civic and lordship (bishopric, royal, imperial and so on) contact in an urban context, namely the so-called *adventus* tradition. Not only several dozens of towns and cities were analysed in this sense in the form of case studies, but even comprehensive monographs highlight the complexity of these festive traditions both in the Middle Ages and in the early modern era.³ These studies can even nowadays serve as inspirations and established frameworks of comparison for east-central European urban historians. Still, in the field of urban Eucharistic processions and the royal & imperial sphere the German scholarship has not shown an intensive academic interest yet.⁴ According to the still influential research results of for example Andrea Löther, late medieval Eucharistic marches in the context of the Holy Roman Empire represented through either more or less exclusive participational forms the Weberian sacral community character of the civic *communitas* of a particular city. In this interpretative framework there is (almost) no place for an external secular (e.g. royal or imperial) presence.⁵

1387–1437, p. 200–218., esp. p. 214; Katalin SZENDE, *Between Hatred and Affection: Towns and Sigismund in Hungary and in Europe*, in: Sigismund von Luxemburg. Ein Kaiser in Europa, Michel Pauly – François Reinert (ed.), Mainz am Rhein 2006, p. 199–210., esp. p. 208.

³ Gerrit Jasper SCHENK, *Zeremoniell und Politik. Herrschereinzüge im spätmittelalterlichen Reich. Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters. 21.*, Köln 2003, esp. p. 238–402; Peter JOHANEK – Angelika LAMPEN (ed.), *Adventus. Studien zum herrscherlichen Einzug in die Stadt, Städteforschung A 75*, Köln – Weimar – Wien 2009, esp. p. 1–84, p. 133–266; Harriet RUDOLPH, *Das Reich als Ereignis. Formen und Funktionen der Herrschaftsinszenierung bei Kaisereinzügen (1558–1618)*, Wien 2011, esp. p. 80–185. and specifically on smaller residences in the Empire see lately: Werner PARAVICINI, *Krieg der Zeichen? Funktionen, Medien, Formen bürgerlicher und höfischer Repräsentation in Residenzstädten des Alten Reichs. Einführung und Zusammenfassung*, in: *In der Residenzstadt. Funktionen, Medien, Formen bürgerlicher und höfischer Repräsentation*, Jan Hirschbiegel – Werner Paravicini (ed.), Ostfildern 2014, p. 11–34; while in general with an European perspective see Daniel JÜTTE, *Entering a city: on a lost early modern practice*, *Urban History* 41 (Part 2 May), 2014, p. 204–227.

⁴ Michael A. BOJCOV, *Qualitäten des Raumes in zeremoniellen Situationen: Das Heilige Römische Reich, 14.–15. Jahrhundert*, in: *Zeremoniell und Raum, Residenzenforschung 6*, Werner Paravicini (ed.), Sigmaringen 1997, p. 129–153; Peter JOHANEK, *Fest und Integration*, in: *Europäische Stadtgeschichte: Ausgewählte Beiträge*, Peter JohaneK, Köln 2012, p. 422–440.

⁵ Andrea LÖTHER, *Prozessionen in spätmittelalterlichen Städten. Politische Partizipation, obrigkeitliche Inszenierung, städtische Einheit*, *Norm und Struktur* 12, Köln 1999, esp. p. 300–337;

Nevertheless, her research firmly confirmed that such a scenario could actually change not only the form, but even the political messages of a Eucharistic festivity. In the city of Nuremberg for example, where the processional veneration of the Host was in the social and spatial sense strictly controlled by local patricians the presence of elderly emperor Frederick III (1452–1493) in 1487 proved to be a game changer. As a consequence of his special wishes, the otherwise exclusive festive train incorporated this time several hundreds of additional participants (mostly students and local clerics), who marched along a modified route following the lead of not an ecclesiastical representative of Nuremberg, but the emperor's candidate for carrying the sacrament, namely the clerical leader of the abbey of Melk. The active participation of significantly more people, the key processional role of the head of a Lower Austrian Benedictine monastery and a prestigious spot of observation for the emperor in a representative house at the main market place were all meant to please Frederick III, whose own residential city Vienna was conquered by the Hungarian king Matthias Corvinus (1458–1490) in 1485.⁶

In order to give another example, in the fifteenth-century Habsburg town of Freiburg i. Breisgau in the decades after the documented arrival of the feast in 1347 the processional form offered representational options both for the civic community and, in this case, the local university. The members of the latter entity were obliged to participate in the festive march as early as during the foundation

For the latest but still anthropologically structuralistic approaches see Sabine von HEUSINGER, "Cruzgang" und "umblauf" – *Symbolische Kommunikation im Stadtraum am Beispiel von Prozessionen*, in: *Kommunikation in mittelalterlichen Städten*, Studien / Forum Mittelalter 3, Jörg Oberste (ed.), Regensburg 2007, p. 141–155. and André KRISCHER, *Rituale und politische Öffentlichkeit in der alten Stadt*, in: *Stadt und Öffentlichkeit in der frühen Neuzeit*, Gerd Schwerhoff (ed.), Köln 2011, p. 125–157.

⁶ Angelika LAMPEN, *The Princely Entry into Town. Significance and Change of a Multi-Media Event*, in: *Multi-Media Compositions from the Middle Ages to the Early Modern Period*, Margriet Hoogvliet (ed.), Leuven 2004, p. 41–59; A. LÖTHER, *Prozessionen in spätmittelalterlichen Städten. Politische Partizipation, obrigkeitliche Inszenierung, städtische Einheit*, Norm und Struktur 12, p. 100; Ferdinand OPLL – Richard PERGER, *Kaiser Friedrich III. und die Wiener 1483–1485*, Wien 1993, esp. p. 7–21; Katalin SZENDE, "Proud Vienna suffered sore..." *Matthias Corvinus and Vienna, 1457–1490*, in: *Matthias Corvinus, the King. Tradition and Renewal in the Hungarian Royal Court 1458–1490*, Péter Farbaky (et al. ed.), Budapest 2008, p. 381–384.

period of the institution in 1460, which caused conflicts in the processional hierarchy as early as 1509. Yet, these tensions were not directly connected to external secular interferences.⁷ Still, during the reign of Frederick's son, Maximilian I (1486–1519) the ruler solicitely requested the civic leaders of the town in 1498 to simply postpone the Eucharistic procession from the 14th to the 21st June in order to logistically enabling him to participate. The town council put aside all ecclesiastical concerns and acting accordingly it even organised a lavish entry ceremony for the 18th June. Nevertheless, neither the ruler, nor the members of the Imperial Diet actually participated in the Eucharistic march since the night of the festive day's advent was spent with harsh debates on the processional hierarchy. So, as the Augsburg representative and prominent humanist Conrad Peutinger laconically reported: the procession followed the old local celebrational mode. The above-described cases in Nuremberg and Freiburg clearly indicated that the presence and/or wishes of the ruler could actively change the processional celebration of Corpus Christi. Since there is no monographic analysis on these issues in the context of the Holy Roman Empire the examples of the neighbouring medieval kingdoms of Poland and Hungary could serve as an important background of comparison even for the historians of the Empire.⁸

⁷ Heinrich MÜLLER, *Das Freiburger Fronleichnamfest und seine geschichtliche Entwicklung*, Freiburg 1926; Marian FÜSSEL, *Hierarchie in Bewegung. Die Freiburger Fronleichnamsprozession als Medium sozialer Distinktion in der Frühen Neuzeit*, in: *Stadtgemeinde und Ständegesellschaft. Formen der Integration und Distinktion in der frühneuzeitlichen Stadt*, Patrick Schmidt (ed.), Berlin 2007, p. 31–55.

⁸ Hermann MAYER, *Zur Geschichte der Freiburger Fronleichnamsprozession*, *Freiburger Diözesan-Archiv* 39, Neue Folge 12, 1911, p. 338–362; Eva KIMMINICH, *Prozessionsteufel, Herrgottsmaschinen, Hakenkreuzflaggen. Zur Geschichte des Fronleichnamfestes in Freiburg und Baden*, Freiburg 1990, 1–64; Cora DIETL, *A Corpus Christi Play as Part of the Habsburg Monarchy's Politics*, in: *European Medieval Drama* 6, 2002, p. 109–119., esp. p. 109–111. On recent tendencies in Polish urban historiography see: Roman CZAJA, *Bilanz und Perspektiven der polnischen Städteforschung*, in: *Stadt und Region. Internationale Forschungen und Perspektiven*, Kolloquium für Peter Johanek, Heinz Duchhardt – Wilfried Reininghaus (ed.), Köln 2005, p. 13–30.

II. Cracow and Buda as Capital and Residential Cities

II.1. Cracow as a Capital and Festive Royal Residence

In the case of the late medieval Polish royal centre, the fore-runner settlements of later Cracow were among those sixty to seventy tenth-century princely fortifications with market functions, from which the most significant ones formed with an early twelfth-century population of ca. 4,000 and 5,000 inhabitants in each the early urban backbone of the territories of Greater Poland (e.g. Gniezno/Gnesen), Little Poland, Silesia (Wrocław/Breslau), Kujavia (e.g. Włocławek/Leslau), Masovia (Płock/Plotzk) and western Pomerania (e.g. Gdańsk/Danzig and Kołobrzeg/Kolberg). Besides the most important centres of the early state formation of the Piast dynasty, namely Poznań/Posen and Gniezno early Cracow played besides Sandomierz/Sandomir a key role in Little Poland as a fortified place with a commercial suburbium as early as the eleventh century.⁹

This factor contributed to Cracow's integration around 992 into the early Polish state of Mieszko I (963–992) and to the decision of Casimir I, the Restorer (1034–1058) to move in ca. 1037–1038 after Bohemian raids his residence to the Wavel Hill (see map 1) incorporating both a castle (Zamek) and, after the introduction of Christianity and the creation of a bishopric centre in 969, a cathedral (map 1, no. 31). During and after the rule of Casimir's successor, Boleslas II, the Bold (1058–1079) the Hill together with the artisan and commercial settlement

⁹ Tadeusz ROSŁANOWSKI, *Markt und Stadt im früh- und hochmittelalterlichen Polen*, in: *Beiträge zum hochmittelalterlichen Städtewesen*, Bernhard Diestelkamp (ed.), Köln-Wien 1982, p. 196–207; Wojciech M. BARTEL, *Stadt und Staat in Polen im 14. Jahrhundert*, in: *Stadt und Stadtherr im 14. Jahrhundert*, Wilhelm Rausch (ed.), Linz/Donau 1972, p. 129–162., esp. p. 133–153; Zofia KURNATOWSKA, *Frühstädtische Entwicklung an den Zentren der Piasten in Großpolen*, in: *Burg – Burgstadt – Stadt. Zur Genese mittelalterlicher nicht-agrarischer Zentren in Ostmitteleuropa*, Hansjürgen Brachmann (ed.), Berlin 1995, p. 133–148. For the centres in Greater Poland, Kujavia, Masovia and Pomerania in the later Middle Ages see Antoni CZACHAROWSKI, *Aufstieg und Untergang von Metropolen im polnischen Königreich des späten Mittelalters und der frühen Neuzeit*, in: *Metropolen im Wandel. Zentralität in Ostmitteleuropa an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit*, Evamaria Engel et al. (ed.), Berlin 1995, p. 115–126. and Roman CZAJA, *Städte und Bürgertum in den polnischen Ländern an der Wende vom 13. zum 14. Jahrhundert*, in: *Rechtstadtgründungen im mittelalterlichen Polen*, Eduard Mühle (ed.), Köln 2011, p. 323–338.

nearby, on the one hand, played the role of a significant ducal site. On the other, it functioned as the second most important Polish sacral centre (after Gniezno) and site of pilgrimage due to the martyrdom of bishop Stanislas of Szczepanów (†1079). This role only intensified after his canonisation in 1253, when St Stanislas gradually became the patron saint of Poland. Although the country entered into a phase of fragmentation after 1138 (testament of duke Boleslas III, 1107–1138) Cracow remained first the capital of Poland's senior province and after 1180 the chief city of the ruler's hereditary territory. Although the Tartar raids (1241, 1259) caused serious damages in Little Poland, three decades after a new municipal charter (1257) the new fortifications of Cracow could safeguard the city in 1287 from the invaders.¹⁰

Accordingly, prior to 1257 Cracow meant a cluster of settlements (see map 1) incorporating, among others, the secular and ecclesiastical seat at the Wawel Hill and a craftsmen's and commercial site (Okół) with rich clerical infrastructure. The latter included from the eleventh century onwards the churches of St Adalbert (parish centre & oldest known place of worship, no. 19), St Martin (no. 29), St Andrew (ca. 1080s; no. 28), St Giles (ca. 1087; no. 30), St Peter the Apostle (no. 26) and All Saints' (no. 23). In the thirteenth century this ecclesiastical infrastructure only extended through the creation of new houses of worship, namely the Holy Cross (ca. 1186–1207; no. 14), St Stephen (early 13th century; no. 9), Holy Trinity (1222: endowment to the Dominicans; no. 24), St Mary Magda-

¹⁰ Walter KUHN, *Die deutschrechtlichen Stadtgründungen in Kleinpolen*, in: *Die mittelalterliche Städtebildung im südöstlichen Europa*, Heinz Stoob (ed.), Köln-Wien 1977, p. 39–89; Barbara CZOPEK, *Das frühmittelalterliche Kraków als städtisches Zentrum der Fürstenmacht – im Lichte der Ortsnamen*, in: *Burg – Burgstadt – Stadt. Zur Genese mittelalterlicher nichtagrari-scher Zentren in Ostmitteleuropa*, p. 176–182; Francis W. CARTER, *Trade and Urban Development in Poland. An economic geography of Cracow, from its origins to 1795*, Cambridge 1994, p. 1–8, p. 46–62; Kurt ANDERMANN, *Sakrale Funktionen der Hauptstadt*, in: *Krakau, Prag und Wien. Funktionen von Metropolen im frühmodernen Staat*, Marina Dmitrieva – Karen Lambrecht (ed.), Stuttgart 2000, p. 13–25, esp. p. 17–18. and Jan M. MAŁECKI: *Krakau im alten Polen: Residenzstadt oder Hauptstadt*, in: *Krakau und Nürnberg in der euro-päischen Zivilisation*, Jacek Purchla (Red.), Krakau 2006, p. 63–78, esp. p. 63–65, p. 68–72.

lene (mid-13th century; no. 27) and the foundation of the Franciscan monastery in 1237 (no. 22).¹¹

Although the first foundation charter in ca. 1220 of an urban community of German colonists dates back to the era of Leszek I the White (1202–1227), the great royal charter of Boleslas V the Chaste (1243–1279) introducing Magdeburg Law and creating a new urban layout came in 1257. In the following decades until the early fourteenth century the newly-founded settlement gradually expanded towards the south. The St Mary's parish church (no. 16) of the first foundation kept its role and included the entire privileged area. The town hall was built after the new charter and the first record documenting the present location of the later highly decorated building dates back to 1316.¹² Additionally, new parish centres were erected around and after 1257, namely of St Stephen (no. 9), Holy Cross (in the north-west; (no. 2) and All Saints (in the south; no. 23). Moreover, Boleslas V created the church of St Marc (no. 7) and his successors promoted not only the fortification of the new Cracow, but even the connection of its defences with the Wawel Hill. At this spot intensive building projects created in the following decades literally a Wawel town. The latter entity included, due to the initiatives of king Wladislas I the Short (1320–1333) and bishop Nanker, a newly (start of construction: 1320) erected cathedral (St Wenceslas) and thanks to king Casimir III the Great (1333–1370) a majestic royal residence, the lower bailey and a new church of St Michael (consecration in 1355; no. 32). Besides the royal and ecclesiastical buildings in the south-western hilltop area the residential *urbanitas* hosted knights' (in the east) and clericals' residences (in the west).¹³

¹¹ Paul W. KNOLL, *The Urban Development of Medieval Poland, with Particular Reference to Kraków*, in: *Urban Society of Eastern Europe in the Premodern Times*, Bariša Krekić (ed.), Berkeley 1987, p. 63–136., esp. p. 78–86; Kazimierz RADWAŃSKI, *Pre-Charter Kraków*, Kraków, In: Roman Czaja (ed.): *Atlas historyczny miast polskich. Tom V Małopolska* (ed. Zdzisław Noga), Zeszyt 1, In: Zdzisław Noga (ed.), Kraków 2007, p. 45–48.

¹² For the town hall see for example Arnold BARTETZKY, *Die Beziehungen zwischen Stadt und Krone im Spiegel von Rathausdekorationen des Spätmittelalters und der frühen Neuzeit (Prag, Breslau, Krakau, Posen)*, in: *Krakau, Prag und Wien. Funktionen von Metropolen im frühmodernen Staat*, p. 45–58, esp. p. 52–55. and see the following footnote.

¹³ Jerzy WYROZUMSKI, *Eine Lokation oder mehrere Lokationen Krakaus nach deutschem Recht?*, in: *Rechtsstadtgründungen im mittelalterlichen Polen*, p. 245–274; Bogusław KRASNO-

Following the re-unification of the Polish territories after and before the coronation of Wladislas I the Short in 1320 and during the reign of his successor Cracow enjoyed a rather privileged position and in the second half of the century it became a permanent royal residence of the kingdom. By then the city fully integrated (1338–1345) the earlier settlement of Okół and king Casimir granted new, extended privileges to the city in 1358. Moreover, he even created in the direct vicinity of the former civic centre new satellite boroughs (see map 1), namely Kazimierz (1335) and Kleparz (1366). By the late fourteenth century the three settlements together hosted an approximately equal-sized Polish and German population of altogether ca. 12–15,000 inhabitants. The city initiated by Boleslas the Chaste had by then ca. 300 houses (cf. around 1500 ca. 400), from which the ones at the Market Square and in the Brüder, Tischler and Stefan streets were residences of the office-holding civic elite, while merchants dominantly inhabited the Florian, Johannes and Sławkowska streets. As part of the financial elites, the goldsmiths and furriers owned houses basically in the Burg street. Noble inhabitants and canons of the St Wenceslas cathedral dominated the streets in the former Okół area and in the vicinity close to the Wawel Hill from the 1320s on.¹⁴

As a new element, after the first decades of the university's existence (foundation in 1364 and re-organisation in 1390) this entity showed a significant expansion in the city's urban space. What started as a private house purchased in 1399 became prior to 1494 a complex and arcaded court named "*Collegium Maius*".

WOLSKI, *The German-law foundations* and Zbigniew PIANOWSKI, *The architecture and urban layout of Wawel Hill to ca. 1320*, in: Kraków. In: Roman Czaja (ed.): *Atlas Historyczny Miast Polskich. Tom V Małopolska* (ed. Zdzisław Noga), Zeszyt 1., p. 49–51. and p. 70; Marek SŁOŃ, *Fundatio civitatis. Städtische Lokation und kirchliches Stiftungsprogramm in Breslau, Krakau und Posen*, in: *Rechtsstadtgründungen im mittelalterlichen Polen*, p. 107–126.

¹⁴ Waldemar KOMOROWSKI – Kamila FOLLPRECHT, *Urban and Architectural Development of Kraków within its walls (mid-14th – late 18th century)*, and Jacek LABERSCHEK, *Settlement in the Kraków area from the Middle Ages to the late 18th century*, in: Kraków. In: Roman Czaja (ed.): *Atlas Historyczny Miast Polskich. Tom V Małopolska* (ed. Zdzisław Noga), Zeszyt 1., p. 51–57. and p. 65–66; Leszek BELZYT, *Sprachlich-kulturelle Pluralität in Prag und Krakau im 15. und 16. Jahrhundert. Topographie und Entwicklungstendenzen im Vergleich*, in: *Krakau und Prag zwischen 14. und 17. Jahrhundert. Vergleichende Studien zur Sozial-, Kultur- und Wirtschaftsgeschichte ostmitteleuropäischer Metropolen*, Leszek Belzyt, Toruń 2003, p. 106–118. and see the next footnote.

In its vicinity soon students' residence halls (for Philosophers: ca. 1400; *Bursa Pauperum*: after 1409; *Bursa Divitum*: before 1428; Jerusalem: around 1453; Hungarian: 1464) started to mushroom, while the *universitas* acquired the patronage of the churches of St Adalbert (endowed by bishop Wysz in 1404) and St Anne (1418). The territorial gains of the university slowly absorbed the Jewish quarter (no. 25), which existed already prior to 1304.¹⁵ This gradually contributed to the re-settling of the latter group to the area around the St Stephen's church in 1469 and at the end of the century they left the city of Cracow for Kazimierz. Concerning the university, after 1406 civic houses at the former Okół market place were turned into the *Collegium Iuridicum*, which academic unit was allocated at the St Mary Magdalene's church (endowed by bishop Wysz in 1404), whereas St Nicholas (parish church by 1327; no. 18) became in 1456 a property of the university after Benedictine ownership.¹⁶

Concerning the two neighbouring boroughs, Kazimierz was born in 1335 and incorporated three pre-foundation worship houses. St Michael (no. 43) served since the late thirteenth century under a double appellation (St Stanislas) as a pilgrimage centre and parish church (endowed to the Paulines in 1472) for the north-west of the new city. In addition, St James (for the south-west; no. 44) and newly-

¹⁵ Karen LAMBRECHT, *Die Funktion der Universitäten. Prag, Krakau und Wien im werdenden Staat*, in: Krakau, Prag und Wien. Funktionen von Metropolen im frühmodernen Staat, p. 205–222; Waldemar KOMOROWSKI, *Die städtebaulich-architektonische Entwicklung Krakaus intra muros im 14. und 15. Jahrhundert*, in: Breslau und Krakau im hohen und späten Mittelalter, Eduard Mühle (ed.), Köln 2014, p. 241–277, esp. p. 241–244, p. 256–263, p. 269–274. and see the previous and next footnotes.

¹⁶ See the previous footnote and Leszek BELZYT, *Die Ballungszentren Prag und Krakau im 14. Jahrhundert*, in: Krakau und Prag zwischen 14. und 17. Jahrhundert. Vergleichende Studien zur Sozial-, Kultur- und Wirtschaftsgeschichte ostmitteleuropäischer Metropolen, p. 9–30., esp. p. 19–28; Bogusław KRASNOWOLSKI, *Kraków as a Religious Centre: 10th–20th centuries*, in: Kraków. In: Roman Czaja (ed.): *Atlas Historyczny Miast Polskich. Tom V Małopolska* (ed. Zdzisław Noga), *Zeszyt 1.*, p. 87–92; For the history of the Jewish population see: Leszek BELZYT, *“Sondergemeinden” in Städten Ostmitteleuropas im 15. und 16. Jahrhundert am Beispiel von Prag, Krakau und Lemberg*, in: *Sondergemeinden und Sonderbezirke in der Stadt der Vormoderne*, Peter Johanek (ed.), Köln 2004, p. 165–172. and more specifically Hanna ZAREMSKA, *Juden im mittelalterlichen Polen und die Krakauer Judengemeinde*, Warschau 2013, esp. for Corpus Christi p. 276–286.

created Corpus Christi (principal parish, endowed by king and bishop to the regular canons of the Lateran in 1405), integrating St Laurence (former parish centre, no. 40) as ancillary chapel, formed the further backbone of Kazimierz's ecclesiastical landscape together with the church (no. 42) of St Catherine and St Margaret and the Augustinian Priory in the north-west. The first records on a town hall at the marketplace originate from 1369. In 1387 a royal charter established a cloth hall attached to the civic centre. The fortified city of Kazimierz hosted as early as in the fourteenth century also Jewish inhabitants in the north-west, where according to the order of king Johannes I Albert (1492–1501) in 1495 an *Oppidum Iudaeorum* (Jewish Quarter/Town) hosting also the former Jewish inhabitants of the city of Cracow was created. Although the settlement of Stradom, where the Observantine Franciscan monks (no. 36) and nuns (no. 38) were given a monastery and convent in 1453, officially belonged to the latter community, in ecclesiastical sense it formed an extension of the parish of All Saints in Cracow. In the case of Kleparz, the settlement around the church of St Florian (consecrated in 1218; no. 4) also known as *Alta Civitas* (High Town, ca. 1321) was turned into a town of Magdeburg municipal rights in 1366 (first Florencia later Kleparz). This late fourteenth-century royal property with own municipal council received a town hall prior to 1465, but the settlement incorporating two suburbs lacked any significant protective fortifications.¹⁷

In the context of the triple metropolitan *urbanitas* the city of Cracow played the ultimate leading role of a royal centre not only in Lesser Poland but after the 1320s throughout the entire kingdom. Although the rulers did not always use the city as a permanent residence, especially the Wawel Hill represented the royal power not only within the realm, but even internationally. At the end of the reign of Casimir III in 1364 for example Cracow hosted a locally never-witnessed congress of Central European significance. Following the request of the king of Cyprus

¹⁷ Leszek BELZYT, *Die Prager Neustadt und Kazimierz bei Krakau im Spätmittelalter und in der Frühneuzeit (1335/1348–1612). Versuch eines sozialgeschichtlichen Vergleichs*, in: Krakau und Prag zwischen 14. und 17. Jahrhundert. Vergleichende Studien zur Sozial, Kultur- und Wirtschaftsgeschichte ostmitteleuropäischer Metropolen, p. 81–94; Bogusław KRASNOWOLSKI, *Kazimierz* and Zbigniew BEIERSDORF, *Kleparz*, in: Kraków. In: Roman Czaja (ed.): *Atlas Historyczny Miast Polskich. Tom V Małopolska* (ed. Zdzisław Noga), Zeszyt 1., p. 72–76.

the Polish ruler initiated an international summit devoted to the issue of Ottoman-Turkish threat. Besides the ruler of Cyprus, Peter Lusignan (1358–1369) the list of sovereigns included the emperor of the Holy Roman Empire and the kings of Bohemia, Hungary and Denmark. Not only Polish territorial lords but, besides minor princes and noblemen, Otto duke of Bavaria was also among the participants. Apart of the military and representative themes of the meetings and festivities Casimir announced the foundation of the new university and the guests visited the sacral heart of the Polish realm, the lately consecrated bishopric centre and coronation & funeral cathedral of St Wenceslas at the Wavel Hill.¹⁸

In 1370 an influential group of magnates from Greater Poland requested the prospective Polish ruler Louis I of Anjou, king of Hungary (1342–1382), to hold the coronation ceremony in the archbishopric cathedral in Gniezno. Thanks to the resistance of the new Polish monarch Louis I (1370–1382) Cracow could keep its role. Surprisingly enough, the Hungarian king played a significant role in the ceremonial culture of the Polish capital even several years after his death. Namely, in 1412 Sigismund of Luxemburg restituted to king Wladislas II Jagiellon (1386–1434) the Piast coronation insignia taken by his Angevin predecessor. The timing of the Polish king's return from Buda with crown, sceptre and so on was intentionally harmonised with the feast of the Assumption of the Virgin. Accordingly, the sovereign received a highly solemn reception with the queen and clerical processions of all the city's churches waiting for him outside Cracow's fortifications. After Wladislas' arrival a single pompous march escorted the royal insignia back to the sacral heart of the Polish kingdom. On the following day the king not only attended a holy mass in the church of St Mary, but even ordered the insignia's public display as an *ostensio reliquiarum* in the above mentioned parish church. Thus, the Lithuanian successor of the Piasts, on the one hand, could enjoy a hero's welcome for the successful diplomatic negotiations in Hungary. On the

¹⁸ P. W. KNOLL, *The Urban Development of Medieval Poland*, p. 98–99; F. W. CARTER, *Trade and Urban Development in Poland*, p. 67–68.

other, he utilised both the legitimising & uniting aura of the insignia and the sacral & venerational character of the processional form.¹⁹

Furthermore, during the fifteenth century the Wawel Hill hosted coronation ceremonies sometimes even with special guests, for example the kings of Hungary and Denmark in 1424 or the Franciscan priest Johannes de Capestrano in 1454. Among the high clergy of the Polish kingdom the archbishop of Gniezno enjoyed the special privilege to orchestrate such ceremonials. In the circle of Polish bishops only the head of the Kujavian diocese enjoyed the right to substitute the head of the Polish Roman Catholic church.²⁰ According to the coronation formula of 1434, the ceremony should be preceded by a first in 1501 intensively documented special penitentiary procession (see map 1) of the prospective ruler from the Wawel to the church of St Michael and St Stanislas in the western part of Kazimierz at Skalka. Besides these special acts, pompous trains to the St Stanislas church in Kazimierz were regular elements of the local festive landscape. The ecclesiastical bodies of Cracow organised Friday marches to the site on a weekly basis sometimes even with royal participation (e.g. Casimir IV, 1447–1492; Johannes I Albert; Alexander I, 1501–1506; and Sigismund I, 1506–1548). More-

¹⁹ Aleksander GIEYSZTOR, *Spektakl i liturgia – polska koronacja królewska*, in: *Kultura elitarna a kultura masowa w Polsce późnego średniowiecza*, Bronisław Geremek (ed.), Wrocław 1978, p. 9–23; Aleksander GIEYSZTOR, *Gesture in the Coronation Ceremonies of Medieval Poland*, in: *Coronations. Medieval and Early Modern Monarchic Ritual*, János M. Bak (ed.), Berkeley 1990, p. 152–164; Jan HARASIMOWICZ, *Bürgerliche und höfische Kunstrepräsentation in den Zentren Krakau und Danzig*, in: *Metropolen im Wandel. Zentralität in Ostmitteleuropa an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit*, p. 93–107; Zbigniew DALEWSKI, *Monarchic Ceremonies in late Medieval Cracow*, in: *Krakau, Prag und Wien. Funktionen von Metropolen im frühmodernen Staat*, p. 245–254, esp. p. 249–252. and see the next footnote.

²⁰ Zoë OPAČIĆ, *Architecture and Ceremony in Cracow and Prague, 1335–1455*, *Medieval Art, Architecture and Archaeology in Cracow and Lesser Poland*, British Archaeological Association Conference Transactions 37, 2014, p. 95–117., esp. p. 109–110; On specific participational and liturgical aspects in the coronations: Marek DERWICH, *La participation des abbés au cérémonie du couronnement des rois de Pologne*, in: *Religious Ceremonials and Images: Power and social meaning (1400–1750)*, José Pedro Paiva (ed.), Coimbra 2002, p. 253–272; Paul CROSSLEY, *“Ara Patriae”. Saint Stanislaus, the Jagiellonians and the coronation ordinal for Cracow cathedral*, in: *Künstlerische Wechselwirkungen in Mitteleuropa*, Jiří Fajt – Markus Hörsch (ed.), Ostfildern 2006, p. 103–121. and see the following footnote.

over, in May and September additional special processions honoured the martyr bishop.²¹

Besides the above described ceremonial marches, the Jagiello era regularly celebrated during the holiday of the Dispatching of the Apostles the anniversary of the Polish-Lithuanian victory against the Teutonic Order at Grünwald with a special thanksgiving procession (see map 1) including all the churches of the capital. Participants of the latter festive train were marching and humbly asking for prosperity and peace for king and country. The first triumphal ceremony took place already in 1411. In these both sacral and military celebrations Wladislas II Jagiellon's clerical and secular entourage was marching with the defeated enemy's flags destined to be virtually offered to the *patronus Poloniae*. The king processed first inside Kazimierz to the relics of St Stanislas at Skalka and then the festive train terminated at Wawel Hill, at the tomb of the martyr bishop in the St Wenceslas cathedral. New military victories even in the forthcoming decades reached their festive peak in this way as it is documented both for the fifteenth (e.g. 1431, 1432) and sixteenth centuries (e.g. 1507, 1517).²²

After the marriage between Casimir IV Jagiellon (1447–1492) with Elisabeth of Habsburg in 1454 the city experienced a sequence of decades characterised by cultural and economic prosperity. Although his elder brother and predecessor

²¹ For the penitentiary marches: Hanna ZAREMSKA, *Procesje Bożego Ciała w Krakowie w XIV–XVI wieku*, in: *Kultura elitarna a kultura masowa w Polsce późnego średniowiecza*, Bronisław Geremek (ed.), Wrocław 1978, p. 38., footnote 65; Michał JAGOSZ, *Przedrozbiorowe procesje wawelskie ku czci św. Stanisława biskupa i męczennika*, *Studia Claromontana* 17, 1997, p. 80–88. See later e.g. in 1507 and 1530. On the contexts of other processional veneration forms of St Stanislas especially in the fifteenth and sixteenth centuries informs Michał JAGOSZ, *Procesje ku czci św. Stanisława z Wawelu na Skalkę w okresie przedrozbiorowym*, *Analecta Cracoviensia* 11, 1979, p. 603–614. and see the previous and next footnotes. And for the coronation rituals especially in 1434 see P. CROSSLEY, “*Ara Patriae*”. *Saint Stanislaus, the Jagiellonians and the coronation ordinal for Cracow cathedral*, p. 103–121.

²² See previous footnotes and Marek WALCZAK – Krzysztof CZYŻEWSKI, *Die Krakauer Kathedrale und die Marienkirche in ihrer Funktion für Hof und Stadt*, in: *Krakau, Prag und Wien. Funktionen von Metropolen im frühmodernen Staat*, p. 103–115, esp. p. 104–111. For the funeral ceremonies not mentioned here see: Urszula BORKOWSKA, *The funeral Ceremonies of the Polish Kings from the Fourteenth to the Eighteenth Centuries*, *Journal of Ecclesiastical History* 36, 1985, p. 513–534.

Wladislas III (1434–1444) stayed dominantly in Cracow in the first six years of his reign, Casimir IV returned to the itinerant nature of medieval monarchy and spent one-third of his reign in Lithuania. His son and successor, Johannes I Albert resided for long periods in the city and focused his presence in the Polish kingdom itself.²³ Although the geopolitical centre of the Polish-Lithuanian Empire was moving towards the north, especially in the so-called “*Golden Age*” of the Polish Commonwealth under the last Jagiellon kings, namely Alexander I, Sigismund I and Sigismund II August (1548–1572) Cracow as a capital and residential city maintained its role, which changed only at the turn of the sixteenth and seventeenth centuries.²⁴

II.2. Buda as a Capital and Festive Royal Residence

In the case of medieval Hungary, the question of the centre of the kingdom is a complex one since a larger governmental, ecclesiastical and residential region, the so-called *medium regni* fulfilled the role of the heartland of the realm.²⁵ In this territory Esztergom/Gran functioned as early royal residence until the beginning of the thirteenth century and as a long-term archbishopric seat governing the

²³ F. W. CARTER, *Trade and Urban Development in Poland*, esp. p. 68–69, p. 172–188; P. W. KNOLL, *The Urban Development of Medieval Poland*, esp. p. 96–98.

²⁴ Maria BOGUČKA, *Krakau – Warschau – Danzig. Funktionen und Wandel von Metropolen 1450–1650*, in: *Metropolen im Wandel. Zentralität in Ostmitteleuropa an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit*, p. 71–91. and Andrea LANGER, *Residenzfunktion – Residenzwechsel: Krakau und Ujazdów/Warschau zur Zeit von Bona Sforza und Anna Jagiellonka*, in: *Krakau, Prag und Wien. Funktionen von Metropolen im frühmodernen Staat*, p. 59–75. and Marina DMITRIEVA, *Ephemere Architektur in Krakau und Prag: Zur Inszenierung von Herrschereinzügen in ostmitteleuropäischen Metropolen*, in: *Krakau, Prag und Wien. Funktionen von Metropolen im frühmodernen Staat*, p. 255–281, esp. p. 265–272.

²⁵ József LASZLOVSZKY, *Frühstädtische Siedlungsentwicklung in Ungarn*, in: *Burg – Burgstadt – Stadt. Zur Genese mittelalterlicher nichtagrarischer Zentren in Ostmitteleuropa*, p. 307–316; Gergely BUZÁS – József LASZLOVSZKY – Károly MAGYAR, *Medieval Royal Centres*, in: *Hungarian Archaeology at the Turn of the Millenium*, Zsolt Visy (ed.), Budapest 2003, p. 348–364; György SZÉKELY, *Städtische Agglomeration im Osten Mitteleuropas (13.–15. Jahrhundert): Berlin, Buda, Prag, Krakau*, in: *Mittelalterliche Häuser und Straßen in Mitteleuropa*, *Varia Archaeologica Hungarica IX*, Márta Font – Mária Sándor (ed.), Budapest – Pécs 2000, p. 9–16.

bishopric system of the kingdom. Besides being the Hungarian centre of clerical judiciary it was the ecclesiastical head of the Hungarian Catholic church until the Ottoman conquest in the sixteenth century.²⁶ Székesfehérvár/Stuhlweissenburg, also an important eleventh-twelfth-century centre, acted throughout the Middle Ages not only as a royal city,²⁷ but even as the one and only authentic place of the coronation of kings and queens and the mostly preferred burial place of them.²⁸

Whereas Pest was a commercial centre towards the east, and the original Buda, i.e. the present Óbuda/Altófen (from 1343 also the queen's castle and the centre of her estates) and Visegrád/Plintenburg (regular protection place of the St Stephen's Crown) were used as royal centres and temporal residences not only in the early centuries of the kingdom but even in the later Middle Ages.²⁹ Finally, the early modern centre of non-Ottoman Hungary, Pozsony/Pressburg (present-day Bratislava) commenced to fulfil central functions dominantly after 1526.³⁰ It is not

²⁶ On the early development see László GEREVICH, *The Rise of Hungarian Towns along the Danube*, in: *Towns in Medieval Hungary*, László Gerevich (ed.), Budapest 1990, p. 26–50., esp. p. 27–35. and even on the later Middle Ages: István HORVÁTH, *Esztergom*, in: *Medium Regni. Medieval Hungarian Royal Seats*, Julianna Altmann et al., Budapest 1999, p. 9–42.

²⁷ András KUBINYI, *Székesfehérvár helye a késő középkori Magyarország városhálózatában, valamint Fejér vármegye központi helyei között*, in: *Változatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére*, Gyöngyi Erdei – Balázs Nagy (szerk.), Budapest 2004, p. 277–284; Attila ZSOLDOS, *Fehérvár Árpád-kori polgárságáról*, *Történelmi Szemle* 50, 2008, p. 435–451.

²⁸ Alán KRALOVÁNSZKY, *The Settlement History of Veszprém and Székesfehérvár in the Middle Ages*, in: *Towns in Medieval Hungary*, p. 51–95., esp. p. 74–94; Gyula SIKLÓSI, *Székesfehérvár and Piroska BICZÓ, The Royal Basilica in Székesfehérvár*, in: *Medium Regni. Medieval Hungarian Royal Seats*, p. 43–88; Pál ENGEL, *Temetkezések a középkori székesfehérvári bazilikában*, *Századok* 121, 1987, p. 613–637; Tamás KÁDÁR, *A középkori magyar királyi és kormányzói családok tagjainak elhalálozási és temetési időpontjai valamint helyei 1301–1541 között*, *Fons XVIII*, 1/2011, p. 25–53; Géza PÁLFFY, *Koronázási lakomák a 15–17. századi Magyarországon*, *Századok* 138, 5/2004, p. 1005–1101.

²⁹ Julianna ALTMANN, *Óbuda*, in: *Medium Regni. Medieval Hungarian Royal Seats*, p. 89–114; Gergely BUZÁS, *Visegrád*, in: *Medium Regni. Medieval Hungarian Royal Seats*, p. 115–161. and lately Gergely BUZÁS – József LASZLOVSZKY (ed.), *The medieval royal palace at Visegrád*, Budapest 2013, esp. 17–119, 205–218; and Gergely BUZÁS – József LASZLOVSZKY – Orsolya MÉSZÁROS (ed.), *The Medieval Royal Town at Visegrád. Royal Centre, Urban Settlement, Churches*, Budapest 2014, esp. 45–96.

³⁰ Alojz HABOVŠTIK, *Die Befestigung der mittelalterlichen Stadt Bratislava (Pressburg)*, in: *Die Befestigung der mittelalterlichen Stadt*, Gabriele Isenberg – Barbara Scholkmann (ed.),

without any reason that the present Buda is not among the above mentioned settlements.³¹ This mid-thirteenth-century foundation city in its late medieval form was the youngest member of the *medium regni*, but by the late fifteenth-century it became the leader of the elite group of ca. 25–30 royal free towns of Hungary. These cities, in a country with an urban population of around 7–8%, meant the highest privileged level of the approximately 180–200 functional urban settlements.³²

The success of Buda in becoming the capital and main residential city of the realm is especially interesting since its foundation was connected to the greatest tragedy of Hungarian history in the thirteenth century. Namely, in April 1241 the invading Mongol army destroyed not only the Pest settlement (called Ofen) of German settlers, but also Óbuda and the surrounding area of these early centres. After the Mongols unexpectedly left in 1242 king Béla IV almost immediately (within years) decided to create a new castle & settlement foundation (“*Castrum Novi Montis Pestiensis*”) at the strategically best-positioned hill just on the other side of the Danube opposite to the devastated centre of the German guests, who were moved here as former settlers of Pest together with the special rights donated to them earlier.³³

Köln 1997, p. 193–201; Ernő DEÁK, *Preßburgs politische Zentralfunktionen im 15./16. Jahrhundert*, in: *Metropolen im Wandel. Zentralität in Ostmitteleuropa an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit. Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa*, p. 163–172; Judit MAJOROSSY, *A pozsonyi városi elit és az udvar (az udvari nemesség) kapcsolatainak megközelítési módjai a késő középkorban*, *Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv VII*, 2012, p. 171–199.

³¹ Marianna D. BIRNBAUM, *Buda between Tartars and Turks*, in: *Urban Society of Eastern Europe in the Premodern Times*, p. 137–157; Enikő SPEKNER, *Buda királyi székhellyé alakulásának kezdetei a 13. század első felében*, *Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv VII*, 2012, p. 97–132.

³² András KUBINYI, *Einige Fragen zur Entwicklung des Städteneetzes Ungarns im 14.-15. Jahrhundert*, in: *Die mittelalterliche Städtebildung im südöstlichen Europa*, p. 164–183; András KUBINYI, *Die Bevölkerung des Königreichs Ungarn am Ende des 15. Jahrhunderts*, in: *König und Volk im spätmittelalterlichen Ungarn. Städteentwicklung, Alltagsleben und Regierung im mittelalterlichen Königreich Ungarn*, *Studien zur Geschichte Ungarns*, András Kubinyi, Herne 1998, p. 148–183.

³³ Andreas KUBINYI, *Die Anfänge Ofens. Gießener Abhandlungen zur Agrar- und Wirtschaftsforschung des europäischen Ostens 60*, Berlin 1972, esp. p. 27–33., whereas on the later capital

The settlement (see map 2) at the walled and fortified Castle Hill (with royal palace, civic population and so on) taking the name Buda/Ofen soon became a relevant economic centre and part-time royal residence, whose central function experienced an expansion especially in the fourteenth and fifteenth centuries. The earliest settlers of the hilltop area (royal and civic *castrum*) and the suburbs (civic *suburbium*) came originally from the southern German regions and the Lower Rhine territory. Yet, by the last decades of the fourteenth century Buda became a multi-ethnic economic centre of a mid-fifteenth century population of 8,000–10,000 souls embracing a minority Italian (basically in the Italian street) and Jewish (first in the south and then in the northeast) and a majority German and Hungarian settlement with a growing significance of the latter group.³⁴

The city became even earlier a key centre of commercial activity, which in the struggles for the Hungarian throne, after the death of the last Arpadian ruler Andrew III (1290–1301) in 1301, supported the succession of the Czech king Wenceslas and later Otto of Bavaria. Although the second coronation of Charles Robert (1308–1342), the new king from the Angevin dynasty, took place in 1309 in Buda (church of Our Lady, map 2, no. 11) and he named the town as his “*civitas principalis*”, the successful ruler decided to establish the centre of his royal court in Visegrád. Nevertheless, another source from the same decade characterized Buda as “*sedes regni et maxima civitatum*”. Emphasising the capital nature of the latter centre the citizens of the city (the judge, members of the council and others) were entitled and obliged to defend in arms the gates of the royal cathedral of Székesfehérvár until the end of the coronation ceremony. In addition, at least since

functions: p. 99–100. and András VÉGH, *Buda*, in: *Medium Regni. Medieval Hungarian Royal Seats*, p. 163–212., esp. p. 165–167.

³⁴ András KUBINYI, *Ethnische Minderheiten in den ungarischen Städten des Mittelalters*, in: *Städtische Randgruppen und Minderheiten*, Bernhard Kirchgässner – Fritz Reuter (ed.), Sigmaringen 1986, p. 183–199; Pál ENGEL, *The Realm of St Stephen: A History of Medieval Hungary 895–1526*, London 2001, p. 244–266; András VÉGH, *Buda: The Multi-ethnic Capital of Medieval Hungary*, in: *Segregation – Integration – Assimilation. Religious and Ethnic Groups in the Medieval Towns of Central and Eastern Europe*, Historical Urban Studies Series, Derek Keene – Balázs Nagy – Katalin Szende (ed.), Farnham 2009, p. 89–99; Katalin GÖNCZI – Wieland CARLS, *Sächsisch-magdeburgisches Recht in Ungarn und Rumänien. Autonomie und Rechtstransfer im Donau- und Karpatenraum*, Berlin 2013, esp. p. 66–68.

the reign of Charles' son, Louis I the Great Buda citizens enjoyed the privilege of showing their deference as first ones to the new king. Furthermore, during the time of the military expeditions (Naples and Lithuania) of king Louis the royal court resided in the city between 1347 and 1355.³⁵

By then Buda's main ecclesiastical topographical features were dominated by the parish centres of the church of Our Lady (royal foundation built between 1255 and 1269), standing opposite to the Town Hall (see map 2), for the German community and the chapel (later church) of St Mary Magdalene (no. 18) in the north for the Hungarian community, and the mid-thirteenth-century friaries of the Franciscans (burial place of Andrew III; no. 2), Dominicans (St Nicholas, hosting since 1305 a *studium generale*; no. 13) and Augustinians (no. 25). Originally the so-called *Kammerhof* (see map 2 Royal House) in the north-eastern part of Buda fulfilled the role of a temporary accommodation of the sovereign also hosting a royal mint since circa 1255. As a sign of a strengthening residential function, in the 1340s the king and his mother ordered the enlargement of the above mentioned building. Moreover, the Queen Mother, Elisabeth commissioned the creation of the St Martin's church around 1349 at the above mentioned site.³⁶

Nevertheless, from the 1370s on, besides the creation of a chapel (no. 8) in honour of St George in the market around 1371, Louis I took several steps in order to establish a new royal residential area, this time in the southern part of the so-called Stephen's Tower (no. 45) built in the end of the 1340s. In 1381 the ruler

³⁵ See previous footnotes and Erik FÜGEDI, *Das mittelalterliche Königreich Ungarn als Gastland*, in: *Die deutsche Ostsiedlung des Mittelalters als Problem der europäischen Geschichte*, Vorträge und Forschungen XVIII, Walter Schlesinger (ed.), Sigmaringen 1974, p. 471–507; András KUBINYI, *Deutsche und Nicht-Deutsche in den Städten des mittelalterlichen ungarischen Königreiches*, in: *Verfestigung und Änderung der ethnischen Strukturen im pannonischen Raum im Spätmittelalter*, Reinhard Härtel (ed.), Eisenstadt 1996, p. 159–175; Mollay KÁROLY (ed.), *Das Ofner Stadtrecht. Eine deutschsprachige Rechtssammlung des 15. Jahrhunderts aus Ungarn*, *Monumenta historica Budapestinensia I.*, Budapest 1959, p. 61. (chapter 6)

³⁶ László GEREVICH, *The Art of Buda and Pest in the Middle Ages*, Budapest 1971, esp. p. 17–82; András KUBINYI, *Burgstadt, Vorburgstadt, Stadtburg (Zur Morphologie des mittelalterlichen Buda)*, *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 33, 1981, p. 161–178; Julianna ALTMANN ET AL., *Medium Regni. Medieval Hungarian Royal Seats*, Budapest 1999, p. 207–210; András VÉGH, *Buda város középkori helyrajza I.*, *Monumenta Historica Budapestinensia XV.*, Budapest 2006, esp. p. 61–66., p. 73–76. and see previous footnotes.

even donated the *Kammerhof* (now as an old royal mansion) to the Pauline friary, while the expansion of the castle (no. 1) constructions (Royal Palace and Stephen's Tower) in the south continued in the 1380s in the time of his daughter Queen Mary and her husband Sigismund of Luxemburg. Finally, the latter king moved his court (officials, households, royal offices and courts) in 1408 from Visegrád to Buda, which brought, on the one hand, the moving in of ecclesiastical and secular dignitaries purchasing urban plots in the city.³⁷

On the other, these transformations contributed to the growing significance of the city's Hungarian population culminating in ecclesiastical and political parity with the German *communitas* by the late 1430s.³⁸ In accordance with Sigismund's growing international significance the castle area (north from the Royal Palace) experienced in the 1410s a grandiose large-scale enlargement. As part of these works burgages of civic inhabitants were taken into royal hand, the Jewish quarter was moved (only the entry gate kept the name) by the 1420s to the north-eastern corner of the *castrum* and around 1410 the ruler founded in the street named after the saint and him the church (no. 5) of St Mary and St Sigismund as part of the royal residential sphere (i.e. a special semi-public royal chapel) outside the enlarged system of palaces in the vicinity of the Franciscan Friary. During his reign king Matthias (1458–1490) not only contributed to the re-building of the church of Our Lady from the end of 1470s until 1490 (finished by Wladislas II, 1490–1516), but also extended the residential system of royal castles of the hill-top area. Based on the Sigismundian foundations the most important entrance of the palace opened through a bridge to a representative and ceremonial square (*Samethofltheatrum arcis*; no. 44) ending in the north at the “*Fresh*” Palace (no. 43).

³⁷ See previous footnotes and on Sigismund's urban policy: Friedrich Bernward FAHLBUSCH, *Städte und Königtum im frühen 15. Jahrhundert. Ein Beitrag zur Geschichte Sigmunds von Luxemburg*, Köln-Wien 1983, p. 18–50; András KUBINYI, *König Sigismund und das ungarische Städtewesen*, in: *Das Zeitalter König Sigismunds*, Tilman Schmidt – Péter Gunst (ed.), Debrecen 2000, p. 109–119. and K. SZENDE, *Between Hatred and Affection...*, p. 199–210.

³⁸ Martyn C. RADY, *Medieval Buda: a Study of Municipal Government and Jurisdiction in the Kingdom of Hungary, East European Monographs no. CLXXXII.*, New York 1985, esp. p. 69–109; András KUBINYI, *Die Zusammensetzung des städtischen Rates im mittelalterlichen Königreich Ungarn*, *Südostdeutsches Archiv* 34–35, 1991/1992, p. 23–42. and see previous footnotes.

One of the *Samethof*'s most prestigious decorations was in the late fifteenth-century a bronze statue of Heracles remembering the life and execution of the king's brother, Ladislav of Hunyad.³⁹

The above described complex ecclesiastical, civic and royal environment hosted a plethora of ceremonial and festive functions (see figure 2) in the life of the royal court, civic community and even the kingdom of Hungary. Outside the castle area the Franciscan Friary (e.g. burial place for Andrew III in 1301), since ca. 1410 the church honouring St Mary and St Sigismund and the church of Our Lady played a significant role. The second institution was located outside the castle system, still it fulfilled the function of a royal chapel for private masses, burials of queens (1464: Catherine of Poděbrad; 1506: Anne of Foix-Candale) and in the year of 1526 king Louis II (1516–1526) attended a mass celebration at this place directly prior to his departure towards his destiny in the battle of Mohács.⁴⁰ An even more important house of worship was the German parish centre of the church of Our Lady. Besides its function for the German community this institution was indeed a royal foundation, where the parson of the church was – violating the Law Book of Buda – not elected by the parishioners but appointed by the king from the clergymen of the royal court. The holder of the parochial benefice here was not only the archdeacon of the Buda district but from 1497 he enjoyed the privilege of using the insignia of the prelates. Maybe as a compensation for the German civic *communitas* the church warden was throughout the entire Middle Ages a high-ranking citizen of the latter ethnic group of Buda.⁴¹

³⁹ József LASZLOVSZKY, *Crown, Gown and Town: Zones of Royal, Ecclesiastical and Civic Interaction in Medieval Buda and Visegrád*, in: Segregation – Integration – Assimilation. Religious and Ethnic Groups in the Medieval Towns of Central and Eastern Europe, p. 179–203. and A. VÉGH, *Buda*, esp. p. 188–193.

⁴⁰ Antonín KALOUS, *Die Schlacht bei Mohács: böhmische und vatikanische Quellen*, in: Maria von Ungarn (1505–1558). Eine Renaissancefürstin, Martina Fuchs – Orsolya Réthelyi (ed.), Münster 2007, p. 110–112; J. ALTMANN ET AL., *Medium Regni*, p. 207–210; Antonín KALOUS, *Elfeledett források a mohácsi csatáról. Antonio Burgio pápai nuncius jelentései és azok hadtörténeti jelentősége*, *Hadtörténeti Közlemények* 120, 2007, p. 606–615.

⁴¹ K. ANDREAS, *Die Anfänge Ofens*, p. 34–37; A. VÉGH, *Buda*, p. 175–180; and in general see András KUBINYI, *Stadt und Kirche in Ungarn im Mittelalter*, in: *Stadt und Kirche*, Franz-Heinz Hye (ed.), Linz/Donau 1995, p. 179–197.

Taking these considerations, it is not a great surprise how a significant role this church fulfilled both in the life of the royals and the kingdom. As early as in 1309 the archbishop of Esztergom orchestrated the ceremony during Charles Robert's second coronation in this house of worship, which, at least in the late Middle Ages, also hosted the baptizing ceremony of royal children (e.g. 1503, princess Anne). After the first Angevin ruler of Hungary deceased in Visegrád in 1342 his body was solemnly translated to this church in Buda before his burial in Székesfehérvár. The same function in burial ceremonies can be found in the 1510s after the death of Wladislas II (13th March 1516), when following a public mourning display on the market place his corpse was transferred first to the church of Our Lady and later to the royal funeral city. Furthermore, the above mentioned house of worship was both a preferred final destination of military parades (1443: king of Hungary Wladislas I, 1440–1444) and other royal ceremonies. In 1444 for example after his successful campaign against the Ottoman Turks Matthias Corvinus' father, Johannes of Hunyad let the captured flags being displayed here. In addition, following his proclamation to king of Hungary (24th January 1458) his son's enthronement ceremony took place also in the church of Our Lady in Buda. Moreover, king Matthias married (1461, 1476) both of his wives (Catherine of Poděbrad, Beatrix of Aragon) in the parish centre of the German urban *communitas* of Buda. The church was even chosen for the purpose to announce an anti-Ottoman military alliance between Hungary, the Republic of Venice and the Papacy in 1501.⁴²

Regarding the so-called *adventus* ceremony (see map 2), i.e. the festive entries of kings and queens, the Buda case provides both normative and descriptive accounts. Since as early as the fourteenth century the royal entry and even exit ceremonies (*extroitus*; see map 2 and figure 4) were essential parts of the festive life

⁴² Lajos Némethi NÉMETHY, *Nagyboldogasszonyról nevezett Budapestvári Főtemplom történelme*, Esztergom 1876, p. 36–74; Ludwig NEUSTADT, *Die letzten Stunden des Königs Wladislaw II. von Böhmen und Ungarn*, Ungarische Revue 4, 1884, p. 35–42; L. GEREVICH, *The Art of Buda and Pest in the Middle Ages*, esp. p. 30., p. 38–40., p. 71–74., p. 92; J. ALTMANN et al., *Medium Regni*, p. 173–177, p. 207–210; K. GODA, *Buda Festiva*, p. 72–73; Ivan PEDERIN, *A Velencei Köztársaság és Magyarország szövetsége a török elleni harcban*, Levéltári Közlemények 57, 1/1986, p. 131–135.

of Buda.⁴³ According to the local tradition, selected members of the entire Buda *urbanitas* were supposed to greet the arriving majesty and his retinue exactly in a mile distance from the gates of the city. In this sense, the ruler and his festive train were welcomed this way not only after the coronation of a new king in Székesfehérvár. As the Law Book of Buda (*Ofner Stadtrecht*) testifies, at least on a normative level, such occasions included even the return of the majesty after a long journey abroad and/or from an armed conflict (for triumphal military *adventus* see figure 3) on home or foreign soil. This collection of legal regulations gives a detailed description on the festive march receiving the approaching ruler. First, the leader of the civic *communitas*, the judge of Buda was supposed to ride with a smaller retinue towards the arriving king. In addition, in a celebrating train of the townsfolk and secular & monastic clergy the latter was meant to lead the way of the procession carrying not only the holy sacrament but even burning candles and flags. According to the preserved sources, the city's Jewish community was also entitled and even obliged to participate in these ceremonies, where, especially in cases of a new ruler, the sovereign confirmed the various privileges before entering through the Jewish Gate (no. 7), marching first to the church of Our Lady, exercising royal pardon to the thieves imprisoned in the Town Hall and then leaving for his residential area.⁴⁴

Entry ceremonies showing resemblances with the above described idealistic *adventus* are documented mostly from the mid- and late-fifteenth century. In 1440 e.g. the king of Poland, Wladislas III (1434–1444) followed the invitation of

⁴³ On the Buda ceremonies in a comparative context see: K. GODA, *Buda Festiva*, p. 58–79. and lately on Hungary in general: Dušan ZUPKA, *Communication in a Town: Urban Rituals and Literacy in the Medieval Kingdom of Hungary*, in: *Uses of the written word in medieval towns, Medieval Urban Literacy II.*, Marco Mostert – Anna Adamska (ed.), Turnhout 2014, p. 341–373.

⁴⁴ Áron PETNEKI, *Intrada. Az ünnepélyes bevonulás formája és szerepe a közép-kelet-európai udvarokban*, in: *Magyar reneszánsz udvari kultúra*, R. Várkonyi Ágnes (szerk.), Budapest 1987, p. 281–290., p. 382–384; András KUBINYI, *Alltag und Fest am ungarischen Königshof der Jagellonen 1490–1526*, in: *Alltag bei Hofe*, 3. Symposium der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Residenzenforschung Band 5, Werner Paravicini (ed.), Sigmaringen 1995, p. 197–215; K. MOLLAY (ed.), *Das Ofner Stadtrecht*, p. 61. (chapter 7); and see also the next footnote.

a mighty group of magnates and prelates to the Hungarian throne (king Wladislas I). The pompous entry of Wladislas into the Hungarian capital received a surprisingly detailed portrayal from Philip Callimach Buonacorsi (1437–1496), an Italian humanist. Similar festive ceremonies took place even during the reign of Matthias Corvinus (e.g. in 1458, 1464, 1467 and 1476) from which the latest celebrating the return of the freshly crowned wife (Beatrix of Aragon) and the king from Székesfehérvár was one of the most spectacular. Prior to the entire ceremony in Székesfehérvár Matthias leaving Buda performed a festive royal exit, where the high clergy, the nobility and the citizenship left the city before the king. The sovereign took then the greeting of Buda's Jewish population in his residential courtyard and then first the representatives of the latter community and at last Matthias started his journey to the coronation city.⁴⁵

After the magnificent ceremony in Székesfehérvár not only the nobility and citizenship led by the clergy marching with a tabernacle greeted the returning couple well in advance, but also the Jewish community sent representatives to the reception committee. Before entering the city Matthias and his spouse enjoyed the spectacles of splendid tournaments in front of the Buda fortifications. While Peter Eschenloer, the notary of Wrocław and eyewitness, documented the coronation, among others Hans Seybolt provided, as we see, a relatively detailed description on the return in a processional form and the festivities taking place afterwards (cf. the accounts of the legates of the Saxon and Electoral Palatinate princes). The Buda clergy members headed the festive train having the guilds of the city marching behind them. After the royal musicians (trumpeters and drummers) on horseback foreign envoys and dignitaries together with the royal pages, gentlemen of the chamber and several hundred knights were processing directly in front of the royal couple, whose retinue was marching with sacraments. The king, the

⁴⁵ Béla BORSA, *Reneszánszkori ünnepek Budán*, *Tanulmányok Budapest múltjából* 10, 1943, p. 44–47; A. VÉGH, *Buda*, p. 163–212., esp. p. 201–206; K. GODA, *Buda Festiva*, p. 68. and see also the previous footnote.

queen and the gilded coaches transporting members of the royal family were closing the riding sequence of the solemn train.⁴⁶

Besides the above described pompous entry ceremonies the city's capital and residential significance can be vividly documented by events (diplomatic meetings, negotiations and summits) with international political significance. Such highly relevant visits and talks are documented already for the fourteenth century, when for example in November 1365 the Czech king and emperor of the Holy Roman Empire, Charles IV, spent time in Buda in order to propose princess Elisabeth for Wenceslas, Charles' son. In the following year another emperor, this time from the east, visited the Hungarian capital. Namely, in the spring and summer of 1366 the Byzantine ruler Johannes V Palailogos (1341–1391) conducted diplomatic negotiations with the king of Hungary Louis I.⁴⁷

As emphasised in the introduction, the third decade of king Sigismund's rule in Hungary in the 1410s opened a new chapter even in the history of Buda. In 1412 a highly important summit took place in the capital with a political significance exceeding the boundaries of Central Europe. Besides the Polish king Wladislas II (1386–1434), who signed earlier a peace treaty with Sigismund, and the representatives of the Teutonic Order also princes of Austria (Ernst and Albert) and Bavaria (Ludwig), the king of Bosnia (Tvrtko), the despot of Serbia (Stephan Lazarević) belonged to the most prominent guests. The highly important meetings in May were furthermore attended by English (possibly Richard de Beauchamp, the Earl of Warwick), French and Venetian envoys, the papal legate and

⁴⁶ Stephanus KATONA, *Historia critica regum Hungariae stirpis mixtae. IX.*, Budae – Pestini – Colotzae 1793, p. 51–61; B. BORSA, *Reneszánszkori ünnepségek Budán*, p. 44–47; Jolán BALOGH, *A művészet Mátyás király udvarában I.*, Budapest 1966, p. 369; Gunhild ROTH (ed.), *Peter Eschenloer: Geschichte der Stadt Breslau II. Chronik ab 1467*, Münster 2003, p. 991–998; Antonín KALOUS, *Bohemians and Moravians in the Court of Matthias Corvinus*, in: *Matthias Corvinus, the King*, p. 65–75. and see also the previous footnote.

⁴⁷ L. GEREVICH, *The Art of Buda and Pest in the Middle Ages*, esp. p. 67–71; Károly MAGYAR, *Der Königspalast in Buda*, in: *Budapest im Mittelalter*, Schriften des braunschweigischen Landesmuseums 2., Gerd Biegel (ed.), Braunschweig 1991, p. 201–235., esp. p. 202; J. ALTMANN ET AL., *Medium Regni*, p. 208.

the bishops of Passau and Cracow, as reported among others by the Polish chronicler, Johannes Długosz.⁴⁸

In 1423 Sigismund neither as king of Hungary nor of the Romans but as the ruler of Bohemia (since 1420) ordered because of the Hussite threat to transport the imperial insignia of the Holy Roman Empire from the Bohemian Karlštejn/Karlstein to Visegrád in Hungary. The imperial crown spent some of the last days of the year in Buda Castle, where it was presented with *translatio* and in-door *ostensio* to the public on the day of Christmas. In early 1424 the imperial insignia left for Nuremberg and in the same year, as Eberhard Windecke recorded, in June and July Sigismund greeted in his capital city among others two prominent guests from the east and the north, namely Johannes Palaiologos VIII (1425–1448), the Byzantine co-emperor, and Eric of Pomerania, the king of Denmark, Sweden and Norway (Eric VII, 1412–1439), where the first ruler spending here eight weeks arrived in order to ask for military support against the Ottoman sultan Murad II (1421–1444, 1446–1451) seeking to conquer the city of Constantinople.⁴⁹

Several years later, in 1501 under the Jagiellon king of Hungary, Wladislas II, the Islamic threat again functioned as the main motivation to organise a large

⁴⁸ Á. KÖRBER (Red.), *Sigismund von Luxemburg*, p. 29; Attila BÁRÁNY, *Anglo-Luxembourg relations during the reign of Emperor Sigismund*, in: *Sigismund von Luxemburg. Ein Kaiser in Europa*, p. 43–59., esp. p. 45., p. 52., p. 59; P. TÓTH, *Die Gebäude des Budaer Königspalastes zur Zeit Sigismunds von Luxemburg*, p. 214; I. TAKÁCS (ed.), *Sigismundus Rex et Imperator. Kunst und Kultur zur Zeit Sigismunds von Luxemburg 1387–1437*, p. 454–455; K. GODA, *Buda Festiva*, p. 70.

⁴⁹ Ernő MAROSI, *Reformatio Sigismundi. Künstlerische und politische Repräsentation am Hof Sigismunds von Luxemburg*, in: *Sigismundus Rex et Imperator. Kunst und Kultur zur Zeit Sigismunds von Luxemburg 1387–1437*, p. 24–37, esp. p. 33–34, p. 44–46; K. SZENDE, *Between Hatred and Affection...*, p. 199–210., esp. p. 208; For the depiction of the three rulers see: I. TAKÁCS (ed.), *Sigismundus Rex et Imperator. Kunst und Kultur zur Zeit Sigismunds von Luxemburg 1387–1437*, p. 452–453; István BAÁN, *Die Beziehungen zwischen Sigismund und Byzanz*, in: *Sigismundus Rex et Imperator. Kunst und Kultur zur Zeit Sigismunds von Luxemburg 1387–1437*, p. 438–441, esp. p. 441; Peter JOHANEK, *Eberhard Windecke und Kaiser Sigismund*, in: *Sigismund von Luxemburg. Ein Kaiser in Europa*, p. 143–156; For the narratives offered by Windecke see: Renáta SKORKA (ford. etc.), *Eberhard Windecke emlékiratai Zsigmond királyról és koráról*, Budapest 2008, p. 136–153.

diplomatic meeting in the capital city of Hungary. The defensive military negotiations successfully led to a military alliance including not only king Wladislas II and the Republic of Venice but pope Alexander VI (1492–1503) too. As recorded in contemporary accounts, high-ranking dignitaries of the Hungarian court swore ceremonial oaths confirming their engagement in the co-operation in the presence of envoys and other diplomats of the Polish, French and Spanish courts.⁵⁰ The Ottoman threat, however, was just too strong to resist and twenty-five years later Buda lost its position as one of the most prosperous capital and residential cities of Central Europe in 1526. Not many days after king Louis II left the church of St Mary and St Sigismund behind heading to face the Turkish invaders, sultan Suleiman II (1520–1566) eradicated the Hungarian army and let his soldiers plunder and burn down the city of Buda. After a period of clashes and wars the once flourishing medieval capital city of Hungary became a Turkish military headquarter between 1541 and 1686.⁵¹

III. Urban Cult of the Host in Poland and Hungary

III.1. Processional Cult of the Host in Poland

After the final theological confirmations on the real presence of Christ in the Host and the long-lasting establishment of the new cult of the Eucharist in the thirteenth century the new venerational ideas reached Polish soil first in the early fourteenth century. Due to the initiatives of bishop Nanker the feast arrived first to the Cracow diocese in 1320. The celebration soon received the status of a non-working holiday (so-called *festum fori*), where not only the day of Corpus Christi

⁵⁰ Sándor PETÉNYI, *Games and Toys in Medieval and Early Modern Hungary*, *Medium Aevum Quotidianum Sonderband III. STAMRA vol. I.*, Krems 1994, p. 44–50; A. KUBINYI, *Alltag und Fest am ungarischen Königshof der Jagellonen, 1490–1526*, p. 197–215; K. GODA, *Buda Festiva*, p. 72–73.

⁵¹ András KUBINYI, *Hungary's power factions and the Turkish threat in the Jagiellonian period (1490–1526)*, in: *Fight against the Turk in Central-Europe in the first half of the 16th century*, István Zombori (ed.), Budapest 2004, p. 115–145; A. KALOVS, *Die Schlacht bei Mohács: böhmische und vatikanische Quellen*, p. 110–112; Gyöző GERÖ, *Buda als Residenzstadt der ungarischen Provinz der Osmanen (1541–1686)*, in: *Budapest im Mittelalter*, p. 426–438.

but even its octave became a time of honouring the Host. Concerning the Kingdom of Poland, the feast was introduced as a *festum fori* in the fifteenth century even in the other ecclesiastical regions, namely in the western province of Gniezno (by 1420) and in the eastern centre of Lwów/Lemberg/Lviv (1440). Still, the long-lasting liturgical and ceremonial unification of the feast in the Polish context came not necessarily with the *Rituale Romanum* (1614), but with the decisions and regulations of the *Rituale Petricoviense* in 1631.⁵²

Concerning the early history of the cult and feast the most important sources include for example in the archdiocese of Gniezno several dozens of pre-Tridentine diocesan liturgical books (e.g. missals, graduals, gospel books, antiphonaries and so on), statutes of diocesan and/or provincial church councils, regulations, charters and other sources.⁵³ As preachings and synodical regulations attest, a special attention towards the Host, especially in the context of its elevation and the customary practice of using candles, existed well-before the introduction of the holiday of Corpus Christi. The Silesian Dominican peregrinus from Opole/Oppeln for example was around 1300 trying to address in his sermons the issue of the proper ways of the Eucharistic devotion during the mass. He was worrying of too much attention given by the common people only to the elevation and adoration of the Host.⁵⁴

Synodical decisions from the late thirteenth century (e.g. Łęczyca, 1285: led by archbishop Jakub Świnka) regulated not only the issue of visual communion during the mass, but also the tolling of bells before the elevation of Corpus Christi. One of the earliest pieces of information in the region on the elevation of the Host as high as possible during the mass appears in the synodical statutes

⁵² Zbigniew ZALEWSKI, *Boże Ciało, I. Liturgia*, in: Encyklopedia katolicka, Tom II BARCENTURIONES, Feliks Gryglewicz – Romuald Łukaszyk – Zygmunt Sułowski (ed.), Lublin 1976, p. 861–862; and lately Andrzej DĄBRÓWKA, *Anything But a Game. Corpus Christi in Poland*, *Quaestiones medii aevi novae* 7, 2002, p. 245–270., esp. p. 245–246.

⁵³ Zbigniew ZALEWSKI, *Święto Bożego Ciała w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631 r.)*, in: *Studia z dziejów liturgii w Polsce*, Marian Rechowicz – Waclaw Schenk (ed.), Lublin 1973, p. 95–161., esp. p. 99.

⁵⁴ See the next footnote and as general literature on the issue of the cult of Corpus Christi: Tadeusz SZWAGRZYK, *700-lecie święta Bożego Ciała*, *Ruch biblijny i liturgiczny* 17, 1964, p. 325–327.

of Philip, the papal legate to Poland and Hungary (Buda, 1275). Still, in Płock/Plock for example the chalice keeping the Corpus Christi was elevated during the fourteenth century exclusively during highly festive masses with the bishop's participation and in times of especially pompous celebrations. As a clear sign of the significance of visual communion, during the synod of Wrocław in 1331 bishop Nanker ordered in houses of worship the closure of the doors and covering of the windows during an interdict in order to hide the body of Christ from outsiders. The custom of holding or carrying lit candles in the company of the Host started as early as in the twelfth century and this mode letting the Corpus Christi be seen and adored enjoyed a high popularity throughout the later Middle Ages. This tendency started to gain significance especially after bishop Nanker introduced (on this issue see later) the holiday of Corpus Christi for the Cracow diocese in the early fourteenth century well-before the age of the highly relevant Eucharistic brotherhoods.⁵⁵

Beyond the synodical decree of the latter high-ranking cleric no other official documents are available on legislations introducing the holiday of Corpus Christi in other Polish ecclesiastical regions. It is only possible to highlight the first signs of the already established celebration in some dioceses. In the Wrocław bishopric for example the introducer might be the same Nanker after his Cracow period acting as a head of the diocese for fifteen years (1326–1341). The oldest liturgical books from this region and period including an *officium* for the day of Corpus Christi (e.g.: Cistercian monasteries in Henryków/Heinrichau and Lubiąż/Leubus, ca. 1330) or a relating mass form (e.g.: collegial church in Głogów/Glogau, 1348) provide only some evidence on the presence of the feast. For sure, during the era (1382–1417) of bishop Wenceslas the holiday was already celebrated in a pompous manner. In the Eucharistic brotherhood's book special sums were recorded spent on flower crowns and roses for the day of Corpus Christi. At the beginning of Wenceslas' officiating the head of the diocese even

⁵⁵ On these issues see Bolesław KUMOR, *Kościelne stowarzyszenia świeckich na ziemiach polskich w okresie przedrozbiorowym*, *Prawo kanoniczne* 10, 1969, p. 289–356; Z. ZALEWSKI, *Święto Bożego Ciała w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631 r.)*, p. 107–110; and Eugeniusz WIŚNIEWSKI, *Bractwa religijne na ziemiach polskich w średniowieczu*, *Roczniki humanistyczne* 17, 1969, p. 51–81.

propagated the elevation of the Holy Sacrament during the week beyond the holy mass. Since this initiative led to the opposite effects as planned, namely to a decreasing appreciation of the Eucharistic cult, during a synod in 1410 Wenceslas restricted the elevation of the Holy Sacrament mainly to the very holiday of Corpus Christi. In cases of royal visits the Eucharistic march took an especially festive form, as for example in 1469 when not only the local civic elite, but even Matthias Corvinus (Bohemian king, 1469–1490) and his retinue with other high-ranking ecclesiastical and secular dignitaries actively participated in the solemn train.⁵⁶

Even more uncertain are the beginnings of the feast in the other Polish regions. Based on the information in the *Annales Posnanienses* the holiday might be known around 1340 here, where some decades later king Wladislas II Jagiellon established a church dedicated to Corpus Christi. According to the ecclesiastical legislations in the era (1396–1425) of bishop Jacob, in the ecclesiastical region of Płock the Eucharistic feast was a celebration for both clergy and laity before 1420. The holiday was already listed as *festum fori* in the statute “*De celebracione festivitatum per annum*”. This document most probably originates from the bishopric synod of 1398. As the catalogue of holidays written during the diocesan synod of bishop Mikołaj Kurowski states, Corpus Christi was a *festum fori* in the Włocław diocese in 1402. Interestingly enough, the Eucharistic holiday did not enjoy the above mentioned prestige in the relating statute of the archbishopric synod of Gniezno organised by the former Włocław bishop Mikołaj Kurowski around

⁵⁶ On the early history of the cult, especially in Western and Central Europe see Stanisław SZYMAŃSKI, *Historia officium Bożego Ciała*, Ruch biblijny i liturgiczny 3, 1950, p. 219–229. and in the Polish context: Z. ZALEWSKI, *Święto Bożego Ciała w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631 r.)*, p. 113–118, p. 124; On the local civic elites in comparison with Cracow see Mateusz GOLIŃSKI, *Zu den Beziehungen zwischen dem Krakauer und Breslauer Patriziat im Mittelalter*, in: *Breslau und Krakau im hohen und späten Mittelalter*, p. 227–240; For the cult and procession of Corpus Christi especially in Wrocław: Joseph JUNGWITZ, *Geschichte der Fronleichnamspozession in Breslau. Separatabdruck aus dem Schlesischen Pastoralblatte*, Breslau 1898, esp. p. 5–13; and recently Bogusław CZECHOWICZ – Mateusz KAPUSTKA, *Hope and Pragmatism. The Rule and Visual Representation of Matthias Corvinus in Silesia and Lusatia*, in: *Matthias Corvinus, the King. Tradition and Renewal in the Hungarian Royal Court 1458–1490*, p. 77–87; For the flowers see: H. ZAREMSKA, *Procesje Bożego Ciała w Krakowie w XIV–XVI wieku*, p. 30., footnote 28.

1407–1411. Still, the list might be incomplete and even the eventual lack of the *festum fori* status does not mean that the celebration was unknown here. As a list of archbishop Jaroslav from 1354 on the duties of the clergy in Gniezno cathedral proves, this holiday received even here a privileged place among the most important Christian festivities already in the fourteenth century.⁵⁷

The holiday of Corpus Christi was a well-known celebration time also for the dioceses, which were created later in the same century. In the Lithuanian Wilno/Wilna/Vilnius diocese the first pieces of information date from the 1390s. In the first half of this decade the feast appears in a donational dating from a royal context, whereas in 1397 bishop Andrzej ordered equipment and mass foundation for an altar honouring the Holy Virgin and Corpus Christi. In another example, in the diocese of Przemyśl the holiday of the Eucharist became a feast day immediately with its foundation in 1375, since the liturgical calendar of Cracow was introduced here after the creation of the bishopric. According to the regulation edited during the synod in 1415, Corpus Christi was one of the holidays, when also the laity was obliged to participate and even the octave of the feast was regarded as part of the time of celebrations. The same ecclesiastical council prohibited for the monks the special exhibition of the Host except the holiday of Corpus Christi, which order was most probably due to wishes of the rivalrous diocesan clergy fearing the loss of participants in their ceremonies. Finally, five years later the age of the country-wide acknowledgement arrived, since in the provincial synod organised by Mikołaj Trąba in 1420 Corpus Christi received the obligatory *festum fori* status in the entire Gniezno province, which regulation was extended to the territories under the ecclesiastical jurisdiction of Lwów.⁵⁸

Turning our attention to the processional veneration of the feast, the origins in Poland can be found in customs such as priests visiting the sick with the Host or the general concept of celebrating Palm Sunday. In 1248 for example the papal

⁵⁷ Z. ZALEWSKI, *Święto Bożego Ciała w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631 r.)*, p. 113–118., p. 124. and see the forthcoming footnote.

⁵⁸ See the previous footnote and for the cultural tendencies in the fourteenth and fifteenth centuries see Marek DERWICH, *Les ordres religieux et le développement de la "nouvelle piété" en Pologne*, in: *Die "neue Frömmigkeit" in Europa im Spätmittelalter*, Marek Derwich – Martial Staub (ed.), Göttingen 2004, p. 171–185.

legate Jacob in the framework of a provincial synod in Wrocław issued specific instructions on the first processional ceremony ordering the education of the laics on the benefits of taking part, the tolling of bells and the two-by-two march of the participants granted by ten days of indulgence. Palm Sunday processions (with carrying the cross and staging different stations) later influencing the form of the Eucharistic cult were known in a Polish context already in the twelfth and thirteenth centuries. Furthermore, besides processions with the relics of saints (e.g. Saint Adalbert) other feast of Christology (e.g. Resurrection and Elevation) also included ceremonial marches with the cross as early as the thirteenth century.⁵⁹

Concerning the synodical statutes, even the ones from the fourteenth and fifteenth centuries naming the introduction of the feast give no information on any type of theophanic marches. The first known description of a Corpus Christi procession derives from the fourteenth-century *Ordinale Plocense* of the cathedral of Płock. This source reports on a Eucharistic march around the church before the great mass and gives a detailed description on the soundscape of the events. This description shows a lot of similarities with the festive trains on the Lord's main holidays and the regular marches of a particular urban community around its parish church on Sundays. The processional veneration of Corpus Christi was also known in fourteenth-century Wrocław, which is testified by the accounts (1399–1440) of the brotherhood documenting costs for the flower wreaths and roses of the flag-carriers. These local traditions received additional support in the forms of papal (Martin V, 1417–1431; Eugenius IV, 1431–1447) bulls offering

⁵⁹ On the Palm Sunday tradition in a comparative perspective see Kathleen ASHLEY, *Introduction: The Moving Subjects of Processional Performance*, in: *Moving Subjects. Processional Performance in the Middle Ages and the Renaissance*, “Ludus” Medieval and Early Renaissance Theatre and Drama 5, Kathleen Ashley – Wim Hüsken (ed.), Amsterdam – Atlanta (GA) 2001, p. 7–34; and in general Holger NIELEN, *Prozessionsfeste und dramatische Spiele im interreligiösen Vergleich. Eine religionsphänomenologische Studie zu Fastnacht, Fronleichnam, 'Ašura und Purim*, Berlin 2005, p. 130–134; Sabine FELBECKER, *Die Prozession. Historische und systematische Untersuchungen zu einer liturgischen Ausdruckshandlung*, Altenberge 1995, p. 337–439; for Poland see Z. ZALEWSKI, *Święto Bożego Ciała w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631 r.)*, p. 130–133. and for further, especially Italian examples: Michel PLAISANCE, *Florence in the Time of the Medici. Public Celebrations, Politics and Literature in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, Toronto 2008, p. 55–100; Eric R. DURSTELER (ed.), *A Companion to Venetian History, 1400–1797*, Leiden – Boston 2014, p. 379–419, 421–447, 487–511.

the participants two hundred days of indulgence. In Wrocław for example an official copy of the bull of Martin V arrived in 1431 with the canon Jerzy Richtenberg, while the supportive charter of the second pope was brought to the city by Mikołaj Gramis, the provost of the local cathedral. Two year after Richtenberg's act Prodokus, the abbot of the Wrocław monastery of the Augustines, initiated in the town of Piasek a Eucharistic march not only before the great mass and in the afternoon of Corpus Christi day, but even on the coming Sunday and on the last day of the octave. Furthermore, in 1435 Prodokus ordered to decorate the largest monstrance of the monastery with gold and precious stones.⁶⁰

As the descriptions on Płock and Wrocław let us reconstruct, the first such Eucharistic marches were centred around the community's church, where the marchers processed inside and/or outside and the route ended at a station inside their house of worship. Eucharistic processions integrating a larger urban space (e.g. certain streets, districts) became widespread most probably in the fifteenth century, when festive trains of all the local churches first marched after the holy mass to the cathedral and/or main parish church and from here started a grand procession throughout the streets. In the case of Wrocław religious corporations participated in the march as early as the end of the fourteenth century. After the explicit support of Nicolaus Cusanus (papal legate to the Holy Roman Empire), the bishop of Wrocław, a certain Nowak, ordered in 1450 a similar festive march. After members of other churches reached the cathedral, as a general custom according to the fifteenth-century breviary from Wrocław, Nowak personally led the way in the great march, which included cathedral and collegial canons, abbots, priests and so on. The route of the pompous ceremony connected the cathedral with a special altar erected at the main square, where the bishop gave holy blessings with the Eucharist before the festive masses returned to the above-mentioned house of worship. Nicolaus Cusanus did not only approve two years later this practice, but he even issued indulgences for the devoted participants

⁶⁰ Z. ZALEWSKI, *Święto Bożego Ciała w Polsce do wydania Rytułu Piotrkowskiego (1631 r.)*, p. 134–135. and for the Warmian territories see Janusz HOCHLEITNER, *Boże Ciało w tradycji i zwyczajach ludowych (na przykładzie diecezji warmińskiej w okresie potrydenckim)*, *Studia Elbląskie* 5, 2003, p. 77–92. and Władysław NOWAK, *Kult Eucharystii w diecezji warmińskiej 1242–1939*, Olsztyn 2002.

and the candle-carriers. As relevant for Wrocław, bishop Johannes IV in 1485 prohibited in whole Silesia⁶¹ the celebration of the procession in the afternoon of the holiday of Corpus Christi under the ban of excommunication.⁶²

Narrative sources attest that in the Corpus Christi march in Wrocław in 1469 Matthias Corvinus took an active part accompanied by more than forty Czech and German earls and barons. The canopy covering the Host during the procession was being carried by the Silesian priests from Głogów, Żagań/Sagan, Legnica/Liegnitz and Oleśnica/Oels. In this festive train guild members were marching in front of the Holy Sacrament, whereas the singing clergy contributed to the event with active participation providing the proper soundscape to the festive events, while peasants were decorating the ground with flowers along the route of the pompous train. The crucial role of the actively participating clergy as visual decorum and a body of well-trained singers becomes apparent even from the statutes of the cathedral chapter in Wrocław from 1500 and 1599 ordering the usage of proper festive vestments for each clerical group.⁶³

⁶¹ For the foundation and various roles of the Silesian Corpus Christi brotherhoods (e.g.: Środa Śląska/Neumarkt in Schlesien, 1412; Jaworze/Ernsdorf, 1455; Góra Śląska/Guhrau, ca. 1460 and so on) see Władysław BOCHNAK – Krystyn MATWIJOWSKI, *Kult Najświętszego Sakramentu w bractwach kościelnych na terenie diecezji wrocławskiej*, in: *W blasku Eucharystii. Materiały z sympozjum “Eucharystia w dziejach Kościoła na ziemiach polskich ze szczególnym uwzględnieniem Śląska” oraz z XXVI Wrocławskich Dni Duszpasterskich*, Ignacy Dec (ed.), Wrocław 1996, p. 89–96.

⁶² On the city of Wrocław in particular see J. JUNGNETZ, *Geschichte der Fronleichnamsprozession in Breslau*, p. 5–13; Ludwig PETRY, *Breslau in der frühen Neuzeit – Metropole des Südostens*, in: *Europäische Städte im Zeitalter des Barock*, Kersten Krüger (ed.), Köln – Wien 1988, p. 121–140. and recently the studies in E. MÜHLE (ed.), *Breslau und Krakau im hohen und späten Mittelalter*, Köln 2014, passim and in general: Z. ZALEWSKI, *Święto Bożego Ciała w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631 r.)*, p. 136–145; H. ZAREMSKA, *Procesje Bożego Ciała w Krakowie w XIV–XVI wieku*, p. 35., footnote 50.

⁶³ See A. KALOUS, *Bohemians and Moravians in the Court of Matthias Corvinus*, p. 65–75., esp. p. 66–68; Z. ZALEWSKI, *Święto Bożego Ciała w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631 r.)*, p. 145. and B. CZECHOWICZ – M. KAPUSTKA, *Hope and Pragmatism. The Rule and Visual Representation of Matthias Corvinus in Silesia and Lusatia*, p. 77–87, esp. p. 78. For the fifteenth-seventeenth century Corpus Christi brotherhoods and processions in Silesia and especially in Wrocław see the studies in the following volume: I. DEC (ed.), *W blasku Eucharystii. Materiały z sympozjum “Eucharystia w dziejach Kościoła na ziemiach polskich ze szczególnym*

Turning now to Płock, as an only source in the Polish context, the notes (1427–1439) of the chapter's secretary testify the additional singing of the beginnings of the Bible's gospels most probably at the stationary altars erected for the processional ceremony, which custom can not be proven in all Polish dioceses and might originate from the tradition of blessing the fields against any possible misfortune. In Płock a special procession during the octave of the holiday was initiated by bishop Ciołek through a decree (7th June 1504). He even introduced a restriction, which discouraged the masses from singing the gospels during the procession. The participating institutions were the cathedral, and the churches of St Adalbert, St Michael, St Bartholomew, and St Dominique all with their own monstrances, although the custom was mentioned neither in the agenda of Płock from 1554 nor in the breviary of Płock from 1520. As the later possibly fifteenth-century Polish tradition shows, even superstitious beliefs were attached to the ceremonies. Namely, after the festive celebrations members of the church took back home twigs of the trees and flowers presented during the ceremony at the altar in order to protect their houses, families and so on. Regarding the route, first the minor Eucharistic marches reached the cathedral, where a great mass was held before the grand procession visited the four stationary altars in the city. After returning to the cathedral they celebrated with an appropriate festive soundscape at two additional stations. In Poland in general, members of craftsmen's guilds as special participants in the procession were carrying candles and guild flags just in front of the Holy Sacrament. According to the 1528 chapter treasury records, the bishop played a key role in the Eucharistic trains wearing his mitra with pearls reserved for a few very special celebrations during the year. Finally, in sixteenth-century Płock during the octave the procession marched around the old main square in the vicinity of the entrance of the Jewish street, which was ordered to be covered by a special curtain.⁶⁴

uwzględnieniem Śląska” oraz z XXVI Wrocławskich Dni Duszpasterskich, esp. p. 43–74, p. 89–105.

⁶⁴ H. ZAREMSKA, *Procesje Bożego Ciała w Krakowie w XIV–XVI wieku*, p. 39., footnotes 68–69; Z. ZALEWSKI, *Święto Bożego Ciała w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631 r.)*, p. 137–149. and on the role of the Jewish inhabitants of Cracow in context of the cult of

A similar tradition (without the two last stations) can be seen in the case of Gniezno. Here the custom of carrying all the monstrances (known in Poland from the fifteenth century) of the individual houses of worship was legitimated by liturgical regulations. These ordered processions from the parish and monastery churches approaching with the Eucharist towards the cathedral having during the singing of the gospel all monstrances displayed on the main altar. In this phase, all tabernacles should stay on the altar. The Eucharistic processional ceremony in Poznań shows strong resemblances: the only relevant differing point was the difference concerning the festive soundscape of gospels, antiphones and prayers presented at each of the altars. Most probably the Polish city where gospels on the day of Corpus Christi were introduced the latest was Wrocław, where not even the agendas from 1499 until 1510 included the texts of the gospels. The custom of carrying some monstrances in the Eucharistic train was also present in Wrocław. Bishop Martin von Gerstman argued that the introduction of this custom is against the regulations of the church. Therefore, he tried to replace it by processions coming to the main church without the Holy Sacrament. The first implementation of this change came in 1577, when during the procession emperor Rudolf II (1576–1612) and the papal nuntius Delfini honoured the festivities with their presence. Although the cathedral chapter tried to show resistance, the *Epistola pastoralis* of cardinal Maciejowski from 1602 ordered marches from each parish and monastery church to the main ecclesiastical centre after they celebrated a procession of their own.⁶⁵

After a great variety of celebrative modes the Tridentine council started to uniformalize the rituals of holidays, whereas in Poland the *Powodowski Agenda* (1591), was intended to fulfil this role for many of the churches of the Polish dioceses. Still, the differing agendas from for example Płock, Gniezno, Cracow and so on

Corpus Christi see H. ZAREMSKA, *Juden im mittelalterlichen Polen und die Krakauer Judengemeinde*, esp. p. 276–286.

⁶⁵ On the processional roles of Rudolf II in a Central European context see: Walter STURMINGER, *Der Milchkrieg zu Wien am Fronleichnamstag 1578*, *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 53, 1950, p. 614–624. and for the Polish examples: Z. ZALEWSKI, *Święto Bożego Ciała w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631 r.)*, p. 139–144. and see the previous footnotes.

were still in use until the *Rituale Petricoviense* in 1631 created a country-wide consensus and norm in this sense regulating issues of ritual order and proper soundscape. Finally, by the sixteenth century Eucharistic marches during the octave were celebrated in all Polish dioceses. Still, after the rapid spread and surprisingly fast popularity of the thoughts of Reformation the celebrative Eucharistic marches were either stopped or were organised with much less festive elements. The city councils either under Protestant influences or fear from conflicts (e.g. Lublin, 1564: attack against a processing priest) limited their financial support (see in Wrocław in 1525; Wilno in 1559) or even entirely cancelled their support for, or even prohibited (Gdańsk, 1554) the performance of such pompous trains. In Toruń for example in 1555 the festive outdoor space was limited to the cemetery of the church.⁶⁶

As a clear indicator of the end of the medieval Corpus Christi traditions, in some cities the participants and the priest carrying the monstrance with the Host were even attacked (e.g. Lublin 1564), or the processions were forced to embrace only the area of the church cemetery (Toruń, 1555), however, not even this move saved the participants from mockery from the Protestant side.⁶⁷ The processional celebration of the holiday of Corpus Christi (e.g.: Włocław, 1568: Christ's triumph against Satan and humiliating the heretics) after these decades of turbulence became with the help of the Catholic reform the way of the presentation of the

⁶⁶ Specifically on Wilno see Jan OKOŃ, *Retoryka a dogmat w parateatralnych procesjach jezuickich na Boże Ciało (Wilno 1614–1639)*, in: *Literatura a liturgia*, Jan Okoń (ed.), Łódź 1998, p. 185–201. and in general: Z. ZALEWSKI, *Święto Bożego Ciała w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631 r.)*, p. 140–147; H. ZAREMSKA, *Procesje Bożego Ciała w Krakowie w XIV–XVI wieku*, p. 36., footnotes 53–54; On Wrocław see Józef MANDZIUK, *Kult Najświętszego Sakramentu na Śląsku w okresie reformacji protestanckiej i reformy katolickiej*, in: *W blasku Eucharystii. Materiały z sympozjum “Eucharystia w dziejach Kościoła na ziemiach polskich ze szczególnym uwzględnieniem Śląska” oraz z XXVI Wrocławskich Dni Duszpasterskich*, p. 55–74, esp. p. 70–71.

⁶⁷ For the life of the brotherhoods in the territory of the Teutonic Order and especially in Toruń see Ireneusz CZARCIŃSKI, *Bractwa w wielkich miastach państwa krzyżackiego w średniowieczu*, Toruń 1993; in general see Z. ZALEWSKI, *Święto Bożego Ciała w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631 r.)*, p. 147; and for Lublin: Jerzy FLAGA, *Bractwa religijne w archidiecezji lubelskiej do początku XVII wieku (1604)*, *Roczniki humanistyczne* XXI, 2/1973, p. 141–169.

re-shaped Roman Catholic faith supported by the Baroque cultural concepts of social hierarchy and especially pompous devotional practice opposing Protestant religiosity. Here the rebirth of the Eucharistic processions (especially as special doorways to heaven) with pompous external forms (e.g. Braniewo/Braunsberg, 1570; Wilno, 1584 and so on) was directly attached to the gradually growing influences and activities (e.g.: preaching, education and processions) and especially religious dialogues (e.g. Pułtusk/Pultusk, 1566–1576; Poznań 1573–1576 and so on) and theatrical dramas (e.g. in Wilno, Poznań and Kalisz/Kalisch) of the Jesuit order in the sixteenth and seventeenth centuries.⁶⁸

III.2. Processional Cult of the Host in Hungary

Regarding the medieval kingdom of Hungary, the new cult, in contrast with the Polish examples, reached this east-central European realm already at the end of the thirteenth century. The first appearances in the form of textual evidence (datings, mentionings and so on) originate, on the one hand, from the both royal residential milieus (e.g. in 1292 and 1298) and commercial (German and so-called Latin/Walloon settlers) contexts (Székesfehérvár/Stuhlweißenburg: 1315) of the kingdom's central administrative and residential region (*medium regni*). On the other, the long-distance trade cities of Transylvania (e.g. Kolozsvár/Klausenburg/Cluj: 1271; Nagyvárad/Großwardein/Oradea: 1313) especially the so-called Saxon towns (e.g. Nagyszeben/Hermannstadt/Sibiu: 1301) anticipated the new cult relatively early. In the general context of the realm the new feast reached a widespread acceptance and high popularity in the second half of the fourteenth century during the reign of Louis I and Sigismund of Luxemburg, which led in

⁶⁸ Z. ZALEWSKI, *Święto Bożego Ciała w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631 r.)*, p. 148–154; Jan OKOŃ, *Boże Ciało. II. Inscenizacje*, in: *Encyklopedia katolicka. Tom II BARCENTURIONES*, Feliks Gryglewicz – Romuald Łukaszyk – Zygmunt Sułowski (ed.), Lublin 1976, p. 862–864. and lately A. DĄBRÓWKA, *Anything But a Game. Corpus Christi in Poland*, p. 250–266; On the role of theatrical performances in an early modern Polish context see Patryk KENCKI, *Teatr a miasto w Polsce renesansowej*, in: *Miasta Polskie w średniowieczu i czasach nowożytnych*, Paweł Gołdyn (ed.), Kraków 2008, p. 137–147.

the following century to the custom of erecting for the Eucharistic procession four altars, where excerpts from the four gospels were sung.⁶⁹

Interestingly enough, in the Hungarian case significant efforts were devoted to the research of the cult of Holy Blood including the urban and rural places of veneration and the legends attached to each of them.⁷⁰ Otherwise most of the scholarship has been exploring the clerical and secular urban and royal spheres of the confraternal and processional cult of the Host in this medieval kingdom.⁷¹ In this sense, besides the *medium regni* centres (e.g. in the late 1380s: Corpus Christi brotherhood in Esztergom initiated by archbishop Demetrius), especially the most

⁶⁹ For the Sigismund era in general see József TÖRÖK, *Liturgisches Leben in Ungarn unter Sigismund von Luxemburg*, in: Sigismundus Rex et Imperator. Kunst und Kultur zur Zeit Sigismunds von Luxemburg 1387–1437, p. 544–546; György BALANYI, *Középkori magyar úrnapiok*, Vigilia, June 1953, p. 292–299., esp. p. 293–294; Zsolt SÁRI, *Az Eucharisztia ünnepének – Úrnap – kialakulása és magyarországi története*, in: Ember és környezete, Gábor Tolnay (szerk.), Szolnok 2002, p. 111–119., esp. p. 112; Lajos NÉMETHY, *Úrnap körmenet a budai várban*, Religio 37, 1878, p. 29–31. (július 13., 4.) and p. 36–37. (július 17., 5.); Lajos PÁSZTOR, *A magyarság vallásos élete a Jagellók korában*, Budapest 2000, p. 23–26; Sándor BÁLINT, *Karácsony, húsvét, pünkösd. A nagyünnep hazai és közép-európai hagyományvilágából*, Budapest 1989, p. 347–348.

⁷⁰ József SÜMEGI, *Az oltáriszentség és a szent vér tisztelete a középkori Magyarországon*, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok. Essays in Church History in Hungary 3/1991, p. 107–119., esp. p. 110–116; Gábor TÜSKÉS – Éva KNAPP, *A szent vér tisztelete Magyarországon*, in: Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról, Erik Fügedi (szerk.), Budapest 1986, on the Kingdom of Hungary esp. p. 83–112; Pál LAKATOS – Mária SÜMEGINÉ SZÉP – József SÜMEGI, *Az oltáriszentség tisztelete és Krisztus vérének csodái a középkori Európában*, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok. Regnum Essays in Church History in Hungary, 1–4/2000, p. 45–103., esp. in an international context: p. 53–95., and for medieval Hungary: p. 95–103.

⁷¹ József LUKCSICS, *Középkori magyar papi imatársulatok*, Katholikus Szemle 26, VI/1912, p. 698–710; András KUBINYI, *Vallásos társulatok a középkori Magyarországon*, in: Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon, András Kubinyi, Budapest 1999, p. 341–352. For a general introduction see: Tamás FEDELES, *Vallásos áhítat, közösségtudat, reprezentáció. A késő középkori körmenetek főbb jellemzői*, Aetas 22, 3/2007, p. 59–82, esp. p. 63–68; For a detailed general overview: Marie-Madeleine de CEVINS, *Entre conformisme et particularisme regional: les pratiques de l'eucharistie en Hongrie medieval*, in: Pratiques de l'eucharistie dans les Églises d'Orient et d'Occident (Antiquité et Moyen Âge), Volume II, Les receptions, Nicole Bériou – Béatrice Caseau – Dominique Rigaux (éd.), Paris 2009, p. 699–734, esp. p. 703–734. and A. KUBINYI, *Stadt und Kirche in Ungarn im Mittelalter*, esp. p. 194–197.

important commercial, in many cases border towns showed the earliest signs of the Eucharistic cult.⁷²

In the case of the two most significant Western commercial centres, namely in Sopron/Ödenburg a Eucharistic confraternity functioned as a late medieval gathering body of the local priests, whereas in Pozsony a brotherhood honouring the Host already existed as the first known one in the kingdom in 1349. In the later Middle Ages this body possessed its altar in the city's St Martin parish church, owned its own chapel and played a significant role in the organisation of the public veneration of the Eucharist. Although in the starting phase the canons of the chapter at St Martin exercised an initiating role, during the following years and decades the brotherhood became more secular and functioned as the representative club of the city's political elite including originally Viennese and even Italian (e.g. Florentine) members especially in the era of king Sigismund. According to existing lists of members, this association was a dominantly male club with an average fifty participants, where a higher proportion of female members existed only in the 1480s. Approximately fifty percent of all registered fellows were either once or even multiple times high-ranking office-holders (councillor, town judge or mayor) of Pozsony and all known confraternity masters officiated as councillors before holding the afore-mentioned position. Beyond the ownership of a downtown chapel established by a private donator in 1396 the wealth of this body is clearly indicated by the high number of its prebendary houses and altars.⁷³

⁷² M.-M. de CEVINS, *Entre conformisme et particularisme regional: les pratiques de l'eucharistie en Hongrie medieval*, 704.

⁷³ Jenő HÁZI, *Sopron középkori egyháztörténete*, Sopron 1939, p. 334; Judit MAJOROSSY, *Late Medieval Confraternities in Pressburg*, in: *Pfarreien im Mittelalter. Deutschland, Polen, Tschechien und Ungarn im Vergleich*, Nathalie Kruppa (ed.), Göttingen 2008, p. 339–362, esp. p. 346–349; A. KUBINYI, *Stadt und Kirche in Ungarn im Mittelalter*, p. 194–195; Kálmán TIMÁR, *Legrégibb szentségi társulatunk*, *Örökimádás: Központi Oltáregyesület Közlönye* 9, 9/1908, p. 282–284; Marie-Madeleine de CEVINS, *Les confréries de Bratislava à la fin du moyen âge d'après les sources testamentaires*, *Confraternitas* 9, 2/1998, p. 3–22; Eva JANKOVIČOVÁ – Vendelín JANKOVIČ, *Dejiny bratstva, jeho ekonomická a spoločenská činnosť v Bratislave (1349–1608)*, in: *Náboženské a sociálne hnutie v Uhorsku a v Čechách*, Kvetoslava Kučerová – Eva Tkáčiková (ed.), Bratislava 1995, p. 7–37.

This religious organisation might play a significant role even in the organisation (e.g. sponsoring the processional display of precious *archa foederis* and/or monstrances) and staging (e.g. the daughters of citizens festively cleaning the way of the march in 1440) of the Eucharistic processions, which were urban but not necessarily civic phenomena. It is attested for example that king Matthias Corvinus was in 1482 personally in the city, whereas three years later six hundred members of the royal retinue stayed in Pozsony during the feast of Corpus Christi. In the Corvinus era and especially in these years (late 1470s and mid-1480s) the number of the noble participants of the confraternity showed a significant increase. In 1494 for example trumpeters and cannons provided the soundscape, while the gates were protected by festive groups of guards. As a usual custom Corpus Christi plays were presented this time most probably under the guidance and organisation of the local guilds. Concerning the processional route, the march took most probably a circumambulatory format integrating the civic sphere and especially the urban living spaces (burgages, chapels and so on) of the local civic political elite excluding the noble sphere of the local royal castle even in the case of the monarch's presence.⁷⁴

Even the north-western and north-eastern civic centres of the kingdom provide some evidence on the confraternal and processional veneration of Corpus Christi. In the mining town of Körmöcbánya/Kremnitz/Kremnica for example a Corpus Christi chapel existed in the so-called castle church already in 1393 and a brotherhood in 1457. In Selmecebánya/Schemnitz/Banská Štiavnica (in 1500, the latest) and Besztercebánya/Neusohl/Banská Bystrica (confraternity prior to 1463/1469)

⁷⁴ Judit MAJOROSSY, *Towns and Nobility in Medieval Western Hungary*, in: Mittler zwischen Herrschaft und Gemeinde. Die Rolle von Funktions- und Führungsgruppen in der mittelalterlichen Urbanisierung Zentraleuropas, Elisabeth Gruber et al. (ed.), Innsbruck 2013, p. 109–150., esp. p. 130–133., p. 137; Benjamin RAJECZKY (szerk.), *Magyarország zenetörténete. I.*, Budapest 1988, p. 75; Sándor BÁLINT, *Ünnepi kalendárium. Karácsony, húsvét, pünkösd. Nagy ünnepeink a hazai és közép-európai hagyományvilágból*, Szeged 1998, p. 453–475, p. 532–536., esp. p. 458; Tekla DÖMÖTÖR, *Naptári ünnepek – népi színjátszás*, Budapest 1983, p. 204; Eva JANKOVIČOVÁ – Vendelín JANKOVIČ, *Dejiny bratstva, jeho ekonomická a spoločenská činnosť v Bratislave (1349–1608)*, in: Trnavská univerzita 1635–1777, Jozef Šimončič (ed.), Trnava 1996, p. 249–280.

wealthy Eucharistic brotherhoods prospered by the early sixteenth century,⁷⁵ whereas the preserved regulations of the Eucharistic confraternity life in Lőcse/Leutschau/Levoča provide an insight into the regular and processional life of this body, where, as attested for 1402, even king Sigismund and his wife Barbara attained membership. In this town the students of the local school while marching directly in front of the sacrament were singing sacral hymns relating to the content of the Corpus Christi feast. The local Eucharistic confraternity prospered even in the late 1530s and still existed in 1560.⁷⁶ Concerning the north-eastern commercial centres, in Kassa/Kaschau/Košice the guild of the merchants not only beautified the route with flowers, but they were assigned also with the decoration and marching with the baldachin. In Eperjes/Preschau/Prešov a Eucharistic brotherhood existed as early as the 1430s and members of guilds prepared the processional candles.⁷⁷

Turning our attention to the Transylvanian regions, the earliest traces of the confraternal and processional veneration of the Host (e.g. in Nagyszeben, Brassó/Kronstadt/Braşov, Beszterce/Bistritz/Bistriţa and Kolozsvár) emerged here in parallel to the arrival of new, German-speaking commercial local economic and political elites in the late fourteenth century. Some authors even presume the existence of a closely-knit network of Corpus Christi brotherhoods in the region. Regarding

⁷⁵ Pál KRIŽKÓ, *A körmöcbányai római katolikus egyházközség története. I. korszak: 1317–1520*, Budapest 1897, p. 6., p. 12; L. PÁSZTOR, *A magyarság vallásos élete a Jagellók korában*, p. 27., p. 36; Kálmán TIMÁR, *Régi magyar szentségi társulataink*, Örökimádás: Központi Oltáregyesület Közlönye 11, 2/1910, p. 48–49; K. TIMÁR, *Legrégibb szentségi társulatunk*, p. 284; Igor GRAUS, *Zápas Banskej Bystrice p vedením Turzovsko-Fuggerovského mediarskeho podniku o správu baníckeho bratstva Bozieho Tela*, Historický časopis 47, 2/1999, p. 173–186; Martin ŠTEFÁNIK, *Die Anfänge der slowakischen Bergstädte. Das Beispiel Neusohl*, in: *Stadt und Bergbau*, Karl Heinrich Kaufhold – Wilfried Reininghaus (ed.), Köln 2004, p. 295–312.

⁷⁶ L. PÁSZTOR, *A magyarság vallásos élete a Jagellók korában*, p. 24, p. 38; Georg FEJÉR, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomi X, Volumen IV, ab anno 1401–1409*, Budae 1841, p. 155–157; Gy. BALANYI, *Középkori magyar úrnápok*, p. 295; Béla IVÁNYI, *A lőcsei Krisztus Teste testvérület jegyzőkönyve. 1431–1584*, Közlemények Szepes vármegye múltjából 3–4/1911, p. 129–145., p. 193–201.

⁷⁷ J. SÜMEGI, *Az oltáriszentség és a szent vér tisztelete a középkori Magyarországon*, p. 109; L. PÁSZTOR, *A magyarság vallásos élete a Jagellók korában*, p. 45–46; K. TIMÁR, *Régi magyar szentségi társulataink*, p. 47.

the most important centre, Nagyszeben, the Eucharistic confraternity here was attached to the one and only parish church of the town (church of the Virgin Mary) and had a documented history from the year of foundation in 1372 until 1533. The creation of this association was clearly a successful initiative of the new urban elite of merchants and craftsmen, who took over the local power positions from a warrior-like, landed urban nobility.⁷⁸

Thus, the corporation functioned as the devotional pendant of the social and political success story of these groups. Out of the ten members petitioning the confirmation of their fraternity one third belonged to governing families of Nagyszeben and three can be categorized as fellows of various craft guilds. Although the association participating in the organisation of Eucharistic marches later reflected diverse social structures, the elite nature prevailed and a specific social & cultural entity was created through requirements towards the members, such as active personal devotional practice in celebration of Corpus Christi and additional charitable deeds. Still, even in such a constellation the processional practice could cause conflicts and struggles as for example in the 1440s. In 1448 a disagreement occurred between the guilds of the tailors and furriers concerning their places in the Eucharistic march taking place at the most important place of the medieval city, in the so-called *Circulus Maior*. The tailors successfully demanded the more prestigious position by referring to old customs based on local memory and not, as in the case of the furriers, on the regulations in other Transylvanian towns.⁷⁹

⁷⁸ Gustav SEIWERT, *Die Brüderschaft des heiligen Leichnams in Hermannstadt*, Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde, Neue Folge X, 3/1872, p. 332–334., esp. p. 319–328, p. 355–360; *Nachtrag zum Aufsatz “Die Brüderschaft des heiligen Leichnams in Hermannstadt”*, Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde, Neue Folge XI, 3/1874, p. 485; Carmen FLOREA, *The construction of memory and the display of social bonds in the life of the Corpus Christi fraternity from Sibiu (Hermannstadt, Nagyszeben)*, in: *The Making of Memory in the Middle Ages, Later Medieval Europe Volume 4*, Lucie Doležalová (ed.), Leiden 2010, p. 283–308., esp. p. 283–288; Konrad G. GÜNDISCH, *Das Patriziat siebenbürgischer Städte im Mittelalter*, Köln 1993, p. 57–62; M.-M. de CEVINS, *Entre conformisme et particularisme regional: les pratiques de l’eucharistie en Hongrie medieval*, p. 702, p. 710.

⁷⁹ Carmen FLOREA, *Despre tensiunea unei solidarități în evul mediu târziu: exemplul unor orașe transilvănene*, in: *Reprezentări ale morții în Transilvania secolilor XVI–XIX*, Mihaela Grancea (ed.), Cluj – Napoca 2005, p. 51–69; C. FLOREA, *The construction of memory and*

A local order from 1460 recommended new obligations involving a procession on every Thursday and asking for papal indulgence for the potential participants. This source reports on a holy mass at the altar of the local Eucharistic brotherhood followed by a procession with candles circling around this church with the solemn soundscape of singing fellows and ringing bells. The above mentioned custom is documented even for 1526 through the costs paid for the lightscape of the event. Since the city was a re-occurring target of Ottoman Turkish raids in the second half of the fifteenth century, the Eucharistic processions from 1460 onwards emphasised not only the strong wish to convert Schismatics but even the necessary fight against the Ottoman threat.⁸⁰

Confraternities active in the Eucharistic cult can be documented also in the case of Brassó, where this association was supported by special indulgences in 1409. After some local troubles in Kolozsvár in the year 1414 the bishop of Transylvania supported the veneration of the Host in the parish church of St Michael with regulating and propagating a holy mass every Thursday at the altar of Corpus Christi, which was supported through testamentary donations for example in 1459. The guild regulations of the local tailor apprentices in 1502 list the processional participation of the members as an obligation. According to a new order from 1521, absence from the festive march should be sanctioned through financial punishment. Even as late as 1531 a local last will ordered a mass for the memory of Corpus Christi.⁸¹

the display of social bonds in the life of the Corpus Christi fraternity from Sibiu (Hermannstadt, Nagyszeben), p. 283–286.

⁸⁰ L. PÁSZTOR, *A magyarság vallásos élete a Jagellók korában*, p. 25–26, p. 38; C. FLOREA, *The construction of memory and the display of social bonds in the life of the Corpus Christi fraternity from Sibiu (Hermannstadt, Nagyszeben)*, p. 302–303; M.-M. de CEVINS, *Entre conformisme et particularisme regional: les pratiques de l'eucharistie en Hongrie medieval*, p. 714, p. 716, p. 732; J. SÜMEGI, *Az oltáriszentség és a szent vér tisztelete a középkori Magyarországon*, p. 109.

⁸¹ Maria CRĂCIUN, *Eucharistic Devotion in the Iconography of Transylvanian Polyptich Altarpieces*, in: *Religious Ceremonials and Images. Power and Social Meaning (1400–1750)*, p. 191–230; M.-M. de CEVINS, *Entre conformisme et particularisme regional: les pratiques de l'eucharistie en Hongrie medieval*, 713; J. SÜMEGI, *Az oltáriszentség és a szent vér tisztelete a középkori Magyarországon*, p. 109; L. PÁSZTOR, *A magyarság vallásos élete a Jagellók korában*, p. 26, p. 38; C. FLOREA, *The construction of memory and the display of social bonds in the life*

At the end of the previous century in another Transylvanian city, namely Beszterce, not the external authority but the city council petitioned in 1496 to pope Alexander VI asking for a hundred-day indulgence for the potential participants of the regular Corpus Christi marches. Accordingly, in the latter urban community a festive Eucharistic procession took place around the parish church of Beszterce on every first Thursday of each month. In this sense, in the fifteenth century, the latest, the existence and processional activity of urban secular Corpus Christi brotherhoods throughout the entire medieval kingdom of Hungary⁸² showed a growing interest not only in the cult of the Host but even in festive marches honouring the Eucharist. Besides caretaking characteristics, the festive veneration of the Eucharist and the organisation of weekly, monthly and yearly Eucharistic marches belonged to their most relevant public activities.⁸³

IV. Eucharistic Festivities in Cracow and Buda

IV.1. The Urban Cult of the Host in Medieval Cracow

In the royal and capital city of Cracow the first appearance of the new feast is attached to the wide-spreading and ambitious activities of bishop Nanker. The Polish ecclesiastical dignitary was following the example of the *Transiturus* Bull (1264) of pope Urban IV (1261–1264) gaining relevance in the 1310s and in 1320

of the Corpus Christi fraternity from Sibiu (Hermannstadt, Nagyszeben), p. 287–288. and see the next footnote.

⁸² For the southwestern regions, especially in the context of processions see Tamás FEDELES, *Körmenetek Pécsen, a 14–15. században*, Pécsi Szemle 10, 4/2007, p. 4–21; Orsolya CSOMÓ, *A Survival Liturgy – Continuity and Changes in the Processional Practice of Zagreb Cathedral from the 14th to the 18th Century*, in: *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae* XLV, 1–2/2004, p. 53–66.

⁸³ Lidia GROSS, *Confraeriile medievale în Transilvania (secolele XIV–XVI)*, Cluj – Napoca 2004, p. 202–233; See more generally on processions: Maria CRĂCIUN, *Polipticul și devoțiunea eucharistică în Transilvania evului mediu târziu*, *Caiete de antropologie istorică. Sărbătoare, comemorare, celebrare* IV, 1/2005, p. 45–111., esp. p. 90–93; Kálmán TIMÁR, *A kolozsvári Krisztus-teszte társulat*, *Örökimádás: Központi Oltáregyesület Közlönye* 9, 12/1908, p. 373–374; T. DÖMÖTÖR, *Naptári ünnepek – népi színjátszás*, Budapest 1983, p. 204. and see the previous footnote.

he introduced the cult in his diocese. Shortly after entering his new office the law studies alumnus of the university of Bologna called for an ecclesiastical synod for October 1320. The meetings and legislation efforts brought new statutes, from which the “*De veneracione corporis Christi capitulum*” reports on the reasons of the introduction of the feast for the Thursday in the octave of the Descent of the Holy Spirit. Moreover, it offers in the name of the bishop some practical ceremonial advices for clergy and members of the church, whereas statutes twelve and fourteen position the day of Corpus Christi as a *festum fori*, i.e. as a day when work was prohibited. Furthermore, Nanker commanded the clergy to carefully educate the laity on the meaning and significance of the new feast and offered potential indulgences for Corpus Christi day and its octave. As the datings of charters and other sources testify, during the 1320s the cult spread in the diocese rather quickly. This phenomenon was present outside the direct vicinity of the bishopric city, as indulgences from the 1340s for individual churches in the diocese document.⁸⁴

In the same decade the first known Polish brotherhood of Corpus Christi was founded in Kazimierz, where from 1342, replacing St Laurence’s (map 1, no. 40), the new main parish church (a royal foundation and later intensively sponsored through civic donations) was dedicated to Corpus Christi (no. 41).⁸⁵ According to an edited charter of twelve bishops (Avignon, 1347), in connection with the holiday of Corpus Christi and its octave forty days of indulgence was given to confraternity members at this church. This document refers to Christians who might take a pilgrimage to this church in Kazimierz (the early centre of the cult in the Cracow region) and be compensated by indulgence under common conditions. The latter house of worship hosted at least since this year a Eucharistic

⁸⁴ Z. ZALEWSKI, *Święto Bożego Ciała w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631 r.)*, p. 95–161., esp. p. 110–113.

⁸⁵ Hanna ZAREMSKA, *Bractwa w średniowiecznym Krakowie. Studium form społecznych życia religijnego*, Wrocław 1977, esp. p. 45–46; Besides some general characterisations by Zaremska, especially on the St Sophia brotherhood see Tadeusz M. TRAJDOS, *Bractwo św. Zofii przy kościele św. Marka w Krakowie (XV–XVIII w.)*, *Nasza Przeszłość* 71, 1989, p. 5–59; On the ceremonial aspects see lately Z. OPAČIĆ, *Architecture and Ceremony in Cracow and Prague, 1335–1455*, esp. 102–106.

brotherhood and later minor Thursday marches with the sacrament became a weekly practice.⁸⁶ For the citizens of the Cracow urban agglomeration their last wills and burial ceremonies also offered possible opportunities for pious acts and donations.⁸⁷ In the most probably fictional narrative of Johannes Długosz the chronicler dates to the year 1347 even the beginning of Corpus Christi Day Eucharistic processions in the city.⁸⁸

Importantly enough, the document written on the brotherhood of the Eucharist gives no useful hint to a Eucharistic march, which therefore started most probably few years after the holiday received its position in the calendar of religious festivities. Two decades after the brotherhood's creation, in 1367 an account might document some expenses in the context of the processional veneration of the Host. Starting as a holiday bound to the actual church building, still in the fourteenth century the march was organised later around the parish cemetery. The topographical dimensions of the festive train experienced another transformation by the end of the fourteenth century entering the streets and main square of the city

⁸⁶ On the detailed early and later history of the above-mentioned *confraternitas* see Adam CHMIEL, *Spór bractw kościelnych o pierwszeństwo w procesji bożego ciała*, in: *Szkice Krakowskie*, Adam Chmiel, Kraków 1939–1947, p. 97–101; Zbigniew JAKUBOWSKI, *Początki Bractwa Najświętszego Sakramentu przy kościele Bożego Ciała w Krakowie*, *Nasza Przeszłość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce* XXXVI, 1971, p. 163–170. and H. ZAREMSKA, *Bractwa w średniowiecznym Krakowie. Studium form społecznych życia religijnego*, esp. p. 31–35, p. 46, p. 85, p. 116, p. 117.

⁸⁷ On the Polish brotherhoods in general see Antoni CZACHAROWSKI, *Die Bruderschaften der mittelalterlichen Städte in der gegenwärtigen polnischen Forschung*, in: *Bürgerschaft und Kirche*, Jürgen Sydow (ed.), Sigmaringen 1980, p. 26–37., for Cracow esp. p. 29–33; For Cracow: Hanna ZAREMSKA, *Żywi wobec zmarłych. Brackie i cechowe pogrzeby w Krakowie w XIV – I. połowie XVI. w.*, *Kwartalnik historyczny* 81, 1974, p. 733–749; On the fourteenth-century testaments see Jakub WYSMUŁEK, *Städtischer Lebensstil und Frömmigkeit. Testamente und fromme Vermächtnisse Krakauer Bürger im 14. Jahrhundert*, in: *Breslau und Krakau im hohen und späten Mittelalter*, p. 337–371; and Jakub WYSMUŁEK, *Urban Testaments in Poland: Research Present and Future*, In: *Uses of the written word in medieval towns. Medieval Urban Literacy II.*, p. 299–312.

⁸⁸ Z. ZALEWSKI, *Święto Bożego Ciała w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631 r.)*, p. 113., p. 135; H. ZAREMSKA, *Procesje Bożego Ciała w Krakowie w XIV–XVI wieku*, p. 27; Z. OPACIĆ, *Architecture and Ceremony in Cracow and Prague, 1335–1455*, p. 117., footnote 53.

of Cracow. According to a document of the papal legate, cardinal Demetrius from 1384, Eucharistic processions (see map 1) could be hold not only around the main church of Cracow (St Mary), but also around the main square or even in the streets of Kazimierz. As the source formulates: “...*ipso die festivo siue singulis diebus per totam festi octavam et maxime dum extra Civitatem Cracoviensem ad Kasimiriam seu per ecclesie sancte Marie cimeterum vel Civitatis circuitum iuxta morem deferre contingerit...*”. In this sense, by then the Eucharistic march might have left Kazimierz for Cracow’s main square and its St Mary church.⁸⁹

Another, this time local source from the following year also indicates the existence of a Corpus Christi procession: “*Notandum quod ad petitionem domine regine factam cum circuitum cum corpore Christi fecit ipso die corporis Christi subscripti extra captivitatem sunt dimissi et prohibiti a civitate...*”. Testified from the early fourteenth century onwards, another procession mentioned also in the *Missale Cracoviense* (1509) was organised in the days of Corpus Christi from the St Wenceslas cathedral at Wawel Hill to the main square of Cracow. The Eucharistic marches, similar to the king’s festive entry (*adventus regis*), could already in this century also function as occasions of royal mercy. Evidence from the 1380s onwards shows, that the ruler’s special pardon in the above mentioned contexts could not only allow the return to the city (e.g. in 1380) but also free persons under accusation of murder (e.g. in 1389) and so on.⁹⁰

Turning our attention to the fifteenth century, one could definitely observe the growing significance of the Eucharistic cult and procession. Except the holiday

⁸⁹ For the changes of the processional routes see Anna MADYS, *Miasto jako “theatrum”*. Średniowieczne zwyczaje procesyjne, in: *Miasta polskie w średniowieczu i czasach nowożytnych*, Paweł Gołdyn (ed.), Kraków 2008, p. 129–135., esp. p. 131–132; Agnieszka ROŻNOWSKA-SADRAEI, *Some Thoughts on the Role of St. Stanislas in the Anti-Utraquist Policies of Bishop Zbigniew Oleśnicki (1423–1455) as visualized in the Episcopal Genealogy in the cloister of the Franciscan Monastery, Cracow*, in: *Studia z dziejów kościoła Franciszkanów w Krakowie*, Zdzisław Kliś (ed.), Kraków 2006, p. 165–187, esp. p. 172–179. and for further details see the following footnote.

⁹⁰ See the previous footnote and A. DĄBRÓWKA, *Anything But a Game. Corpus Christi in Poland*, p. 247–248; H. ZAREMSKA, *Procesje Bożego Ciała w Krakowie w XIV–XVI wieku*, p. 27–28., p. 32., for the quotations see p. 28: footnote 15. and p. 32: footnote 36; Z. OPAČIĆ, *Architecture and Ceremony in Cracow and Prague, 1335–1455*, p. 117. footnote 54.

and octave of Corpus Christi the synod of Cracow in 1408 for example prohibited the public exhibition of the Holy Sacrament unless a special permission of the pope or of a bishop explicitly allowed it.⁹¹ As the example of the Cracow diocese shows, special Eucharistic brotherhoods started to play a key role in the organisation and structuring of these marches. In 1420 for example bishop Bodzanta ordered the Eucharistic corporation created by him in the town of Bodzentyn to participate in the procession. Some years later the council of Basel (1431–1449) gave one hundred days of indulgence for those who participated in the Eucharistic mass and procession, which was organised every Thursday in the Corpus Christi church of Kazimierz. Moreover, pope Felix V (1439–1449) explicitly offered days of indulgence specifically for the participants of the Eucharistic procession in the city of Cracow.⁹²

Most probably from 1430s, the latest, the St Francis' Franciscan church of Cracow started to play a crucial role in the Eucharistic processions (see map 1) connecting the cathedral at Wawel Hill with the city's main square. In 1436 the vigorously anti-Hussite Cracow bishop Zbigniew Oleśnicki consecrated the Corpus Christi chapel at the above-mentioned church and even endowed this house of worship with the second dedication of Corpus Christi. Additionally, the bishop donated the church special rights to organise marches with the Host providing forty days of indulgence for the participants. The Cracow Missal from 1509 contains some pieces of information on the custom of organising a station at this chapel inside the monastic cloister during the Corpus Christi procession approaching from the cathedral (St Wenceslas) and heading towards Cracow's main square. This tradition at the Franciscans, first recorded in 1468, might have started already in connection with the building of the above mentioned chapel.⁹³

⁹¹ On the general religious atmosphere in Cracow around 1400 see Krzysztof OŻÓG, *La piété dans le milieu cracovien à la fin du XIVe et au début du XVe siècles.* in: *Die "neue Frömmigkeit" in Europa im Spätmittelalter*, p. 187–209; Z. ZALEWSKI, *Święto Bożego Ciała w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631 r.)*, p. 125. and footnote 132.

⁹² H. ZAREMSKA, *Procesje Bożego Ciała w Krakowie w XIV–XVI wieku*, p. 27–28., see footnote 14. and p. 35., see footnote 49.

⁹³ Z. OPAČIĆ, *Architecture and Ceremony in Cracow and Prague, 1335–1455*, p. 110–112, p. 117., footnotes 54–55; H. ZAREMSKA, *Procesje Bożego Ciała w Krakowie w XIV–XVI*

As the evidence in the Polish context shows, these Eucharistic trains involved the custom of carrying a canopy during the festive march from the mid-fifteenth century, the latest. Due to, among others, the chronicles of the already mentioned Johannes Długosz a detailed description of the Corpus Christi procession most probably on the day of the feast in 1451 prevailed. As the contemporary author reports, king Casimir just arrived back from the council in Piotrków/Petrikau and during the festivities cardinal Zbigniew Oleśnicki sang in the cathedral the holy mass and later he carried the Holy Sacrament around Cracow's main square. Accompanied by the soundscape of trumpets the king on foot walking together with his mother, queen Sophia after the monstrance with the sacrament was followed by the barons of the kingdom processing around them. On the way marchers from other parish and monastery churches of Cracow joined with their own sacraments this specific train, which was approaching from Wawel Hill.⁹⁴

Accordingly, this time the festive march was especially pompous due to the participation of the royal couple and other dignitaries. As a sign of great significance, both the mass in the church and the carrying of the Host was performed by the Cracow bishop, cardinal Zbigniew Oleśnicki. He was directly followed in the pompous train by king Casimir IV (1447–1492), queen Sophia and other high-dignitaries. The processions from other churches joined the latter festive march in the soundscape provided by trumpeters starting at Wawel, having a station in the church of the Franciscans and heading for the main square of the city of Cracow. In the following days minor Eucharistic marches of the Cracow churches honoured the feast. In the octave the city of Cracow celebrated the holiday in a grand procession (see map 1) marching to Kazimierz through the royal

wieku, p. 28, footnotes 16, 17; Marek WALCZAK, *Działalność fundacyjna biskupa krakowskiego, kardynała Zbigniewa Oleśnickiego*, *Folia Historiae Artium* 28, 1992, p. 57–73, esp. p. 69.

⁹⁴ On the canopies see H. ZAREMSKA, *Procesje Bożego Ciała w Krakowie w XIV–XVI wieku*, p. 31; Urszula BORKOWSKA, *Pietas Regia. Formy królewskiej pobożności w późnośrednio-wiecznej Polsce*, in: *Król w Polsce XIV i XV wieku*, Andrzej Marzec – Maciej Wilamowski (ed.), Kraków 2006, p. 39–56, esp. p. 51. and footnote 52; On the life of the above-mentioned bishop and his role in the religious issues of this age see M. WALCZAK, *Działalność fundacyjna biskupa krakowskiego, kardynała Zbigniewa Oleśnickiego*, p. 57–73.

ceremonial route (including the Grodzka street, no. 47) connecting the Wawel Hill (royal palace and cathedral) with the main squares of Cracow and Kazimierz.⁹⁵

Again thanks to the above mentioned chronicler, the existence of a paramilitary organisation of a shooting association is documented at least since 1455. Members of this confraternity enjoyed the privilege to occupy seats in the main nave of the cathedral on the day of Corpus Christi. Their shooting competition under the supervision of the city council started on the Monday after the octave of Corpus Christi. Prior to the competitive challenge a compulsory votive mass took place in the church of St Mary. After the shooting festivity ended the participants returned to the city in a festive mode. Concerning the Corpus Christi procession itself, guild statutes also commented on the participation of their members. The first prevailed pieces of information on this derive from the regulation “*textorum casimiriensium*” in 1457: “*Item pro festo Corporis Christi quilibet magistrorum nostri contubernii debet accipere et eximere suam candelam de contuberniam sub pena unus talenti cere*”. Still, the festive march itself, due to the residential character of Cracow, at least partly remained a royal domain. In 1471 for example the king’s treasury named special amounts of financial sponsorship for preparation of the lightscape for the holiday of Corpus Christi.⁹⁶

Concerning the transformations of the feast in Cracow in the sixteenth century, from this time onwards, after several decades of lack of concrete sources, all the local statutes are reporting on the obligatory processional participation of the members of religious organisations and the non-appearance is penalized via certain sums of fines. Moreover, in general, the sixteenth-century Cracow Missals intensively report on bishopric participation and blessing with the Holy Sacrament in

⁹⁵ Z. OPAČIĆ, *Architecture and Ceremony in Cracow and Prague, 1335–1455*, p. 101; H. ZAREMSKA, *Procesje Bożego Ciała w Krakowie w XIV–XVI wieku*, p. 29., footnote 18; Z. ZALEWSKI, *Święto Bożego Ciała w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631 r.)*, p. 136., p. 145; On the various processional routes in context of the Eucharistic festivities see H. ZAREMSKA, *Bractwa w średniowiecznym Krakowie. Studium form społecznych życia religijnego*, p. 149–153.

⁹⁶ H. ZAREMSKA, *Procesje Bożego Ciała w Krakowie w XIV–XVI wieku*, p. 34. and see footnote 45., p. 38; Z. ZALEWSKI, *Święto Bożego Ciała w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631 r.)*, p. 144. and footnote 225.

the grand Eucharistic holiday at the above-mentioned station inside the Franciscan church and in the feast's octave in the church of Corpus Christi in Kazimierz.⁹⁷ As the city council documents attest, the early years of the new century brought new conflicts between the involved guilds. This led to the decision of the Kazimierz authorities in 1507 "*ad exgendas scandalosas rixas et contenciones, quae infra octauas Corporis Domini in processione cum diuinissimo eucaristie sacramento per circuitum in circulo inter magistros contubernii ob delacionem cereorum seu candellarum quorundam sequi, aliorum precedere importune volencium orte fuerunt*". According to these sources, guild members took part in the march in armours and craftsman participants also brought with them their guilds weapons. This custom is documented even in 1523 and 1533.⁹⁸

In the year 1509 with the edition of the Cracow Missal a detailed description provides valuable pieces of information on the contemporary and earlier Eucharistic marches. This source confirms for example the custom of erecting a station in the Franciscan church in the days of the Corpus Christi procession: "*ipso die corporis Christi missa finita si aptum tempus fuerit processio extra castrum ordinat et a sacerdotibus suo apparatu procedit. Ittaque processione ordinata prelatu sacramentum elevando et ad populum se vertendo incipit R. Hamo quidam...et cum pervenit ad ecclesiam s. Francisci et ibidem statione per sacerdotes in choro facta canit ana. O sacrum convivium-Prelato vero sacramento in altari locato statim post anam, predictam dicit vero Panem celi dedit-deinde oratio Deus qui nobis sub sacramento. Conclusa oratione statim episcopus si adest populo dat benedictionem....*".⁹⁹

The Cracow Missal from 1509 adopted as an earlier custom the ceremonial procession of the Cracow houses of worship to the church of Corpus Christi in

⁹⁷ Z. ZALEWSKI, *Święto Bożego Ciała w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631 r.)*, p. 146., footnote 233; H. ZAREMSKA, *Procesje Bożego Ciała w Krakowie w XIV–XVI wieku*, p. 35.

⁹⁸ On the role of the craftsmen in the sixteenth century in comparison with Vienna see Georg MICHELS, *Handel und Handwerk in Krakau und Wien im Vergleich*, in: *Krakau, Prag und Wien. Funktionen von Metropolen im frühmodernen Staat*, p. 77–91. and for the processional aspects: H. ZAREMSKA, *Procesje Bożego Ciała w Krakowie w XIV–XVI wieku*, p. 34–35. and footnote 46, 47.

⁹⁹ H. ZAREMSKA, *Procesje Bożego Ciała w Krakowie w XIV–XVI wieku*, p. 28. and on the Cracow Missal and the Latin text see footnote 16.

Kazimierz. Moreover, in the day of the feast the celebrating priest showed in the church of the Franciscans the Eucharist attached to a certain liturgical moment. In case the bishop was present during the procession he personally gave the sacral blessing and after that the Eucharistic march returned to the cathedral. The Missal offers even a rather detailed, in some sense similar description on the octave procession: “*In octava... Corporis Christi omnia ut in die sancto fiat Processio eodem die pacta missa sit ad ecclesiam Corporis Christi in Kazimiria Processione itaque extra castrum ordinata prelatus Sacramentum elevando incipit Rm homo quidam fecit choro ad finem prosequente... his finitis intrado ad cimeterium Corporis Christi circuendo semel: dum iam [pre]venit inchoet añã. Melchisedech... Tandem de ecclesia exentibus et versus circulum trasentibies cantet. Te Deum laudamus continuando ad ecclesiam cathedralem...*” The Missal from the following year provides hints on the visual appearance of the march since the book is decorated by a woodcut representing a priest carrying the light.¹⁰⁰ As a diploma of pope Leo X (1513–1521) from 1518 attests, the Corpus Christi church in Kazimierz received a permission to erect a station during the procession in the octave of the feast. In this march, starting in Cracow and heading towards Kazimierz through the so-called king’s road (Grodzka street), not only the bishop, prelates, canons, monks also from the convents of mendicants but even members of the parishes were obliged to participate.¹⁰¹

Accordingly, as the various accounts, receipts and statutes prove even the sponsorship (e.g. for candles, wax and so on) of the Eucharistic events was shared among others by the royal court, the city council and the guilds and brotherhoods, even the one from Kleparz, whose march behind an image of St Florian included in the sixteenth-century armoured horsemen. In 1521 in this context

¹⁰⁰ Z. ZALEWSKI, *Święto Bożego Ciała w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631 r.)*, p. 113., p. 124. and footnotes 140, 141; H. ZAREMSKA, *Procesje Bożego Ciała w Krakowie w XIV–XVI wieku*, p. 29–30., see footnotes 19. and 22.

¹⁰¹ For another special type of processional culture see Beata WOJCIECHOWSKA, *Pilgrimages in search of healing for children in late medieval Cracow*, in: *Wallfahrten in der europäischen Kultur. Pilgrimage in European Culture*, Daniel Doležal – Hartmut Kühne (ed./ed.), Frankfurt 2006, p. 335–346; H. ZAREMSKA, *Procesje Bożego Ciała w Krakowie w XIV–XVI wieku*, p. 29., footnote 20., p. 35.

(payment for the festive light) a minor conflict broke out among the swordsmiths, blacksmiths and wood-carvers. At the end the city council of Kazimierz helped to solve the situation.¹⁰² In the times of a mid-1530s gospel book for the day of Corpus Christi written due to the order of bishop Tomicki the processional regulation reveals some new elements. After the Holy Mass in the cathedral the procession marched to the Corpus Christi church in Kazimierz, where the stationary celebration showed similar patterns as in the house of worship of the Franciscans. After returning to the cathedral the beginnings of the four gospels were sung *intra muros* (at altars of St Bartholomew, St Johannes, St Vincent and St Anthony).¹⁰³

In the early era of Catholic Reformation a special brotherhood, namely of the Holy Sacrament founded in 1539 in Rome (Paul III, 1534–1549) played a relevant role in the new type of Eucharistic piety in Poland. Nevertheless, there were some traditions which started most probably in the previous century and kept their significance. The Cracow Missal from 1544 for example depicts a boy with a cup in his hand who is processing before the priest carrying the Holy Sacrament.¹⁰⁴ The Catholic Reform of the era again expressed detailed participatory demands towards the guilds and brotherhoods, which is reflected in the statutes of these bodies. In the 1548 regulation of the Cracow barchent-makers for example for the Eucharistic holiday every master and his companions were obliged to prepare a candle with a weight of one pound and half a pound, respectively.¹⁰⁵

¹⁰² H. ZAREMSKA, *Procesje Bożego Ciała w Krakowie w XIV–XVI wieku*, p. 29–30., p. 33 and footnotes 21, 27, 30, 42.

¹⁰³ Z. ZALEWSKI, *Święto Bożego Ciała w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631 r.)*, p. 139–140, footnote 203.

¹⁰⁴ A. DĄBRÓWKA, *Anything But a Game. Corpus Christi in Poland*, p. 250; Z. ZALEWSKI, *Święto Bożego Ciała w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631 r.)*, p. 153., footnotes 268, 269. and p. 149., whereas for the later development also footnote 249; On the connections between religious rituals and the materiality of religious and processional life see Jolanta RZEGOCKA, *Performance and Sculpture: Forms of Religious Display in Early Modern Krakow*, *European Medieval Drama* 9, 2005, p. 177–194., esp. p. 189–194.

¹⁰⁵ Z. ZALEWSKI, *Święto Bożego Ciała w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631 r.)*, p. 152.

The last two decades of the century brought in the processional culture, on the one hand, a growing significance and influence (especially in theatrical aspects) of the Jesuits even leading to changes in the colour setting of the various participating brotherhoods' vestments. On the other hand, a process of uniformization of Corpus Christi processions took place in the post-Tridentine context. This phenomenon started first especially with the *Powodowski Agenda* in 1591 and ended with the *Rituale Petricoviense* in 1631.¹⁰⁶

Finally, in the cultural atmosphere of the Catholic Reform Eucharistic marches became a combination of extravagantly expressive forms of Catholic piety and demonstrations of (anti-Protestant) secular military & economic power. As the anonym citizen of Cracow describes in his chronicle, the Corpus Christi march in 1592 with royal participation involved a strong military presence including several hundreds of soldiers with rifles. The custom of shooting and gun fire during the procession became popular in Poland (e.g.: Warsaw, 1580) at the end of the century. Finally, the strong secular exploitation of the Eucharistic processional form is clearly demonstrated by a last detail shared by the above-mentioned Cracow citizen. Accordingly, in the context of the Eucharistic festivity a large eagle was placed at the city hall, which symbol of secular power was set into motion and bounded towards the king, as the monarch arrived as a participant of the sacral festive train.¹⁰⁷

The same source reports also on the octave, when the sovereign was actively taking part in the Eucharistic procession. The route led from the castle (Zamek) at Wawel Hill to the church of Corpus Christi in Kazimierz. As soon as the king

¹⁰⁶ For the Jesuits in Wrocław and Silesia see Zdzisław LEC, *Jezuici a Eucharystia*, in: W blasku Eucharystii. Materiały z sympozjum "Eucharystia w dziejach Kościoła na ziemiach polskich ze szczególnym uwzględnieniem Śląska" oraz z XXVI Wrocławskich Dni Duszpasterskich, p. 97–105, esp. p. 104–105; Z. ZALEWSKI, *Święto Bożego Ciała w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631 r.)*, p. 140., p. 152., footnotes 204 and 266.

¹⁰⁷ On the political and economic interactions between the court and the city see Jan M. MALECKI, *Königliche Residenz und Stadt: Der Einfluß des Hofes auf das Wirtschaftsleben Krakaus im 16. Jahrhundert*, in: Krakau, Prag und Wien. Funktionen von Metropolen im frühmodernen Staat, p. 93–101; for the ceremonial aspects: A. DAŃBÓWKA, *Anything But a Game. Corpus Christi in Poland*, p. 250; Z. ZALEWSKI, *Święto Bożego Ciała w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631 r.)*, p. 153–154., and footnotes 270, 271, 272.

surrounded by trumpeters and drummers reached the city hall artillery guns and cannons provided an appropriate welcome to his royal highness. Finally, as a co-operation between the high secular and ecclesiastical dignitaries in 1594 cardinal Radziwiłł gave a new order for the marches in the octave, which prior to this regulation caused conflicts and minor scenes of tumult. Accordingly, he himself as the head of the diocese commenced the Eucharistic festive sequence on the day of Corpus Christi in the main square of Kazimierz with the mandatory participation of the priesthood of three individual churches (St Jacob, St Catherine and St Michael & St Stanislas) marching towards the main parish church of Kazimierz. Showing the dominance of the royal sphere from now on all the individual church processions were obliged to follow without own monstrances the royal train starting from the castle (Zamek) and heading towards the church of Corpus Christi in Kazimierz.¹⁰⁸

IV.2. The Urban Cult of the Host in Medieval Buda

In the case of the late medieval capital city (see map 2) of the Hungarian kingdom the early history of the local veneration is almost unknown since in the sixteenth century the archival materials of Buda suffered serious losses. Even the dating of the introduction of the local cult of the Host is uncertain. The first available data in this sense derives from a charter dated to 20th May 1375 and confirms the established status of a Corpus Christi altar in the parish church (church of Our Lady, no. 11) of the German community. Outside the fortified hilltop area in the suburban context of the St Peter the Martyr parish a Corpus Christi chapel (no. 27) was founded by king Louis I sometime between 1351 and 1358. Interestingly enough, in the later centuries this place served re-occurringly as a funeral place of the victims of political executions. For example in 1388 after a revolt against king Sigismund István Hédervári Kont and dozens of other rebels were beheaded at St George's Square (no. 9) and afterwards they were buried here. In the following century, on 16th March 1457 Ladislas of Hunyad was on

¹⁰⁸ H. ZAREMSKA, *Procesje Bożego Ciała w Krakowie w XIV–XVI wieku*, p. 33. and footnotes 40, 41, 42, 43; Z. ZALEWSKI, *Święto Bożego Ciała w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631 r.)*, p. 143., footnote 216.

the order of king Ladislas V (1440–1457) executed in the same way at the square outside the royal palace and later his funeral ceremony took place in the same chapel of Corpus Christi.¹⁰⁹

Concerning the confraternal life, some scholars presumed the parallel existence of two Corpus Christi brotherhoods, namely one in the church of Our Lady and one in the Hungarian community's parish centre, the St Mary Magdalene (no. 18). Nevertheless, there is no clear evidence on the activities of the latter. In the case of the other, most of the confirmed pieces of information originate from archival sources of the mid-fifteenth century (e.g. 6th February 1450; 23rd December 1461). By then this Eucharistic organisation became, at least at the level of its leaders, the city's German mercantile elite's representative body, which as a corporation possessed its own seal and owned a confraternity house in 1411, the latest, in front of the St Nicholas Dominican Friary (no. 13). It is not possible anymore to reconstruct the lists of members but the highest hierarchy, i.e. the fifteenth- and sixteenth-century leaders, represent strong interconnections in the above mentioned social group's business (metal merchants, elite craftsmen and so on) and family contacts especially with the city of Nuremberg.¹¹⁰

As a clear indication of the German and elite nature of the latter body, in 1436 George the Deacon, a former council member and Hungarian attorney in Buda, publicly criticized the ecclesiastical dominance of the church of Our Lady

¹⁰⁹ For a comprehensive analysis see: K. GODA, *Buda Festiva*, p. 70–74; András VÉGH – Judit ZÁDOR, *Topographie und Architektur der Stadt Buda im Spätmittelalter*, in: Budapest im Mittelalter, p. 292–314, esp. p. 311; J. ALTMANN ET AL., *Medium Regni*, p. 208, p. 209; András KUBINYI, *A várnegyed és környéke középkori helyrajza*, in: Budai bortizedjegyzékek a 16. század első harmadából, Ferenc Szakály – Jenő Szűcs, Budapest 2005, p. 11–34, esp. p. 22; A. VÉGH, *Buda város középkori helyrajza*, 101–102. and see the following footnote.

¹¹⁰ M. C. RADY, *Medieval Buda*, p. 104., p. 120; Helmut Frh. HALLER V. HALLERSTEIN, *Deutsche Kaufleute in Ofen zur Zeit der Jagellonen*, Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg 51, 1962, p. 471; L. NÉMETHY, *Úrnapi körmenet a budai várban*, p. 29; L. Némethi NÉMETHY, *Nagyboldogasszonyról nevezett Budapestvári Főtemplom történelme*, p. 56–57; Kálmán TIMÁR, *A Budai Krisztus teste-Társulat, Örökimádás, Központi Oltáregyesület Közlönye* 14, 2/1913, 45–46. and L. PÁSZTOR, *A magyarság vallásos élete a Jagellók korában*, p. 23–24; András KUBINYI, *Budai és pesti polgárok családi összeköttetései a Jagelló-korban*, *Levéltári Közlemények* 37, 1966, p. 241, 247, 259, 272–286; For the two churches and the confraternity house see A. VÉGH, *Buda város középkori helyrajza*, p. 61, 65–66, 249–262.

and its Corpus Christi confraternity. Moreover, as a juridical official (*vicemagister tavernicorum regalium*) of the court of the royal free cities in this year, he was even propagating the confiscation of the wealth of these bodies. Accordingly, the single beneficiary should have been the St Mary Magdalene's church. Although these proposals were not realized the intentions of the belligerent attorney clearly demonstrate the local status and reputation of the Eucharistic organisation at the church of Our Lady.¹¹¹

By this time, the city already became the new residential and political centre of the realm, which experienced the political exploitation of the cult of the Host as early as the 1410s. As mentioned in the introduction, king Sigismund organised in May 1412 a great diplomatic summit, where not only leaders of neighbouring territories (Bosnia, Serbia, Austria and Poland) but the Bavarian regions, the Papacy, the Teutonic Order, Venice and even England and France were represented. As the narrative sources (e.g. the chronicles of Johannes Długosz) report, after intensive days and weeks of political negotiations the agreements were sacrally sealed in early June with a mostly solemn Corpus Christi procession (see map 2) including as marchers prominent participants of the political negotiations. As the letters of Sigismund to the king of England, Henry IV (1399–1413) and the intensive journeys of the English envoy Richard de Beauchamp, the Earl of Warwick testify, one of the key goals of Sigismund was to unify the Latin church, create peace among the Christian rulers and to organise a joint crusade with England against the Infidel. This policy of Sigismund included also an alliance against the Ottomans as one of the specific forms of the latter initiative supported by the spiritual guidance of the Eucharist.¹¹²

¹¹¹ M. C. RADY, *Medieval Buda*, p. 107; A. KUBINYI, *Stadt und Kirche in Ungarn im Mittelalter*, p. 195; András KUBINYI, *Buda – Die mittelalterliche Hauptstadt Ungarns*, in: *Budapest im Mittelalter*, esp. p. 26–27; A. KUBINYI, *Die Zusammensetzung des städtischen Rates im mittelalterlichen Königreich Ungarn*, p. 27–31.

¹¹² Á. KÖRBER (Red.), *Sigismund von Luxemburg*, p. 29; Attila BÁRÁNY, *Anglo-Luxembourg relations during the reign of Emperor Sigismund*, in: *Sigismund von Luxemburg. Ein Kaiser in Europa*, p. 43–59., esp. 45, 52, 59; K. SZENDE, *Between Hatred and Affection...*, p. 199–210, esp. p. 208; Xystus SCHIER, *Buda Sacra*, Viennae 1774, p. 30; Gy. BALANYI, *Középkori magyar úrnápok*, p. 295–297; L. Némethi NÉMETHY, *Nagyboldogasszonyról nevezett Budapestvári Főtemplom történelme*, p. 35–70; L. NÉMETHY, *Úrnapi körmenet a budai várban*, p. 29–30;

The above mentioned political motivations in Eucharistic form received qualitatively new impulses in the early 1420s in the context of Sigismund's political and military efforts not only against the Ottoman power but, as addressing a new threat, in his fights with the Hussite movement. With the support of the Papacy the Hungarian king organised several crusades against the Czech heretics and also tried to combine these efforts with the unification of the Latin and Greek Christian churches especially in the context of the Ottoman threat. In the year 1424 the spiritual power of the Host was again mobilised in order to support both of these goals. Fearing for losing even his capital city, Constantinople, the Byzantine co-emperor, Johannes VIII Palaiologos (1425–1448) visited Sigismund in Buda in order to receive not only moral but even actual military support. Spending his second period (since 1422) as papal legate in the region, cardinal Placentinus (Branda of Castiglione) offered his diplomatic help and clerical services to the Hungarian king fighting against the Hussites and the Ottomans.¹¹³

As the German chronicler, Eberhard Windecke reports, just at the eve of Corpus Christi Sigismund received news from Prague that the Hussite leader Jan Žižka could flee from his captivity and after re-gathering his troops he defeated Sigismund's allies and performed a bloodshed in the city of Kutná Hora/Kuttenberg. On the following day (22nd June 1424) the above mentioned cardinal celebrated the Eucharistic procession (see map 2) in Buda involving both monarchs in this way united in their fights against the heretic Christians and the Ottoman Turks. Windecke confirms that even Sigismund's wife, Barbara participated actively and as a local custom the procession took a circumambulatory format inside the city: "...gieng...an der Prozesse zu Offen zu ring in der Stat umb...". Possibly in the same period Sigismund's cousin, Eric of Pomerania, king of Denmark, Norway and Sweden stayed at the court of Buda also as a guest of the king of Hungary, which visit found an artistic documentation in a joint portrait of the three Christian

I. TAKÁCS (ed.), *Sigismundus Rex et Imperator. Kunst und Kultur zur Zeit Sigismunds von Luxemburg 1387–1437*, p. 454–455.

¹¹³ E. MAROSI, *Reformatio Sigismundi*, p. 24–37., esp. p. 33–34, p. 45–46; I. BAÁN, *Die Beziehungen zwischen Sigismund und Byzanz*, p. 438–441., from the catalogue: p. 452–453. and see the previous and next footnotes.

monarchs. Sigismund's intentions to mobilise the power of the cult of the Host served this time at least three goals, namely his desperate fight against the Hussite movement, his efforts in the question of the Greek and Latin church union and the goal of a joint Christian force against the growing Islamic threat of the Ottoman Empire.¹¹⁴

In the early 1440s the cult of the Host was again mobilised in the context of high politics. After the death of king Albert of Habsburg (1438–1439) an influential group of secular and clerical mighties of the realm formed a strong lobby against the son of Elisabeth of Luxemburg, Ladislas the Posthumous (1440–1457) residing at this time in Vienna. The latter circle offered the Hungarian throne to the king of Poland, Wladislas III (1434–1444). As the Italian humanist Philip Callimach Buonacorsi describes, the Polish monarch entering the country in April 1440 arrived to Buda in a solemn adventus and together with the prelates and magnates (among others Johannes of Hunyad) arriving for his election ceremony (29th June) celebrated the feast and procession of Corpus Christi (26th May) in the Hungarian capital. In the first years of his short reign Wladislas fought successfully (e.g. festive military parade: Buda, 1443) against the Turkish troops in the Balkan, which endeavour continued after his death with the active participation of one of his supporters, Johannes of Hunyad. Similarly to Wladislas, he also let the captured Ottoman flags and banners to be displayed (e.g. in 1444) in the church of Our Lady of Buda. In these examples one can clearly observe both the active anti-Ottoman and even the inner political and dynastical legitimising meaning of the cult of Corpus Christi.¹¹⁵

¹¹⁴ Birgit STUDDT, *Zwischen Kurfürsten, Kurie und Konzil. Die Hussitenpolitik König Sigismunds*, in: Sigismund von Luxemburg. Ein Kaiser in Europa, p. 113–125, esp. p. 117–118; R. SKORKA (ford. etc.), *Eberhard Windecke emlékiratai Zsigmond királyról és koráról*, p. 153; Á. KÖRBER (Red.), *Sigismund von Luxemburg*, p. 28. and see the previous footnote.

¹¹⁵ A. VÉGH – J. ZÁDOR, *Topographie und Architektur der Stadt Buda im Spätmittelalter*, p. 292–314., esp. p. 296; B. GYÖRGY, *Középkori magyar úrnepok*, p. 297; L. NÉMETHY, *Úrnapi körmenet a budai várban*, p. 29–31; X. SCHIER, *Buda Sacra*, p. 32–36. and for further references see the two previous footnotes. On king Wladislas see János M. BAK, 'Good king Polish Ladislas...': *History and memory of the short reign of Władysław Warneńczyk in Hungary*, in: *Central and Eastern Europe in the Middle Ages*, Piotr Górecki – Nancy van Deusen (ed.), London – New York 2009, p. 176–183.

During the reign of Johannes' son, Matthias Corvinus the Eucharistic festivities might have played a similarly significant role. Unfortunately, the remaining pieces of written and visual information testify this only in the last phase of the Corvinus era. As the Italian humanist, Antonio Bonfini reports, in 1489 Matthias travelled from Vienna to Buda in order to attend the Corpus Christi festivities. According to Bonfini, the king feeling unwell let a festive scaffold (see map 2) to be prepared in order to watch the marching participants from this spot during the solemn procession. The festivities received again an additional political meaning since the feast incorporated the official announcement of a peace treaty between the king of Hungary and Frederick III. Concerning the issue of the celebrative raised platform, the so-called Matthias Gradual might provide additional pieces of information on this festive mode, where the ruler was not actively participating but were observing and greeting the solemn march. The liturgical book of the royal chapel (see figure 1) presumably from the 1480s without any doubt presents (see fol. 69v) a Corpus Christi procession quoting on the ornamental canopy a section of one of the Corpus Christi hymns of Thomas Aquinas. Based on the spatial depiction and Bonfini's description one could rightly assume that this Eucharistic visualisation was at least inspired by Corpus Christi processions in late fifteenth-century Buda. The square hosting the scaffold might be identified with the *Samethof* (theatrum arcis, no. 44) of the city, where the king and selected members of his court are greeting the approaching procession. In this visual narrative members of the circumambulatory march, including musicians and a prelate carrying a monstrance, are showing homage to the king and his retinue before leaving the festive square through a second gate. The fact, that the ruler and his entourage are observing and greeting not only the marchers but also the Host from an elevated podium might even indicate the supremacy of royal power controlling even the potential benefits of the Eucharistic cult.¹¹⁶

¹¹⁶ For a detailed analysis see András KUBINYI, *Courtiers and Court Life in the Time of Matthias Corvinus*, in: *Matthias Corvinus, the King. Tradition and Renewal in the Hungarian Royal Court 1458–1490*, p. 21–33. and K. GODA, *Buda Festiva*, p. 71–72; For the single aspects in 1489 see Antonio BONFINI, *A magyar történelem tizedei*, Budapest 1995, p. 705–706, p. 892. and Dezső CSÁNKI, *I. Mátyás udvara*, Századok 17, 1883, p. 515–581, p. 617–667, p. 750–785; For the interpretation of the visual testimony: Zsuzsa RAPPAL (ed.), *Mátyás-Graduale*, Budapest

In the period of the Jagiellon monarchs of Hungary (Wladislas II, 1490–1516; Louis II, 1516–1526) the Corvinian traditions continued since the court accounts from the mid-1490s report on the erection of a raised podium most probably in the *Samethof* area of the Buda hilltop's residential southern corner. Additionally, during the reign of the first Jagiellon in the year 1501 highly relevant international negotiations and Eucharistic festivities took place, which were last time witnessed most probably in the second and third decades of the previous century. As a diplomatic success an anti-Ottoman alliance was successfully created with the participation of Hungary, the Venetian Republic and the Papacy (pope Alexander VI). Three kingdoms, namely Poland, France and Spain were represented through envoys at the diplomatic and festive occasions, where a lot of Hungarian secular and clerical mighties obliged themselves to actively contribute to the efforts of the newly established military initiative. As a German (the servant of the Buda citizen Ruprecht Haller) and an Italian (envoy of Modena, Tomasso Dainero) narrative source reveal, the political efforts and setting of military goals were virtually sealed, as seen in the Sigismund era, with a solemn Eucharistic procession, which might be staged under the guidance of Felix Petantius of Ragusa, one of Wladislas II's experts on foreign affairs and diplomacy.¹¹⁷

2007, p. 21–51. and for the depiction: p. 108–109. (fol. 69v) and see also in K. GODA, *Buda Festiva*, p. 79; Miri RUBIN, *Corpus Christi: The Eucharist in Late Medieval Culture*, Cambridge 1991, p. 185–196., esp. p. 191. and see the previous footnote.

¹¹⁷ On the dynasty and the cult of the Eucharist in a Central European context see lately Jiří FAJT (ed.), *Europa Jagellonica. Kunst und Kultur Mitteleuropas unter der Herrschaft der Jagiellonen 1386–1572*, Potsdam 2013, esp. p. 81, 105, 152–153, 161–167; Gyula SOLTÉSZ, *Az 1494. és 1495. évi királyi számadások művelődéstörténeti vonatkozásai*, Budapest 1905, p. 54–102; Lajos NÉMETHY, *Úrnapi körmenet a budai várban*, 29–31; Lajos Némethi NÉMETHY, *Nagyboldogasszonyról nevezett Budapestvári Főtemplom történelme*, p. 74; József FÓGEL, *II. Ulászló udvartartása (1490–1516)*, Budapest 1913, p. 106–139; Gusztáv WENZEL, *II. Ulászló magyar és cseh királynak házasságának élete 1501–1506*, Századok 11, 1877, p. 630–641, 727–757, 816–840; On the Ottoman threat see A. KUBINYI, *Hungary's power factions and the Turkish threat in the Jagiellonian period (1490–1526)*, p. 115–145; I. PEDERIN, *A Velencei Köztársaság és Magyarország szövetsége a török elleni harcban*, p. 131–135. and Norbert C. TÓTH, *Az 1501. évi tolnai országgyűlés. Adatok a királyi adminisztráció működéséhez*, Századok 143, 2009, p. 1455–1481., esp. p. 1455–1458; Tibor KARDOS (ed.), *Régi magyar drámai emlékek I*, Budapest 1960, p. 135–136. and the next footnote.

Summarizing the pieces of information of the two sources, both the papal and Venetian sides were actively contributing even in the form of ephemeral architecture to the solemnity of the events. The representative of the pope, the legate cardinal Peter Isvalies provided (see map 2) a special fountain (a column ending in an armoured angel) of red and white wine set up in the cemetery of the German parish church. The representative of the maritime republic contributed with a similar source of secular splendour bearing as a symbol of Venice a lion on the top. Moreover, in the same cemetery an ephemeral scene (see map 2) was created including Turkish figures (e.g. the sultan, pashas and so on), an imitated mosque and a so-called hanging sepulchre/coffin of the prophet Muhammad.¹¹⁸

The reason for this, as Dainero argues, was a prophecy combining the destruction of the above-mentioned site with the extirpation of the Islamic faith. Such a religious and political theatrical act was, as the Italian adds, performed with great success at the time of the Spanish conquest of the Muslim city of Granada. In Dainero's report the Hungarian ruler marched in the solemn train including cardinal Peter holding the monstrance in his hands. When the festive procession with the Eucharist reached the sepulchre/coffin of the prophet the latter object disappeared in a huge explosion and directly afterwards the Hungarian masses attacked and demolished the rest of the site. Right after these events a symbolical person appeared and as a Sibyl gave a public speech to the king in Latin unfolding the significance of the processional staging. On the same day before vespers the Venetians displayed most probably at the *Samethof* a Christian and Turkish battle of war ships extravaganza (see map 2) representing their promised naval contribution to the Hungarian king's war efforts. The day of Corpus Christi ended with no less solemn ceremonies, where dozens of cannons, church bells, sacral

¹¹⁸ P. PETÉNYI, *Games and Toys in Medieval and Early Modern Hungary*, p. 44–50; T. DÖMÖTÖR, *Naptári ünnepek – népi színjátszás*, p. 79–87, 202–206; A. KUBINYI, *Alltag und Fest am ungarischen Königshof der Jagellonen, 1490–1526*, p. 214. For the description: National Széchenyi Library, Budapest, Manuscript Collection, Apponyi Hungarica 62; *Lettere di Tommaso Dainero ad Ercole Duca di Ferrara 1501–2. edite per Cura di Cesare Foucard Direttore dell' Archivio di Stato in Modena, IV. La Festa del Corpus Domini, a Buda*, in: *Modenai és velencei követek jelentései Magyarország földrajzi és kulturai állapotáról a XV. és XVI. században*, Budapest 1881, 16–17. and see the previous and next footnotes.

hymns and a huge fire of joy and burning candles in the German parish's cemetery provided appropriate sound- and lightscape. Interestingly enough, such an anti-Ottoman theatrical performance was displayed to the Polish king Sigismund I in his capital city of Cracow in 1522.¹¹⁹

Finally, the last two years (1525, 1526) of the reign of king Wladislas' son, Louis II again testify some features of Eucharistic festive modes dating back most probably to the Corvinian years. According to the royal accounts, the master of the court and ceremonies and the rector of the royal chapel were assigned to provide the necessary preparations for the festivities. As far as the royal sphere is concerned, the latter events started with an evening mass (see map 2) in the royal chapel at the day before Corpus Christi. As in the times of Matthias Corvinus, a special tribune/podium of wood and textile, on the one hand, functioned as a place of observation of the processional events in both of these years. On the other, the scaffold as a piece of ephemeral architecture served as a station of the Eucharistic march in 1526. The holiday itself, again from the perspective of the royal court, started with a holy mass in the royal chapel in the attendance of Louis II. In the procession not commencing prior to this ceremony the king's pages walking with burning candles and marching members of the court were representing the royal sphere. The latter group was carrying relics with flowers, crosses and pictures belonging either to the royal chapel or the *castrum*. Although one can find no references to high politics in these last examples the dominance of the royal sphere can not at all be denied.¹²⁰

¹¹⁹ See the two previous footnotes and in the parallel context of Buda and Cracow: Béla DOMBI, *A drámaírás kísérletei Magyarországon a XVI–XVII. században*, Pécs 1932, p. 54–57. For the soundscape of festivities and the activity of musicians see Lajos ZOLNAY, *Data of the Musical Life of Buda in the Late Middle Ages*, *Studia Musicologica* IX, 1967, p. 99–113; András KUBINYI, *Spielleute und Musiker von Buda (Ofen) in der Jagello-Epoche*, *Studia Musicologica* IX, 1967, p. 77–97; András KUBINYI, *Musikleben am Budaer Königshof, Anfang des 16. Jahrhunderts. Geschulte Musiker und Spielleute*, *Studia Musicologica* XV, 1973, p. 89–100. and see the next footnote.

¹²⁰ On the master of ceremony, Péter Korlátkövi see Tibor NEUMANN, *A Korlátköviék. Egy előkelő család története és politikai szereplése a 15–16. században*, Győr 2007, p. 55–82; On the court of Louis II see József FÓGEL, *II. Lajos udvartartása, 1516–1526*, Budapest 1917, p. 19–69, 94–129; István ZOMBORI, *The Jagiello-Habsburg attempt at war against the Ottomans in*

V. Conclusions

As a key aspect of a relatively new comparative research field in east-central European urban history this article devoted special analytical attention to the celebrative culture of the royal centres of Cracow (Poland) and Buda (Hungary) with a special focus on the medieval cult and processional veneration of the Eucharist in the festive contexts of these two both capital and residential cities. Besides concentrating on the religious meanings, the above research paper put under special scrutiny the late medieval secular, especially local civic and royal political spheres inscribing their agenda and even exploitation strategies into the ecclesiastical form of the Corpus Christi feast. As well-known for the international academic public, such studies in the field of urban Eucharistic processions in the fifteenth-century Holy Roman Empire, on the one hand, emphasised the local and civic nature of the potential secular contents intruding the form the Eucharistic cult. On the other, in cases of an external royal and/or imperial agenda (e.g. Nuremberg, 1487; Freiburg i. Breisgau, 1498) the eventual ceremonial changes could be interpreted through the short term presence of the king of the Romans and/or head of the Empire. Since the historiography of the latter political entity is lacking a comprehensive analysis of such processional influences, the research on the royal residential and capital cities of the neighbouring kingdoms of Poland and Hungary could not only promise relevant comparative results on Cracow and Buda, but even provide some key points for prospective studies in the German and even Czech contexts of the fourteenth-fifteenth-century Holy Roman Empire.

As highlighted at several points, in the late medieval phase of the two east-central European countries both of them possessed a well-established royal residential centre fulfilling alone (Poland) or as part of a central region / *medium regni* (Hungary) the function of the realm's festive capital city. In the Polish case the

1523. Based on Chancellor K. Szydłowiecki's diary, in: Fight against the Turk in Central-Europe in the first half of the sixteenth century, p. 147–153; Vilmos FRAKNÓI (ed.), *II. Lajos király számadási könyve, 1525. január 12. – július 16.*, Magyar Történelmi Tár XXII, 1877, p. 200–201; Johann Christianus ENGEL (ed.), *Monumenta Ungrica*, Viennae 1809, p. 191–194; L. NÉMETHY, *Úrnapi körmenet a budai várban*, 30–31; Gy. BALANYI, *Középkori magyar úrnapiok*, 299.

original ducal centre near the prospective site of Cracow integrated at the Wawel Hill already in the tenth century a residential castle and, as a bishopric centre, a cathedral. Besides growing commercial and artisan settlements in the neighbourhood, the martyrdom of St Stanislas in the following century considerably contributed to the agglomeration's country-wide significance, this time as an essential site of pilgrimage after the mid-thirteenth century. The Wawel Hill and the cluster of settlements in its vicinity acted not only as the centre of Poland's senior province but, after 1257, the agglomeration incorporated even the new city of Cracow. Parallel to the fourteenth-century re-unification of the Kingdom of Poland the entire neighbourhood experienced a rapid urbanisation (especially under Casimir III) leading even to the foundation of new cities, namely Kazimierz (1335) and Kleparz (1366).

Accordingly, by the second half of the fourteenth century the Cracow urban agglomeration (Wawel with the Zamek; Cracow including Gródek & former Okół; Kleparz; Kazimierz with Stradomia & Skalka) became with its ca. 12–15,000 Polish and German inhabitants the royal residential and capital centre of the Polish kingdom. Moreover, with the presence of the university after 1364, leading at the end to the re-settling of the Jewish community to Kazimierz, Cracow as a city received additional international acceptance and prestige. The above listed residential, ecclesiastical, political, intellectual and so on functions enabled the entire urban agglomeration to play a key role in the secular and clerical festive culture of the Polish realm. Besides hosting international diplomatic summits with political and military significance (e.g. in 1364) the capital could maintain even in challenging times (e.g. 1370) its role as the coronation place of the Polish monarchs. Members of the new Jagiellon dynasty followed the previous Piast tradition not only in honouring the traditional royal insignia (e.g. in 1412) but even through mobilizing the royal processional coronation culture (e.g. in 1424, 1454) of their predecessors. Furthermore, the cult of St Stanislas entered (see: coronation formula of 1434) the sphere of politics, on the one hand, through a special penitentiary procession of the prospective ruler from the Wawel to the sight of the saint's martyrdom at Skalka in Kazimierz. On the other, starting in 1411, special triumphal royal military marches attached themselves to the saint's veneration through processing with the banners of the enemy first to his relics in

Kazimierz and then to the martyr bishop's tomb at Wawel Hill throughout the entire fifteenth-sixteenth centuries (1431, 1432, 1507, 1517).

In the case of medieval Hungary, the central role of the thirteenth-century foundation city of Buda was less concentrated than in the Polish example. Here a larger ecclesiastical, governmental and residential region (*medium regni*) functioned as the head of the kingdom. Accordingly, even in the later Middle Ages Esztergom (archbishopric centre), Székesfehérvár (coronation and funeral city), Óbuda (queen's castle), Visegrád (residence and guard of the St Stephen's Crown) and Pest (commercial centre towards the east) all shared segments of the capital function with the city of Buda. Still, the latter settlement became by the early fifteenth century with its several thousands of dominantly German and Hungarian inhabitants the most relevant political and residential centre of the realm. The fourteenth-century and later development of the "*civitas principalis*" (1309) was clearly indicated through its citizens' special protecting obligations during the coronation in Székesfehérvár or their right of the first homage towards the new king. Later changes in the residential and festive functions moved the royal centre at the Castle Hill from the north-east (*Kammerhof*) to the south, where, as a result of forty years (from the 1370s until the 1410s) of royal efforts, a grand residential area of palaces represented the new non-civic *urbanitas* of the Hungarian capital (1408). The process involving residential enlargements, re-settling of the Jewish community, foundation of the St Mary and St Sigismund church contributed also to the growing significance of the Hungarian population's ethnic and political weight leading to ecclesiastical and political parity with the Germans in the late 1430s.

Although lacking the function of a key cult centre, the capital city and its ecclesiastical infrastructure displayed key roles in the festive life of court, city and country. While the above mentioned church acted as a royal semi-public chapel (private masses, burials of queens and so on), the parish centre of the German community, the church of Our Lady functioned as a site for extraordinary coronation (e.g. 1309), royal wedding (e.g. 1461, 1476) baptizing royal children (e.g. 1503), military parades with captured flags (e.g. 1443, 1444), announcing military alliances (e.g. 1501) and *ostensio* of the deceased ruler's body (e.g. 1342, 1516). The local adventus (e.g. 1440, 1458, 1464, 1467, 1476 and so on) tradition (see:

Law Book of Buda) showing similarities with the Polish example included selected members of the Buda *urbanitas* greeting the arriving monarch outside the fortifications in a processional way before the festive entry first reached the above mentioned church of Our Lady and terminated at the Royal Palace. Although diplomatic negotiations indicated Buda's festive significance hosting both the Holy Roman and the Byzantine emperors already in the fourteenth century (e.g. 1365, 1366), the key period of the capital's international glory with Central European talks, crusading alliances, anti-Hussite efforts, church (Latin and Greek) unifying negotiations and celebrations started in the Sigismund era (especially 1410s–1420s). This phenomenon took new dynamics under the reign of Matthias Corvinus (especially 1460s–1480s) leading to the international anti-Ottoman diplomatic summits (e.g. 1501) of the Jagiellon era ending in 1526.

Turning our attention to the urban and country-wide cult of the Eucharist in both kingdoms, in the Polish case the feast arrived first to the Cracow diocese as early as in 1320. In general, the best documented sphere of the cult of Corpus Christi in this country is strongly bound to the bishopric organisation of the realm. Accordingly, as a process of growing acknowledgement the feast became a country-wide *festum fori* in the west (province of Gniezno: by 1420) and in the east (province of Lwów: 1440) by the mid-fifteenth century. A century earlier (1326–1341) the role of bishop Nanker was essential even in the territories under the ecclesiastical jurisdiction of Wrocław, where in the era of bishop Waclaw (1382–1417) pieces of written evidence testify the pompous confraternal veneration of the Host. In the case of the latter bishopric city royal visits (e.g. in 1469) and processional participations could introduce secular royal contents into the festive ecclesiastical form for example during the reign of Matthias Corvinus. From the mid-fourteenth century onwards the feast gradually reached a special position in the festive calendar even in other Polish ecclesiastical regions (e.g. Poznań: ca. 1340; Przemyśl: 1375; Wilno: 1390s; Włocław: 1402; Płock: prior to 1420).

Concerning the processional veneration of Corpus Christi, the first reliable data derives from fourteenth-century Płock, which informs on a Eucharistic march inside and around the cathedral prior to the great mass. By the first half of the following century similar short-route Corpus Christi trains are documented for

Wrocław both in a confraternal context and in supportive papal bulls of indulgence (1430s). Eucharistic trains expanding towards an extended urban space appeared in the following decades having the members of the local houses of worship first marching to the cathedral from which point a grand procession commenced. Furthermore, in Wrocław as early as in the late fourteenth-century religious corporations took their fair share in the open-air ceremony, which by the 1450s, the latest, connected the cathedral with a special altar erected at the city's main market place. Similar Eucharistic marches with intensive bishopric involvement characterized around 1500 not only Gniezno, the *caput* of the Polish Latin Christian church, but even such regional centres as Płock (e.g. in 1504 special procession in the octave) and Poznań. Only after the rapid spreading and high popularity of the thoughts of the Reformation experienced the latter processional landscape a crucial transformation leading either to full cancellation or a highly limited financial support and restricted open-air staging of the festive Eucharistic events.

In the case of the Kingdom of Hungary, most of the available early pieces of evidence, in contrast to Poland, derives from the royal residential/court life (especially in the *medium regni*: e.g. 1292, 1298, 1315) and urban civic contexts (e.g. Kolozsvár: 1271; Nagyszében: 1301; Nagyvárad: 1313) of the realm, where the feast was present as early as the late thirteenth century. Yet, the country-wide relevance and increasing popularity of the processional and confraternal veneration forms of Corpus Christi arrived first during the reigns of Louis I and especially Sigismund of Luxemburg. Outside the royal residential sphere the best-documented practices were attached to the Eucharistic confraternal life in the most relevant, partly German-speaking trading centres of the kingdom. Along the western borders, for example in Pozsony the earliest (1349) documented Corpus Christi brotherhood of the realm, representing dominantly the city's civic urban elite and its kinship, played a crucial role in organising the Eucharistic festive marches. This dominantly male club with an average of fifty participants acted as a main protagonist of these downtown and outside along-the-walls circum-ambulatory celebrations, which, as seen in the case of Wrocław, were not always evidently purely local civic & ecclesiastical events. Both in the late 1470s and mid-1480s high percentage of noble confraternal membership and the personal

presence of king Matthias Corvinus at Corpus Christi day (in 1482 and perhaps even in 1485) could, to a certain extent, transform these events.

By 1500 a rich Eucharistic processional and confraternal life characterised the mining and/or commercial urban communities both in the north-western (e.g. Körmöcbánya, Selmecebánya and Besztercebánya) and north-eastern (e.g. Lőcse, Kassa and Eperjes) corners of the realm. Still, the best-documented practices of the urban Eucharistic veneration are connected to the Transylvanian cities of the Kingdom of Hungary. As the example of Nagyszében clearly demonstrated, the confraternal veneration (from 1372) of the Host served in many senses the local political interests of the city's new mercantile German-speaking governing elite. The Eucharistic marches taking place at the *Circulus Maius* were furthermore utilised, at least from the 1460s, both in order to convert Christian Schismatics and to face the growing Islamic challenge of the Ottoman Empire. The non-perished charters, regulations and papal indulgences in the context of other Transylvanian urban communities such as Brassó (special indulgences in 1409), Kolozsvár (bishopric Eucharistic support in 1414) and Beszterce (petition for papal indulgence in 1496) all document, that the rich processional activity in many senses embedded in local clerical and political power interests throughout the entire kingdom.

Finally, turning our attention to the two royal residential centres and capital cities, the Polish case again demonstrates the key role of the bishopric initiatives in establishing the cult of Corpus Christi. As explained earlier, through the inspiration of papal acts the head of the Cracow diocese, bishop Nanker introduced the new cult here as early as in 1320. As one of the next steps in the local veneration, a recently built church dedicated (1342) to Corpus Christi became the new main parish centre of the city of Kazimierz, a key member of the Cracow urban agglomeration. As attested through a bishopric charter of indulgences (Avignon, 1347) a Eucharistic brotherhood existed at this church as early as the 1340s. At the above mentioned house of worship minor Thursday Eucharistic marches became later a regular practice. Two decades after the charter from Avignon some local accounts might be the first clear pieces of evidence on fourteenth-century outdoor Eucharistic marches circumambulating the parish cemetery of Kazimierz's Corpus Christi church. By the mid-1380s the topographical dimensions of these

marches experienced an expansion towards the main square and the St Mary church of the city of Cracow. Most probably from the first half of the fourteenth century Corpus Christi marches connected also the St Wenceslas cathedral at Wawel Hill with the commercial and spiritual central place of Cracow.

The 1430s brought in the local cult of the Eucharist the growing significance of the church of the Franciscans due to the efforts of the anti-Hussite bishop of Cracow, namely Zbigniew Oleśnicki. The Corpus Christi chapel (since 1436) of this church regularly hosted since 1468, the latest, a station inside the monastic cloister during the Eucharistic march connecting the St Wenceslas cathedral with Cracow's main square. Not only bishopric, but even royal initiatives could intensively influence the local celebrations of the Host. For example in 1451, when marching from the Wawel Hill both king Casimir and the above mentioned cardinal bishop took actively part in the festive train, which formed the main procession integrating all the other groups arriving from the parish and monastery churches of the Cracow urban agglomeration. As a last piece in this festive landscape, in the octave of the feast another grand march celebrated the holiday this time dominantly connecting the Wawel Hill with the Corpus Christi church of Kazimierz. By the early sixteenth century guild & municipal regulations (e.g. 1457, 1507, 1521, 1523, 1533 and 1548) and craftsmen's charters testify the active participation of various artisan groups and in 1509 the Cracow Missal provides a detailed description on the above mentioned earlier and contemporary Eucharistic marches. Interestingly enough, the thoughts of the Reformation could not exercise a significant impact on the Cracow Eucharistic processional landscape, which showed even in the era of Catholic Reform clear signs of not only a civic, but also a highly influential ecclesiastical-bishopric (e.g. in 1544, 1594) and royal-residential (e.g. in 1592) *urbanitas*.

Concerning the medieval royal seat and capital city of Buda, not a Corpus Christi church but a chapel existed here as a royal foundation (sometime between 1351 and 1358) of king Louis I. In contrast to Cracow, this ecclesiastical institution was located not in a central position, but in one of the suburban areas outside the fortified hilltop. Although the history of this chapel is scarcely documented, it functioned in this (e.g. in 1388) and in the following century (e.g. in 1457) as the (first) burial place of high-ranking victims of political executions. Regarding

the altar foundations dedicated to Corpus Christi, first positive data from 1375 allocates the Eucharistic cult to the main parish centre and royal ceremonial site of the Buda hilltop area, namely the church of Our Lady. The earliest straightforward pieces of evidence on Eucharistic confraternal properties (e.g. own house in 1411) and everyday & ceremonial life (e.g. in 1436, 1450 and 1461) are available first from the fifteenth century. As these sources indicate, this Eucharistic body, at least in its known fifteenth-sixteenth-century highest hierarchy, represented Buda's German mercantile elite. In the 1430s, prior to the ecclesiastical and political parity of the Hungarian and German communities of Buda, the above Eucharistic brotherhood even became the target of powerful lobby circles of the other key ethnic group of the capital. By this time secular intentions had already inscribed their agendas into the processional veneration of Corpus Christi in the Hungarian capital. As described above, king Sigismund used for example in 1412 the potential benefits of the Eucharistic cult in order to reach his goals of unifying the Latin church & Christian monarchs and organising a joint crusade with England against the Infidel. The same ruler mobilised in a circumambulatory form the processional cult of the Host again for example in 1424 in Buda not only in his efforts to unify the Latin and Greek Christian churches, but even in his fights against the Czech Hussite movement and the growing Islamic threat of the Ottoman Empire.

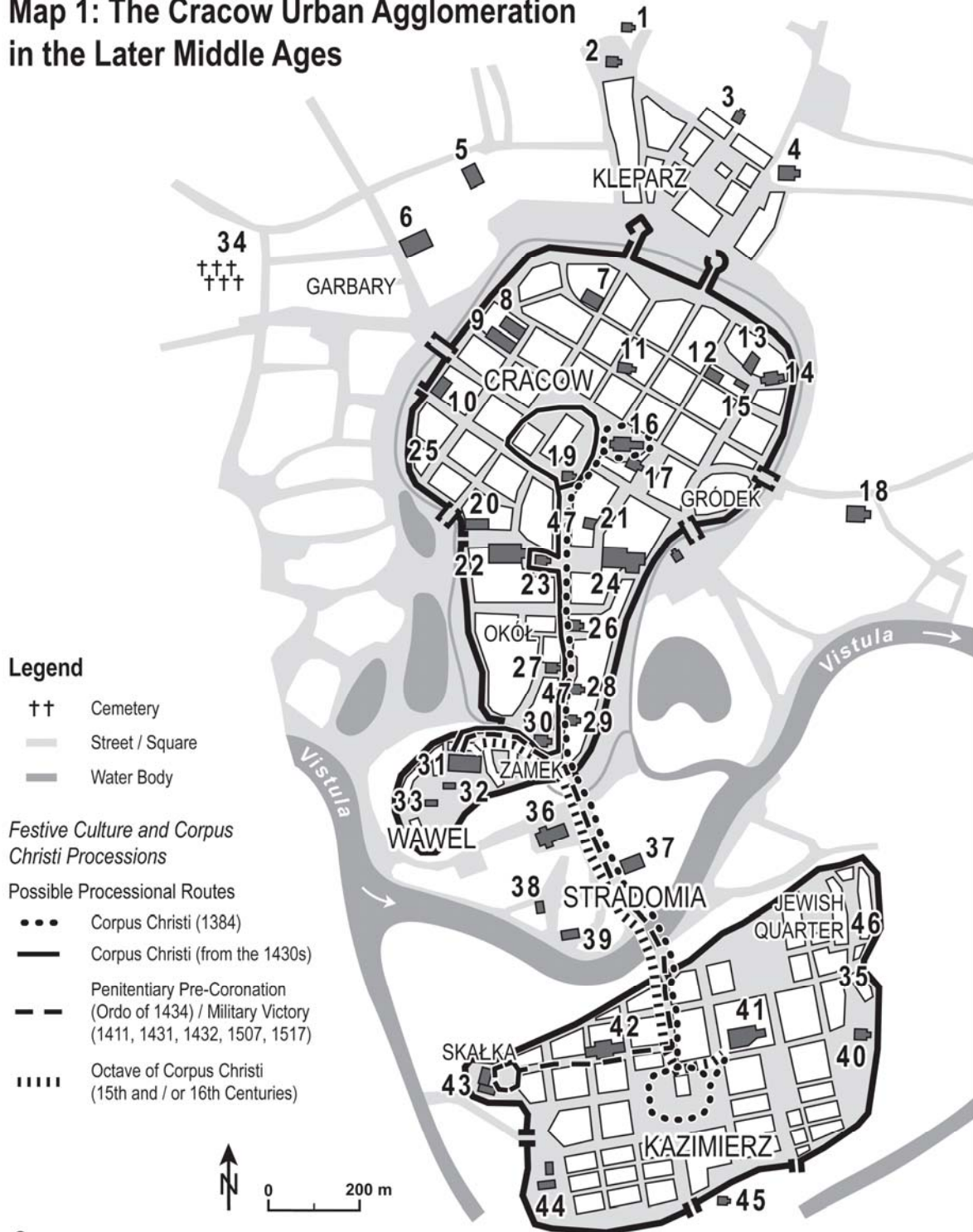
Some years later in 1440, the Polish ruler and prospective Jagiellon king of Hungary, Wladislas I most probably utilised the Corpus Christi procession some weeks prior to his election ceremony in order to stabilise his political position in his new kingdom. For Matthias Corvinus the Corpus Christi feast played a crucial role not only in the above mentioned cases (e.g.: Wrocław, 1469; Pozsony, 1482) but even in his Hungarian capital city (e.g. 1489). The Corvinus era, with for example a festive scaffold for the ruler to observe the Corpus Christi march from above, introduced a new quality in the local Eucharistic tradition. This special form highlighted the royal power controlling even the potential benefits of the cult of the Host. The same staging continued even during the era of the last two Jagiellon kings of medieval Hungary. As seen earlier, the anti-Ottoman efforts of these rulers and their allies represented in this period the main political agenda attached to the power of the Eucharist. The highly symbolical anti-Islamic staging

of the ceremonies in 1501 envisioned a final and eternal Christian military victory over the Ottoman Empire and the Islamic faith through the supernatural power of the Eucharist. Yet, the alleged successful mobilisation of the Host's sacral support at the time of the Spanish conquest of the Muslim city of Granada could not be repeated in the Hungarian case. On the contrary, twenty-five years later the overwhelming military success of the Ottomans in the battle of Mohács (1526) led to a phase of re-occurring clashes until the medieval capital city of Hungary became a Turkish military headquarter in 1541.

Legend:

1 St Valentine's Hospital Church 2 Slavonic-rite Church of the Holy Cross 3 St Philip's Church 4 St Florian's Church 5 St Peter's Church 6 Church of St Mary-in Arena and Carmelite Monastery 7 St Marc's Church and Monastery of the Canons Regular of the Blessed Martyrs 8 St Matthias' Church 9 St Stephen's Church 10 St Anne's Church 11 St John's Church 12 St Roch's Church 13 Hospital Church of the Holy Spirit and Monastery of the Hospitallers of the Holy Spirit de Saxia 14 Church of the Holy Cross 15 Convent of the Canonesses of the Holy Spirit 16 St Mary's Church 17 St Barbara's Church 18 St Nicholas' Church 19 St Adalbert's Church 20 Bishop's Palace 21 Dominican Convent 22 St Francis' Church and Franciscan Monastery 23 All Saints' Church 24 Church of the Holy Trinity and Dominican Monastery	25 Synagogue in the area of the Jewish settlement (15th c. university area?): built after 1304, closed after 1494 26 St Peter's Church 27 St Mary Magdalene's Church 28 St Andrew's Church and Convent of the Poor Clares 29 St Martin's Church 30 St Giles' Church 31 St Wenceslas' Cathedral 32 St Michael's Church 33 St George's Church 34 Jewish cemetery „beyond St Anne's wicket" (1311–1599) 35 Old Synagogue (after 1494?; restored by 1570) 36 St Bernardino's Church and Observantine Monastery 37 St Jadwiga's Church and Monastery of the Hospitallers of the Holy Sepulchre 38 St Colette's Observantine Convent 39 St Agnes' Church 40 St Laurence's Church 41 Corpus Christi Church and Monastery of the Canons Regular 42 St Catherine's Church and Augustinian Monastery 43 Church of St Michael and St Stanislas' and Pauline Monastery 44 St James' Church 45 St Leonhard's Hospital Church 46 Jewish cemetery (1517–1533) 47 Grodzka Street

Map 1: The Cracow Urban Agglomeration in the Later Middle Ages

Source:

Paul CROSSLEY, "Ara Patriae". *Saint Stanislaus, the Jagiellonians and the coronation ordinal for Cracow cathedral*, in: *Künstlerische Wechselwirkungen in Mitteleuropa*, Jiří Fajt – Markus Hörsch (Hg.), Ostfildern 2006, s. 104.; Jacek LABERSCHEK, *Kraków and Its Environs at the Turn of the 15th–16th Century*, in: *Kraków*. In: Roman Czaja (red.): *Atlas historyczny miast polskich*. Tom V Małopolska (red. Zdzisław Noga), Zeszyt 1., Zdzisław Noga (red.), Kraków 2007, 4.10.; Zoë OPAČIĆ, *Architecture and Ceremony in Cracow and Prague, 1335–1455*, *Medieval Art, Architecture and Archaeology in Cracow and Lesser Poland*, *British Archaeological Association Conference Transactions* 37, 2014, 97.

Concept: Károly Goda; Cartography: Anja Obereisenbuchner (ISTG Münster); 2015

Legend:

1	Royal Palace	25	Augustine Monastery of St Stephen Protomartyr
2	Franciscan Friary	26	Carmelite Monastery of Our Mother of Mercy
3	Street of St John	27	Corpus Christi Chapel
4	St John's Gate	28	Church of the Knights of St John (until 1445) / Holy Trinity Church
5	Church of St Mary and St Sigismund	29	Church in Logod
6	Street of St Sigismund	30	Holy Spirit Hospital
7	Jewish Gate	31	Holy Lazarus Chapel
8	St George's Chapel	32	St Gerhard's Church
9	St George's Square	33	Tótfalu Gate
10	St Ladislav's Chapel	34	Taschental Gate
11	Church of Our Lady	35	St Peter's Gate
12	St Michael's Chapel	36	Market Place of Felhévíz
13	St Nicholas Dominican Friary	37	Smaller Market Place
14	Street of the Goldsmiths	38	Long Street
15	St Nicholas Street	39	Danube Street
16	All Saints' Street	40	Mill Street
17	Italian Street	41	Butscher Street
18	Church of St Mary Magdalene	42	St Stephen Street
19	Saturday Market	43	„Fresh” Palace
20	Saturday Gate	44	<i>Samethof / theatrum arcis</i>
21	Jewish Street	45	Stephen's Tower
22	Old Synagogue		
23	New Synagogue		
24	Parish Church of St Peter the Martyr		

Map 2: The Buda Urban Agglomeration in the Later Middle Ages

Legend

- Chapel with Unknown Ground Plan
- Royal House (former *Kammerhof*)
- Monastery with Unknown Ground Plan
- Town Hall
- LOGOD Suburban Quarter
- Bridge
- Cemetery
- Parish Border

Festivities & Corpus Christi Processions (15th – 16th Centuries):

- Royal Corpus Christi Holy Mass (1525, 1526)
- Papal & Venetian Festive Columns and Sepulchre / Coffin of Muhammad (1501)
- Royal Corpus Christi Festive Scaffold (1489, 1495, 1525, 1526)
- Venetian Warship Battle (1501)
- Royal Adventus (15th Century)
- Corpus Christi Processions (1412, 1424)
- Royal Extroitus (15th – 16th Centuries)

Source:

Adapted from the maps in András VÉGH – Judit ZÁDOR, *Karte der Stadt Buda im Spätmittelalter*, in: *Budapest im Mittelalter. Schriften des braunschweigischen Landesmuseums 2.*, Gerd Biegel (Hg.), Braunschweig 1991, s. 294–295.; András VÉGH, *Buda: The Multi-ethnic Capital of Medieval Hungary*, in: *Segregation – Integration – Assimilation. Religious and Ethnic Groups in the Medieval Towns of Central and Eastern Europe*, Historical Urban Studies Series, Derek Keene – Balázs Nagy – Katalin Szende (eds.), Farnham 2009, s. 95–96.; András VÉGH, *Buda város középkori helyrajza. II. Monumenta Historica Budapestinensia XVI.*, Budapest 2008, s. 341.
 Concept: Károly Goda; Cartography: Anja Obereisenbuchner (ISIG Münster); 2015

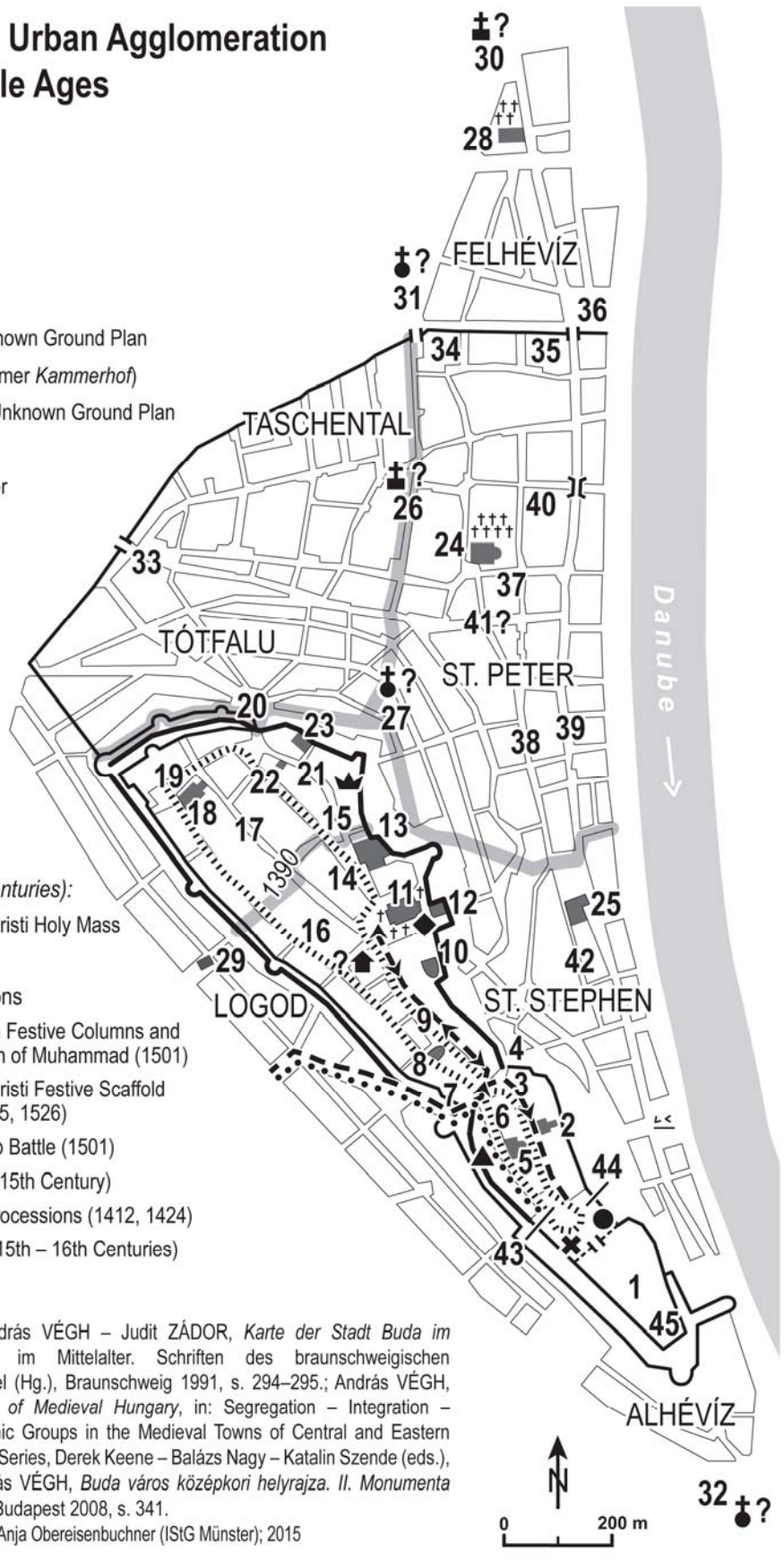

Figure 1: Members of a Festive Chapel Choir. In: Matthias Gradual. Cod. Lat. 424. 41r: “Cantate domino canticum nouum...”; National Széchenyi Library, Budapest. Published in Zsuzsa RAPPAL (ed.), *Mátyás-Graduale*, Budapest 2007, s. 88–89. Published with the kind permission of the National Széchenyi Library, Budapest (Hungary).

Figure 2: Sacral Procession Before the Holy Mass. In: Matthias Gradual. Cod. Lat. 424. 50r: “Exaudiuit de templo sancto suo...”; National Széchenyi Library, Budapest. Published in Zsuzsa RAPPAL (ed.), *Mátyás-Graduale*, Budapest 2007, s. 94–95. Published with the kind permission of the National Széchenyi Library, Budapest (Hungary).

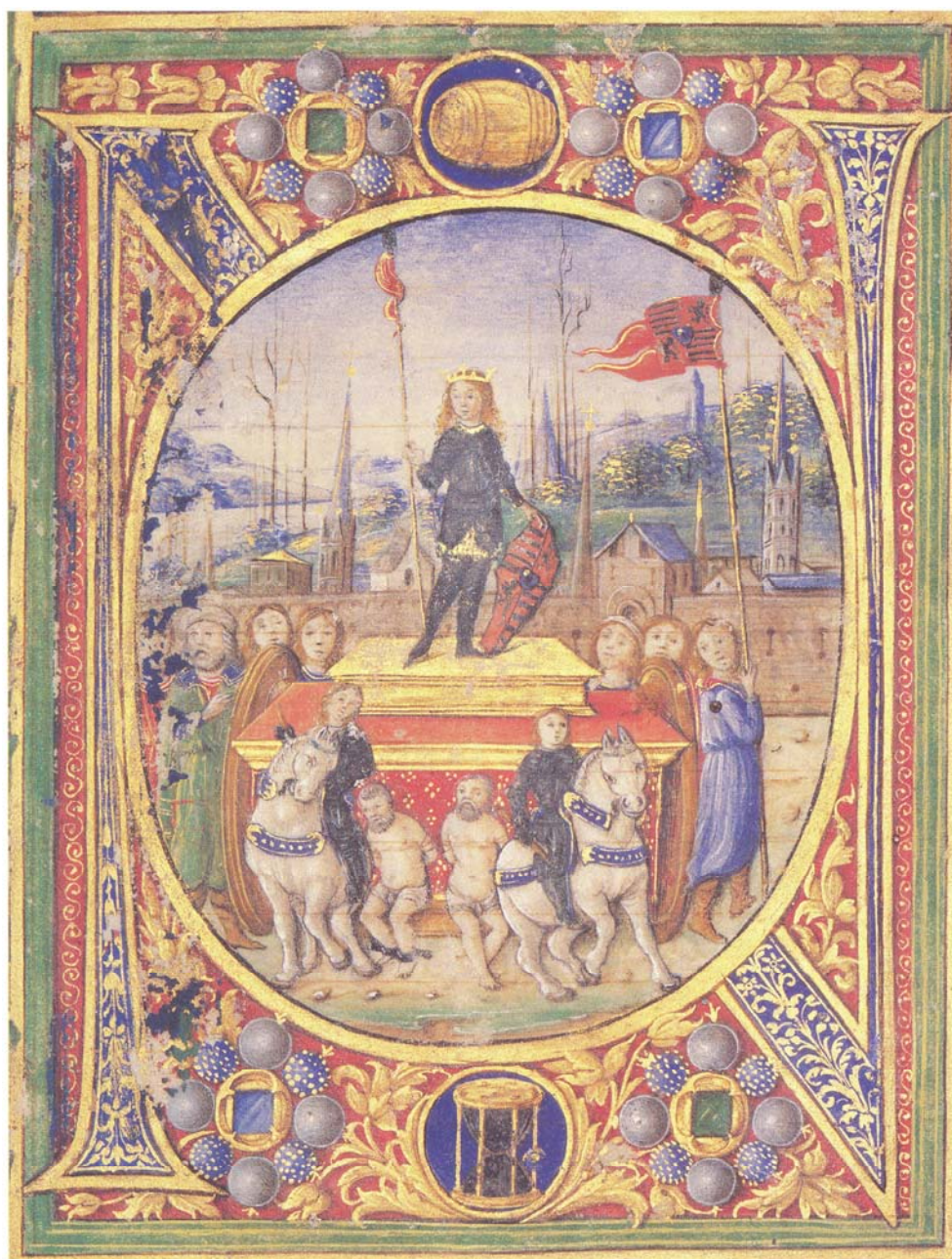

Figure 3: Royal Military Adventus. In: Philostratus Corvina. Cod. Lat. 427. right title page; National Széchényi Library, Budapest. Published in Péter FARBAKY (et al. eds.), *Matthias Corvinus, the King. Tradition and Renewal in the Hungarian Royal Court 1458–1490*, Budapest 2008, s. 29., s. 473–474. Published with the kind permission of the National Széchényi Library, Budapest (Hungary).

Figure 4: Royal Military Extroitus. In: Matthias Gradual. Cod. Lat. 424. 99r: “Respice in me...”; National Széchenyi Library, Budapest. Published in Zsuzsa RAPPAL (ed.), *Mátyás-Graduale*, Budapest 2007, s. 128–129. Published with the kind permission of the National Széchenyi Library, Budapest (Hungary).

The medieval Cult and processional Veneration of the Eucharist in Central Europe. Festive Culture in the Royal Cities of Cracow and Buda in a comparative Perspective

This research article put under intensive scrutiny the late medieval festive culture of the both royal residential and capital cities of the Kingdoms of Poland (Cracow) and Hungary (Buda) with an intensive attention not only to the capital functions and royal festivities, but especially the cult and processional veneration of the Eucharist. As an additional key goal the paper explored how late medieval secular, especially local civic and royal political intentions introduced their agenda and exploitation strategies into the festive celebration of Corpus Christi. The two east-central European examples could clearly demonstrate how the cult and processional veneration of the Host was used and functionalised in two different capital and residential contexts. Although through the latter features both cities represented a special type of late medieval *urbanitas*, some significant differences distinguished them from each other. By the mid-fourteenth century the Cracow urban agglomeration integrated royal residential & coronational, high-ranking ecclesiastical-intellectual (centre of a bishopric; the cult of St Stanislas; university) central functions, which enabled the capital to play the most important ceremonial (e.g. royal adventus, coronation, penitentiary and military processions) roles in the secular and ecclesiastical festivities of the realm. In the Hungarian case Buda was neither a significant ecclesiastical centre nor the coronation city of the rulers of the kingdom. Moreover, even if its citizens enjoyed a privileged status (e.g. guards at coronation, first homage and so on), Buda exercised a straightforward and continuous capital and residential function only from the first decade of the fifteenth century. Still, after this point the city and especially its royal palace and the parish church of the German community acted as a centre of the festive life (royal adventus, weddings, military parades and so on) of royal court, capital city and country.

The cult of Corpus Christi in Poland reached a significant acceptance through bishopric initiatives starting in 1320 and ending with the country-wide *festum fori* status in 1440. By the second half of the fourteenth century both the confraternal and processional veneration of the Host existed in the Polish realm (e.g. Cracow, Wrocław and so on). By the mid-fifteenth century the processional downtown landscape already integrated the most relevant secular and ecclesiastical urban landmarks especially in the bishopric cities. Interestingly enough, in the Kingdom of Hungary, besides the royal and residential sphere, the civic worlds of the country's most important commercial (e.g. Pozsony, Nagyszében, Brassó) and/or mining (e.g. Besztercebánya, Körmöcbánya) centres were the key places of the intensively documented receptions of the confraternal and processional veneration of the Eucharist. In these communities the latter practices could be interpreted as festivities of the local civic elites and their kinships. Still, in certain cases these festive trains were mobilised in the second half of the fifteenth century in order to convert Christian Schismatics and/or to challenge the growing Islamic threat from the Ottoman Empire. Moreover, even in these strong centres of civic elites the processional presence of the king and his retinue could introduce to the Eucharistic veneration some additional secular meanings. The above mentioned phenomenon was throughout the late fourteenth and fifteenth centuries continuously apparent in both of the capitals. The new cult in the Cracow urban agglomeration, starting as a bishopric initiative in 1320, received as a royal foundation in the 1340s its own church in Kazimierz, where within some decades clerical and secular confraternal life of the Host started to flourish. By the end of the fourteenth century the Eucharistic processional landscape already integrated the most important royal (Wawel with Zamek), civic (city halls of Cracow and Kazimierz) and ecclesiastical centres (St Wenceslas cathedral, churches of Corpus Christi and St Mary and so on) of the Polish capital. Due to the anti-Hussite agenda in the following century, by the 1430s even the Franciscans could actively contribute to the festive Eucharistic trains, from which the one headed by the king and the bishop of Cracow was the most prestigious even throughout the sixteenth century. Finally, in Buda the first known ecclesiastical institution dedicated to the new cult was, as in Cracow, a royal initiative (1351–1358). Still, this suburban Corpus Christi chapel played a less significant role than its Polish counterpart, whereas the Eucha-

ristic altar (1375) in the church of Our Lady was in the fifteenth century, the latest, under the guidance of the Corpus Christi confraternity dominated by the local German mercantile elite. Besides this civic secular context of the Eucharist, throughout the fifteenth century the Hungarian capital experienced several times the political exploitation of the Eucharistic cult. Accordingly, the royal sphere not only used the power of the Host in order to, for example, unify the Latin church and Christian monarchs (1412), end the Schism between the Latin and Greek Christians (1424), fight the Czech Hussites (1424) and the Islamic Ottomans (1424, 1501), but even to emphasise the influence of the royal power being capable, at least until 1526, to successfully mobilise the potential spiritual and intellectual forces lying in the processional veneration of Corpus Christi.

ŹRÓDŁO NA NOWO ODKRYTE

Kilka uwag na temat czternastowiecznego *Tractatus contra beghardos* Henryka Harrera

Tomasz GAŁUSZKA

A newly found source: Some considerations on the work by Henryk Harrer Tractatus contra beghardos from the 14th century: Tractatus contra beghardos, written by a Czech Dominican brother Henry Harrer, is a work of unique value both for historians specialising in medieval heterodox movements and scholars focusing on the history of theology and law in the 14th century. The only copy of the manuscript, made at the turn of the 14th century, is currently part of the collection of Wrocław University Library. The treatise contra beghardos was commissioned by Krakow Dominicans between 1328 and 1334. Most likely the hiring of a foreign expert, Henry Harrer from Prague's St Clement convent, was an attempt to address multiple controversies which arose among the Krakow religious regarding the evaluation of activities of a certain group of people whose way of life and religious practices differed from those of fellow faithful in the local diocese.

Key words: Henry Harrer, Tractatus contra beghardos, Medieval Theology and Law

Tractatus contra beghardos został zaprezentowany po raz pierwszy ponad 40 lat temu przez o. Pawła Kielara OP.¹ We wstępie do swojego studium autor krótko poinformował czytelnika o okolicznościach podjęcia pracy nad rzeczonym tekstem

¹ Zob. Paweł KIELAR, *Traktat przeciw beghardom Henryka Havrer*, *Studia Theologica Varsoviensis* 8, 1970, s. 231–252 [zob. IDEM, *Traktat Henryka Havrera przeciw beghardom. Odpis traktatu; opracowanie w różnych wersjach i materiały robocze*, Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie, sygn. Ao 10. Wbrew tytułowi, jakim opatrzona jest ta jednostka archiwalna, notatki o. Pawła Kielara nie zawierają odpisu traktatu ani w całości ani w fragmentach. W rzeczywistości, są to wcześniejsze wersje fragmentów artykułu, który pojawił się w „*Studia Theologica Varsoviensis*“]. P. Kielar po raz pierwszy wyniki badań nad *Contra beghardos* przedstawił 17 V 1969 r. na posiedzeniu naukowym Oddziału PTH w Krakowie, zob. Jerzy WYROZUMSKI, *Beginki i begardzi w Polsce*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego* 261, 1971, z. 35, s. 12. Niniejszy artykuł został opublikowany z niewielkimi zmianami w: Tomasz GAŁUSZKA OP, *Henry Harrer's „Tractatus Contra Beghardos“. The Dominicans and Early Fourteenth Century Heresy in Lesser Poland*, Kraków 2015, s. 19-37.

„W BU we Wrocławiu natrafiłem na traktat dominikanina krakowskiego, Henryka Havrer, napisany w XIV w. przeciw sekcje beghardów, działających w diecezji krakowskiej. Traktat Henryka Havrer nie był dotychczas znany w literaturze kościelnej. Jest to na razie jedyne bezpośrednie źródło do poznania ruchów heretyckich w Małopolsce w XIV w., stąd zasługuje na uwagę”.² Następnie dominikański historyk przedstawił ogólną zawartość rękopisu, sylwetkę autora traktatu, datę i kontekst powstania oraz główne tezy. Przekonujące analizy i wywody dominikańskiego historyka, a także wysoki autorytet naukowy, jakim cieszył się niewątpliwie o. P. Kielar sprawiły, iż zaprezentowane ustalenia zostały niemal bezkrytycznie przyjęte przez środowisko mediewistyczne. Jego pionierskie i atrakcyjne hipotezy z czasem stały się niepodważalnymi pewnikami, na których bazowały kolejne pokolenia badaczy, pracujących zarówno nad historią inkwizycji, jak i kulturą intelektualną dominikanów polskich.

Niedawno podjąłem się przygotowania edycji krytycznej traktatu *Contra beghardos*. W miarę postępowania prac wydawniczych stawało się coraz bardziej jasne, że większość podanych przez P. Kielara i jego kontynuatorów informacji biograficznych i chronologicznych jest błędna. Nie będzie przesadą stwierdzenie już na wstępie, że traktat *Contra beghardos*, przechowywany w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu (sygn. I F 292, k. 160r–166v) oraz sylwetka jego autora domagają się zupełnie nowego opracowania. W niniejszym artykule skupię się tylko na dwóch punktach analizy historycznej: postaci autora i datacji dzieła.

Autorstwo traktatu

Autorem dzieła *Contra behardos* jest bezsprzecznie Henryk (Heynricus, Herricus)³ Harrer. O takiej identyfikacji świadczą następujące trzy informacje: tytuł dzieła umieszczony na górnym marginesie pierwszej strony: „Heynricus Harrer contra

² P. KIELAR, *Traktat przeciw beghardom*, s. 232.

³ Zob. *Słownik Staropolskich Nazw Osobowych*, t. II, Wrocław – Warszawa – Kraków 1968, s. 286–289.

Beghardos“;⁴ kolofon dzieła: „*Explicit Tractatulus pulcer Contra Begardos fratris HERRICI HARRERI Ordinis fratrum predicatorum*“;⁵ i wreszcie niepozostawiająca żadnych wątpliwości utrzymana w duchu toposu *deminutio* autoprezentacja umieszczona w części wstępnej traktatu: „*Cum ergo ego frater HERRICUS dictus HARRER, licet indignus sim de numero fratrum ordinis predicatorum [...]*“.⁶ Staranna kaligrafia kopisty nie rodzi poważniejszych trudności w poprawnym odczycie tak imienia jak i nazwiska autora *Contra beghardos*. Dziwi zatem fakt błędnego odczytania tych danych przez P. Kielara, który konsekwentnie pisał o „Henryku Havrerze“, zamiast o „Henryku Harrerze“. Pomyłka ta zapewne wynikała z podobieństwa minuskulnych liter „r“ i „v“. Niestety, wersja dominikańskiego historyka na stałe przyjęła się w polskiej literaturze przedmiotu.⁷ Inaczej było w przypadku literatury obcojęzycznej, w której najprawdopodobniej korzystano z odczytu, znajdującego się w sporządzonym jeszcze w latach 20. XX w. tzw. katalogu Göbera.⁸

Z powyższych fragmentów *Contra beghardos* łatwo także wywnioskować, że Henryk Harrer był członkiem Zakonu Kaznodziejskiego. Tę afiliację zakonną potwierdza również analiza źródłoznawcza traktatu, o czym powiem nieco szerzej w dalszej części studium. Z samej jednak treści dzieła nie odnajdujemy żadnej konkretnej informacji do jakiej prowincji zakonnej i jakiego klasztoru należał nasz autor. Oczywiście, nie oznacza to, iż sam tekst jest bezużyteczny w poszukiwaniach odpowiedzi na powyższą kwestię. W tym miejscu trzeba zwrócić uwagę na jeden fragment, który stał się podstawą wszystkich dotychczasowych rekonstrukcji biografii Henryka Harrera.

⁴ BUWr, Henricus Harrer, *Contra beghardos*, I F 292, k. 160r (dalej cyt: *Cb*).

⁵ IBIDEM, k. 166v^b.

⁶ IBIDEM, k. 160r^b.

⁷ W polskiej literaturze błąd w zapisie nazwiska Henryka został poprawiony dopiero w 2010 r. w tomie studiów *Inkwizycja papieska w Europie Środkowo-Wschodniej*, Paweł Kras (ed.), Kraków 2010.

⁸ *Katalog rękopisów dawnej Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu* (tzw. katalog Göbera), t. 1, k. 183. Zob. także m. in.: *Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevii*, Thomas Kaeppli (ed.), t. 2, Romae 1975, s. 197; zob. także Claudia FABIAN, *Personennamen des Mittelalters, Nomina Scriptorum Medii Aevi*, München 2000, s. 435; *Biographical Index of the Middle Ages*, Berlin – New York 2008, s. 502.

Pod koniec obszernego i erudycyjnego wstępu *Contra beghardos*, w którym wygłoszona została m.in. pochwała stanu biskupiego i zakonu dominikańskiego, Henryk zwrócił się bezpośrednio do adresata dzieła, czyli oficjała krakowskiego, mistrza Piotra. W kilku słowach dominikanin przedstawił główny powód napisania swojego *Contra beghardos*. Pisał on: „[...] *omnes et singulos moneo et exhortor in Domino, ut Deum pre oculis habentes, fauorem et odium hominum ymmo et pericula si qua sunt de cordibus uestris proicientes tamquam fideles filii Ecclesie ac fidei zelatores insurgatis contra quandam dampnatam et reprobata[m] sectam, uidelicet begardorum hic in ciuitate existentium uel saltem illorum speciem habentium et eorum actus facientium. Conformantes uos capiti Christo et eius sponse, uidelicet Ecclesie, cuius uoluntatem habemus per summum pontificem, qui locum Ihesu Christi tenet in terris, quod habetur in capitulo ‘Ad nostrum’, quos begardos non solum hic in ciuitate, ut audiui certa relatione et a fide dignis personis, uidelicet religiosis, hic in diocesy illos esse dispersos sicut flos [...]*“.⁹ Znajdujące się w tym tekście aż dwukrotnie sformułowanie „hic in ciuitate“ skłoniło P. Kielara do zastanowienia się nad związkim Henryka z Krakowem. Historyk te dość jednoznacznie stwierdził, że nie tylko znał on Kraków i diecezję krakowską, ale mieszkał w tutejszym konwencie św. Trójcy i tutaj powstało *Contra beghardos*. W przytoczonym wyżej fragmencie pojawia się jednak jeszcze inne sformułowanie, które zdaje się osłabiać lub wręcz przekreślać hipotezę krakowskiej proveniencji traktatu, mianowicie „ut audiui certa relatione et a fide dignis personis“. Harrer wydaje się wprost stwierdzać, że wiedzę o niepokojącej sytuacji w mieście i diecezji oraz rozwoju sekty begardów zdobył ze słyszenia, dzięki relacjom wiarygodnych świadków, tzn. miejscowych zakonników. P. Kielar chcąc zatem wyjaśnić powstałą trudność czy wręcz sprzeczność, zaproponował odważne, by nie powiedzieć karkołomne rozwiązanie: wspomniani zakonnicy, informatorzy Harrera sami przeprowadzili wywiady terenowe na temat ruchu begardzkiego w diecezji krakowskiej, a wyniki swoich obserwacji przekazali Henrykowi. Ten z kolei przejrzał zebrane materiały i przygotował odpowiednie pismo, czyli omawiany traktat, zaadresowany do oficjała Piotra. Oczywiście, cały ten *modus procedendi* przywołał natychmiastowo na myśl znany z licznych podręczników dla inkwizytorów *modus procedendi*. Dlatego też, zdaniem Kielara, Henryk

⁹ *Cb*, k. 160v^a.

Harrer nie tylko był miejscowym zakonnikiem, ale musiał on sprawować obowiązki inkwizytora papieskiego. Sam Harrer, co też nie umknęło uwadze P. Kielara, konsekwentnie milczał na temat rzekomo pełnionego przez siebie *officium inquisitionis*.¹⁰

I pomimo że cały wywód P. Kielara opierał się na bardzo słabo uargumentowanych hipotezach, w następnych latach nikt z licznych jego kontynuatorów nie podjął się próby ich weryfikacji, a co więcej przypuszczenia dominikańskiego historyka stały się niepodważalnymi tezami w pracach nad sylwetką Harrera. Oczywiście, rozpoczęto poszukiwania jakiś innych informacji o Harrerze tak w polskim materiale źródłowym jak i wśród dominikanów z Polskiej Prowincji, ale – co trzeba mocno podkreślić – nie natrafiono na ani jedno źródło, w którym występowałby *explicite* Henryk Harrer lub przynajmniej jakiś Henryk inkwizytor krakowski. Niemiej jednak biografia autora *Contra beghardos* sukcesywnie była wzbogacana kolejnymi danymi, przy czym każda z nich była opatrzona znaczącym zastrzeżeniem „prawdopodobnie“, „być może“ itp. Henryk Harrer miałby zatem oprócz funkcji inkwizytora krakowskiego pełnić obowiązki lektora w konwentach krakowskim i wrocławskim, przeora w Świdnicy, świadka cudu dokonanego za wstawiennictwem św. Jacka, a pod koniec życia miał on również objąć prestiżową posadę penitencjarza papieskiego.¹¹ Warto jeszcze tylko dodać, że to właśnie osobę

¹⁰ P. KIELAR, *Traktat przeciw beghardom*, s. 233–234, 237.

¹¹ Zbiór formuł Zakonu Dominikańskiego, Jacek Woroniecki – Jan Fijałek (ed.), Kraków 1938, nr 172; Robert ŚWIĘTOCHOWSKI, Biblioteka oo. dominikanów w Krakowie, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne 33, 1976, s. 300; Stanisław DOBRZANOWSKI, Hawrer (Havrer) Henryk, [w:] Słownik polskich teologów katolickich, t. 1, Warszawa 1981, s. 28–29; Janusz TRUPINDA, Herezja Wolnego Ducha na ziemiach polskich i w Prusach, in: Władcy, mnisi, rycerze, Błażej Śliwiński (ed.), Gdańsk 1996, s. 352–356; Wacław BUCICHOWSKI, Lista lektorów dominikańskich prowincji polskiej od erygowania prowincji (1225) do roku 1525, *Przegląd Tomistyczny* 6–7, 1997, s. 112, 114; Krzysztof KACZMAREK, Szkoły i studia dominikanów polskich, Poznań 2005, s. 407; Paweł KRAS, Dominican Inquisitors in medieval Poland (14th–15th c.), in: „*Praedicatores – inquisitores*“, I: *The Dominicans and the medieval inquisition. Acts of the first international seminar on the Dominicans and the inquisition, 23–25 February 2002*, Roma 2004, s. 297; IDEM, Działalność inkwizycyjna dominikanów krakowskich w średniowieczu, in: *Mendykanci w średniowiecznym Krakowie*, Krzysztof Ożóg – Tomasz Gałuszka – Anna Zajchowska (ed.), Kraków 2007, s. 397–398; Lektor STANISŁAW, Życie i cuda św. Jacka, tłum. Tomasz Gałuszka OP, opr. Maciej Zdanek, in: *Święty Jacek*

Henryka miały opiewać słowa znajdujące się w *Zbiorze formuł*: „virum moribus et sciencia decoratum et in nostro ordine a puero laudabiliter conversatum”.¹²

Ta hipotetyczna biografia rozrastałaby się pewnie nadal, gdyby nie pewne fakty, które zmuszają nas do definitywnego zarzucenia dotychczasowego kierunku badań i poszukiwań. Prowadzona przy okazji prac nad edycją *Contra beghardos* analiza historyczno-krytyczna tekstu oraz ponowna kwerenda w źródłach czternastowiecznych i literaturze przedmiotu nie pozostawiają wątpliwości, że zapoczątkowana przez P. Kielara polska i krakowska perspektywa w badaniach nad Henrykiem Harrera jest zupełnie nieprawdziwa. Kluczowym, lecz nie jedynym argumentem, który pozwala na postawienie i potwierdzenie tak mocnej i jednoznacznej tezy jest przede wszystkim niewykorzystany dotychczas przez polskich historyków protokół z przesłuchań praskiego inkwizytora, dominikanina Havla (Gallus) z Hradca Jindřichův.¹³ Źródło to zostało wydane przez niemieckiego historyka Alexandra Patschovsky'ego w 1979 r.,¹⁴ czyli rok po śmierci o. P. Kielara. Ten wybitny niemiecki historyk, po lekturze przechowywanego we Wrocławiu traktatu *Contra beghardos* nie wahał się utożsamić jego autora z czeskim dominikaninem Henrykiem Harrerem, występującym w opracowywanym przez niego źródle.¹⁵ Wiarygodność tej identyfikacji potwierdzają liczne dane, jakie odnajdujemy w rzeczonym protokole.

Inkwizytor papieski Havel z Hradca Jindřichův pełnił swoje oficjum inkwizycyjne stosunkowo długo i niezwykle gorliwie, czego najlepszym świadectwem są wspomniane protokoły z przesłuchań zachowane z lat 1335–1355. Dla nas szcze-

Odrowąż. *Studia i Źródła*, Maciej Zdanek (ed.), Kraków 2007, s. 153, przyp. 286; Jarosław SZYMAŃSKI, *Ruchy heretyckie na Śląsku w XIII i XIV wieku*, Paniówki 2007, s. 161; Maciej ZDANEK, *Inkwizytorzy dominikańscy w diecezji krakowskiej w średniowieczu*, in: *Inkwizycja papieska*, s. 230.

¹² *Zbiór formuł Zakonu Dominikańskiego*, Jacek Woroniecki – Jan Fijałek (ed.), Kraków 1938, nr 172.

¹³ Zob. Paweł KRAS, *Średniowieczna herezja i inkwizycja: od jurysdykcji indywidualnej do zinstytucjonalizowanej*, in: *Inkwizycja papieska*, s. 59–60; Pavel SOUKUP, *Inkvizitoři v Čechách v letech 1315–1415*, in: *Inkwizycja papieska*, s. 151–154 [tutaj też najnowsza bibliografia].

¹⁴ Alexander PATSCHOVSKY, *Quellen zur böhmischen Inquisition im 14. Jahrhundert*, Weimar 1979.

¹⁵ *IBIDEM*, s. 244, przyp. 247.

gólnie interesujące jest jedno obszerne doniesienie, złożone przed trybunałem inkwizycyjnym dnia 25 sierpnia 1337r.¹⁶ Wówczas to w praskim konwencie św. Klemensa stawiał się franciszkanin Henryk Pfefferkorn, który wobec inkwizytora Havla, jego socjusza Piotra, dwóch notariuszy i wicegardiana Mikołaja złożył wymaganą przysięgę i zeznał przeciwko byłemu już dominikaninowi Henrykowi Harrerowi („*frater Henri(cus) dictus H<arrer> apostata o<rdinis> Predicatorum*“). Franciszkanin otworzył swoje zeznania relacją z wydarzenia, które poruszyło mieszkańców Pragi.¹⁷ Henryk Harrer, według relacji franciszkanina, publicznie znieważał swój zakon, czego najlepszym dowodem miałyby być przytoczone w zeznaniu swego rodzaju „oświadczenie“ Harrera: „*Si unum bonus homo fuisset in ordine Predicatorum, vinxissem me ei et mansissem in eo. Sed quia n>ullus est b<onus, i>deo me recedere oportebat et salvare animam meam in seculo*“.¹⁸ Niewątpliwie oskarżenie wobec dominikanów było bardzo mocne, ale sam fakt samowolnego opuszczenia klasztoru oraz zgorszenie nie dawał wystarczających podstaw do wszczęcia postępowania inkwizycyjnego. Trybunał bowiem, jak wiadomo, nie zajmował się problemami dyscypliny zakonnej. Prawo sądenia wykroczeń i przestępstw zakonników, w tym również ich ucieczki, zgodnie z ustawodawstwem dominikańskim posiadali przełożeni i kapituły.¹⁹ Stąd też pierwsze zeznanie należy potraktować jako swego rodzaju *introductio* i ustawienie negatywnej perspektywy w interpretacji tak samej postaci Henryka, jak i wydarzeń, w których miał on uczestniczyć. Takie podejście było o tyle właściwe w całej strategii zeznań Pfefferkorna, o ile miało na celu uwiarygodnienie poczynionych przez niego obserwacji. W trakcie przesłuchania bowiem – jak zobaczymy dalej – opowiada raczej o włas-

¹⁶ IBIDEM, s. 243–248.

¹⁷ Nt. Pragi jako ośrodka życia intelektualnego w XIV w. zob. Jadwiga KRZYŻANIAKOWA, *Praskie środowisko intelektualne w czasach przedhusyckich*, in: Eadem, „Nie ma historii bez człowieka“. Studia z dziejów średniowiecza, Poznań 2011, s. 153–168.

¹⁸ A. PATSCHOVSKY, *Quellen*, s. 244, lin. 10 – s. 245, lin. 1.

¹⁹ Zob. Krzysztof KACZMAREK, *Mobilność dominikanów ze śląskiej kontraty polskiej prowincji Zakonu Kaznodziejskiego w XV wieku*, in: Św. Jacek Odrowąż i dominikanie na Śląsku, Antoni Barciak (ed.), Katowice 2008, s. 149–151; Tomasz GAŁUSZKA, *Kara więzienia w późnośredniowiecznej polityce penitencjarnej dominikanów polskich*, *Kwartalnik Historyczny* 117, 2010, s. 65–79.

nych przypuszczeniach i interpretacjach odnośnie Harrera niż twardych dowodach winy.

W drugim zeznaniu franciszkanin powołał się na znany mu z autopsji list zaadresowany do generała zakonu dominikańskiego Barnaby z Vercelli.²⁰ Pozostawiając na marginesie samą możliwość poznania przez Pfefferkorna tego typu korespondencji, zeznanie to wnosi wiele ciekawych informacji na temat Harrera. List ten został wystawiony w 1329 r. i generalnie dotyczył kwestii herezji w mieście Žatec. Generał mógł być zainteresowany tym wydawałoby się lokalnym problemem, gdyż w jego rozwiązanie, jak dalej relacjonuje list Pfefferkorna, została zaangażowana część braci z konwentu św. Klemensa, w tym również Harrer. A co więcej, franciszkanin podkreślił, że pełnił on funkcję wikariusza w tymże mieście.²¹ Bracia ci utworzyli powołaną przez biskupa praskiego Jana IV z Dražic specjalną radę starszych (*consilium sapientium*), która – jak wolno przypuszczać – miał dokonać wstępnego oglądu sytuacji i wypracować dalszy *modus procedendi*. Wybór *sapientes* spośród miejscowych dominikanów nie budzi zdziwienia, biorąc pod uwagę, iż w ich konwencie mieścił się trybunał i więzienie inkwizycyjne oraz to właśnie tutaj znajdowała się największa grupa ekspertów w sprawach herezji.²² W dalszej części listu, zdaniem Pfefferkorna, znajdował się wyrażone wprost sugestie, iż Henryk złamał tajemnice rady biskupiej i upublicznił jej postanowienia, a co więcej utrzymywał jakieś relacje z podejrzanymi z Žatca. Zasadność tych oskarżeń miały potwierdzać trzy przesłanki: po odbyciu rady był widziany w towarzystwie podejrzanych i ich najbliższych; po drugie, udał się do tego miasta wraz z jakimś bratem; po trzecie, niedługo po odbyciu rady w Žatcu owi podejrzani mieli zabić miejscowego sędziego (*iudex opidi*) i jego syna. Ostatnią rzeczą, jaką miał się dowiedzieć generał z przesłanego listu, była informacja, że jedenastu miesz-

²⁰ Zob. R. P. MORTIER, *Histoire des maîtres généraux de l'ordre des frères prêcheurs*, t. 3, Paris 1907, s.1–87.

²¹ A. PATSCHOVSKY, *Quellen*, s. 246, lin. 7: „*idem <Har>rer, qui dicitur fuisse vicarius in opido illorum*“.

²² Zob. Paweł KRAS, *Inkwizycja papieska w Europie Środkowo-Wschodniej – powstanie i geneza*, in: *Inkwizycja papieska*, s. 125.

czan i zarazem podejrzanych o herezje zostało złapanych i straconych w Pradze.²³ Franciszkanin jednak nie zakończył na tym swoich zeznań, ale dostarczył następnych wiadomości o dalszym zaangażowaniu Harrera sprawę wspomnianych herezyków. W 2. połowie 1329 r. w Žatcu rozpoczął się proces inkwizycyjny, w którym uczestniczyli inkwizytor papieski oraz komisarze biskupa Jana z Dražic.²⁴ Henryk według relacji franciszkanina pozostał w Pradze, gdzie „był widziany“ (*visus est*) wraz z dwójką podejrzanych o herezję uciekinierów z Žatca. Ci zaś przybyli do Harrera, by prosić o obronę prawną, oczyszczenie z zarzutów i wstawiennictwo u biskupa. Dodatkowo franciszkanin, przywołał jeszcze słowa pewnego rycerza joanity, który przeprowadził krótką rozmowę z Harrerem, gdy ten zmierzał do kurii biskupiej w celu załatwienia rzeczonyj sprawy. Henryk miał wprost wyjawiać szczegóły umowy z podejrzanymi. Mieli mu zapłacić 40 grzywien „[...] *quod eis esset proficiuus in negociis eorum in curia domini et <patris nostri> episcopi <et eo> ab iniuriis et omnimoda molestia defensare* [...]“.²⁵

Bez wątpienia, oskarżenia o kontakty z podejrzanymi o herezje były najpoważniejszym zarzutami, jakie znalazły się w zeznaniach Henryka Pfefferkorna. Nie były to jednak ostatnie obserwacje poczynione przez franciszkanina odnośnie osoby Henryka Harrera. Pfefferkorn dodał jeszcze jedną interesująca wiadomość zasłyszaną w niedalekiej przeszłości (*noviter audivit*). Henryk Harrer już po opuszczeniu zakonu dominikańskiego miał się potajemnie spotykać w Pradze z niejakim Stehlinusem, rycerzem krzyżowym. I mimo że tematy tych rozmów nie były znane Pfefferkornowi, to nie przeszkodziło mu w postawieniu pewnych hipotez, wysnutych na podstawie dwóch wypowiedzi samego Stehlinusa. Rycerz ten wobec pewnej kobiety wyraził dość niepochlebna i krytyczna opinię na temat sposobu

²³ A. PATSCHOVSKY, *Quellen*, s. 246, lin. 6 – s. 247, lin. 1: „[...] *terminato predicto consilio de illis infamib<us et su>spectis, idem Harrer [...] ipsum consilium publicavit. Nam visus est cum predictis suspe<ctis et ips>orum famili<aribus> instatne iam dicto consilio et post secretius convenisse, et finaliter compertus est eorum opidum ivisse cum fratre <...> sibi grato, u<bi pos>t modicum tempus iudex eiusdem opidi cum filio suo ab eisdem suspectis interfectus est propter predictam <accusaci>onem vel de<nunc>iacionem. Idcirco undecim predictorum infamium captivati per vicedominum regni Boemie capitali sententia <Prage> sunt puniti“.*

²⁴ Zob. Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Biskup Jan IV. z Dražic (1301–1343)*, Praha 1992, s. 124–125; P. SOUKUP, *Inkvizitoři v Čechách*, s. 151, przp. 20; P. KRAS, *Inkwizycja papieska*, s. 136.

²⁵ A. PATSCHOVSKY, *Quellen*, dz. cyt., s. 247, lin. 14 – s. 248, lin. 1.

życia miejscowych zakonów żebraczych. Ponadto ujawnił jej, że zakony te zaciągnęły na siebie ekskomunikę z powodu nieposłuszeństwa prawu kościelnemu.²⁶ Franciszkanin zatem przypuszcza, że Stehlinus zdobył tego typu wiedzę od kogoś dobrze zorientowanego tak w temacie mendykanckim jak i prawniczym. W sposób naturalny na myśl przychodzi postać byłego dominikanina Henryka Harrera. A. Patschovsky powyższy fragment opatrzył jeszcze własnym, niezwykle ciekawym komentarzem.²⁷ Badacz dostrzega bowiem w tym fragmencie ewidentne echo wydarzeń, które miały miejsce w Pradze w 1334 r. Chodzi mianowicie o znany ze źródeł gwałtowny spór między praskim klerem diecezjalnym a mendykantami o realizację postanowień bulli *Super cathedram* Bonifacego VIII z 1300 r.²⁸ Powracając do zeznań świadka nie można pominąć jeszcze jednej przytoczonej przez Pfefferkorna antymendykanckiej wypowiedzi rycerza Stehlinusa. Słowa te, zdaniem

²⁶ IBIDEM, s. 248, lin. 5–8: „*Sciatis istos tres ordines in malo statu et ma<la vita> esse, et hoc <in br>evi publicabitur, et adhuc sunt in excommunicatione propter canonicam porcionem*“.

²⁷ IBIDEM, s. 248, przyp. 258.

²⁸ Zob. Václav CHALOUPECKÝ, *Jan IV. z Dražic, poslední biskup pražský*, Časopis Společnosti přátel starožitností českých 16, 1908, s. 30–46; Josef HÁJEK, *Bracia Mniejsi w Czechach i na Morawach w XIII–XIV wieku*, in: *Franciszkanie w Polsce średniowiecznej. I: Franciszkanie na ziemiach polskich*, Jerzy Kłoczowski (ed.), Lublin 1983, s. 268–269; František ŠMAHEL, „*Intra et extra muros*“, *Společna rola franciszkanów obserwantów i klarysek na ziemiach czeskich od połowy XIV do końca XV wieku*, in: IBIDEM, s. 285–286; Zob. Z. HLEDÍKOVÁ, *Biskup Jan IV. z Dražic*, s. 130–133. Bulla *Super Cathedram*, została powtórzona i włączona w uchwały Soboru we Vienne – *Dudum a Bonifacio* [Zob. *Clementinarum*, Lib. III, tit. VII, c. 2 (Friedberg II, kol. 1161–1164)]. Dokument ten był podstawowym narzędziem prawnym w rozstrzygnięciu sporów pomiędzy duchowieństwem świeckim i zakonnym, jakie naznaczyły całe średniowiecze również polskie. Zob. wybrana literatura polska nt. średniowiecznych sporów dominikanów z klerem diecezjalnym: Jan Andrzej KŁOCZOWSKI, *Dominikanie polscy na Śląsku*, Lublin 1956, s. 256–261; Izabela SKIERSKA, *Miasto w Kościele. Obowiązek mszalny w wielkich miastach średniowiecznej Polski*, in: *Ecclesia et civitas, Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym*, Halina Manikowska – Hanna Zaremska (ed.), Warszawa 2002, s. 407–412; Rafał KUBICKI, *Środowisko dominikanów kontraty pruskiej od XIII do połowy XVI wieku*, Gdańsk 2007, s. 49–50; Przemysław STANKO, *Dzieje klasztoru dominikańskiego św. Krzyża w Oświęcimiu do połowy XIV wieku*, in: *Święty Jacek Odrowąż i dominikanie na Śląsku*, Antoni Barciak (ed.), Katowice 2008, s. 143–144; Jakub TUREK, *Spory dominikanów polskiej prowincji z duchowieństwem diecezjalnym w okresie od XIII do XV wieku*, Przegląd Tomistyczny 15, 2009, s. 397–430; Tomasz GAŁUSZKA, *Dominikanie w Krakowie czy w Opatowcu? W poszukiwaniu pierwszego Bractwa Różańcowego w średniowiecznej Małopolsce*, *Nasza Przeszłość* 113, 2010, s. 281–293.

franciszkanina, stanowią ewidentny owoc działalności Henryka Harrera: „*Hortor vos, ne aliquas missas apud illos, qui modo celebrant, audiatis, ne conscientie vestre graves maculas incurrant*“.²⁹ Kończąc lekturę protokołów Havla z Hradca Jindřichův można postawić jeszcze jedną kwestię: czy przesłuchanie Henryka Pfefferkorna było jedynym etapem postępowania inkwizycyjnego wobec Henryka Harrera? Pytanie to musi na razie pozostać bez odpowiedzi, aczkolwiek brak dodatkowych informacji w dobrze rozpoznanych źródłach czeskiej inkwizycji rodzi przypuszczenie, że dzieje Henryka Harrera potoczyły się już innym, nieznanym nam torem.

Henryk Harrer, zgodnie z identyfikacją Alexandra Pastchovsky'ego, nie był dominikaninem krakowskim i polskim, nie był również inkwizytorem papieskim, a w pewnym momencie przestał być nawet dominikaninem. Biografia autora traktatu *Contra beghardos* zatem musi być zrekonstruowana na nowo. W tych pracach pierwszoplanowym źródłem są wyżej przedstawione zeznania, które pomimo jednoznacznie negatywnej prezentacji Harrera dostarczają wielu wiarygodnych danych. W oparciu o nie możemy tutaj przedstawić wstępny szkic postaci Henryka. Henryk Harrer³⁰ być może wywodził się poświadczonej źródłowo praskiej rodziny Harrerów.³¹ Z pewnością przez jakiś czas był dominikaninem czeskim, asygnowanym do konwentu św. Klemensa w Pradze. Cieszył się poważaniem w praskim środowisku kościelnym, czego świadectwem jest powołanie go w 1329 r. przez biskupa Jana z Dražic do *consilium sapientium*. Był człowiekiem wykształconym, specjalizującym się w naukach prawnych, o czym (jak zobaczymy dalej) świadczy nie tylko sam traktat *Contra beghardos*, ale również jego zaangażowanie w obronę dwóch podejrzanych o herezję mieszkańców Žatca. Najprawdopodobniej ok. 1334 r. lub przed połową 1337 r. opuścił zakon dominikański. Nie znamy powodów tej decyzji. Biorąc jednak pod uwagę tylko to swoiste „oświadczenie“, jakie Henryk Harrer miał publicznie wygłosić w Pradze, motywów wystąpienia

²⁹ A. PATSCHOVSKY, *Quellen*, s. 248, lin. 13–15.

³⁰ Nazwisko „Harrer“ w zeznaniach Henryka Pfefferkorna pojawia się 5 razy: raz w formie inicjału „H.“ (s. 244. Lin. 9); 3 razy w formie pełnej „Harrer“ (s. 246, lin. 7, s. 248, lin. 3, 9); raz w formie zlatynizowanej „Harrerius“ (s. 245, lin. 6).

³¹ A. PATSCHOVSKY, *Quellen*, s. 244, przyp. 247.

należałoby szukać w wewnętrznych problemach wspólnoty dominikanów praskich. Posiadając zarys biogramu Harrera, możemy teraz zastanowić się nad momentem powstania *Contra beghardos*.

Data powstania

W historii badań nad datacją traktatu Henryka Harrera priorytetową rolę pełnił i nadal pełni następujący fragment z *Contra beghardos*: „[...] *et uos reuerende domine, domine et magister Petre, qui nunc uices uenerabilis domini, domini Johannis episcopi Ecclesie cracoviensis geritis, et in plenitudine eiusdem potestatis estis, et ex hoc specialiter inquisitoris heretice prauitatis ordinarii aucthoritatem habetis [...]*“.³² Już na początku XX w. Willi Göber, autor pierwszego opisu rękopisu, zawierającego również traktat *Contra beghardos*, przytoczył ten fragment w swoim katalogu i opatrzył go krótką notą: „[...] *cracouiensis geritis* (wohl Johannes Radliza 1382/92)“.³³ Najprawdopodobniej W. Göber, proponując identyfikację „biskupa krakowskiego Jana“ z postacią biskupa Jana Radlicy z Radliczyc (1382–1392),³⁴ zasugerował się datacją samego rękopisu, który rzeczywiście powstał pod koniec XIV w. Informację tę zweryfikował i poprawił dopiero P. Kielar, który przedstawił również własną propozycję chronologiczną.³⁵ Zauważył on bowiem, że w dokumentach krakowskich za czasów biskupa Jana Radlicy żaden magister Piotr nie występuje na stanowisku sędziego biskupiego. Sędzia zaś o tym imieniu wspomniany został za czasów innego biskupa krakowskiego Jana Grotowica (1326–1347).³⁶ Uzasadnione jest zatem by genezy *Contra beghardos* poszukiwać przede

³² *Cb*, k. 160v^a.

³³ *Katalog rękopisów*, dz. cyt., k. 183–184.

³⁴ Zob. Anna STRZELECKA, *Jan Radlica z Radliczyc*, PSB, t. 10, s. 469–472; Marek Daniel KOWALSKI, *Pralaci i kanonicy krakowskiej kapituły katedralnej od pontyfikatu biskupa Nankera do śmierci biskupa Zawiszy z Kurozwęk (1320–1382)*, Kraków 1996, s. 184–185.

³⁵ P. KIELAR, *Traktat przeciw beghardom*, s. 234–237.

³⁶ Zob. A. MATUSZEK, *Jan Grotowic*, PSB, t. 9, s. 15–18; M. D. KOWALSKI, *Pralaci i kanonicy*, s. 173–174.

wszystkim w 1. poł. XIV w. Konstatacja ta była jak najbardziej prawidłowa, czego nie można powiedzieć o dalszym toku rozumowania.

Z nieznanymi nam do końca powodów P. Kielar zarzucił dokładną analizę biografii magistra Piotra, a skoncentrował się na samym pontyfikacie Jana Grotowica, czyli lata 1326–1347. Decyzja ta nie pozostała bez konsekwencji na dalsze ustalenia chronologiczne, w trakcie których P. Kielara oparł się na trzech przesłankach. Pierwszą z nich miał być inny fragment z *Contra beghardos*: „*ut dicit uenerabilis doctor sanctus Thomas | de Aquino ordinis fratrum predicatorum, cuius uitam et doctrinam Ecclesia reuerenter amplectitur uelut iam regnantis in celo [...]*“.³⁷ Tekst ten zawiera wyraźną aluzję do kanonizacji Tomasza z Akwinu przez papieża Jana XXII w 1323 r. P. Kielar jednak łączył ją nie tyle z uroczystościami kanonizacyjnymi, ale postanowieniami dominikańskiej kapituły generalnej z 1342 r. Zgromadzenie to nakazywało, by we wszystkich szkołach zakonu wykładano według nauczania i pism Akwinaty. Dzieło *Contra beghardos* powstało zatem w latach 40., w ostatnich latach działalności biskupa Jana Grotowica. Przypuszczenie to potwierdzały, zdaniem dominikańskiego historyka, jeszcze dwa inne źródła. W zbiorach dominikanów krakowskich znajduje się bulla Klemensa V z 12 lipca 1343 r. adresowana do biskupów polskich. Papież, w odpowiedzi na skargę opata tyńieckiego Henryka o bezprawne używanie przez zbiegłych mendykantów habitu benedyktyńskiego, nakazywał wszystkim zakonem żebraczym przyjęcie odstępców oraz polecał, zwłaszcza biskupowi krakowskiemu, aby sam lub przez delegata starał się zmusić odstępców do powrotu do swych klasztorów. P. Kielar uznał, że tym delegatem w diecezji krakowskiej z pewnością był Henryk Harrer. A ponadto, dodał jeszcze krótki komentarz: „*Wynik dochodzenia był zaskakujący. Rzekomi odstępcy z zakonów żebrzących okazali się sektą beghardów, rzeczywiście uważali się za zakonników żebrzących i za takich uchodzili w opinii ludności, uprawiali kaznodziejstwo wędrowne, żyli wyłącznie z jałmużny i nosili czarne habity z kapturem, które upodobniały ich do benedyktynów. Dalszym następstwem było napisanie traktatu przeciw beghardom [...]*“.³⁸ W tym miejscu wystarczy tylko stwierdzić, że cała

³⁷ Cb, k. 160v^b–161r^a.

³⁸ P. KIELAR, *Traktat przeciw beghardom*, s. 236–237.

powyższa interpretacja ta jest wyłącznie wytworem fantazji dominikańskiego autora.³⁹

P. Kielar, nie zważając jednak na słabość własnej hipotezy wyznaczył *terminus a quo* powstania *Contra beghardos* najwcześniej na sierpień 1343 r. Odnalezienie *terminus ad quem* było już tylko logiczną konsekwencją jego wcześniejszych ustaleń. W czerwcu 1344 r. poświadczona jest obecność na kapitule generalnej inkwizytora Stanisława z Krakowa, a powołany po 1328 r. pierwszy inkwizytor krakowski Stanisław z Bochni zakończył swoją działalność przed 1337 r. Wobec tego pomiędzy 1337–1344 inkwizytorem papieskim musiał być, zdaniem P. Kielara, nie kto inny, ale sam Henryk Harrer. Podsumowując wszystkie swoje analizy, wspomniany badacz, stwierdził bez żadnych zastrzeżeń: „[...] *traktat przeciw beghardom powstał w okresie pomiędzy sierpniem 1343 a czerwcem 1344*”.⁴⁰ Datacja ta została w całości przyjęta w środowisku polskich mediewistów. Co się tyczy Aleksandra Patschowvsky’iego, to autor ten nie podjął jakiegokolwiek dyskusji z tezami P. Kielara i dosłownie w jednym zdaniu zasugerował, by szukać momentu powstania *Contra beghardos* po 1323 r., tzn. w okolicach kanonizacji św. Tomasza z Akwinu.⁴¹

Nasze poszukiwania chronologiczne wypada rozpocząć od wiarygodnych danych biograficznych, jakie uzyskaliśmy dzięki wspomnianym protokołom inkwizycyjnym Havla z Hradca Jindřichův. Wiemy zatem, że najprawdopodobniej ok. 1334 r., a na pewno przed połową 1337 r., Henryk Harrer opuścił zakon dominikański. Początek 1337 r. możemy uznać za trudną do podważenia wstępną propozycję *terminus ante quem* dla genezy *Contra beghardos*. Hipotetycznie istnieje możliwość, że Harrer powrócił do zakonu, odbył stosowną karę, zyskał na nowo szacunek w środowisku kościelnym i napisał wreszcie traktat dla krakowskiego sędziego, ale wobec milczenia źródeł oraz innych, niżej przedstawionych danych, należy wykluczyć taką możliwość. W przypadku ustalenia *terminus a quo* zeznania franciszkanina Henryka Pfefferkorna są bezużyteczne. Natomiast niezwykle

³⁹ Interpretacja ta została jednak w pełni zaadoptowana przez polskich historyków zob. J. TURPINDA, *Herezja Wolnego Ducha*, 352–356; J. SZYMAŃSKI, *Ruchy heretyckie*, s. 98.

⁴⁰ IBIDEM, s. 237.

⁴¹ Zob. A. PATSCHOVSKY, *Quellen*, s. 244, przyp. 247.

pomocny w naszych badaniach okazuje się być sam tekst *Contra behgardos* i jeden trop zasygnalizowany, aczkolwiek niestety zarzucony, przez P. Kielara.

W przytoczonym już wyżej fragmencie wspomniany został adresat traktatu – magister Piotr. Zgodnie ze słowami Harrera magister Piotr, pełnił wówczas funkcję zastępcy krakowskiego biskupa Jana i posiadał także władzę inkwizytora nieprawości heretyckiej. Chodzi tutaj niewątpliwie o magistra, sędziego dworu biskupiego, kanonika krakowskiego, ale również – o czym szerzej powiemy nieco dalej – inkwizytora biskupiego Piotra z Opatowa (†1368).⁴² Dla naszych badań najbardziej istotne są informacje, dotyczące okresu, w którym sprawował on oficjum sędziowskiego. Było to w latach 1328–1335.⁴³ Dane te pozwalają na bardzo dokładne określenie przedziału czasowego, w którym powstał traktat Harrera. Rok 1328 trzeba zatem potraktować jako najwcześniejsza możliwa data powstania *Contra behgardos*, natomiast *terminus ad quem* sytuuje się w okolicach roku 1335. Na wiarygodność tego wniosku wskazują jeszcze inne obserwacje poczynione w trakcie analizy źródłowej omawianego traktatu.

Wśród licznych tekstów, do których odwołał się Henryk przygotowując swój traktat, natrafiamy na ślady dwóch dokumentów wystawionych przez papieża Jana XXII (1316–1334). Treść ich oraz funkcja w *Contra behgardos* będzie przedmiotem osobnych analiz, teraz natomiast przyjrzyjmy się tylko datom ich powstania. W pierwszym przypadku chodzi o wspomnianą *explicite* przez Harrera sławną konstytucję papieską *Quia quorumdam* z listopada 1324 r.⁴⁴ Drugie z źró-

⁴² Zob. M. D. KOWALSKI, *Pralaci i kanonicy*, s. 245–246 (nr 191); Jan WRONISZEWSKI, *Pralaci kolegiaty wiślickiej w XIV w. Pochodzenie i drogi awansu*, in: Duchowieństwo kapitulne w Polsce średniowiecznej i wczesno nowożytnej: studia nad pochodzeniem i funkcjonowaniem elity kościelnej, Andrzej Radziwiński (ed.), Toruń 2000, s. 89–90; Elżbieta KNAPEK, *Akta oficjalatu i wikariatu generalnego krakowskiego do połowy XVI wieku*, Kraków 2010, s. 59, 194; Leszek PONIEWOZIK, *Pralaci i kanonicy wiślicy w okresie średniowiecza*, Lublin 2004, s. 209–210 (nr 119). Zob. również Krzysztof OŹÓG, *Piotr z Opatowa*, PSB, t. 26, s. 412–413; autor ten odrzuca identyfikację przedstawioną przez P. Kielara i utożsamia wspomnianego w *Contra behgardos* magistra Piotra z Piotrem, plebanem w Podegrodziu. Jak wykazał M. D. Kowalski (j.w.) w przypadku obu Piotrów chodzi o jedną osobę.

⁴³ Jan Wroniszewski błędnie podał lata 1328–1332, zob. J. WRONISZEWSKI, *Pralaci kolegiaty wiślickiej*, s. 89.

⁴⁴ *Cb*, k. 162r^a; *Extravag. Ioh.*, tit. XIV, c. 5 (Friedberg II, col. 1230–1236).

deł warto przytoczyć wraz z fragmentem traktatu: „*Quod autem dicis de domino papa et infra, qui te non impugnat, dicam unum dictum et non plus et est uerbum iuris: Parum iura condere nisi, qui ea defendat existenter*“.⁴⁵ Owym *verbum iuris* był fragment bulli *Frequentes*, wystawionej przez Jana XXII dla dominikanów i franciszkanów w lutym 1327 r.⁴⁶ Zacytowanie fragmentu tego dokumentu w pierwszym rzędzie potwierdza, że traktat *Contra beghardos* mógł powstać już (albo dopiero) w 2. poł. 1327 r. lub w 1328 r. wraz z podjęciem przez magistra Piotra z Opatowa funkcji sędziego dworu biskupiego. Godne zauważenia jest również odniesienie do osoby niewymienionego z imienia papieża („*de domino papa*“). Harrer bowiem generalnie używa formy rewerencyjnej „*dominus*“ gdy mówi o osobach żyjących, np. „[...] *domine, domine et magister Petre, [...] domini, domini Johannis episcopi* [...]“.⁴⁷ W przypadku zmarłych papieży ograniczał się tylko do samego tytułu „*papa*“ lub „*summus pontifex*“.⁴⁷ W świetle tych obserwacji nie można zatem wykluczyć, że autor *Contra beghardos*, mówiąc o „*dominus papa*“ i przytaczając następnie dokument Jana XXII, miał właśnie jego na myśli jako papieża współcześnie żyjącego i panującego. Jak wiadomo Jan XXII zmarł 4 grudnia 1334 r. w Awinionie.⁴⁸ Harrer zatem napisałby swoje dzieło najpóźniej w 1334 r. Argument ten z oczywistych względów nie ma wartości decydującej, ale z pewnością potwierdza i umacnia tezę A. Patschovsky’ego, że Henryk opuścił zakon ok. 1334.

Ostatnim argumentem, któremu należy się przyglądnąć jest wyraźne podkreślenie przez Henryka faktu głośniej w całym Kościele kanonizacji św. Tomasza z Akwinu.⁴⁹ Do informacji tej w swoich badaniach sięgali już P. Kielar i A. Patschovsky. Ewidentnie błędna interpretacja polskiego badacza nie wymaga dalszego

⁴⁵ *Cb*, k. 166r^b.

⁴⁶ *Extravag. comm.*, Lib. II, tit. I (Friedberg II, col. 1251–1254).

⁴⁷ Np. *Cb*, k. 160v^a: „[...] *cuius uoluntatem habemus per summum pontificem* [...]“ – tj. Klemens V; k. 162r^a: „[...] *quam pauperitatem admoderamine exposuit summus pontifex Bonifacius in Christo pater sanctissimus*“ [...] – tj. Bonifacy VIII; k. 166v^b: „*Et hoc prohibitio procedit ab ore pape et eius statuto*“ – tj. Grzegorza IX.

⁴⁸ Zob. Stanisław SZCZUR, *Jan XXII*, Kraków 2010, s. 91.

⁴⁹ Zob. Jean-Pierre TORRELL, *Tomasz z Akwinu – człowiek i dzieło*, Warszawa 2008, s. 374–378.

komentarza, natomiast trzeba wspomnieć o uwadze drugiego z historyków. Według A. Patschovsky'ego tak mocno wyartykułowanie przez Harrera wydarzenie kanonizacji Akwinaty jest sygnałem, by poszukiwać daty powstania w pobliżu 1323 r. Wiemy już, że traktat *Contra beghardos* mógł powstać najwcześniej w 1328 r., czyli pięć lat po oficjalnym ogłoszeniu Tomasza świętym. Henryk zaś wspominając o tej sprawie, zdaje się mówić o czymś, co miało miejsce w niedalekiej przeszłości. Pojawia się przynajmniej jedno, istotne z punktu poszukiwań chronologicznych wyjaśnienie tej trudności. Harrerowy wtręt mógł być rzeczywiście prostą reminiscencją faktu, który wydarzył się stosunkowo niedawno. Genezy *Contra beghardos* należało by więc szukać w okolicach 1328r. lub niewiele później. Oczywiście, nie można wykluczyć, że mamy do czynienia ze zwyczajnym zabiegiem retorycznym, mającym na celu prezentację św. Tomasza z Akwinu, który – jak zobaczymy nieco dalej będzie grał pierwszoplanową rolę w całym traktacie. Pozostając jeszcze przy hipotezie „wczesnej“ datacji traktatu, warto w tym miejscu powrócić do biografii Harrera. Skoro opuścił on wspólnotę praską prawdopodobnie ok. 1334 r. można domyślać się, że owa niechęć do swoich współbraci nie była wynikiem nagłego impulsu, ale dłuższego namysłu. Ponadto, znając samą treść *Contra beghardos*, w którym natrafiamy na liczne peany na cześć papieża, biskupów i generalnie zakonu, trudno jest sobie wyobrazić, by odstęp czasowy między jego napisaniem a decyzją o wystąpieniu, mógł być nieznaczny.

Na przełom lat 20. i 30. wydaje się wskazywać jeszcze jedna obserwacja, która zostanie dokładniej przedstawiona części poświęconej adresatowi traktatu *Contra beghardos*. Harrer zwraca się imiennie tylko do Piotra z Opatowa jako krakowskiego inkwizytora biskupiego. Brak jakiegokolwiek wzmianki o obecności w Krakowie dominikańskiego inkwizytora papieskiego nie może być tylko zwykłym przeoczeniem. Wiadomo natomiast, że pierwszy znany inkwizytor dominikański Stanisław z Bochni mógł objąć swój urząd dopiero po 1328 r. a przed 1337 r. Stąd też najprawdopodobniej Harrer nie wspomina o inkwizytorze papieskim z jednego prostego powodu, mianowicie prowincjał dominikański nie wyznaczył jeszcze żadnego brata do podjęcia *officium inquisitionis*. W tej sytuacji hipoteza wczesnej datacji *Contra beghardos* staje się jeszcze bardziej przekonująca.

Przy obecnym stanie badań nie jest możliwe podanie precyzyjnej daty powstania traktatu *Contra beghardos*. Posiadamy jednak niepodważalne argumenty, by wy-

Tomasz GAŁUSZKA

znaczyć w ramy chronologiczne, mianowicie lata 1328–1334. Biorąc natomiast pod uwagę mniej pewne dane, genezę dzieła Henryka Harrera należało by szukać w latach 1328–1329.

A newly found source.

Some considerations on the work by Henryk Harrer *Tractatus contra beghardos* from the 14th century

Tractatus contra beghardos, written by a Czech Dominican brother Henry Harrer, is a work of unique value both for historians specialising in medieval heterodoxic movements and scholars focusing on the history of theology and law in the 14th century. Less recent research, informed by the findings of Father Paweł Kielar OP, established that Henry Harrer was a religious who belonged to the Polish Province of the Preaching Order, a papal inquisitor for the Krakow diocese and the author of the oldest Thomistic work in Poland. However, a new analysis of source material pertaining to Harrer demonstrates that these assumptions were wrong. Today, we can reconstruct Harrer's biography anew. Harrer might have been a descendant of a documented Harrer family from Prague. Both the date and the exact location of his entry into the Czech Province of the Preaching Order are unknown. He most likely professed his vows in St. Clement Convent in Prague and surely completed lengthy philosophical and theological studies in Dominican academic centers. Both the *Treatise Against Beghards* and his involvement in *in causa fidei* trials demonstrate his specialization in law. However, he was not a papal inquisitor. He was respected in the Prague Church milieu as he was appointed a member of *consilium sapientium* in 1320 by bishop Jan of Dražic. For reasons that remain unknown, he left the Dominican Order in 1334. The remainder of his life and the date of his death are also unknown. His departure from the Order inevitably affected the reception of his works. We can suppose that the *Treatise Against Beghards* either remained in the library collections of the Prague convent or in his private library. We do not know if this work ever came to Krakow at that time. The only known copy of the *Treatise* was made either in the nineties of the 14th century or in the first years of the 15th century, most likely in Bohemia; from there, it was transported to the Dominican convent of Wrocław. The *Treatise* was written between 1328 and 1334; more precisely, some available data leads us to situate its origin in 1329. Most likely, the work was commissioned by Krakow Dominicans: the brothers noticed that, both in Krakow

and in the entire diocese, a certain group of individuals, probably laypeople, clearly differed from other faithful in terms of their religious practices. Since, in the eyes of the brothers, the reaction of the local authorities, especially the episcopal inquisitor Peter of Opatow, was inadequate, they hired the Czech expert to evaluate or, better still, prove the evident harmfulness of, the activities of these suspects. A few Polish witnesses provided Harrer with appropriate information on the supposed heretics. Harrer discusses and organizes this information in three sections: *an improper way of life, contempt for the sacrament of the Eucharist and persistence in error*.

There is no doubt that the erudite *Treatise Against Beghards* is a first-class source to investigate anti-heretical activities of the Dominicans, the history of Beguines and Beghards and the formation of new devotional trends among laity. The text is particularly important as the only known source of information on an early 14th century group who some members of their local clergy considered heretical in their religious practices and views. Who were these supposed apostates from Lesser Poland? To Henry Harrer, the response was clear: Beghard heretics.

PAŘÍŽSKÁ UNIVERZITA A HUSITÉ V LETECH 1428–1429*

Františku Šmahelovi k jeho životnímu jubileu

Dušan COUFAL

The University of Paris and the Hussites in 1428–1429: The study analyses the Exhortation (*exhortatio*) of the University of Paris from 14 December 1428, which appeals to its readers to wait no longer, face the expanding Hussitism and insist on the convocation of a general council. Other than the content, it notices the formalities of the document, its sources, the historical context and primarily the circumstances of its preservation, which opens a path to new essential knowledge. It briefly introduces the four as-yet known copies of the exhortation from the 15th century and deals in more detail with the Berlin manuscript Theol. lat. qu. 323. In it, the exhortation is included in a collection of writings, which have the character of a form collection and which are related to the history of the University of Paris in the 1420s. Since it is an as-yet unexamined source, the author determines in the form of an investigation some details of its character and besides the exhortation notices the other texts with a relation to Hussitism in more detail. As the introductory section attributes the stylization of the entire collection to the French scholar Nicholas of Clemanges (†1437), the author of the study in the case of the mentioned Bohemical texts examines the likelihood of that claim. He also briefly indicates its contents, dating and its possible historical anchoring. A critical edition of the Parisian exhortation is attached to the study.

Key words: The University of Paris, Hussites, Propaganda, The Council of Basel, Nicholas of Clemanges, John of Ragusa

Před jistým časem jsem ve své knize *Polemika o kalich mezi teologií a politikou 1414–1431* ohlásil samostatnou studii o výzvě pařížské univerzity, v níž jsou křesťané vybízeni k podpoře (urychleného) slavení budoucího koncilu, který má církvi pomoci v její nelehké situaci.¹ František Šmahel, který uvedenou práci posuzoval,

* Příspěvek vznikl v rámci projektu GA ČR P405/12/G148 *Kulturní kódy a jejich proměny v husitském období*. Za zprostředkování některé odborné literatury jsem zavázán Jiřímu Petráškoví.

¹ Dušan COUFAL, *Polemika o kalich mezi teologií a politikou 1414–1431. Předpoklady basilejské disputace o prvním z pražských artikulů*, Praha 2012, s. 212, pozn. 3.

ve svém hodnocení vyjádřil jisté zaujetí pro tento nevydaný a zatím plně nevytěžený text.² Pro mne to byl další podnět, abych se k tomuto textu co nejdříve vrátil, a jsem za to rád. Návrat k pařížské výzvě nakonec přinesl více, než jsem předpokládal: přivedl mne k novým pramenům, které umožňují výzvu nahlédnout v nových souvislostech.

Ve snaze o plynulý výklad nejprve představím obsah exhortace na základě edice připojené na konci studie; poté stručně nastíním její historický kontext a na závěr věnuji zvláštní pozornost jejímu dochování, neboť právě ono nás přivádí k naznačeným souvislostem, v nichž můžeme její význam nově docenit.

Výzvu v podstatě objevil a poprvé do souřadnic dějinných událostí zapojil až F. M. Bartoš ve druhém svazku své *Husitské revoluce*.³ Soudobé prameny o exhortaci mluví jako o listu (*epistola, littera*), vyzývacím listu (*littera exhortatoria*) nebo jako o výzvě (*exhortatio*).⁴ Jak vyplývá z datace připojené na konci textu, byla přijata na všeobecném slavnostním shromáždění pařížské univerzity, které se konalo 14. prosince 1428 u sv. Mathurina, čili v tradičním shromaždišti univerzity, v kapli či refektáři konventu řádu trinitářů v srdci Latinské čtvrti.

Z formálního hlediska list nejprve obsahuje stručné exordium s inskripcí. Své adresáty oslovuje obecně „křesťané“ (*Cristi fideles*), „katoličtí muži“ (*virii catholici*) nebo také „zbožní křesťané“ (*devoti cristicole*). Arenga je vyzývá, aby povstali a pohlédli na opuštěnou a zkroušenou matku církve, jejíž neutěšený stav univerzita líčí s pomocí biblických starozákonních citátů. Poté následuje narace listu s konkrétními důvody jeho vyhotovení.

Nejprve se barvitě popisuje, jak již mnoho let bují uprostřed křesťanů hereze Čechů, kteří usilují katolíky zahubit ohněm i železem, ničí kostely a nejsvětější svátost eucharistie vrhají do krve zavražděných; zároveň se snaží jejich duše nakazit

² Jedná se o oponentský posudek z 26. července 2012, v něm srov. s. 3.

³ František Michálek BARTOŠ, *České dějiny III/8, Husitská revoluce II. Vláda bratrstev a její pád 1426–1437*, Praha 1966, s. 47, pozn. 4. Text nenajdeme ani v klasické edici *Chartularium Universitatis Parisiensis IV. 1394–1452*, Heinrich Denifle – Emile Chatelain (edd.), Paris 1897, ani jej neregistruje Noël VALOIS, *La crise religieuse du XVe siècle. Le pape et le concile (1418–1450) I*, Paris 1909.

⁴ Označení *epistola, littera* a *exhortatio* užívají úvodní rubriky opisů výzvy, viz níže, edici textu, s. 225. O *littera exhortatoria* mluví prameny citované níže, v pozn. 14 a 16.

zhoubným kacířským učením, a tak je přivést k pekelné smrti. Jejich krvavá pýcha se nadula tak, že „velikou silou usilují ovládnout všechny země [...] a syny Boží učinit částí Satana“. S tím se univerzita nehodlá smířit a obrací se na adresáty s nálehavou otázkou, jak dlouho to budou tolerovat a na co čekají. Na pomoc si dokonce bere slova Vergiliova hrdinského eposu *Aeneis*: „Jaká vás tak pozdní liknavost zdržuje, že dáváte najevo škodlivé a nebezpečné prodlévání?“⁵

Výzva dále argumentuje, že původci a stoupenci české hereze byli původně malou skupinou, kterou bylo možné snadno potlačit. Liknavost ovšem dovolila, aby se rozrostla tak, že „vnikla do velkých měst, významných království a rozlehlých národů“. A pokud se nezakročí, univerzita se obává, že „ona sekta se snadno rozroste na všechna území křesťanstva“, zvláště když pro to existují výmluvné historické paralely: Vedle Aria to byl zvláště Mohamed, který svedl nepatrný lid Arabů, když bylo křesťanství na výši. Tam, kde došlo k podcenění jeho prvních snah, si okamžitě podmanil takovou ozbrojenou moc, že v krátkém čase ovládl nejrozsáhlejší kraje Afriky a Asie a přivedl je k islámu. A aby pařížští mistři dodali své argumentaci na váze, zcela aktuálně doplňují, že „hagaři“ nedávno získali do své moci mocný a úrodný Kypr a snadno se mohou vrhnout i do jiného koutu křesťanského světa.⁶

Univerzita proto nechápe, jak si lze za takové situace ospale hovět v klidu, když ďábel jako lev řvoucí obchází stádo Páně a nejen že poslal na Kypr „babylonského“ sultána a Čechy pobídl k prudkému boji, ale – aby snížil šanci katolíků na vítězství – zasel mezi ně „koukol různic, válek a rozdělení“. Situace katolického křesťanstva je vážná a žádá adekvátní řešení. Jejich nástin zaujímá druhou část listu.

⁵ Převzatým citátem jsou slova „*Que tam sera moratur segnicies [...]*“. Při překladu přihlížím k PUBLIUS VERGILIUS MARO, *Aeneis*, přel. R. Mertlík na základě překladu O. Vaňorného, Praha 2011, s. 45, ř. 374.

⁶ Univerzita nepochybně míní definitivní podmanění Kypru v létě 1426 egyptskými mamlúky pod vedením sultána Barsbáje. Srov. např. Nicholas COUREAS, *Losing the War but Winning the Peace: Cyprus and Mamluk Egypt in the Fifteenth Century*, in: *Egypt and Syria in the fatimid, Ayyubid and Mamluk Eras VII*, *Orientalia Lovaniensia analecta* 223, Urbain Vermeulen – Kristof D’hulster – Jo Van Steenberg (edd.), Leuven 2013, s. 351–362, ale i Ladislav BAREŠ – Rudolf VESELÝ – Eduard GOMBÁR, *Dějiny Egypta*, Praha 2009, s. 322–324.

Papež sice usiloval pomocí svých legátů o odstranění husitské hereze a odsoudilo ji i obecné shromáždění církve, to však podle Sorbonny nepomohlo a nutné jsou jiné, účinnější prostředky.⁷ List nejprve vyzývá každého podle jeho stavu ke statečnému boji či obraně: klérus nechť se modlí, knížata a rytíři nechť se chopí zbraní, ostatní nechť užijí svého bohatství a všeho, čeho mohou, k efektivní podpoře církve. Současně univerzita nabádá k ukončení vzájemných válek kvůli majetku či nadvládě. Prioritu má mít víra a církevní blaho, čili odměna nesmrtelného života, před prchavými věcmi. Uzavřením míru a spojením vojsk vzniká naděje na přemožení nepřátel. To je ovšem jen jedna strana mince, druhou je zlepšení kvality života jednotlivce. Jde o to, odstranit neřesti a vést neposkvrněný život, jímž se zjednává Boží milost. Protože tak, jak se Bůh rozhněval a nechal působit zběsilost nepřítel, se smiluje, když spatří „znovu přivolanou důstojnost ctností“. Bůh se nebude hněvat navždy, a potom bude možné nepřátele rozdrtit.

Pařížští mistři si uvědomují, že více síly a ctnosti spočívá ve sjednocených údech církve, proto zdůrazňují, že pomoc Ducha svatého nikdy nechyběla shromážděním svatých synod. Tím se univerzita dostává k jádru svého sdělení, neboť podle ní účinný lék proti pyše nepřátel, blaho církve a nápravu mravů může zajistit jen urychlené svolání obecného koncilu. Takový způsob ve snaze potlačit hereze, napravit mravy a odstranit vážná nebezpečí v první řadě doporučily veliké postavy církve (*nostrī maiori*). A univerzita opět neváhá odkázat do dějin a připomenout, že „všechny bludy věrolomné sekty Aria, Sabelia, Euthycia, Nestoria, Pelagia, Joviniána a starých ebionitů, nikolaitů, manichejců a jakýchkoli jiných [...] zajisté potlačila a také odstranila autorita svatých koncilů“.⁸ Přítomnost Ježíše Krista uprostřed shromáždění církve je Sorbonně hlavním zdrojem naděje, že právě koncil přinese návod a lék, jak čelit přítomným hrozbám.

Proto mistři v poslední části listu naléhají na své čtenáře, aby se přičinili o slavení koncilu. Mají neustále prosit kurii i papeže, aby spěchali církevní sněm svolat.

⁷ Univerzita má na mysli legace Martina V. a nejspíše i protihusitské dekrety obou předcházejících koncilů, kostnického a sienského. O tom nověji např. Birgit STUDDT, *Papst Martin V. (1417–1431) und die Kirchenreform in Deutschland*, Köln 2004 a D. COUFAL, *Polemika o kalich*.

⁸ K uvedeným postavám a skupinám starověké křesťanské heterodoxie srov. např. Rudolf ŘÍČAN – Amedeo MOLNÁR, *Dvanáct století církevních dějin*, Praha 1973 (reprint Praha 2008).

A pokud nebude nejvyšší pontifik předčasněmu shromáždění nakloněn, nemají strpět odklad svolání koncilu v jeho řádném termínu. Mistři připomínají, že dekrety kostnického koncilu, které papež schválil, bylo zaručeno, aby po uplynutí sedmiletého období od skončení posledního sněmu se sešel sněm nový, přičemž na sienském koncilu byla za místo konání budoucí synody zvolena Basilej.⁹ A dokonce, i kdyby ke svolání koncilu (papežem) nedošlo, univerzita je přesvědčena, že adresáti její výzvy, jsou k účasti na něm povoláni a zavázáni (*vocati et mandati*) již z moci kostnických dekretů. Ty nemají být porušovány také proto, aby kacíři nemohli získat záminku k ještě většímu pohrdání církevními ustanoveními. Slavení budoucího koncilu nemá ohrozit ani nepřítomnost papeže z důvodu stáří či nemoci, ani to, podaří-li se mezitím husity porazit, neboť i tak zůstane k řešení náprava upadlých mravů.

Mistři také ujišťují, že si touto svou výzvou nenárokují pravomoc svolat církevní shromáždění ani jakoukoli přednost, ale cítí se být ze svého povolání zavázáni, aby vyzvali k horlivému následování kostnických rozhodnutí a k dodržení lhůty, v níž se má uskutečnit budoucí koncil. Do té doby mají adresáti přemýšlet o všech způsobech, jak církev uchovat bezpečnou a pevnou. Přijdou-li na pomoc církvi oni, přijde i Ježíš Kristus, uzavírá svou výzvu Sorbonna.

Ten, kdo list jménem univerzity koncipoval, nezapřel stylistický um a humanistické sklony. Vedle Bible užil nejen Vergiliova eposu, nýbrž *in silentio* také jednoho z listů raného humanisty, sekretáře a teologa Petra z Blois († kolem 1204). V tomto psaní arcibiskup z Canterbury vyzývá roku 1185 biskupy své diecéze ke konání sbírky na obranu Jeruzaléma a autor výzvy z něho přezval některé zde hojně uváděné biblické citáty a aluze.¹⁰

⁹ Míni se především kostnický dekret *Frequens*, schválený koncilem 9. října 1417, o němž Walter BRANDMÜLLER, *Das Konzil von Konstanz 1414–1418 II. Bis zum Konzilsende*, Paderborn – München – Wien – Zürich 1997, s. 335–358. O Basileji, jako místě budoucího koncilu, bylo v Sieně rozhodnuto 19. února 1424, srov. zvl. Paul LAZARUS, *Das Basler Konzil: Seine Berufung und Leitung, seine Gliederung und seine Behördenorganisation*, Berlin 1912, s. 22–23.

¹⁰ Viz PETRI BLESENSIS, Bathoniensis archidiaconi, *Opera omnia I. Epistolae*, John Allen Giles (ed.), Oxonii 1847, s. 307–309, č. 98. K jeho životu a dílu srov. např. Johannes MADEY, *Petrus von Blois (Petrus Blesensis)*, in: Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon XVI, Friedrich Wilhelm Bautz – Traugott Bautz (edd.), Herzberg 1999, sl. 1214–1215.

S neotřelou formou exhortace jde ruku v ruce pozoruhodný obsah. Klíčem k argumentační logice listu je v něm předestřený obraz českého kacířství. Jednak je patrný značný „respekt“ univerzity k vojenským úspěchům a šíření husitství, jestliže je dáváno do historické, ale i aktuální paralely se vznikem a expanzí islámu a současně i do analogie se starověkými herezemi. Zároveň pařížští mistři vnímají českou kauzu jako součást (či projev) hlubší krize latinské církve: expanze husitské hereze a muslimů je podle nich důsledkem odvrácení Boží přízně kvůli liknavosti katolíků, jejich vzájemným válkám a především kvůli úpadku jejich mravů. A mistři neváhají takto soustředěný útok na křesťanstvo přičítat přímo ďábelským silám. Univerzita sice vybízí k nápravě a sjednocení vojsk, neskrývá však jistou skepsi k možnostem jednotlivců, papeže nevyjímaje. Jeho dlouholetou politiku protihusitských legací má za neúčinnou a jedinou skutečnou pomoc vidí v urychleném svolání koncilu. To však záviselo pouze na dobré vůli Martina V., a proto se mistři obracejí na své čtenáře, aby na něj a jeho kurii v tomto duchu apelovali. Nepochybují však, že koncil se bez ohledu na vůli papeže má a musí sejít v řádném termínu, neboť to takto bylo stanoveno v Kostnici.¹¹ V krizové situaci se tak Sorbonna opět stává hlasitým obhájcem kostnického konciliaristického dědictví a Martin V. se mohl po třech letech, kdy koncem roku 1425 ustál první velký tlak na urychlené svolání koncilu, cítit opět ohrožen.¹²

Bezprostřední historický význam pařížské výzvy spočívá ovšem v tom, že stojí na počátku vývoje, který počátkem jara 1429 vyústil v tzv. bratislavskou schůzku katolíků s husity. Sorbonna se nespokojila pouze s oběžníkem, ale záhy začala chystat slavné poselstvo do Říše. Jeho členy byli tři doktoři teologie Robert Piri, Jakub Textoris, Mikuláš Midi a doktor práv Filip z Franchelains. Kromě exhortace jim univerzita 10. února 1429 slavnostně udělila instrukce a kredenční listy. Nedokážeme říci, zda se při cestě na východ zastavili u burgundského vévody, jak bylo zamýšleno, jisté však je, že již 28. března byli ve Vídni, kde své záměry představili zdejší univerzitě a tamnímu zeměpánovi, vévodovi Albrechtovi. O den poz-

¹¹ Kostnický dekret *Frequens* papeži umožňoval, aby na radu svého kardinálského kolegia termín zkrátil, nemohl jej však prodloužit, viz *Magnum oecumenicum Constantiense concilium IV*, Herman von der Hardt (ed.), Francofurti – Lipsiae 1699, sl. 1435–1436.

¹² K situaci v roce 1425 nověji D. COUFAL, *Polemika o kalich*, s. 192–194.

ději dorazili spolu s vídeňskými mistry do Bratislavy (Prešpurku), kde seznámili se svými záměry zde přítomné elity. Přímo víme, že 30. března zde byl zvláštní řečí osloven i kardinál a olomoucký biskup Jan Železný. Pak již došlo na jednání s husity.¹³

Tato známá fakta zde připomínám také proto, abych naznačil způsoby šíření exhortace. Ačkoliv v kredenčních listech francouzských ambasadorů pro krále Zikmunda a vídeňskou univerzitu shodně stojí, že univerzita nařídila výzvu „rozeslat po celém křesťanském světě“,¹⁴ zatím máme doklady o její distribuci pouze prostřednictvím univerzitního poselstva do Říše. Jednak již instrukce mistrům doporučují, aby listy univerzity, jimiž byli na cestu vybaveni kvůli urychlení koncilu, šířili podle uvážení.¹⁵ Především však víme, že exhortaci 28. března představili na půdě vídeňské univerzity, jak to dokládá zápis v děkanské knize zdejší artistické fakulty.¹⁶ To vše je totiž pravděpodobné vysvětlení, proč se hned tři ze čtyř (zatím) známých opisů exhortace dochovaly právě v historických fondech rakouské metropole.

¹³ Vycházím zde ze svého staršího bádání, srov. ibidem, s. 211–216. K dějinám Sorbonny ve sledovaném období srov. alespoň Jacques VERGER, *The University of Paris at the End of the Hundred Years' War*, in: *Universities in Politics: Case Studies from the Late Middle Ages and Early Modern Period*, John W. Baldwin – Richard A. Goldthwaite (edd.), Baltimore, Md. 1972, s. 47–78.

¹⁴ Kredenční list pro vídeňskou univerzitu viz in: *Ein Kopialbuch der Wiener Universität als Quelle zur österreichischen Kirchengeschichte unter Herzog Albrecht V.*, FRA 2. Abt. Diplomataria et acta 80, Paul Uiblein (ed.), Wien 1973, s. 137–138, č. 33, zde s. 138, a pro krále Zikmunda in: *Memorials of the reign of King Henry VI. Official correspondence of Thomas Bekynton, secretary to King Henry VI., and bishop of Bath and Wells II*, *Rerum Britannicarum medii aevi scriptores or chronicles and memorials of Great Britain and Ireland during the middle ages* 56, George Williams (ed.), London 1872, s. 124–125, č. 250, zde s. 124: „[...] *decrevimus per universum orbem Christianitatis epistolas exhortatorias transmittere* [...]“.

¹⁵ Srov. César E. DU BOULAY (ed.), *Historia Vniuersitatis Parisiensis V. Ab Anno 1400 ad Annum 1500*, Parisiis 1670 (repr. Frankfurt am Main 1966), s. 269: „*Item deferant secum Epistolas Vniuersitatis pro acceleratione Concilij Generalis, vt eas communicent illis, quibus videbitur expediens.*“ K dochování instrukcí viz D. COUFAL, *Polemika o kalich*, s. 212, pozn. 5.

¹⁶ Zápis naposledy vydal P. UIBLEIN, in: *Ein Kopialbuch*, s. 43, pozn. 95: „*Et ibi fuit presentata quedam littera universitatis predictae [tj. Parisiensis, DC] exhortatoria et credencie.*“

V kodexu Rakouské národní knihovny 4576 výzvu dohledal již F. M. Bartoš.¹⁷ Jedná se o objemný papírový sborník z 15. století převážně s teologickými texty univerzitní provenience. Převažují spisy pařížského teologa a kancléře Jana Gersona (†1429), nápadné jsou i texty se vztahem ke kostnickému koncilu nebo konciliarismu, nechybí ovšem ani pojednání o smlouvách či obchodě (*de contractibus*). Nás však více zaujme blok písemností na foliích 260r–333r, v němž převažují listy a zápisy z kostnického a počátku basilejského církevního sněmu. Často se zmiňuje pařížská univerzita, přítomny jsou i texty z jednání husitů s basilejským koncilem. A to je také kontext, v němž výzvu nacházíme zapsanou zběžnou gotickou kurzivou s humanistickými prvky (fol. 331r–332r).¹⁸ Zápis exhortace v kodexu tak působí dojmem opisu pro potřeby některého z vídeňských mistrů. Protože ale tento opis není příliš kvalitní, je více než užitečné, že při rekonstrukci textu nejsme odkázáni pouze na něj.

S pařížskou výzvou se setkáváme také ve fondu knihovny vídeňských skotských benediktinů v kodexu 111 (Hübl 100). Zde je kontext zápisu výrazně odlišný. Rukopis tvoří *Postilla litteralis* Mikuláše z Lyry k vybraným starozákonním knihám, tedy biblický komentář (fol. 1r^a–259v^a). Za něj posléze jiný písař do zbylého dvousloupcového zrcadla zapsal náš text úhlednou gotickou kurzivou (fol. 259v^a–261r^a). Je zřejmé, že se jedná o příležitostný zápis. O dějinách kodexu víme pouze tolik, že jej vídeňským Skotům jako votivní dar odkázal kněz Tomáš z Vitorazi (Weitra), klerik pasovské diecéze.¹⁹ Kdy se tak stalo, nelze rozhodnout.²⁰ Ačkoliv tento opis má s předcházejícím rukopisem řadu společných růzností, jeho text je o něco lepší.

¹⁷ Srov. F. M. BARTOŠ, *České dějiny II/8*, s. 47, pozn. 4.

¹⁸ Rozpis kodexu ÖNB Wien, 4576 (níže sigla W), viz in *Tabulae codicum manu scriptorum praeter Graecos et orientales in Bibliotheca Palatina Vindobonensi asservatorum III. Cod. 3501 – Cod. 5000*, Wien 1869, s. 317–321.

¹⁹ Rkp. Schottenstift Wien, 111 (níže sigla S), popsal Albert HÜBL, *Catalogus codicum manu scriptorum qui in Bibliotheca Monasterii B. M. V. ad Scotos Vindobonae servantur*, Wien 1899, s. 106–107, č. 100. Uvedeného klerika zmiňují *Acta Facultatis artium Universitatis Vindobonensis 1385–1416*, Paul Uiblein (ed.), Graz 1968, s. 566 (rejstřík).

²⁰ Týž klerik například daroval se stejnými úmysly dva kodexy melkskému klášteru roku 1445, viz Wilma BUCHINGER – Konstanze MITTENDORFER, *Handbuch der historischen Buchbestände in Österreich III. Burgenland, Kärnten, Niederösterreich, Oberösterreich, Salzburg*, Wien 1996, s. 147.

Jestliže pařížští ambasadoři měli ve svých instrukcích pokyn, aby v místě konání schůzky nejprve navštívili krále Zikmunda a osvětlili mu záměr své cesty, mnoho nepřekvapí, že mu rovněž tlumočili znění exhortace. Dokládá to její opis nadepsaný *Littera missa domino regi ab universitate Parisiensi*, který se dochoval v mohutné, převážně formulářové sbírce listů a listin s úzkou vazbou k Zikmundovu notáři a sekretáři Simonovi Ammanovi z Asparn (†1432).²¹ Tuto sbírku dokumentů v souvislosti s bratislavskou schůzkou připomenul již Hermann Herre, neboť v ní dohledal dosud jediné známé znění Zikmundova listu pařížské univerzity, v němž se král vyjadřuje k návrhům poselstva.²² Tím se opět prokazuje vazba sbírky na říšskou kancelář. A proto také mnoho neudiví, že v ní přítomný opis exhortace je kvalitnější než oba výše zmíněné vídeňské opisy, a to i přesto, že písař nepracoval bez chyb a při opisu vypustil dataci. To však nemění nic na tom, že všechny tři „vídeňské“ opisy mají společný hyparchetyp.

Nejpozoruhodnější je čtvrtý mně známý opis výzvy, který se dochoval v rukopisu berlínské státní knihovny Theol. lat. qu. 323.²³ Ačkoliv jej celý podrobně popsal Gerard Achten již roku 1984, zdá se, že zatím zůstal, a nejen pro husito-

²¹ Rkp. Wien, Österreichisches Staatsarchiv, Abt. Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Reichsregisterbücher, Band D, fol. 234v–236r (níže sigla D). Na to, že se ve skutečnosti nejedná o říšská registra, ale převážně o formulářovou sbírku různých notářských písemností zhruba z let 1412–1432 s vazbou na říšskou kancelář, upozornil již Hermann HERRE v *Deutsche Reichstagsakten*, Bd. 10, Gotha 1906, s. XXXI–XXXII; další literaturu uvádějí Harry BRESSLAU, *Handbuch der Urkundenlehre III/1*, 2. Aufl., Leipzig 1915, s. 280 a Alfred A. STRNAD, *Konstanz und der Plan eines deutschen „Nationalkardinals“*. *Neue Dokumente zur Kirchenpolitik König Sigmunds von Luxemburg*, in: *Das Konzil von Konstanz. Beiträge zu seiner Geschichte und Theologie*, August Franzen – Wolfgang Müller (edd.), Freiburg – Basel – Wien 1964, s. 410–413. Simonovi z Asparn sbírku přisoudil Wilhelm ALTMANN, *Regesta imperii XI. Die Urkunden Kaiser Sigmunds (1410–1437)*. Bd. I (1410–1424), Innsbruck 1896–1897, s. IV, pozn. 5, o němž Erich FORSTREITER, *Simon Amman von Asparn. Ein Niederösterreicher als Notar in der deutschen Reichskanzlei Kaiser Sigmunds von Luxemburg*, *Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich*, NF, 21, 1928, s. 112–139. Tímto děkuji Petru Elbelovi, že mne na exhortaci ve sbírce upozornil a že mi zpřístupnil její reprodukci.

²² Viz Hermann HERRE, *Die Husitenverhandlungen auf dem Preßburger Reichstage vom April 1429*, *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken* 2, 1899, s. 310, pozn. 4.

²³ SB–PK Berlin, Theol. lat. qu. 323, fol. 9r–11v (níže sigla B).

logii, neobjeven.²⁴ Jedná se o papírový kvartový kodex o 153 listech, který původně náležel kartouze Hérinnes u Enghien v Hennegavsku (dnes část Belgie) a podle datace filigránů lze říci, že vznikl kolem roku 1460. Až na stručný pseudobernardovský text, zapsaný na prvních dvou listech, rukopis tvoří opisy textů přisuzovaných významnému pařížskému vzdělanci a humanistovi Mikuláši z Clamanges (†1437).²⁵ Jak vyplývá z Achtenova popisu, písemnosti lze rozdělit do dvou, respektive tří bloků: Druhý zahrnuje devět listů univerzity k otázce schizmatu (*de unitate ecclesie*), z části datovaných rokem 1394 (fol. 41v–78r).²⁶ Třetí pojímá sedm rozsáhlejších Mikulášových projevů na různá teologická, církevní i světská témata (fol. 79r–153r).²⁷ Nás však v tuto chvíli zajímá blok první (fol. 3r–41v).

Je uveden nadpisem *Quedam epistule nomine universitatis Parisiensis edite per magistrum Nicolaum de Clamengiis* (nadpis lze jistě vztáhnout i na blok druhý) a zahrnuje 74 položek, včetně naší výzvy, která je pohříchu jako jediná datována. Jedná se o formulářovou sbírku různorodých písemností univerzity s rozličnými adresáty. Převládají supliky Martinovi V. a kardinálům. Jsou zde kredenční a doporučující listy, i písemnosti k politickým tématům jako kupříkladu skupina listů vyzývajících burgundského vévodu a vévodu z Gloucestru ke smíru. Ve sledu písemností nechybí ovšem ani texty se vztahem k husitství.

Gerard Achten dospěl k názoru, že obsah dokumentů a v nich zmiňované osoby dávají tušit, že se jedná o sbírku dosud neznámých listů, která vznikla v letech 1428–1429.²⁸ Není ani nutné detailně studovat celou sbírku, abychom poznali, že to je mylný závěr. Tak kupříkladu na foliích 38v–39r nacházíme tři položky

²⁴ Viz Gerard ACHTEN, *Die theologischen lateinischen Handschriften in Quarto der Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz Berlin II. Ms. theol. lat. qu. 267–378*, SB–PK. Kataloge der Handschriftenabteilung, Erste Reihe 1, 2, Wiesbaden 1984, s. 116–120.

²⁵ O něm nověji zvl. Christopher M. BELLITTO, *Nicolas de Clamanges: Spirituality, Personal Reform, and Pastoral Renewal on the Eve of the Reformations*, Washington D.C. 2001 a IDEM, *A Plea for Peace: Nicolas de Clamanges and Late Medieval Disorder*, *Cristianesimo nella storia* 33, 2012, s. 775–794.

²⁶ K této sbírce i s edicemi, ovšem bez znalosti tohoto rkp. IDEM, *Nicolas de Clamanges*, s. 17, pozn. 5. Podle tohoto autora zůstává k zamyšlení, do jaké míry listy odrážejí Mikulášovy vlastní názory a do jaké myšlenky pařížských učenců, kteří listy editovali.

²⁷ O nich opět IDEM, *Nicolas de Clamanges*, s. 26–28.

²⁸ G. ACHTEN, *Die theologischen lateinischen Handschriften II*, s. 118.

(č. 66–68), které se týkají známého doktora pařížské univerzity, dominikána a basi-
lejského odpůrce husitů Jana Stojkoviče z Dubrovníku (†1443). Nejprve se setká-
váme se dvěma kredenčními listy, které univerzita 13. května 1422 Stojkovičovi
vystavila pro Martina V. a krále Zikmunda, aby u nich zajistil podporu pro ko-
nání nadcházejícího koncilu v Pavii.²⁹ Třetí položkou je shodně datované univer-
zitní osvědčení Stojkovičovy učenosti pro jeho rodný Dubrovník.³⁰ Berlínské opisy
nicméně vykazují vůči jediným dosud známým exemplářům těchto písemností
z pozůstalosti Jana Stojkoviče některé odlišnosti. Z doporučení papeži byly v ber-
línském opisu kromě datace a subskripce vypuštěny i údaje o místě koncilu a dru-
hém ambasadorovi Filipu Marschalovi. Obsah listu tak při vzniku opisu zjevně
nehrál podstatnou roli.³¹ Na druhou stranu v doporučení pro Zikmunda čteme
v berlínském exempláři jednu zajímavou větu navíc, když univerzita Stojkoviče
králi doporučuje nejen jako jeho kaplana, ale také jako toho, koho Zikmund kdysi
doporučil burgundskému vévodovi Janovi, čili Janovi Nebojácnému, který byl
zavražděn v září 1419.³² Tím, že Stojkovič toto své doporučení posléze ve 30. le-
tech zapřel, je chtěl zřejmě jako nepohodlné vymazat z obecné paměti.³³

²⁹ SB–PK Berlin, Theol. lat. qu. 323, fol. 38v–39r s nadpisy: „*Littera credentialis ad papam*“ a „*Similis epistola ad imperatorem*“. Oba texty jako inserty viz in IOHANNES DE RAGUSIO, *Initium et prosecutio Basiliensis concilii*, in: Monumenta conciliorum generalium seculi decimi quinti I. Concilium Basileense, František Palacký – Ernst Birk (edd.), Vindobonae 1857, s. 3, č. 3 a s. 5–6, č. 6. Jak vyplývá již z uvedené edice, v samostatné podobě se písemnosti nacházejí i ve Stojkovičově sborníku Universitätsbibliothek Basel, E I 1 k. K historickému kontextu srov. nověji Zvezdan STRIKA, *Johannes von Ragusa (†1443): Kirchen- und Konzilsbegriff in der Auseinandersetzung mit den Hussiten und Eugen IV.*, Augsburg 2000, s. 70–73.

³⁰ SB–PK Berlin, Theol. lat. qu. 323, fol. 39r s nadpisem „*Comendacio cuiusdam concivis*“. Dosud byl tento text znám pouze z výše uvedeného basilejského rkp. E I 1 k, fol. 328r, srov. Z. STRIKA, *Johannes von Ragusa*, s. 68, pozn. 116, kde jeho plné znění.

³¹ Plné znění listu v berlínském opise je následující, SB–PK Berlin, Theol. lat. qu. 323, fol. 38v: „*Littera credentialis ad papam. Rerum arduitas, beatissime pater, quarum tractatus a sancta synodo iam dudum expectatur, nos commovit, ut pro nostra vocacione ex nostris aliquos probatos et spectatos viros ad beatitudinem vestram sacrumque consilium mittendos eligeremus, inter quos magistrum Iohannem de Ragusio, ordinis predicatorum, sacre theologie professorem annumeravimus, quem certis de causis cum litteris et epistolis nostris premittimus. Idcirco vestram beatitudinem suppli- camus, ut ipsum solita clemencia suscipientes in dicendis pro parte nostra sibi prestare dignemini certam fidem etc.*“

³² Danou větu uvádím bez kurzivy, SB–PK Berlin, Theol. lat. qu. 323, fol. 39r: „[...] *oratore*m

To vše nejen svědčí o tom, že sbírka zahrnuje písemnosti z delšího časového období, než se domníval Gerard Achten, ale také o tom, že máme před sebou pozoruhodný a dosud nevytěžený pramen k dějinám, a zvláště prosopografii pařížské univerzity přinejmenším 20. let 15. století. Naši pozornost budou ovšem v tuto chvíli poutat texty, které se vztahují k husitství.

Začněme u výzvy, s níž se jako s 13. položkou setkáváme na foliích 9r–11v. Nese nadpis *Všem křesťanům o kacířství Čechů*. Kolace s výše uvedenými vídeňskými rukopisy zcela jednoznačně odhalila vynikající kvalitu tohoto opisu, takže pro edici je základním rukopisem. Opis ukazuje jak na dobrého kopistu, tak především na kvalitní předlohu, o níž se lze vzhledem k naznačeným souvislostem domnívat, že mohla mít blízko k registrům pařížské univerzitní kanceláře. Pro nás je však neméně cenné, že berlínský rukopis prozrazuje i jméno muže, který měl údajně jménem univerzity výzvu sepsat.

Mikuláš Poillevillain se narodil roku 1363 nebo 1364 v Clamanges v Champagni. Svobodná umění studoval v prestižní Navarrské koleji a mistrem se stal již roku 1380. Poté zahájil studium teologie, ale přestože mezi léty 1387–1394 dosáhl hodnosti bakaláře, doktorem bohosloví se nikdy nestal. Spolu s Janem Gersonem patřil k chráněncům Petra z Ailly. I když Clamanges se nakonec stáhl z vysoké církevní politiky, všichni tři zůstávali v kontaktu. Pro nás je důležité, a přímo to dokládá i druhý blok jeho písemností v berlínském rukopisu, že jeho řečnické a stylistické schopnosti jej roku 1394 předurčily ke koncipování oficiální univerzitní korespondence ve věci schizmatu. Clamanges ale posléze přešel do služeb avignonského papeže Benedikta XIII., jehož sekretářem byl jmenován v listopadu 1397. V Avignonu mohl prohlubovat své humanistické záliby, zároveň zde ale byl svědkem zkažených kuriálních poměrů, s nimiž nesouhlasil. Žádal reformu církve v hlavě i údech a celou řadu děl na toto téma napsal při svém pobytu v Langres v letech 1398–

et capellanum vestrum, quem dudum felicitis memorie illustrissimo principi Iohanni, duci Burgundie, recommendare dignata est, ac(!) se, doctoratu [...].“ Budiž doplněno, že právě na základě této zmínky o jmenování Stojkoviče Zikmundovým kaplanem historiografie uvažuje o jeho pobytu na koncilu v Kostnici, srov. Z. STRIKA, *Johannes von Ragusa*, s. 60–62.

³³ Mám zde na mysli Stojkovičovo historiografické pojednání z let 1433–1434 o počátcích basilejského koncilu *Initium et prosecutio Basiliensis concilii*, kam uvedené dokumenty inseroval, jak to uvádím výše, pozn. 27.

1403. Současně však, a to i proti královskému dvoru a univerzitě, aktivně obhajoval obedienci Benedikta XIII. Opustil ho až počátkem roku 1408, což pro něj znamenalo znovu získat přízeň univerzity a dvora, zvláště když byl obviňován, že údajně v květnu 1407 osobně zformuloval bulu, jíž v dubnu následujícího roku Benedikt XIII. pohrozil francouzskému králi exkomunikací. Ačkoliv roku 1413 dostal znovu nabídku ke vstupu do služeb Benedikta XIII. a o rok později dokonce ke vstupu do královské kanceláře, odmítl a v letech 1408–1418 převážně setrval v ústraní augustiniánské kanonie ve Fontaine-au-Bois blízko Provins. I během svého druhého „exilu“ zůstal literárně činným a opět psal především na téma reformy. Podle Chistrophera Bellitta zdůrazňoval osobní reformu, od níž se má odvíjet reforma celé církve. Spisy z tohoto období tvoří jádro třetího bloku Mikulášových textů v berlínském rukopisu. Mikulášovi ležel na srdci i vývoj kostnického koncilu, kam nejprve poslal pět listů, v nichž opět vybízel k uskutečnění reformy. Sám se však koncilu zúčastnil alespoň v jeho závěru, neboť nový papež Martin V. jej jmenoval svým sekretářem. V roce 1423 se vrátil do Paříže, v níž se změnila poměry po jejím ovládnutí Burgundány. Zde napsal nedokončený výklad na Izajáše a v letech 1425–1434 působil v Navarrské koleji jako provizor. V druhé polovině 20. let se také znovu věnoval univerzitnímu studiu teologie. Jeho volání po reformě pokračovalo s obnovenou naléhavostí, jak dokládají jeho dva krátké spisy z doby kolem roku 1430: *O Antikristu a jeho původu, životě, mravech a činech* a *Výzva k odporu proti machometům*. Mikuláš z Clamanges zemřel roku 1437.³⁴

Stručný nástin Mikulášovy biografie jednak velmi dobře podporuje tvrzení berlínského rukopisu, že to byl on, kdo jménem univerzity sepsal protihusitskou výzvu. Jako bývalý sekretář Sorbonny a dvou papežů k tomu měl vynikající předpoklady. Rovněž citování Vergiliova eposu a znalost listů Petra z Blois odpovídá jeho lásce k antice a dobré latině. Není to ale jen forma, nýbrž i obsah exhortace co koresponduje s Mikulášovou osobností. Všimněme si, že problematika reformy, která byla jeho životním tématem, ve výzvě rezonuje i v podobně osobního ná-

³⁴ Vycházím z práce CH. M. BELLITTA, *Nicolas de Clamanges*, s. 11–32, s přihlédnutím ke studii Palémona GLORIEUXEHO, *Notations biographiques sur Nicholas de Clémanges*, in: *Mélanges offerts à M.-D. Chenu*, Bibliothèque Thomiste 27, Paris 1967, s. 291–310.

roku na jednotlivce.³⁵ Nadto nelze přehlédnout, jak přinejmenším jeho výše uvedené pojednání *O Antikristu*, spadající zhruba do stejné doby, vychází z podobných argumentačních pozic. Temně vyznívající dílko, vycházející z Písma, varuje katolická knížata a biskupy před tím, že nastává doba velkého soudu, doba vlády Antikrista. A právě za vykonavatele toho soudu Mikuláš na jedné straně považuje muslimskou expanzi „z moře“ a na druhé růst heretiků „ze země“ v oblastech „Itálie a Germánie“. Autor v tom vidí projev Božího hněvu za neobyčejně veliké hříchy křesťanstva a současně i výzvu k pokání.³⁶ Stárnoucí, ale jistě pro své zkušenosti a schopnosti vážený mistr Mikuláš, tak nemusel být jen pouhým písařem výzvy, ale mohl být přímo i ideovým spoluvůrcem univerzitní církevní politiky v těžkých a nebezpečných časech.

V každém případě jeho působení v roli univerzitního sekretáře ve 20. let 15. století, kam náleží přinejmenším jádro uvedené berlínské sbírky, bylo dosud neznámé.³⁷ Na druhou stranu se musíme ptát, zda Mikuláš koncipoval všechny listy, včetně těch zcela běžných. Pokud by tomu tak bylo například v případě doporučení pro Jana Stojkoviče z května 1422, získali bychom nový doklad o jeho působení v Paříži již před rokem 1423.

³⁵ Srov. níže, s. 229–230, zvl. ř. 106–108.

³⁶ NICOLAUS DE CLAMANGIIS, *De Antichristo et ortu eius, vita, moribus et operibus*, in: Nicolai de Clemangiis Opera Omnia II, Johannes Lydius (ed.), Leiden 1613, s. 357–359, zde zvl. 358a: „*Huius autem magni iudicij magnaе atque reprobae meretricis in arcumque prauum conuersae, quae corrupit terram in prostitutione sua iuxta verba Ioannis in Apocalypsi sua, executores haud dubie futuri sunt populi Mahumetici in multitudine innumerabili ad vniuersale prope exterminium catholicae religionis propter nefanda enormia atque intolerabilia peccata Mare Mediterraneum ad quorundam haeticorum Pseudoque Christianorum ... instantiam mature transgressuri.*“ A s. 358b: „*Huic autem crudeli bestiae, in nostrum interitum de mari surrecturae, coniungenda est insuper et alia bestia in Christianae similiter religionis extinctionem de Terra consurgens, varij scilicet haetici in partibus Italiae Germaniaeque constituti, qui vniuersi vno impetu contra Christum et fideles suos in illius infausti temporis articulo conspirabunt.*“ Bylo by jistě přínosné v tomto ohledu nahlédnout i do Mikulášova druhého výše zmíněného spisu *Exhortatio ad resistendum contra Machometicos*, jeho edice mi však zůstaly nedostupné.

³⁷ Srov. i G. ACHTEN, *Die theologischen lateinischen Handschriften II*, s. 118.

Jak jsem již naznačil, pařížská výzva není jediným textem se vztahem k husitské kauze v berlínském souboru. Pro přehlednost nejprve uvedu relevantní písemnosti se soudobými tituly a pořadovým číslem v rámci sbírky:³⁸

11. fol. 5v–8v: *De heresi Bohemorum et de vastacione Cypri per soldanum ex parte universitatis ad beatissimum dominum nostrum papam*

13. fol. 9r–11v: *Universis cristianis super heresi Bohemorum* [14. 12. 1428]

14. fol. 11v–13r: *Super eodem*

16. fol. 14v: *Ad congregacionem principum, prelatorum, civitatum in partibus Germanie celebrandum*

Kromě 13. položky – pařížské výzvy – jsou zde přítomny další tři pozoruhodné listy. Nejsou datované a v případě 14. položky dokonce chybí i podrobnější určení adresáta. Je zřejmé, že i tyto texty nutně zasluhují náležitý rozbor, opřený o kritický přepis, to je však horizont, jehož dosažení se vymyká možnostem tohoto příspěvku. Proto se omezím pouze na naznačení historického významu těchto písemností.

U 16. položky nelze o jejím smyslu a historickém určení pochybovat. Jak napovídá nadpis textu, jedná se o další kredenční list pro výše popsané slavné poselstvo pařížské univerzity do Říše ke schůzce, která se nakonec uskutečnila v Bratislavě. Jak jsem již uvedl, dosud byly známy dva podobné listy pro krále Zikmunda a vídeňskou univerzitu z 10. února 1429.³⁹ Tento kredenční list je stručnější a má povšechné adresáty, které oslovuje „slovutní a vynikající páni“. Univerzita sděluje,

³⁸ Upozorňuji však, že převážně vycházím z popisu sbírky, jak ji představil G. Achten a nikoliv z jejího podrobného prostudování, nemohu tak zcela vyloučit existenci dalšího textu, který se týká našeho či příbuzného tématu. Budiž také doplněno, že položka č. 12 na fol. 8v–9r: „*Pape super privilegiis universitatis Parisiensis et super vacanciis beneficiorum*“ a č. 15 na fol. 13r–14v: „*Egregia epistola missa consilio ducis Burgundie et ducis Glocestrie, ut impediant bellum imminentem inter eos*“, jsou zjevně jiného zaměření. Zatímco první list je běžnou suplikou, druhý je politického rázu a snaží se přimět ke smíru vévodu Filipa Dobrého a gloucesterského vévodu Humphreyho z Lancastru, kteří v letech 1424–1428 vedly spor o witebsbašské dědictví v Nizozemí, viz např. Václav DRŠKA, *Dějiny Burgundska. Nomen Burgundiae ve středověku*, České Budějovice 2011, s. 251.

³⁹ Viz výše, pozn. 14.

že již dříve chtěla k jejich radě a pomoci kvůli husitům a dalším záležitostem církve vyslat poselstvo a že nyní se k tomu naskytlá vynikající příležitost. Proto jejich sluchu a víře doporučují doktory teologie Jakuba Textoris, Roberta Piri atd.⁴⁰ Ač nedatován, můžeme předpokládat, že i tento kredenční list byl poselstvu vystaven při shromáždění univerzity 10. února či kolem tohoto data.

Také u listu číslo 11 nemusíme složitě pátrat po smyslu jeho vyhotovení a jeho adresátovi, i když ani on není datován. Jak napovídá nadpis *Ze strany univerzity o kacírství Čechů a zpusťosení Kypru sultánem našemu nejsvětějšímu pánu papeži*, máme co do činění s listem pařížské univerzity Martinovi V., v němž se v podstatě opakuje stejná argumentace jako v exhortaci, která po něm ve sbírce následuje. I když univerzita chválí papežovu péči o blaho stáda Páně, nezastírá, že církev je ve složité situaci, kdy ji sužují nejenom husité a „babylonský“ sultán, ale ještě horší pohroma, jíž je ohyzdnost neřesti a hanba mravů. I zde mají mistři papežovu politiku vůči husitům za neúčinnou právě proto, že dosud nebyla využita cesta koncilu, kterou doporučovali k potlačení hereze „velicí“ a pro niž svědčí dějinné zkušenosti. Jediným výraznějším rozdílem vůči exhortaci je tak pouze to, že mistři zde věnují více místa obhajobě koncilu, jestliže uvádějí a současně i vyvracejí námitky, které proti jeho konání zaslechli. Odmítají, že by koncil vedený Duchem svatým nepřinesl nějaké řešení, a sdělují, že papež má povinnost využít i tuto cestu, která se nabízí, jinak ponese odpovědnost za důsledky dané situace. Mistři na závěr Martinovi V. nabízí součinnost.

Jestliže autor listu nejen užívá podobnou rétoriku jako v exhortaci, ale opět cituje Vergilia a nově i Boethia, není důvod pochybovat o tom, že tvůrcem obou dokumentů je jedna osoba, čili opět rukopisem udaný Mikuláš z Clamanges. Podobný list papeži nebyl dosud znám, pouze víme, že Sorbonna kvůli svobodám francouzské církve a urychlení koncilu připravovala poselstvo do Říma v první

⁴⁰ Srov. SB–PK Berlin, Theol. lat. qu. 323, fol. 14v. Na jiný opis téhož listu upozornil a takřka celý jej z jiné formulářové sbírky otiskl Léopold DELISLE, *Le formulaire de Clairmarais*, Journal de savants 1899, s. 172–195, zde s. 187, pozn. 3. Ostatně jak vyplývá z Delisleova rozboru, tato formulářová sbírka původně z opatství v Clairmarais (dnes uložena v Saint-Omer), vykazuje, pokud jde o univerzitní písemnosti, s naší sbírkou původně z Hérinnes (vzdálenost mezi oběma místy je ca. 150 km) i jiné společné tematické rysy.

polovině roku 1429.⁴¹ Pokud však výše uvedení univerzitní poslové opakovaně vybízeli své partnery v Říši a Uhrách, aby obeslali papeže ve stejné věci, bylo by logické, aby tak nejprve učinila Sorbonna sama.⁴²

Zatímco předcházející dva „bohemikální“ texty měly jasného adresáta, a tím bylo jejich historické zařazení relativně snadné, jinak tomu je u 14. listu, který v berlínské sbírce přichází mezi exhortací a kredečním listem pro univerzitní poselstvo. Struktura argumentace je opět podobná výzvě (naznačuje to již nadpis *O tomtěž*), ale důrazy jsou jiné. Univerzita nejprve opět líčí řádění českých kacířů, které nezvykle nazývá Pražany.⁴³ Protože však mistři svého adresáta, kterého oslovení *reverenda* či *vestra paternitas*, považují za dostatečně informovaného a znalého věci, zakrátko přecházejí ke svému záměru seznámit ho s několika návrhy, jak dané situaci čelit. Mistři nejprve kladou důraz na prohlubování zbožnosti lidu, který má činit pokání a obracet se s prosbami k Bohu. Adresátovi doporučují, aby ve své diecézi mimo jiné nařídil slavit častá procesí s příslibem odpustků. Dalším opatřením má být zaangażování vzdělaných lidí, kteří budou hájit pravé učení proti kacířům. Univerzita neznámého preláta také varuje před pseudoapostoly a nabádá ho, ať ti, co mají kázat, jsou přezkoušeni. Nechybí ani kritika kléru, který svými mravy pohoršuje laiky, a výzva k nápravě. Pokud k ní dojde, lze doufat v Boží pomoc. Aby však mohly být nalezeny ještě účinnější cesty, jak porazit kacíře a napravit mravy, pařížští mistři očekávají urychlené svolání obecného koncilu. Na adresáta apelují, aby se neodmítal koncilu zúčastnit, až vyprší sedmiletá lhůta k jeho svolání a i zde argumentují, že ke koncilu jsou povoláni všichni z autority kostnických dekretů, které nemají být porušovány. Adresát se

⁴¹ Relevantní pramen, červencový zápis z kapituly v Rouen, cituje N. VALOIS, *La crise religieuse I*, s. 87, pozn. 4.

⁴² Výzva partnerům, aby písemně oslovili papeže ve věci koncilu, byla obsažena již v instrukcích poselstva, viz C. E. DU BOULAY (ed.), *Historia Universitatis Parisiensis*, s. 269: „[...] *quodque super hoc* [tj. slavení koncilu, DC] *velint rescribere summo Pontifici*.“ Poslové pak k tomu skutečně vyzvali jak vídeňskou univerzitu a Albrechta Habsburského, tak krále Zikmunda, srov. D. COUFAL, *Polemika o kalich*, s. 215 a 235, kde odkazy na příslušné prameny.

⁴³ Srov. SB–PK Berlin, Theol. lat. qu. 323, fol. 11v: „[...] *infidelium Pragensium et pseudocristianorum cruenta pernicies* [...].“

má spolu s jinými preláty zasadit o to, aby ke sněmu došlo, neboť čas plyne a je třeba hledat vhodné léky na husitskou zhoubu.

Jestliže i v tomto listu je citován starověký autor Cicero a argumentace je velmi podobná exhortaci a listu papeži, nic nebrání tomu, abychom jeho zformulování opět přiznali Mikulášovi z Clamanges. Avšak ani pátrání po identitě adresáta není beznadějně. Je zřejmé, že se jednalo o biskupa, který husity dobře znal. Dokonce se zdá, že se vzhledem k českým zemím nejednalo o cizince, jestliže Sorbonna tentokrát o kacírích nemluví paušálně jako o Češích, ale konkrétně jako o Pražanech. Na prostředí bezprostředně ohrožené husitstvím také ukazuje charakter jejích doporučení. Zároveň bylo ovšem nutné tohoto biskupa přesvědčit, aby dal chystanému koncilu zelenou a aby se spolu s dalšími preláty zasadil o jeho slavení a přímo se ho i zúčastnil.

Uvedené indicie se hodí především na jednu osobnost – olomouckého biskupa a zároveň papežova spolehlivého kardinála Jana Železného, který od roku 1426 pobýval u Zikmundova dvora v Uhrách. Navíc existenci takového listu, který by mu byl určen, nasvědčuje fakt, že hned druhý den po příjezdu spojené univerzitní delegace do Bratislavy byl právě Jan Železný v podobném, byť velmi obecném duchu osloven děkanem vídeňské teologické fakulty Tomášem Ebendorferem.⁴⁴ U tak závažných témat jako husité, reforma církve a koncil nešlo Železného obejít, a proto by bylo logické, aby pařížské poselstvo s sebou pro kardinála přivezlo takto zaměřený zvláštní list. Tehdy bychom očekávali, že vznikl nejspíše mezi 14. prosincem 1428, kdy byla vydána univerzitní exhortace, a 10. únorem 1429, kdy bylo univerzitní poselstvo slavnostně vysláno na cestu. Hlubší poznání tohoto pramene může ovšem přinést až další specializované studium.

Výzva pařížské univerzity ze 14. prosince 1428 je sama o sobě pozoruhodným textem. Nález jejího opisu v dosud neprozkoumané berlínské formulářové sbírce ji nicméně umožňuje nahlédnout v nových, širších souvislostech. Rozhodující se ukázaly být především dva momenty: Jednak tvrzení písaře berlínského rukopisu,

⁴⁴ Nevydaný vlastnoruční koncept Ebendorferovy řeči se nachází v rkp. ÖNB Wien, 4680, fol. 308r–309r. K tomu srov. D. COUFAL, *Polemika o kalich*, s. 222–223. K osobnosti Jana Železného v této době nověji Tomáš BALETKA – Petr ELBEL – Antonín KALOUS, *Církev a biskupství*, in: *Dějiny Olomouce I*, Jindřich Schulz (ed.), Olomouc 2009, s. 224.

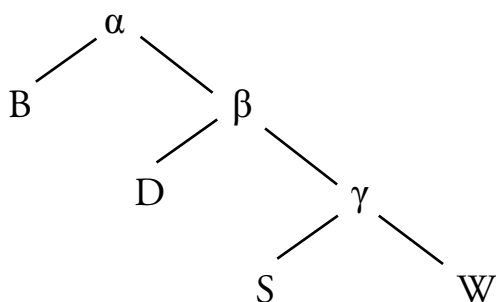
podle něhož celý soubor, včetně zkoumané exhortace, stylizoval jménem univerzity pařížský mistr Mikuláš z Clamanges. To, co víme o jeho osobnosti a názorech skutečně velmi dobře podporuje tezi, že pařížskou exhortaci (a nejen ji) zformuloval právě on. Druhým výrazným aspektem je existence dalších příbuzných a převážně dosud neznámých listů v rámci sbírky. Kredenční list pro univerzitní poselstvo je znamením, že tato literární kampaň měla i svou praktickou tvář. Listy papeži a neznámému biskupovi pak umocňují dojem z její mohutnosti a šíře jejího záberu. Výchozím bodem této kampaně je vojenská a doktrinální expanze husitů. Ta je v pařížských písemnostech prezentována spolu s expanzí islámu a mravní krizí jako součást takřka epochálního ohrožení latinské církve; jako jeden z projevů působení ďábelských sil, jimž jednotlivci bez Boží pomoci nemohou čelit, takže změnu lze očekávat pouze od všeobecného koncilu. Listy pařížské univerzity tak na jedné straně poskytují unikátní reflexi vzrůstajícího husitství konce 20. let, na straně druhé znovu intenzivně dokládají, jak úzce byly prapočátky reformního basilejského koncilu svázány právě s husitskou kauzou. Sorbonna svou aktivitou také zjevně navazovala na kostnické konciliaristické a současně i protihusitské dědictví Petra z Ailly a Jana Gersona, i když nyní se ke slovu přihlásil jejich žák a kolega Mikuláš z Clamanges.

Ve světle tohoto poznání se pařížská výzva zdá být svébytným plodem dlouhodobé církevní politiky Sorbonny. Je ale zřejmé, že dějnotvorným nástrojem se mohla stát až poté, co starost univerzity o blaho křesťanstva splynula počátkem roku 1429 se zájmy krále Zikmunda.⁴⁵

⁴⁵ Takto koriguji svůj starší pohled na okolnosti vzniku exhortace, srov. D. COUFAL, *Polemika o kalich*, s. 213–214. Zvláště když se ukázalo, že tamtéž citovaná důležitá pasáž z kredenčního listu pro vídeňskou univerzitu, má ve skutečnosti znít „*pro nostra vocacione*“, viz kredenční list Zikmundovi, *Memorials II*, s. 124. Navíc jsme poznali, že v kredenčním listu z berlínské sbírky čteme, jak univerzita chtěla již dříve (*dudum*) přijít na pomoc, ale teprve až ohlášenou schůzkou „v oblastech Germánie“ k tomu prý dostala vhodnou příležitost.

Ediční poznámka

Protože originální vyhotovení textu není známo, ke konstituci edice jsem užil čtyř opisů B, D, S a W, které jsem dostatečně popsal výše. Základním rukopisem je berlínský opis B, jehož text je dochován relativně neporušen, a lze se i proto domnívat, že jeho předloha mohla mít blízko k registrům pařížské univerzitní kanceláře. Vídeňské rukopisy D, S a W nezaprou společný hyparchetyp, neboť vůči rukopisu B vykazují četná společná různočtení. Vyšší míra kvality rukopisu D se nejspíše váže k tomu, že se jedná o opis z prostředí Zikmundovy říšské kanceláře a má funkci formuláře, zatímco rukopisy S a W lze považovat za utilitární „čtenářské“ opisy. Rukopis S je přitom o něco kvalitnější než rukopis W, přičemž se zdá být pravděpodobné, že oba mají užší genetickou vazbu. Z toho důvodu uvádím stemma známých rukopisů v následující podobě:

Přímo v edici jsem rezignoval na bližší určování v textu naznačených historických událostí, osob nebo skupin a identifikuji je v předcházející studii. Biblické citáty uvádím v kurzivě, citáty z jiných pramenů v uvozovkách. Ačkoliv převzaté pasáže z listu Petra z Blois v podstatě sestávají z biblických citátů a především aluzí, dávám je do uvozovek bez kurzivy a vnitřní citáty neurčuji. Různočtení vzniklá zjevnými či velmi pravděpodobnými písařskými chybami většinou neuvádím. Při přepisu textu jsem užil Pravidel pro transkripci latinských rukopisných textů Bohumila Ryby.⁴⁶ Jazyk připojených aparátů je latinský, s následujícími zkratkami *add.* – *addidit*, *om.* – *omisit*. Janě Nechutové děkuji za přehlédnutí edice a užitečná doporučení.

⁴⁶ V obsáhlém výběru je nověji zpřístupnili Dalibor HAVEL – Helena KRMÍČKOVÁ, *Paleografická čítanka. Literární texty*, Brno 2014, s. 89-93.

14. prosince 1428, Paříž

Pařížská univerzita vyzývá křesťany, aby pohlédli na neutěšený stav církve, sužované husitskou expanzí a herezí. Na základě dějinné zkušenosti s antickou herezí a islámem je varuje před podceněním českého kacířství a vybízí je k aktivitě. Nastat má i reforma mravů a ukončení vzájemných válek. Protože však na to vše již nestačí síly jednotlivců, univerzita volá po předčasném svolání všeobecného koncilu, který jediný, jak dosvědčují církevní dějiny, může pomoci. Pokud papež nevyhoví, církevní sněm se má sejít v řádném termínu, jak to bylo stanoveno dekrety kostnického koncilu, které nemají být porušovány.

B – cod. Berlin, Staatsbibliothek-Preußischer Kulturbesitz, Theol. lat. qu. 323, fol. 9r–11v

D – cod. Wien, Österreichisches Staatsarchiv, Abt. Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Reichsregisterbücher D, fol. 234v–236r

S – cod. Wien, Schottenstift, 111 (Hübl 100), fol. 259v^a–261r^a

W – cod. Wien, Österreichische Nationalbibliothek, 4576, fol. 331r–332r

5 | Exurgite tandem, o Cristi fideles, dum assiduis clamoribus vestras aures pulsare non desinit ploratus atque gemitus nimium afflicte matris ecclesie neque ita obdurentur corda filiorum, ut compassionis oculo tantas matris anguscias negligant intueri. „Vox enim lamentacionis audita est de Syon et planctus de Ierusalem. B 9r, D 234v, S 259v^a, W 331r

4/9 Vox – nutrit] PETRUS BLESENSIS, *Epistolae*, ep. 98 (ed. I. A. Giles, Oxonii 1847, p. 307–308)

1 Exurgite] Universis cristianis super heresi Bohemorum. Exurgite *B*, Littera missa domino regi ab universitate Parisiensi. Exurgite *D*, Exhortacio Parisiensis contra hussitas (*in rubrica*). Exurgite *S*, Epistola universitatis Parisiensis exhortatoria cristiani populi. Exurgite *W* || 2 vestras aures] aures vestras *S* || 3 obdurentur] obdurantur *D*

Facti sunt hostes eius in capite, inimici eius locupletati sunt.“
 Verum et Propheta conqueritur: „Non est, qui sustentet eam ex
 omnibus, quos genuit, et non est, qui supponat manum ex omni-
 bus, quos nutrit.“

10 Iam tot multis labentibus annis inter medios cristianorum greges
 vastis furit incendiis Bohemorum heresis, qui sevissima ferocitate
 in catholicos debachati universos igne et ferro perimere satagunt,
 civitates diripiunt, sacras basilicas exuunt, sanctum sanctorum,
 dignissimum videlicet eucharistie sacramentum in sanguinem mit-
 15 tunt occisorum. Neque tantum fidelium corpora trucidant aut
 bona rapere contendunt, verum insuper preciosas eorum animas
 perniciosis heresum dogmatibus inficere atque in extremum gehen-
 nale exicium adducere sedulo conantur. Adeo cruenta illorum super-
 bia intumuit, ut terris universis spurcissimo imperio dominari et
 20 filios Dei in sortem Sathane redigere magnis viribus elaborent.

Quousque filiorum perdicionis horrenda scelera et abhominacionem
 vesanam in dies adolescere paciemini, viri catholici? Quousque
 fines dominacionis eorum protendere permittetis? Que expectatis
 tempora? Quam oportunitatem prestolamini? Et ut cum
 25 Marone dicamus: „Que tam sera moratur segnicies“, ut quid moras
 dampnosas et perniciosas protrahitis? Ubi summa celeritate
 vestre saluti omnibus remediis subvenire necesse | est, an primo per-
 fidie inimicorum Cristi occurretis, cum adeo potencia illorum |
 invaluerit, ut nulla hominum multitudo resistere sufficiat?

S 259v^b

B 9v

25 Que – segnicies] VERGILIUS, *Aeneis* II, 373–374

6 eius¹] enim *W*; eius²] illius *DS*, enim *W* || 7 et] ut *DS*; conqueritur] queritur *W*; sustentet] sustentat *W*, sustenderit *D* || 13 exuunt] exurunt *DSW* || 15 trucidant] *om.* *S* || 16 preciosas – animas] eorum animas preciosas *B*; eorum] ipsorum *S* || 20 elaborent] elaborant *S* || 21/22 abhominacionem vesanam] abhominabilem vesaniam *DSW* || 23 protendere] protendi *DSW*; permittetis] permittitis *S* || 27 primo] primum *DSW* || 29 sufficiat] valeat sufficiat *D*

30 Ab exordio pauci hominum huius perversitatis inventores acto-
 resque fuerunt, quos perfacile fuerat opprimere et malum nascens
 in ipso exortu perimere. Verum ubi permissum est flammaram
 inícia serpere, neque illis restringendis operam dedimus? Sensim
 viribus adauctis in vasta creverunt incendia et iam pestis illa, que
 35 paucos primum possederat, in urbes magnas, regna grandia latosque
 populos evolavit. Quod si tarda segnicies nos, ut cepit, iugiter
 detineat occupatos et proprie salutis immemores, apostatorum
 virorum conatus reprimere non curemus, facile per universos cristia-
 nitatis fines dampnatissima illa secta propagabitur. Olim equidem
 40 Arriana heresis, dum aliquantisper adolescere permissa est, ita
 exigui temporis spacio disseminata extitit, ut innumeros principes,
 prelatos atque populos catholicos infecerit. Perfidus quoque Macho-
 metus, cum pene universus orbis cristiane religionis sanctitate
 polleret, principio gentem exiguam Arabum seduxit, verum ubi
 45 primis conatibus eius occurrere neglectum est, continuo perditio-
 rum hominum tantam sibi manum glomeravit, ut latissimas Affrice
 pariter et Asie regiones brevi tempore subiugarit atque in dampna-
 tissimam impulerit perfidiam.

Considerate, quanti periculi existat in sectarum adinventionibus
 50 reprimendis morosa negligencia qualesque exitus huiuscemodi le-
 talia ecclesie vulnera ferre soleant, dum talibus curandis nimium | D 235r
 sero medicina paratur! Si torpida segnicies cristianorum hoc efficere
 potuit, ut gens innumerabilis et totus fere orbis paucorum factioni
 resistere non valuerit, cur nostra expectacio perficere non poterit,
 55 ut nunc cetus cristianorum, cuius dicio angustis terrarum limitibus
 cohercetur, copiose Bohemorum genti veniat suppeditandus, nisi

30/31 actoresque] auctoresque *DSW* || 32 permissum] premissum *W* || 33
 restringendis] restingwendis *W* || 35 possederat] possederant *W* || 36 cepit
 iugiter] iugiter cepit *D* || 37 apostatorum] apostotarum *DSW* || 41 principes]
 principales *W* || 44 principio] in principio *W* || 47 regiones] religiones *W* ||
 50 huiuscemodi] huiusmodi *S* || 53 factioni] factione *BW*, sanctioni *S* || 54
 perficere] *om.* *W*

pestiferis illorum successibus summa celeritate occurratur? Presertim ubi alia ex parte gentem catholicam invadunt perversi Agareni, qui a diebus paucis potentissimam insulam atque uberrima
 60 regna Cipry in suam redegerunt | potestatem et ad ceteros fines S 260r^a
 cristianitatis occupandos validissimam manum facile convertere possunt.

Quo pacto audemus obdormire et sompnolente indulgere quieti, dum inimicus hominum tantos tamque varios hostes in nos
 65 armat | et veluti *leo rugiens* undique *circuit* gregem Dominicum, B 10r
 quem ex suis faucibus per Cristi virtutem ereptum luget: hic soldanum Babilonie nuper in Ciprum misit, ipse Bohemos in valida suscitavit arma utque nobis minima esset vincendi potestas, iam per omnes fere cristianorum fines zizania sedicionum, guer-
 70 rarum, divisionum seminavit.

Et quamquam plurima diligencia dominus noster summus pontifex per transmissionem plurium | legatorum aliaque subvencio- W 331v
 num genera presencium temporum pestes de medio tollere curaverit dampnandisque erroribus cetus ecclesie ferventem dederit
 75 operam, crescit tamen in dies malorum propagacio. Alia nempe maiora et efficaciora remedia res ipsa efflagitat. Itaque si quospiam labores, o devoti cristicole, in hiis diebus vestra impenderit devocio, longe grandiores temptare necesse habetis. Ponite ante oculos nephanda pericula, quibus sors fidelium versatur, tempestuosas
 80 circumspicite procellas et rapidorum turbinum impetus, quibus navicula Petri omni ex parte agitur. Matrem ecclesiam inter

65 leo – circuit] I Petr. 5, 8

57 successibus] conatibus S || 64 inimicus] inimicos W; varios hostes] hostes varios S || 65 veluti – rugiens] rugiens veluti leo S || 68 suscitavit] om. W; minima esset] minor esset DS, esset minor W || 69 fere] om. S || 72 plurium] plerumque W || 72/73 subvencionum] atque W || 73 temporum] tempora W || 75 nempe] namque S || 77 impenderit] impendit S; || 78 temptare necesse] necesse temptare S || 81 ex parte] tempore S

anguscias pergite consolari, vobis ipsis commiserescite, vestre consulite salutem, omne remediorum genus aggrediamini, quo sevissimorum hoscium ferocitas a ceteris christianorum possit arceri. „Tristamini, inquit Ysaías, cum Ierusalem et lugete cum ea omnes, qui diligitis eam. Veniunt enim gentes in hereditatem Domini, ut polluant templum eius. Extulerunt caput et gloriati sunt omnes, qui oderunt Syon. Dixerunt in corde suo, cognatio eorum simul: quiescere faciamus dies festos Dei a terra.“ Si diligitis „nomen Domini Iacob et locum habitacionis glorie sue, quam in suo sanguine acquisivit“, o Cristi fideles, accingimini, viriliter pugnate cum antiquo serpente et infidelibus ministris eius! Unusquisque | S 260r^b pro sorte sua, in qua vocatus est, sibi arma defensionis meditetur: Ecclesiastici oracionibus intendant. Principes atque militares viri, dum opus erit, ferrea in arma prouant. Ceteri suas opes et universa, que poterunt, in subsidium nominis Cristi et matris ecclesie efficiose convertant. | Si qui autem vestrum inter se gracia terrenarum possessionum aut dominacionis temporalis bella gerant, primum studeant subvenire fidei et ecclesiastice salutem, nec immortalis vite premia caducis et fragilibus postponenda rebus arbitrentur. Iungite exercitus, federa pacis inite, ut gentem illam perfidam, que corpora vestra trucidare, | animas perimere, fidem B 10v evellere conatur, glorioso triumpho veniatis debellaturi.

Hoc unum circumspecte, ne viribus vestris per mutua dissidia fraterna que vulnera enervatis in obscenam infidelium dicionem brevi tempore redigamini. Propterea omnibus hoc sit commune studium: vicia deponere, sanctam et immaculatam gerere vitam,

84/91 Tristamini – acquisivit] PETRUS BLESENSIS, *Epistolae*, ep. 98 (p. 308)

83 remediorum genus] genus remediorum *W* || 85 cum] in *W* || 88 cognatio] cogitacio *DSW* || 90 Domini] Dei *DSW*; quam] quem *B* || 93 sua] *om. D*; in] *om. SW*; qua] quam *D* || 94 viri] *om. S* || 98 gerant] gerunt *S* || 99 et] *om. D*

qua nobis divina consilietur miseratio. Etenim absque ope illius, quidquid conabimur, irritum et infructuosum erit. Veluti autem
 110 videns viciorum congeriem *Dominus ad iracundiam concitatus est, quia provocaverunt eum filii sui et filie*, ut inimici seviciam grassari
 115 „Licet enim multa malignetur inimicus in sancta“, *non* tamen
imperpetuum irascetur Dominus „neque abbreviata est manus eius, ut salvare non possit“.

Sed, quoniam membris ecclesie adunatis plus roboris atque virtutis insidere solet quam sigillatim ubilibet locorum dispersis,
 120 sanctarum synodorum cetibus numquam Sancti spiritus assistentia defuit. Hoc precipue necessarium est, si adversus hoscium nostrorum insolentiam efficaciam queramus dari remedia, si ecclesiastice salutis et reformandis moribus catholicorum recte consultum iri desideramus, ut sacrosancti generalis consilii acceleretur convocatio. Hoc enim est | singulare presidium, quod in tantarum S 260v^a
 125 rerum discrimine summopere flagitandum venit. Hec est via saluberrima, qua langoribus ecclesie salutarem medelam querere necesse est. Hoc denique tutissimum est asilum, quod maiores nostri, cum hereses opprimere, mores reformare aut pericula gravis-

110/111 Dominus – filie] Deut. 32, 19 || 113 et – miseribitur] Deut. 32, 36 || 115/117 Licet – possit] PETRUS BLESENSIS, *Epistolae*, ep. 98 (p. 308) || 115/116 non – Dominus] Ps. 102, 9

108 consilietur] consoletur *W* || 111 sui] *om. S*; ut] et *W* || 112 conspiciet] conspiceret *W* || 113 Tum] Tum quoque *DSW* || 114 ope] opere *D* || 118 quoniam] quomodo *W*; adunatis] plus adunatis *W*; roboris] ruboris *W* || 119 ubilibet] ubique *S* || 120 sanctarum] sanctarumque *SW*; Sancti spiritus] Spiritus sancti *DS* || 124 ut] *om. S*; generalis consilii] concilii generalis *W* || 125 enim est] est enim *S*; tantarum] tanto *DSW* || 126 venit] convenit *D* || 127 salutarem medelam] salutare remedium *S* || 129 hereses] hostes *W*

130 sima depellere instituerant, in primis querendum duxerunt. Si
 enim illa percurrere libeat, que de rebus ecclesie gestis veteres
 pandunt historie, si revolvere delectet, quo pacto quondam repressi
 fuerunt universi errores perfideque secte Arrii, Sabellii, Euticis,
 Nestorii, Pelagii, Ioviniani et antiquorum Ebionitarum, Nicho-
 135 laitarum, Manicheorum ceterorumque quorumlibet, quos inanis
 glorie spiritus dedit in reprobum sensum, quoslibet profecto illo-
 rum oppressit atque exterminavit sacrorum consiliorum auctoritas.
 Ubi enim conveniunt viri fideles unanimes in domo Domini et
 viribus iunctis atque in unum collectis rebus | ecclesie sedulo W 332r
 140 intendunt aspirante Iesu Cristo, qui se in medio congregatorum
 in nomine eius pollicitus est iugiter affuturum, tunc salutifera
 mentibus humanis subeunt consilia, sancte meditationes occur-
 runt, quibus | omnis turbacio pestifera propulsatur. Si quid in B 11r
 grege cristiano fractum est, illic resarcitur. Si quid diminutum est,
 145 illic restauratur. Si quid obliquum est, dirigitur. Si quid imminet
 periculi, remedium invenitur.

Date igitur operam, devotissimi fideles, ut, quantocius licebit,
 conveniat cristianorum cetus sacrosanctam synodum celebraturus.
 Instanti oracione supremum | apostolatus apicem pulsate summum- D 236r
 150 que gregis Dominici pastorem, ut cetum ecclesie in unum vocare
 festinet. Si vero illam sacrosanctam convencionem minime duxerit
 accelerandam tempusque celebrando futuro concilio prefinitum
 velit prestolari, quamquam nimium periculi intentare videatur

140/141 qui – affuturum] cfr Matth. 18, 20

130 instituerant] instituerunt S || 132 delectet] delectent S || 136 glorie
 spiritus] spiritus glorie D, gloria spiritus W; quoslibet] quosque W || 142
 subeunt] subeant D; consilia] concilia W || 143 omnis] omnibus D; turbacio
 pestifera] pestifera turbacio DSW || 144 fractum] factum D || 145 illic] om.
 DSW || 149 supremum] summum S; pulsate] pulsetis W || 150 ecclesie]
 extunc W || 151 convencionem] synodam convencionem D || 152 tempus-
 que] tempus quod SW; concilio] om. B

tanta expectacio, si tamen res illuc versa fuerit, ut prorsus dene-
 155 getur flagitata celeritas et temporis assignati | prevencio, saltem S 260v^b
 vos ea non seducat negligencia, ut dies futuri consilii quovis pacto
 differri paciamini, ut moram quantamlibet exinde sustineatis.
 Grave est enim illa prestolari tempora, sed gravissimum atque
 perniciosissimum esset eadem nova protelacione remorari. Sanctio-
 160 nibus sacrosancti Constanciensis consilii summo pontifice appro-
 bante institutum habemus, ut septennio revoluto post terminum
 novissime synodi alia synodus celebretur et deinceps Senensi con-
 silio locus illius apud Basiliam determinatus est. Quod si nova
 futuri consilii non fieret convocacio, iam tamen ex decretis ecclesie
 165 vocati et mandati estis, que quidem decreta deserere non parvo
 esset periculo. Si enim a sacris institutis Constanciensis consilii
 nos iam discedere viderent depravati heretici, forsán ipsis maior
 occasio parvipendendi sanctiones ecclesiasticas data videretur. Qui
 igitur sacros conventus ecclesie adire aut illuc legatos transmit-
 170 tere solliciti sunt, future convencionis tempestivam celebrationem
 nullatenus obmittant, ne ecclesiastica detrimenta sue ascribantur
 negligencie. Si quoque hoc superveniant incommodi, ut dominus
 noster summus pontifex vetante senio aut egritudine presens in-
 teresse non possit, non eominus, dum necessitas tantopere urget,
 175 sacrosancta synodus erit celebranda. Esto enim, Bohemorum co-
 natus interea quovis pacto reprimeretur, necesse est tamen presidio
 generalis consilii mores universorum catholicorum, qui iam mirum
 in modum defluerunt, ad debitos rectitudinis limites reducere.
 Neque res istas vestre devocioni scribendas suscepimus, quo nobis

154 ut] tunc S || 156 futuri consilii] concilii futuri W || 158 atque] et
 DSW || 165 vocati] om. B || 166 esset] esse W || 167 nos] vos S || 169
 conventus ecclesie] ecclesie conventus DSW; illuc] illic W || 170 solliciti]
 soliti DSW; solliciti – convencionis] future convencionis soliti sunt W ||
 172 superveniant] supervenient W || 173 vetante] vocante D || 175 Esto]
 Est B; enim] enim quod S || 176 reprimeretur] reprimerentur SW || 179
 vestre devocioni] devocioni vestre S

- 180 auctoritatem convocandi cetum ecclesie aut quitquam preeminencie
arrogaremus, sed animadvertentes periculorum magnitudinem vos
in visceribus caritatis ex debito nostre professionis duximus exhor-
tari, quatenus illa sacrosancta instituta Constanciensis consilii, que
extirpandis pestibus occurrentibus | adeo necessaria sunt, sedulo B 11v,
185 prosequamini neque tempora synodorum illuc determinata inani- S 261r^a
ter prorogari permittatis. Interim vero omnia excogitate remedia,
cunctas vias exquirite, universas rationes consiliorum perscrute-
mini, quibus ecclesiam, matrem vestram, a pestilencium hoscium
suorum cruentibus impetibus tuta et salva reddi possit.
- 190 Ubi enim totis viribus, totis animis, summis affectibus vestri
filiales affectus in subsidium pie matris ecclesie convertentur,
continuo ille, cuius res agitur, Iesus Kristus vobis aderit, primevus
ductor, venietque potentissimus adiutor in tribulacionibus, que
invenerunt nos nimis, quem intimis precordiis velimus exoratum,
195 ut per viscera misericordie sue servos benedicte crucis eius visi-
tare dignetur oriens ex alto et pedes nostros in viam pacis dirigere.

Datum Parisius, in nostra congregacione generali apud sanctum
Maturinum solemniter celebrata anno Domini millesimo IIII^C
XXVIII, die XIII mensis Decembris.

181 arrogaremus] arrogemus *SW* || 183/184 que extirpandis] et que hic
stirpanda *W* || 185 synodorum] conciliorum *S*; illuc] illic *S* || 187 rationes
consiliorum] conciliorum rationes *DSW* || 189 cruentibus] cruentis *DSW*;
tuta] ut tuta *S*; possit] valeatis eruere *add. S* || 192 vobis] nobis *W*; aderit]
adheret *W* || 193 ductor] doctor *B* || 194 velimus] velimus habere *SW*; ex-
oratum] exorari *D* || 197/199 Datum – Decembris] *om. D* || 197 Parisius]
Parisiis *SW* || 198 Domini] etc. *W*

The University of Paris and the Hussites in 1428–1429

The anti-Hussite exhortation (*exhortatio*) of the University of Paris from 14 December 1428 was first pointed out by F. M. Bartoš. In it, the Parisian masters first criticise the laxity of the Catholics, who had allowed Hussitism to grow into a large movement, as Islam had managed to do before. They call on everyone according to his estate to activity, to end their mutual wars and practise moral self-correction, but they promise an improvement of the situation mainly from the convocation of a new general council. The historical experience of the ancient church dictates that precisely a council can remove heresy. Nothing can threaten its convocation in due course according to the exhortation, namely not even the unwillingness of the pope to convene it, because the activity of the council is sufficiently justified by the decrees of the Council of Constance. The exhortation was the first manifestation of the increased anti-Hussite activities of the University of Paris, soon accompanied by the dispatch of a university delegation to the Empire, to the court of Sigismund of Luxembourg in February 1429. A detailed analysis of its preservation allows new facts to be determined about the exhortation. Besides its three copies of Austrian provenience, the author of the study points out also an as-yet unknown copy, namely the Berlin manuscript Theol. lat. qu. 323. In it, the exhortation is included in a collection of writings, which have the character of a form collection and which are related to the history of the University of Paris in the 1420s. It is indicated also by an examination of the letters connected with the important Parisian master John of Ragusa (Jan Stojković of Dubrovnik). The study's author, nevertheless, focuses on the four Bohemical texts in the collection. According to the section, the whole collection was to have been prepared in the name of the University of Paris by its master Nicholas of Clemages (†1437). In light of his biography and the works the formal and content stylizations of the exhortation seem to make this claim true. It is also testified to by the character of the other three Bohemical writings. Although their analysis will only be possible based on their critical transcription (at best an edition), it is possible to say something more already in this phase. The first document is another accreditation letter of the university delegation to the negotiations at Sigismund's court in 1429, the second document is an as-yet unknown letter of the university to the pope

regarding the premature convocation of the Council of Basel and the third is a letter of the university to an unknown bishop, who is however closely tied to the Czech lands. Of the known prelates, mainly the bishop of Olomouc and Cardinal Jan Železný seems likely for verification. A critical edition of the Parisian exhortation is attached to the study.

II

LITERATURA

Petr ČORNEJ, Aleš KNÁPEK, Ladislav MACEK, Pavel ROUS, *Stížný list české a moravské šlechty proti upálení Mistra Jana Husa*, Spolek Za záchranu rodného domu malíře Jana Zrzavého v Okrouhlici, Okrouhlice 2015, 108 s., ISBN 978-80-260-7690-2.

K vydání knížky o protestní akci české a moravské šlechty v roce 1415 se u příležitosti 600. výročí upálení M. Jana Husa v roce 2015 spojili dva regionální historici a archeolog s jedním z nejvýznamnějších českých husitologů univ. prof. Petrem Čornejem. Knižku sice vydal spolek Za záchranu rodného domu malíře Jana Zrzavého v Okrouhlici, ale její autoři jsou vesměs odborní pracovníci Muzea Vysočiny a Státního okresního archivu v Havlíčkově Brodě. Těmto třem organizacím či institucím patří největší zásluha na vydání této obsahově velmi přínosné a graficky krásné publikace. Již na začátku lze zdůraznit, že jedním z hlavních kladů recenzované knihy je záměr více přiblížit a analyzovat životní osudy, sídla a pečeti vyšší i nižší šlechty na části historického Čáslavska a Chrudimska ve spojitosti se zapůjčením a vystavením originálu a pořízením české faksimile druhého exempláře stížného listu z Univerzitní knihovny v Edinburghu ve Skotsku, jenž zachycuje právě 100 signatářů z Čáslavska a Chrudimska.

Knižka se kromě úvodu a německého resumé dělí na pět hlavních částí a kromě toho ještě na tři jakési „mezikapitoly“ pojednávající o třech památných místech: hradu Lipnici, městě Havlíčkově Brodu a tvrzi v Okrouhlici. „Mezikapitoly“ doprovází barevné dvoustrany s fotografiemi, vedutami, archiváliemi, znaky a obrazy vázícími se k pojednávaným místům. Pět hlavních částí knihy představuje český překlad stížného listu¹ s jeho dvěma fotografiemi a seznamem signatářů, stať Petra Čorneje, „*Prozatím poručíme zmíněné křivdy Pánu Bohu, jehož je pomsta ...*“, pojednání Aleše Knápka, *Sídla nižší šlechty na Havlíčkově Brodě v Husově době*, příspěvek Pavla Rouse, *Beneš z Kocourova* a pojednání Ladislava Macka a Pavla Rouse, *Signatáři stížného listu z regionu dnešního Havlíčkově Brodska*. Poslední čtyři stati jsou vždy doplněny seznamy použitých pramenů a literatury. Kromě úvodních dvou fotografií originálu druhého exempláře stížného listu z Edinburghu je na závěr publikována fotografie zhotovené české faksimile listu z roku 2007, pořízená pro

¹ Překlad je převzat z publikace Amedeo Molnár, *Husitské manifesty*, Praha 1980.

Národní archiv v Praze se souhlasem Univerzitní knihovny v Edinburghu a prostřednictvím Skotského národního archivu v Edinburghu restaurátorem Davidem Frankem.

Úvodní výstižně nazvaná studie Petra Čorneje je další z autorových vynikajících analýz husitského období po jeho knížce *30. 7. 1419. První pražská defenestrace. Krvavá neděle uprostřed léta* (Praha 2010) a neméně přínosných a minuciózních studiích shromážděných v knize *Světla a stíny husitství* (Praha 2011). Text vlastně bezprostředně navazuje na prvně zmíněnou knížku. Prohlubuje poznání období let 1410–1418, a to se zvláštním zaměřením na vývoj jednotlivých proreformních i protireformních skupin české a moravské šlechty. Svůj výklad začíná Čornej rokem 1410, kdy došlo ke spálení Viklefových knih a prvnímu odvolání M. Jana Husa proti pálení knih k papežskému soudu dne 25. června 1410. Autor upozorňuje, že ke sblížení Husova reformního univerzitního okruhu s králem Václavem IV. a českou a moravskou šlechtou došlo zásluhou spojení Husova požadavku nápravy církve s panovníkovým a šlechtickým úsilím o oslabení moci církve, získání jejích statků a politické posílení vyšší a nižší šlechty, posléze měst, směřující ke stavovskému státu. Tento názor ovšem zastával již F. Hoffmann,² aniž je to zde uvedeno.

Čornej poté vždy s úplným výčtem jmen sleduje vývoj od prvních prohusitských reformních skupin české šlechty kolem zemského soudu s nejvyšším hofmistrem a nejvyšším purkrabím Lackem z Kravař, Bočkem st. z Kunštátu a Poděbrad a Čeněk z Vartenberka aj. a Václavova královského dvora včetně například kutnohorského mincmistra Petra Zmrzlíka ze Svojsína aj. (s. 19) přes první Husovy šlechtické podporovatele jednak jej doprovázející do Kostnice jako Jana z Chlumu na Svojkově aj. (s. 21), jednak v souvislosti s odchodem do Kostnice (Čeněk z Vartenberka aj. podle listu ze 7. října 1414 na s. 22) a obecně kolem Jana Husa jako např. Jindřicha Škopka z Dubé aj. (s. 25). Plynule přechází k popisu protestního hnutí nejprve moravské šlechty – bylo by zde dobré dodat kolem moravského zemského soudu, a samozřejmě moravského zemského hejtmana Lacka z Kravař – od schůzek ve Velkém Meziříčí v lednu 1415, v Brně 8. května, Praze

² František HOFFMANN, *Morava na cestě k husitské revoluci*, Husitský Tábor 4, 1981, s. 57–68, zvl. s. 59 a IDEM, *Morava před husitskou revolucí*, Časopis Moravského muzea 69, 1984, s. 49–78, 70, 1985, s. 103–146, zvl. I, s. 71.

12. května a současně v Kostnici 13. května 1415 (na s. 22–24). Připomíná, že zatímní největší protest 250 signatářů z Prahy, koncil nechal spálit, takže známe jen minimum jeho účastníků. Zachoval se ale originál druhého protestního listu z 12. května, sepsaný šlechtici ze středních Čech v čele s Pavlem z Jenštejna.

Tím se autor dostal k jádru své statě, a sice k vyličení přípravy a obsahu stížného listu zpečetěného v Praze dne 2. září 1415 a k analýze jeho signatářů i signatářů husitského reformního svazu z 5. září téhož roku (na s. 25–35). V protestu se kromě nesouhlasu s upálením M. Jana Husa objevila obrana křesťanské pravověrnosti České koruny a jejího státoprávního postavení. Autor vytkl, že panští signatáři protestu měli své statky nejméně v 10 krajích ze 14, kromě severozápadních Čech (Žatecko, Slánsko, Rakovnicko a Podbrdsko, s. 29), a rovnoměrně po celé Moravě. Zejména v severních Čechách se naopak seskupili signatáři katolické ligy v Českém Brodě z 1. října 1415 v čele s nejvyšším zemským sudím Hynkem Berkou z Dubé a nejvyšším dvorským sudím Albrechtem z Koldic, z nichž nejméně tři vstoupili již předtím do služeb uherského krále Zikmunda Lucemburského (s. 27–28).

Autor poukázal i na omezenější připojení pečetitelů z řad nižší šlechty – pouze z pěti krajů. Panští signatáři zřejmě z organizačních důvodů nedokázali zorganizovat protest nižší šlechty v krajích Boleslavsko, Hradecko, Vltavsko (tam pozdější husitský reformní spolek z roku 1417), Plzeňsko a Litoměřicko. Poté rozebral signatáře nižší šlechty podle zbývajících šesti exemplářů stížného listu. Potvrdil, že organizace protestu probíhala pod vlivem největších feudálů Čeňka z Vartenberka na jeho hradech Lipnice na Čáslavsku, Helfenburk na Prácheňsku a Choustník na Bechyňsku (také asi na hradech Borotíně a snad Jindřichově Hradci), zřejmě Bočka st. z Kunštátu a Poděbrad na hradě v Pardubicích na Chrudimsku (a také asi na Holicích a na Rychmburku) a Lacka z Kravař na hradech Velké Meziříčí a Moravském Šternberku (s. 30–31).

Moravskou situaci ponechal Čornej trochu stranou, přičemž odkázal na moji studii v tisku (s. 31, pozn. 96). Můžeme tedy dodat, že na Moravě stáli v čele protestu panských signatářů na pátém exempláři stížného listu bývalí straníci markrabích Jošta (8) a Prokopa (5), tzn. politicky aktivní šlechtici, v počtu 13 z 25 tamějších signatářů, a celkově tito bývalí straníci Jošta a Prokopa tvořili počtem 19 – 21 (12 Joštových a 7 – 9 Prokopových straníků) téměř pětinu ze 129 morav-

ských signatářů.³ Čornej zakončuje rozbor protestu analýzou diferenciacie postojů pečetitelů v průběhu husitské revoluce. Upozorňuje jak na pozdější spojence husitských městských svazů, tak na spojence krále Zikmunda a to i z řad Husových průvodců do Kostnice. Zde vynechal z neznámých důvodů Jindřicha Lacemboka z Chlumu, účastníka čáslavského sněmu v roce 1421, a na straně krále Zikmunda opovědníka husitské Praze z listopadu 1419, signatáře Čeňka z Mošnova (s. 33 a 39).

Ačkoliv se signatáři protestu odvolali k budoucímu jedinému a nepochybnému papeži, kostnický koncil je všechny pohnal ke svému soudu 25. února 1416. Proti kalichu a za platnost všech protihusitských koncilních výnosů se 22. února 1418 postavil i nový papež Martin V. Na začátku husitské revoluce se v listopadu 1419 proti husitské Praze spojilo jak jedenáct panských signatářů stížného listu, tak osm členů katolické panské ligy. Šlechta se dostala na okraj revolučního dění a o předchozí hegemonii ve státě si mohla nechat jen zdát (s. 38–39).

Stať archeologa Aleše Knápka se zaměřuje především na sídla signatářů stížného listu z řad nižší šlechty. Na úvod se stručně dotýká zdejších hradů, z nichž panským pečetitelům protestu patřily hrady Lipnice Čeňka z Vartenberka, Orlík u Humpolce Jindřicha z Dubé, Chlum pánů Jana, Viléma a Diviše z Chlumu, Lacembok (Zíkev) u Ledče nad Sázavou původně Jindřichovi Lacembokovi z Chlumu (pečetel v Kostnici), Oheb a Vildštejn asi po roce 1410 patřící nikoliv signatáři ale husitovi Petru Zmrzlíkovi ze Svojšína a Lichnice za husitské revoluce dobytá signatářem a husitským hejtmanem Janem Hertvíkem z Rušinova. Jestli v posledním případě nešlo o dvě osoby, není úplně jasné. Petr Čornej, Ladislav Macek a Pavel Rous uvádí dva husitské hejtmany Jana a Hertvíka z Rušinova (srov. na s. 33, 91, 94–95). Také držitel Vildštejna před rokem 1410 Ješek z Paběnic je v jiné literatuře uváděn jako Ješek z Popovce (s. 49). Po hradech autor věnoval pozornost dosud alespoň částečně zachovaným tvrzím. Podle situace v terénu a příslušné literatury, zejména Augustina Sedláčka, popisuje polohy a podoby tvrzí, přičemž

³ Srov. Jiří JUROK, *Straníci markraběte Prokopa kolem roku 1399 a otázka jejich kontinuity do husitské revoluce*, Olomoucký archivní sborník 13, 2015, s. 25–116, zvl. s. 41, 46. Prohusitské reformní postoje zastávalo rovněž pět biskupských manů, bývalých Prokopových stráníků a z toho čtyř exkomunikantů, srov. ibidem, s. 40, 45. Již ve svých starších publikacích z let 1980 a 1998 jsem rovněž upozornil na ovlivnění signatářů z řad nižší šlechty a dokonce vlastních manů Lackem z Kravař (Joštovým stráníkem), čímž se později zabýval Tomáš Baletka.

leckde přidává i cenné údaje z pramenů o životě a činnosti signatářů protestu. V určení tvrzí se téměř vždy shodl s lokalizací tvrzí uváděných u následující Mac-kovy a Rousovy statě, snad kromě Heřmanic u Vilémova v Podoubraví, kde Knápek nově identifikoval pozůstatky tvrže u kostela sv. Bartoloměje (s. 53). Nicméně je škoda, že obě statě nejsou více provázané, myslím na odkazy v první stati na pořadová čísla signatářů, jak je uvádí druhá stať. Knápkova stať je uzavřena po popisu dvou zachovaných tvrzí v Okrouhlici a Nelechově (s jeho rekonstrukcí na s. 59) upozorněním na dosud nelokalizovatelné tvrže jako v Loukově (Luké), Křivé, Skále, Ostružně, Slavíkově, Hůrce a Kroměšíně a zatímní nemožnost nalézt relikty jakéhokoli hospodářského dvora. Celkově se sídla nižší šlechty na Havlíčkobrodsku rozkládala jednak v Posázaví u Ledče nad Sázavou a Lipnice a jednak v Podoubraví a Železných horách (s. 56).

Malou biografii věnoval signatáři Beneši z Kocourova a jeho rodu Pavel Rous. Hned na začátku připomněl, že Benešova signace protestu z 2. září 1415 je nejstarší zprávou nejen o Benešovi a jeho rodu, ale také o vsi Kocourově u Chotěboře. Na Beneše se zachovala unikátní památka, a sice náhrobek z červeného mramoru v kostele sv. Filipa a Jakuba v Trhové Kamenici. Náhrobek uvádí, že Beneš zemřel 23. srpna 1419 a byl otcem Přibyslava, opata kláštera v Louce u Znojma. Přibyslav II., diplomat krále Jiřího z Poděbrad, stál v čele kláštera Louka od roku 1433 do 4. září 1466, kdy zemřel. Jeho náhrobek rovněž z červeného mramoru se v klášteře nezachoval, byl ale patrně vyhotoven současně s náhrobkem jeho otce Beneše, který tak byl osazen až v druhé polovině 15. století. Třetí známý člen rodu Václav z Kocourova a Kamenice, jmenovaný k roku 1457, spojil zřejmě obě zmíněné vsi v jedno panství.

Poslední příspěvek knihy od Ladislava Macka (ze SOkA Havlíčkův Brod) a Pavla Rouse podává u 51 signatářů nejstarší známé podoby jmen na podkladě originálu druhého exempláře stížného listu z Edinburghu, olomouckého rukopisu z 15. století z Vědecké knihovny v Olomouci (sign. M II 91), a edic Hermanna von der Hardta z roku 1698, Giana Domenica Mansiho z roku 1784 a Františka Palackého z roku 1844 i ze studie Augusta Sedláčka z roku 1917. Dále se autoři snaží o lokalizaci jejich sídel a popis pečeti, opět na základě několika zdrojů počínaje popisem Antonína Masáka z roku 1915. Znění jmen signatářů v Hardtově a Mansiho edicích je někde zcela zkomolené (např. u Hanuška z Běstvin, Hertvíka ze Spačic

a Oldřicha z Dobrovítova, s. 84–85) a nemá zřejmě valného významu. Naopak znění z originálu stížného listu a olomouckého rukopisu, jehož jako nejbližší originálu využil již Václav Novotný,⁴ mnohde přináší lepší a přesnější podobu, než zaznamenal právě Novotný (měl jen opis, nikoliv originál stížného listu). Za všechny lze uvést v originále stížného listu třeba Mikšíka z Hůrky („Micksiko de Huorka“, s. 79) a z olomouckého rukopisu například hned prvního v pořadí, Čeňka z Vartenberka či Václava z Dobrovítova (s. 76, 81).⁵ Na mnoha jiných místech jsem zjistil shodné čtení.

Problematictější výsledky přinesl rozbor obrazu pečeti. Po porovnání různých zdrojů byly většinou shromážděny zcela rozporné údaje a mnohdy rovněž konstatován setřelý obraz pečeti a nezřetelný opis. Oba autoři také rezignovali na sestavení co nejuplnějších biogramů signatářů. U originálu druhého exempláře stížného listu z Edinburghu mohla být více rozebrána jeho historie. List byl údajně za třicetileté války odvezen z Německa do Švédska a později do Skotska, tj. patřil zřejmě v roce 1648 k součásti švédské kořisti z Prahy.⁶ Obdobně byl často vydáván osmý exemplář stížného listu z Olomoucka a Opavska z Moravského Šternberku, a to v letech 1524, snad 1536 (Martinem Lutherem), dále 1558, 1609, 1610, 1690 aj.⁷ U Jana z Kroměšína uvedeného u vsi Kroměšín (s. 95), zařazeného zde z osmého exempláře stížného listu a ztotožněného s Janem Čapkem z Kroměšína, lokalizovaného na Novojičínsko do Vrchů u Fulneka, je pravděpodobné, že moravský Jan Čapek z Kroměšína původně pocházel z Čáslavska. Nejasná je jeho příbuznost s táborskými husitskými hejtmany Janem a Jakubem Kroměšínem z Březovic.⁸

Za poslední statí jsou otištěny dvě velmi cenné mapy, a sice jednak sídel pečetitelů stížného listu na Havlíčkobrodsku od Aleše Knápka a mapa majetkové držby v Husově době na Havlíčkobrodsku od univ. prof. Josefa Václava Šimáka z roku 1916. Přes vzorné provedení obou map se do první mapy vloudily některé chybičky. Na mapě nebyli umístěni signatáři se sídly na Lipnici s číslem 1 (s. 76),

⁴ Václav NOVOTNÝ, *Hus v Kostnici a česká šlechta*, Praha, 1915, s. 33–35.

⁵ Srov. ibidem, s. 59–80, zvl. s. 65–66.

⁶ Ibidem, s. 37.

⁷ Ibidem, s. 35–36.

⁸ Srov. Jiří JURK, *Moravský severovýchod v epoše husitské revoluce*, Nový Jičín 1998, s. 30, pozn. 37 (podle Adolfa Turka a Augustina Sedláčka).

Chlumu s čísly 34, 262 a 271 (s. 76, 91, 92), Ledči n. S. s č. 36 a 37 (s. 77), Bohdanči s č. 62 (s. 79) a Dobrovítově s č. 118 (s. 85), přičemž tři signatáři z Dobré Vody jsou nelokalizovatelní.

Celkově lze recenzovanou knížku hodnotit jako velmi významný počin. Kniha přináší závažné nové poznatky v celočeských souvislostech pro analýzu organizace protestu z roku 1415 a vývoj reformních a protireformních skupin šlechty (Petr Čornej), prohloubený navíc o průhled do regionální situace na dnešním Havlíčkobrodsku, o lokalizaci a podobu sídel pečetitelů z řad nižší šlechty (Aleš Knápek) a přehledně o jejich přesné nominální, sídelní a sfragistické určení (Ladislav Macek a Pavel Rous). Jak jsem se již zmínil, význam celého souboru statí vzrostl zvláště umožněním přístupu a využitím jediného originálu druhého exempláře stížného listu z Univerzitní knihovny v Edinburghu. Navíc celá kniha je opravdu krásně graficky vypravená.

Jiří Jurok

Die Jülich-Kleve-Bergischen Hof-, Hofämter- und Regimentsordnungen 1456/1521 bis 1609, Bearbeitet von Brigitte Kasten und Margarete Bruckhaus (Residenzenforschung 26), Ostfildern, Thorbecke Verlag 2015, LXXIII+865 s., ISBN 978-3-7995-4529-7.

Než se obrátím k vlastní knize, chtěl bych upozornit – i když půjde z valné části asi o věci obecně známé, na pozoruhodnou činnost Hansem Patzem založené Residenční komise. Akademie věd v Göttingách ji vzala pod svá ochranná křídla v r. 1985. Komise otevřela dokořán do té doby spíše sporadicky studovanou problematiku středověkých rezidencí a dvorů. Byl to ale až Werner Paravicini se svým týmem na univerzitě v Kielu, který dal tomuto studiu řád a doslova z ničeho vydupal ze země intenzivní konferenční činnost a publikační řadu, v níž vyšla i recenzovaná kniha a v níž jsou vydávány zejména protokoly ze zmíněných již (nepravidelně pořádaných) konferencí. Psát o této komisi zevrubněji by znamenalo upozorňovat na její bulletin *Mitteilungen der Residenzen-Kommission* a jejich „Ergänzungshefte“, jejichž nová řada začala vycházet před krátkou dobou, obě doprovázené doslova ohromující bibliografickou přílohou. Protože ale jde v jejich

případě o publikaci nekomerční povahy, která se dostává gratis i do řady našich institucí resp. jejich představitelů, není třeba o ní blíže informovat. Ostatně o různých aktivitách, často za účasti našich odborníků i o předchozích svazcích základní řady bylo u nás porůznu referováno, takže není třeba i z tohoto důvodu se o věci blíže šířit. Zejména čtyřsvazkový Handbuch, tvořící sumu vědomostí v tomto směru, je pomůckou špičkové důležitosti (dodávám, že i pro české poměry).

Nevím, kolik z nás (včetně mne před čtením této knihy) by bez zaváhání našlo v titulu uvedené oblasti římské říše na historické mapě střední Evropy. K odstranění tohoto hendikepu dobře slouží dvě názorné mapky na s. LXXII a LXXIII. Jde o důležité politické útvary ležící na dolním Rýnu, které jako hospodářsky vyspělá teritoria nemálo přispívaly k dynamice říšských politických dějin. Ale to není důvod, proč věnuji této zdánlivě odlehlé knize pozornost. Jde totiž o obsah edice, který je možno bez nadsázky označit jako ojedinělý a možná svým způsobem jedinečný, i když předkládaná materie zdaleka není kompletní ve smyslu značného počtu deperdit; odkazy na ty, na něž je přímo odkazováno, jsou zaznamenány v příloze. A stejně tak ani podklady nejsou vždy dochovány v originálech, ale více než často pouze v opisech. I když nejsou přiložena žádná vyobrazení předloh, umím si představit, že už jen přepis vydávaných textů byl i vzhledem k rozsahu sysifovskou prací. Ale k vlastnímu obsahu a jeho obecnější důležitosti.

Většina úvodu je věnována soupisu literatury a popisu předloh, získaných zejména z ústředního archivu Severního Porýní-Westfálska v Düsseldorfu. Vedle toho ovšem také přichází rámcová charakteristika dvorských řádů knížectví Jülich-Berg, Kleve-Mark resp. Jülich-Berg-Ravensberg za vlády tamních vévodů, kteří vymřeli právě 1609. V uvedeném časovém rozpětí docházelo různě k všelijakým uniím či opět dělením,¹ které nás tu ovšem nemusejí zajímat. Ostatně genealogická tabulka na s. LXXn. nás uvádí do prostředí vévodů (a ovšem i vévodkyň, které přicházely z různých prostředí, zejména z říše, ale výjimečně i z Francie) z Jülichu-Kleve a Bergu v rozpětí více než sto padesáti let. V těchto dvorských řádech se totiž odráží daleko více než jen situace na jednom, či spíše několika z mnoha vévodských rodů v říši. Jde o obecnější odraz doby, konkrétně jinak z mnoha důvodů velmi těžko rekonstruovatelný rytmus vnitřního dvorského života obecně a to

¹ Nejlepší orientaci tu přináší 4. svazek výše zmíněného Handbuchu pod příslušnými hesly.

doslova ve všech jeho důležitých, ale i méně významných ba dokonce i zcela bagatelních aspektech politických, správních, hospodářských i každodennostních. A tím právě tento materiál nabývá na obecnější platnosti, i když jej ovšem nelze automaticky přenášet do jiných prostředí. Dává nicméně závažné impulzy ke kvalifikovanějším úvahám.² Je ovšem pochopitelné, že má i řadu specifických rysů, které ale lze snadno rozpoznat a tudíž se jejich recepci vyhnout.

Není pochyb o tom, že instrukce, řády či jak jsou tyto interní písemnosti vysoce subjektivní povahy velmi subjektivně nazývány, jsou po formální stránce produkty diplomatické činnosti. Nejčastěji sice ve formě aktové povahy, nezřídka ale i jako písemnosti různých podob klasického materiálu diplomatického. Z tohoto aspektu nebylo zatím vykonáno tolik, abychom už mohli zřetelně vidět celou širokou škálu jednotlivých typů těchto pokynů či jejich variant, kde vedle obecně platných kategorií třeba počítat i s větším či menším množstvím různých specifík (ba někdy i „libůstek“) časových, teritoriálních a věcných. A zároveň je třeba sledovat jejich genezi v komunikaci mezi držitelem příslušné svrchované moci, jeho rádci či pověřenými osobami a kanceláří jako instancí či samostatným sekretářem, kteří dávali textům konečnou verzi bez velkého formálního usilování a starali se tak či onak i o jejich vlastní expedici. Že je tu ovšem velká variabilita ukazují editorky v úvodu na příkladu tzv. „Futterzettel“, což byly každodenní soupisy potravin, vyhotovené v kanceláři, které byly denně předávány vévodovi ke kontrole a odsouhlasení, aby pak v této podobě byly doručeny kompetentním osobám. Zmiňování jsou přitom jako příjemci písař kuchyně, hofmistr, příslušný dveřník, správce stolování (? Saalmeister) a zásobovač (Futtermeister). Jen si představme, že seznam byl vyhotovován nejméně 5-6 x každý den, což samo o sobě znamená nejméně dva tisíce exemplářů ročně. A je záhodno násobit. Že není ovšem k dispozici ani jediný originál nepřekvapuje. Ale je třeba přejít k těm důležitějším, totiž instrukcím a předpisům (řádům), které usměrňovaly život nejen této exkluzivní společnosti regionu, ale měly obecnější dopady (a je možno při této příležitosti uvažo-

² Právě řečené ovšem neznamená, že tu vůbec nejsou obdobné publikace či různá monografická pojednání; ostatně i o nich se dozvídáme z úvodní bibliografie, kde figuruje i jméno první z obou vydavatelek. V obecnějším kontextu lze upozornit na zájem věnovaný nově rakouské problematice včetně velké edice obdobného rázu, na který jsem upozornil v 1. svazku Sborníku archivních prací z r. 2015 či na podklady vzniklé a do značné míry dochované z prostředí burgundského dvora.

vat a zvažovat možné paralely a ovšem rozhlížet se i v našich archivech po možném obdobném materiálu, nejenom hospodářského charakteru, který, jak o tom je ještě povědomost z proseminářů, byl předmětem zájmu zejména edic Josefa Kalouska či Václava Černého).

V rámci obsahového rozpětí byly ovšem těmi důležitějšími instrukce pro jednotlivé úředníky dvora, pochopitelně také v souvislosti s jejich politickými pověřenými na diplomatických cestách, ale i v rámci bezprostředního dvorského života, který ovšem běžel vedle vlastní administrativy knížectví. To se týkalo v první řadě i finančního jistění jejich zabezpečení. Důležité tu jsou i instrukce pro snad všechny druhy úředníků a vedoucích pracovníků konkrétních funkcí. Oblouk se táhne od povinností různých druhů loveckých činitelů přes správce vinných sklepů, dvorské bednáře, mistry kuchyně a další až k osobám politickým. Diplomatika ovšem zaujme zejména nařízení v souvislosti s různými písařskými a kancelářskými aktivitami, které tu jsou hojně zastoupeny. Nicméně sem vítaně „zabloudily“ i protokoly různých politických zasedání, ale především jednání tajných radů o financování provozu knížecího dvora, rovněž však koncepty různých návrhů dvorských řádů, ale i některé písemnosti císařské určené příslušnému vévodovi ať už ve formě recesů či dekretů (některé z nich byly datovány v Praze a jsou tak jediným bohemikálním náznakem v celé edici). Zvláště posléze zaujmou texty vzniklé z iniciativy kolegia radů, které v průběhu doby nabývají na počtu, což naznačuje i zvyšující se důležitost této instituce.

Vlastní edice přináší celkem 109 textů různého rozsahu. Jejich časové rozložení je následující: z 15. století jich je sedm, z první poloviny 16. věku 27 (když se sem počítají i nedatované kusy patřící zhruba do poloviny století). S výjimkou dvou dokumentů z let 1601 a 1603 (rok 1609 uvedený v titulku knihy značí jen konec vlády příslušné dynastie) jich valná většina patří do druhé poloviny 16. století, i když ani tam není jejich rozložení rovnoměrné (tak např. z r. 1591 jich je osm, tedy plná desetina). Každému číslu předchází podrobný kodikologický popis příslušné písemnosti odkazující i na údaje sdělené v úvodu a pokud to bylo možné i zasazení textu do určitějších historických souvislostí. Edice sama pak má charakter diplomatického přepisu s podrobným textologickým aparátem (instrukce jsou psány vesměs německy). Věcné poznámky nepřicházejí, ale to podstatné lze nalézt v záhlavních informacích. Protože texty obsahují pochopitelně různé speci-

fické regionální pojmy, je závěrem připojen více než vítaně jejich čtrnáctistránkový glosář, který může čtenáři pomoci při četbě i jiných textů této doby. A posléze přicházejí dva rejstříky: jmenný (pro osoby i místa společně) a věcný. Tu lze nalézt hesla jak odkazující na králíky a jejich lovce, tak na kancelář a její jednotlivé úředníky (tu čísla zabírají skoro půldruhého sloupce). Ovšem různé písaře třeba hledat i pod různými dalšími zařízeními; tak písaře kuchyně pod kuchyní apod. A stejně tak se to týká i jednotlivých písařských diplomatických produktů u těchto zařízení (u zmíněné již kuchyně jde zejména o účty a jejich formy), řada hesel ale zachycuje i registra a registrátory stejně jako registrační praxi. Pozornost si zaslouží i heslo *Brief* se svými specializovanými formami, *Edikt* či heslo *Buch* ve smyslu úřední knihy a bylo by možno pokračovat.

Knihy, resp. edice jistě není určena k soustavnému čtení, nicméně stává se důležitou pomůckou při poznávání struktur vztahů a moci v jednom důležitém říšském teritoriu v raném novověku a tím i svým způsobem „berličkou“ pro obdobná studia v jiných teritoriích. I když ani začtení se do některých instrukcí není pro odborníka nezajímavé, ba může být – *incredibile dictum* – i četbou svým způsobem napínavou. Co všechno bylo předmětem zájmu a jak detailně tehdejší administrativa a byrokracie pracovala! Editorkám, z nichž jedna se dnes obrátila k jiným sférám historického bádání a druhá přestoupila do praktického života patří za jejich práci nelíčený dík. Škoda, že už nepodají další svědectví o látce, kterou pronikly jako nikdo jiný. Sto stran časopiseckých rozprav první z nich zdaleka nevyovídá o rozsahu jejich znalostí.

Ivan Hlaváček

Tropi Ordinarii Missae – Agnus Dei (Repertorium Troporum Bohemiae Medii Aevi, Pars IV), Hana Vlhová-Wörner (ed.), Praha, Bärenreiter 2013, 152 s., ISBN 979-0-2601-0700-7.

Hudba českého středověku si stále uchovává až podivuhodný počet otazníků, což je způsobeno tím, že na hudebního vědce výzkum v tomto směru klade dosti vysoké nároky. Množství pramenných památek, jež se v různém stavu dochovaly do dnešních dnů, vyžaduje ze strany badatele nejen množství času k jejich studiu,

ale rovněž dostatečnou specializaci a zkušenost, díky které je schopen v nich obsažený repertoár identifikovat, roztrždit a dále zpracovat. Výsledky takových výzkumů pak často slouží jen úzké vědecké veřejnosti, ale objevují se i takové, které dokážou uspokojit jak nároky sféry muzikologické, stejně jako oslovit širší hudební veřejnost, již tuto hudbu zprostředkovávají. Jedním ze vzácných příkladů této symbiózy praktického a akademického světa hudby je čtvrtý svazek řady „Repertorium Troporum Bohemiae Medii Aevi“ s názvem *Tropi Ordinarii Missae – Agnus Dei*, vydaný v nakladatelství Bärenreiter. Autorkou a editorkou této řady je Hana Vlhová-Wörner, jedna z našich předních badatelek na poli středověké hymnologie. Smyslem celé edice je vytvoření uceleného obrazu repertoáru latinských mešních tropů, tedy klasických mešních formulí se vsunutými texty, které byly užívány na území českého státu. Dosud poslední čtvrtý svazek (H 8030) z plánovaného pětisvazkového kompletu, zaměřený na *Agnus Dei*, přímo navazuje na předchozí díly. První díl (H 7878), jež obsahuje rovněž rozsáhlou studii, uvádějící do celkové problematiky, je věnován zpěvům mešního propria. V druhém svazku (H 7959) jsou zpracovány zpěvy mešního ordinaria *Kyrie eleison* a *Gloria in excelsis Deo*, ve svazku třetím (H 8017) pak *Sanctus*.

Úvodní komentář edice tropů k *Agnus Dei* je spojen se *Sanctus*, které jsou edičně zpracovány v předchozím třetím svazku, jak již bylo zmíněno. Důvodem mohlo být jak místo, kterého bylo v případě zpracování *Agnus Dei* vzhledem k menšímu počtu tropů více (v této řadě bylo edičně zpracováno padesát tropů k *Sanctus* ve třetím svazku a devatenáct k *Agnus Dei* v recenzovaném svazku čtvrtém), ale určitě také do značné míry společná charakteristika těchto dvou typů. Vybraný repertoár je reprezentativním vzorkem zpěvní tradice na našem území v období od 12. do počátku 16. století. Autorka je, podobně jako v případě tropů mešního propria i tropů ke *Kyrie eleison* a *Gloria in excelsis Deo*, dělí na tři základní repertoárové skupiny, které se překrývají jen okrajově. Nejstarší typ repertoáru představují prameny spojené se svatovítskou katedrálou na Pražském hradě, zejména tzv. *Svatovítské troparium* z konce 12. století a *Ordinarium* ze sbírky prvního pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic, pocházející z šedesátých let 14. století. Zde dochované skladby jsou výrazně ovlivněny starší francouzskou tradicí a je pro ně typický rovněž vysoký počet unikátně dochovaných zpěvů. Pozoruhodný je však rovněž fakt, že stejný repertoár se udržel i po obnovení liturgie v katedrále v druhé

polovině 15. století v poměrně konzervativní podobě. Vlhová-Wörner tak usuzuje na základě vzácně dochovaných notovaných rukopisných pramenů z pozdější doby, jako je kupříkladu tzv. *Mariánský graduál*.

Oproti konzervativnímu přístupu v katedrální praxi, v diecézní tradici je možno pozorovat o poznání svobodnější přístup, který je do jisté míry podobný vývoji v sousedních jihoněmeckých oblastech, např. v Bavorsku. Dokladem toho jsou již první významnější sbírky, jež pocházejí ze 14. století, v nichž se řada zpěvů dočkala nové podoby melodie nebo i textu. Autorka v této souvislosti také upozorňuje na zajímavé zjištění, že právě na konci 14. století dochází ke zřetelnému úpadku zájmu o tropy k *Agnus Dei*, jejichž funkce se přesunula k *Sanctus*. Tím je možné velmi přesvědčivě vysvětlit nepoměr mezi počtem dochovaných tropů těchto dvou skupin. Tento vývoj pak vrcholí ve třetím okruhu tropového repertoáru, který představuje latinská tradice českých utrakvistů na přelomu 15. a 16. století. Ti se zabývali v podstatě již jen tropy k *Sanctus*. V průběhu let byly zpěvy v diecézní tradici, používané při liturgii, stále doplňovány o nový repertoár.

Mezi dochovanými prameny svým množstvím významně převažuje repertoár z období pozdního středověku, na základě čehož by bylo možno usuzovat, že české země přišly do užšího kontaktu s tradicí tropů poměrně pozdě. Na základě určitých fragmentů se však zdá, že i starší vrstva repertoáru zde byla známa a pouze se dochovalo malé množství pramenů, jež by přímo dokazovaly jeho přítomnost a používání. Co se týče tropů české proveniencí obecně, jsou tyto nejvíce zastoupeny v latinské tvorbě na přelomu 15. a 16. století, kdy se utrakvisté na tomto poli věnovali intenzivní kompoziční činnosti. Na příkladu *Agnus Dei* je však možné dobře ilustrovat jejich nezáměr o tento zpěv, který souvisel se změnami v utrakvistické liturgii, neboť k domácí provenienci té doby můžeme přiřadit pouze jediný tropus *Agnus Qui natus es de virgine*, jehož přítomnost je doložena výhradně v pozdních řádových rukopisech. Podobně zajímavou otázkou je příslušnost jednotlivých tropů ke konkrétnímu liturgickému období, neboť zatímco u *Kyrie* a *Gloria* jsou dochovány poměrně přesné instrukce o jejich zařazení, u *Sanctus* i *Agnus Dei* se jedná spíše o výjimečné přípisy, které jsou navíc v některých případech překvapivé.

Autorka se dále zabývá podobou tropů v *Sanctus* a *Agnus Dei*, neopomíjí ani vsuvky pro *Benedictus* a oddíl komentářů uzavírá přehlednými tabulkami. Další dvě části jsou věnovány edici textů a notové edici hudby. V ní jsou jednotlivé vy-

brané tropy k *Agnus* přepsány do pětlinkové osnovy s houslovým klíčem. V případě, že byl určitý nápěv dochován v různých pramenech variantně, jsou zde vybrané příklady přepsány současně, což poskytuje jedinečnou možnost jejich srovnání. V případě *Agnus Miserere deus vere* (s. 97–104) se jedná dokonce o šest pramenů s rozdílným zněním. V závěru je uvedeno několik ukázek zde zpracovávaných hudebních pramenů (zařazených v Appendixu), stejně jako soupis použitých i citovaných rukopisů a použité literatury. Jedná se o titul, který je důležitým přínosem k poznání repertoáru středověkých tropů u nás i hlubšího obsahu starších rukopisů hudební povahy a to především zásluhou precizního vědeckého přístupu a zpracování Hany Vlhové-Wörner.

Lukáš Vytlačil

III

KRONIKA

Mezinárodní vědecká konference „Husiti a bratříci na Slovensku“

Tři slovenská muzea Lubovnianské muzeum ve Staré Ľubovni, Muzeum Červený Kláštor a Muzeum v Kežmarku se spojily jako pořadatelé mezinárodní vědecké konference „Husiti a bratříci na Slovensku“ uspořádané v Červeném Kláštore ve dnech 14. – 15. října 2014. Konference se konala v bývalém kartuziánském a kamaldulském klášteře a Národní kulturní památce Červený Kláštor, v historii známé jako kartuziánský klášter Lechnice, jež husité vypálili v březnu 1431.

Konferenci zahájili 14. října 2014 tři ředitelé pořádajících muzeí, a sice Mgr. Jana Sofková z Muzea Červený Kláštor, PhDr. Dalibor Mikulík z Lubovnianského muzea ve Staré Ľubovni a Mgr. Erika Cintulová z Muzea v Kežmarku.

První blok přednášek se soustředil na všeobecný úvod do problematiky. V prvním příspěvku „Slovensko v dobe žigmundovskej“ se Mgr. Monika Bizoňová, Ph.D. soustředila především na politickou činnost uherského, římského a českého krále a pozdějšího římského císaře Zikmunda Lucemburského v Uhrách a v boji proti českým husitům. O vlastním husitství a husitské revoluci promluvil PhDr. Jiří Jurok, CSc. v referátu „Vyzařování moravského husitství do Slezska, Slovenska a Rakouska“, ve kterém přiblížil kromě působení husitských městských svazů pražanů, táborů a sirotků působení uskupení moravské husitské šlechty Jana Tovačovského z Cimburka, uskupení tzv. zahraničních husitů litevského knížete Zikmunda Korybuta formujících se převážně na Moravě a později zejména z Moravy pocházejících Jana Jiskry z Brandýsa a bratřických hejtmanů. Obecněji zaměřenou tematikou se zabýval referát doc. PhDr. Vladimíra Segeša, Ph.D., „Hlavné črty stredovekého vojenstva so zretelom na husitov a bratříkov“, jenž přítomné seznámil s charakteristikou tehdejších vojenských sil, způsoby válčení, početnosti vojsk a novátorským pojetím vojenské strategie a taktiky husitů, úspěšné po celé 15. století, jíž používali i bratříci, aniž je ovšem možno je označovat za pokračovatele revolučních husitů, spíše za pohusitské lapky. Úvodní blok přednášek zakončil příspěvek Mgr. Martina Tibenského, Ph.D., „Kunst des Fechtens (Umenie šermu), netradičná kultúrna spojníca stredovekej Európy“, jenž poukázal na dosud málo povšimnutou německou učebnici šermu, rozšířenou zejména ve střední Evropě od 15. století.

Ve druhém odpoledním bloku přednášek o husitství a bratřictví na Spiši nejprve Mgr. Martin Ilečko popsal „Architekturu Spišského Podhradia v období husitských a bratrických nepokojov“, kdy poukázal na fortifikační výstavbu Spišského Podhradia ve spojitosti se sousedícím Spišským hradem a Spišskou kapitulou v 15. století. Trochu hypotetický byl příspěvek dr. Marie Molendy, „Mitra herezyków – uwagi o ubiorze Jana Husa w czasie egzekucji na soborze w Konstancji“, kdy se referentka pokusila na základě tehdejší módy a známého církevního oděvu popsat oblečení a kacířskou korunu Mistra Jana Husa v Kostnici dne 6. července 1415. Naopak konkrétností na základě přiblížení výsledků archeologických výzkumů vynikal referát Mgr. Marty Kučerové, „Kežmarok v čase husitských a bratrických vojen“, jenž představil nálezy z hradu a města Kežmarku a z příkopů městského opevnění z doby husitských útoků ve 30. letech, Jiskrovy posádky a bratrických útoků z poloviny 15. století.

Druhý den 15. října a třetí blok přednášek o nových pohledech na husitství a bratřictví na Slovensku zahájil referát Mgr. Miroslava Lysého, PhD., „Levoča, Topolčany a Žilina. Tri kauzy husitských vojen na Slovensku“. Referent na základě minuciózního rozboru pramenů potvrdil v případě Levoči pouze první výpad Korybutových polsko-litevských husitů a vypálení kláštera Lechnice (Červeného Kláštoru) a Spišské Staré Vsi v březnu 1431 a z důvodu pozdních zápisů z konce 15. století odmítl druhý výpad Dobeše Puchaly a vypálení Levoče v dubnu 1431, u Topolčan odmítl existenci Tovačovského husitské posádky od roku 1431, ale odsouhlasil ji od roku 1433 a u Žiliny zpochybnil existenci husitské posádky ruského knížete Fridricha z Ostrógu podle zprávy z roku 1434 (ale nepřihlédl ke zprávám o ni z let 1429 a 1433). Autor má rovněž již připravenou do tisku knihu Husitská revoluce a Slovensko. Spíše pro slovenské účastníky konference byl určen příspěvek doc. PhDr. ThDr. Štefana Lenčise, PhD., „Základné aspekty husitskej teológie“, ve kterém pojednal o hlavních reformátorských myšlenkách Mistra Jana Husa a rozdílech mezi teologií pražanů a táborů. Na programu uvedený následující příspěvek doc. PhDr. Ivana Chalupického, Rodina Zápolských a bratřici pro nemoc odpadl, snad bude otištěn ve sborníku z konference. Opět velmi konkrétní byl druhý archeologický referát konference Mgr. Petera Harčára, „Bratrické pevnosti na východnom Slovensku“, jenž na základě dlouholetého archeologického výzkumu těchto nalezišť přiblížil materiální kulturu bratříků zejména z táborů na

Zelené hoře u Hrabušic, na Spišském hradě, na hradě Plavči, Chmelově a dalších a představil velmi zajímavou novou mapu šedesáti dvou bratřických táborů a pevností na Slovensku.

Poslední čtvrtý blok přednášek o nových pohledech na husitství a bratřictví na Slovensku II. otevřel referát doc. PhDr. Zuzany Lopatkové, PhD. a PhDr. Andrei Koltaiové, PhD., „Problematika husitského a bratřického hnutia v malokarpatskom regióne a jeho vplyv na formovanie jazykovej a národnej identity“, v němž autorky seznámily účastníky konference se všemi husitskými taženími a bratřickými tábory na sledovaném území a zdůraznily podíl husitů a zvláště bratříků na poslovenštění měst na Slovensku a pozdějším zformování západoslovenštiny v této oblasti. Přehled politiky Jana Jiskry z Brandýsa vůči městům na Slovensku podala Mgr. Monika Tatáriková v příspěvku „Ján Jiskra z Brandýsa a hornouherské mestá v procese obsadzovania územia Slovenska“, autorka připravuje biografii Jana Jiskry z Brandýsa. V posledním referátu konference Mgr. Elena Vranovská, „Okres Stará Ľubovňa v odbornej historickej spisbe“ přehlédla dosavadní historickou odbornou literaturu v oblasti severní Spiše.

Každý ze vzpomenutých bloků přednášek následoval čas vymezený k diskusi. Přednášející se zvláště shodli na nerevolučním a lapkovském charakteru bratříků a jejich kladném významu pouze v poslovenštění slovenských měst (V. Segeš, J. Jurok, Z. Lopatková a A. Koltaiová). Nové korektury a kritičtější přístup k předchozím výsledkům slovenské husitologie, zvláště k dílu Bronislava Varsika, představil M. Lysý, jenž také v diskusi zpochybnil tábor slovenských husitů v Ludanicích u Topolčan a tamější Varsikovy slovenské husity deklaroval snad až na dvě výjimky jako pouhé spojence husitů. Přesnější vymezení hranic Jiskrova panství a soupis bratřických táborů přinesly příspěvky V. Segeše, M. Tatárikové a P. Harčára. Pozitivní byl fakt, že kromě historiků ke zdu konference přispěly i vystoupení historiků umění a archeologové.

Celkově řečeno, tři pořádající muzea ze slovenské Spiše uspořádaly velmi zajímavou a zdařilou mezinárodní konferenci, jež posunula zkoumání tematiky husitů a bratříků na Slovensku výrazně dále.

Jiří Jurok

SOUPIS POUŽITÝCH ZKRATEK

ACC	Akta korektorů duchovenstva diecése pražské z let 1407–1410
AH	Archaeologia historica
AICP	Acta judiciaria consistorii Pragensis
AR	Archeologické rozhledy
ArchP	Archaeologica Pragensia
ASP	Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia
AUC	Acta Universtitatis Carolinae
HUCP	Historia Universitatis Carolinae Pragensis
Phil. et Hist.	Philosophica et Historica
BMD	Brno v minulosti a dnes
CDB	Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae
CIM	Codex iuris municipalis
ČČH	Český časopis historický
ČMM	Časopis Matice moravské
ČNM	Časopis Národního muzea
ČsČH	Československý časopis historický
FHB	Folia Historica Bohemica
FRA	Fontes rerum Austriacarum
FRB	Fontes rerum Bohemicarum
HT	Husitský Tábor
JSH	Jihočeský sborník historický
LC	Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica
LE	Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV.
MGH	Monumenta Germaniae Historica
MHB	Mediaevalia Historica Bohemica
MPP	Minulostí Plzně a Plzeňska
MVB	Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia
MZpčK	Minulostí západočeského kraje
ÖNB	Österreichische Nationalbibliothek
PHS	Právně historické studie

RBM	Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae
RBMV	Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Wenceslai IV.
RDP	Registra decimarum papalium čili: registra desátků papežských z diecézí pražské
SAP	Sborník archivních prací
SB–PK	Staatsbibliothek–Preußischer Kulturbesitz
SH	Sborník historický
SKTF	Sborník Katolické teologické fakulty
SPFFBU – C	Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity – řada C
SRG NS	Scriptores rerum Germanicarum, Nova series
SSH	Středočeský sborník historický
TA	Táborský archiv
ÚSH	Ústecký sborník historický
VLH	Východočeské listy historické
ZPP	Zprávy památkové péče

AUTOŘI ČLÁNKŮ A STUDIÍ

Mgr. Dušan Coufal, Th.D.
Centrum medievistických studií
Filozofický ústav AV ČR
coufald@gmail.com

o. dr Tomasz Gałuszka OP
Katedra Historii Starożytnej i Średniowiecznej
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II (Krakov)
galuszkaop@gmail.com

Mag. Károly Goda, M.A., Ph.D.
Katedra historie
Filozofická fakulta Univerzity Palackého (Olomouc)
karoly.goda@gmail.com

Mgr. Ondřej Schmidt
Ústav pomocných věd historických a archivnictví
Filozofická fakulta Masarykovy univerzity (Brno)
schmidt@phil.muni.cz

REDAKČNÍ POKYNY AUTORŮM

Otištěním svého příspěvku (studie, recenze, zprávy, diskusního příspěvku) v časopisu *Mediaevalia Historica Bohemica* dává autor souhlas rovněž k jeho elektronické publikaci.

Metadata a texty budou zpřístupněny

- a) na internetových stránkách projektu Digitální knihovny AV ČR (<http://www.lib.cas.cz/cs/digitalni-knihovna-av-cr>). Digitalizované plnotextové dokumenty, podléhající ochranné lhůtě autorského zákona, jsou dostupné pouze v Knihovně Akademie věd ČR
- b) na internetové stránce Historického ústavu AV ČR v ikoně Nakladatelství ve formátu pdf, a to od ročníku 2012 vždy po uplynutí 1,5 roku od vydání příslušného čísla
- c) recenze a anotace budou od ročníku 2012 zasílány v elektronické podobě na internetový portál [recensio.net](http://www.recensio.net)
<http://www.recensio.net/front-page>

Žádáme autory, kteří v rámci svých studií počítají s obrazovými přílohami, aby redakci zaslali rovněž prohlášení o vlastnictví reprodukčních práv k jejich tištěné i elektronické publikaci.

Při přípravě studií pro MHB respektujte následující citační pravidla:

ZKRATKY

Všechna čísla MHB obsahují seznam použitých zkratek. Názvy časopisů, edičních řad či případně knihoven/archivů tedy uvádějte v jejich zkrácené formě. Prosíme zároveň autory, aby ke své studii vždy připojili soupis užitých zkratek s rozepsanými názvy. Odkaz na vydavatele pramene či sborníku se redakce rozhodla sjednotit pod zkratkou *ed./edd.* uvedenou vždy v závorce za jménem.

MONOGRAFIE

První citace rozepsaná – jméno a příjmení (velkými písmeny) autora, název (*kurzivou*), místo a datum vydání:

Václav NOVOTNÝ, *České dějiny I.2. Od Břetislava I. do Přemysla I. (1034–1197)*, Praha 1913.

Marie BLÁHOVÁ – Jan FROLÍK – Naďa PROFANTOVÁ, *Velké dějiny zemí Koruny české I*, Praha 1999.

Další odkazy ve zkrácené podobě:

V. NOVOTNÝ, *České dějiny I.2*, s. 1068.

M. BLÁHOVÁ – J. FROLÍK – N. PROFANTOVÁ, *Velké dějiny I*, s. 120.

STUDIE VE SBORNÍKU

První citace rozepsaná – jméno a příjmení (velkými písmeny) autora, název (*kurzivou*), in: název sborníku, (pokud se uvádí, pak řada, v jejímž rámci sborník vyšel), jméno a příjmení vydavatele, místo a datum vydání:

Ivan HLAVÁČEK, *Dvůr na cestách. Několik úvah a podnětů*, in: *Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.–17. století, Korunní země v dějinách Českého státu 3*, Lenka Bobková – Jana Konvičná (edd.), Praha 2007, s. 91–111.

Otto Gerhard OEXLE, *Welfische Memoria. Zugleich ein Beitrag über adelige Hausüberlieferung und die Kriterien ihrer Erforschung*, in: *Die Welfen und ihr Braunschweiger Hof im hohen Mittelalter, Wolfenbütteler Mittelalter-Studien 7*, Bernd Schneidmüller (ed.), Wiesbaden 1995, s. 62–95.

Další odkazy ve zkrácené podobě:

I. HLAVÁČEK, *Dvůr na cestách*, s. 99–100.

O. G. OEXLE, *Welfische Memoria*, s. 65.

V případě odkazu na další článek z již citovaného sborníku užitě zkrácenou citaci:

Lenka BOBKOVÁ, *Rezidenční a správní centra v zemích Koruny české za vlády Lucemburků*, in: *Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.–17. století*, s. 23–48.

Joachim EHLERS, *Der Hof Heinrichs des Löwen*, in: *Die Welfen und ihr Braunschweiger Hof im hohen Mittelalter*, s. 43–59.

STUDIE V PERIODIKU

První citace rozepsaná – jméno a příjmení (velkými písmeny) autora, název (*kurzivou*), zkratka periodika a ročník, rok vydání:

Barbara KRZEMIENSKA – Dušan TŘEŠTÍK, *Hospodářské základy raně středověkého státu ve střední Evropě (Čechy, Polsko, Uhry v 10.–11. století)*, ČČH 27, 1979, s. 113–130.

Robert NOVOTNÝ, *K Mackově pojetí hradu a zámku*, MHB 7, 2000, s. 191–199.

Další odkazy ve zkrácené podobě:

B. KRZEMIENSKA – D. TŘEŠTÍK, *Hospodářské základy*, s. 115.

R. NOVOTNÝ, *K Mackově pojetí*, s. 192.

NARATIVNÍ A ÚŘEDNÍ PRAMENY NEDIPLOMATICKÉ POVAHY

První citace rozepsaná – název citovaného pramene (*kurzivou*), zkratka ediční řady, editor, místo a datum vydání:

Petra Žitavského Kronika zbraslavská, FRB IV, Josef Emler (ed.), Praha 1884.

Kronika starého kollegiata Pražského, FRB VII, Josef Emler (ed.), Praha b. d.

Rejstříky městské sbírky jihlavské z let 1425–1442, 1–2, AČ XL/1–2, František Hoffmann (ed.), Jihlava – Praha 2004.

Další odkazy ve zkrácené podobě:

Petra Žitavského Kronika zbraslavská, s. 38.

Kronika starého kollegiata, s. 27.

Rejstříky městské sbírky jihlavské, zde 1, s. 87.

DIPLOMATICKÉ PRAMENY

První citace rozepsaná – zkratka ediční řady, editor, místo a datum vydání:

CDB I, Gustav Friedrich (ed.), Praha 1907, č. 246, s. 216–218.

CDB V/1, Jindřich Šebánek – Sáša Dušková (edd.), Praha 1974, č. 168, s. 269.

Další odkazy ve zkrácené podobě:

CDB I, č. 276, s. 244–246.

CDB V/1, č. 167, s. 266–268.

V případě opakovaných odkazů na jména autorů či publikace užívejte zájmenné tvary Eadem, Idem, Ibidem.

Své studie, dotazy či komentáře zasílejte na adresu mhb@hiu.cas.cz, součástí dodaného článku musí být resumé, krátký abstrakt a klíčová slova v anglickém jazyce. Rozsah článků by neměl překročit 40 stran (dle úzu: písmo Times New

Roman – velikost 14, řádkování 1,5; v poznámkách pod čarou Times New Roman – velikost 12, řádkování jednoduché). Větší rozsah studie je třeba předem dojednat s redakcí.

OBSAH

I. Studie

- Ondřej Schmidt Farní síť plzeňského děkanátu do doby husitské 7
The Parish network of the Pilsen deanery to the Hussite period
- Károly Goda The medieval Cult and processional Veneration of the Eucharist in Central Europe. Festive Culture in the Royal Cities of Cracow and Buda in a comparative Perspective 101
The medieval Cult and processional Veneration of the Eucharist in Central Europe. Festive Culture in the Royal Cities of Cracow and Buda in a comparative Perspective
- Tomasz Gałuszka Źródło na nowo odkryte. Kilka uwag na temat czternastowiecznego Tractatus contra beghardos Henryka Harrera 185
A newly found source. Some considerations on the work by Henryk Harrer Tractatus contra beghardos from the 14th century
- Dušan Coufal Pařížská univerzita a husité v letech 1428–1429 205
The University of Paris and the Hussites in 1428–1429

II. Literatura

- Petr ČORNEJ, Aleš KNÁPEK, Ladislav MACEK, Pavel ROUS, Stížný list české a moravské šlechty proti upálení Mistra Jana Husa, Okrouhlice 2015 (*Jiří Jurok*) 239

Die Jülich-Kleve-Bergischen Hof-, Hofämter- und Regimentsordnungen 1456/1521 bis 1609, Bearbeitet von Brigitte Kasten und Margarete Bruckhaus, Ostfildern 2015 (<i>Ivan Hlaváček</i>)	245
Tropi Ordinarii Missae - Agnus Dei (Repertorium Troporum Bohemiae Medii Aevi, Pars IV), Hana Vlhová-Wörner (ed.), Praha 2013 (<i>Jindra Pavelková</i>)	249
 <i>III. Kronika</i>	
Mezinárodní vědecká konference „Husiti a bratříci na Slovensku“ (Jiří Jurok).....	255
 <i>Soupis použitých zkratek</i>	259
 <i>Autoři článků a studií</i>	261
 <i>Redakční pokyny autorům</i>	263

Součástí časopisu *Mediaevalia Historica Bohemica* je řada *Supplementum*, v jejímž rámci již vyšla zvláštní tematická čísla periodika:

Dvory a rezidence ve středověku, MHB 10, Supplementum 1, Dana Dvořáčková-Malá (ed.), Praha 2006, ISSN 0862-979X, ISBN 80-7286-095-X.

Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura dvorské společnosti, MHB 11, Supplementum 2, Dana Dvořáčková-Malá – Jan Zelenka (edd.), Praha 2008, ISSN 0862-979X, ISBN 978-80-7286-134-7.

Dvory a rezidence ve středověku III. Všední a sváteční život na středověkých dvorech, MHB 12, Supplementum 3, Dana Dvořáčková-Malá – Jan Zelenka (edd.), Praha 2009, ISSN 0862-979X, ISBN 978-80-7286-153-8.

Mediaevalia Historica Bohemica (MHB). Vydává Historický ústav AV ČR, v. v. i., Prosecká 76, 190 00 Praha 9. Vedoucí redaktor Jan Zelenka, výkonní redaktori Eva Doležalová, Jaroslav Boubín, odpovědný redaktor řady *Supplementum* Dana Dvořáčková-Malá (tel: +420 286 882 121, linka 246, e-mail: mhb@hiu. cas.cz, kde je možné objednat předplatné). Hlavní distributor Kosmas.cz, Lublaňská 34, 120 00 Praha 2 (www.kosmas.cz).

Jednotlivá čísla lze zakoupit rovněž v internetovém obchodě vydavatele: <http://obchod.hiu.cas.cz> nebo v prodejnách Knihkupectví Academia (Václavské náměstí 34, Na Florenci 3, Národní 7, vše 110 00 Praha 1; www.academia.cz; www.academiabooks.com).

Distribution rights in all remaining areas: Kubon and Sagner, Postfach 340108, D-80328 München, Germany, fax: 089/54218218.

Toto číslo vyšlo v říjnu 2015, 1. vyd., Praha, Historický ústav AV ČR, v. v. i. – 268 s. – *Mediaevalia Historica Bohemica*, 18/1, ISSN 0862-979X.

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in HISTORICAL ABSTRACTS, AMERICA: HISTORY AND LIFE and CEJSH.